

І. В. ДУДКО

ЗАЙМЕННИКОВЕ ВИРАЖЕННЯ
КАТЕГОРІЇ
ОЗНАЧЕНОСТІ-НЕОЗНАЧЕНОСТІ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

І.В. ДУДКО

**ЗАЙМЕННИКОВЕ ВИРАЖЕННЯ
КАТЕГОРІЇ
ОЗНАЧЕНОСТІ–НЕОЗНАЧЕНОСТІ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

Монографія

КИЇВ 2011

УДК 811.161.2'367.626.6
ББК 81.411.4-212
Д 81

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка **А.К. Мойсієнко**;

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка **М.І. Степаненко**

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 8 від 01.03.10 р.)

Д 81 Дудко І.В.

Займенникове вираження категорії означеності–неозначеності в українській мові: [монографія] / І. В. Дудко. – К.:Довіра, 2011. – 232 с.

У монографії досліджено семантику та особливості функціонування ад'єктивних і субстативних неозначених займенників різних афіксальних груп, безафіксних займенників, вжитих як неозначені, та неозначених займенників, що виникли шляхом прономіналізації інших лексико-граматичних класів слів у сучасній українській літературній мові. Розкрито природу і засоби вираження категорії означеності–неозначеності, виділено неозначені займенники як маркери вираження її семантики, встановлено склад і покласифіковано їх, схарактеризовано семантико-граматичні та функціональні особливості, визначено основні принципи семантико-функціонального аналізу.

Для науковців, аспірантів, викладачів і студентів філологічних факультетів, учителів-словесників.

УДК 811.161.2'367.626.6
ББК 81.411.4-212

ISBN 978-966-507-282-9

© Дудко І.В., 2011

*Світлій пам'яті мого вчителя
Арнольда Панасовича Грищенка присвячую*

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
РОЗДІЛ I. Неозначені займенники як маркери вираження семантики категорії означеності–неозначеності та основні напрямки їх вивчення	11
1.1. Категорія означеності–неозначеності та засоби її вираження..	11
1.2. Семантико-граматичні та функціональні особливості неозначених займенників.....	22
1.3. Основні принципи аналізу неозначених займенників.....	45
РОЗДІЛ II. Семантика і функціонування ад’єктивних неозначених займенників	65
2.1. Фіксовано-неозначені займенники.....	65
2.1.1. Займенники з формантом -СЬ.....	65
2.1.2. Займенники з формантами ХТОЗНА-, КАЗНА-, БОЗНА-, ЧОРТЗНА-.....	79
2.1.3. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування ад’єктивних фіксовано-неозначених займенників.....	80
2.2. Нефіксовано-неозначені займенники.....	82
2.2.1. Займенники з формантом -НЕБУДЬ.....	82
2.2.2. Займенники з формантом БУДЬ-.....	89
2.2.3. Займенники з формантом -БУДЬ.....	93
2.2.4. Займенники з формантом АБИ-.....	93
2.2.5. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування ад’єктивних нефіксовано- неозначених займенників.....	95
2.3. Напівнеозначені займенники.....	98
2.3.1. Займенники з формантом ДЕ-.....	98
2.3.2. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування ад’єктивних напівнеозначених займенників.....	106
2.4. Функціонування безафіксних займенників ЯКИЙ, КОТРИЙ, ЧИЙ у значенні неозначених.....	107
2.5. Транспозиційні процеси у складі ад’єктивних неозначених займенників.....	111
2.5.1. Транспозиція одиниць інших лексико-граматичних класів слів до прикметникових неозначених займенників.....	112
2.5.2. Транспозиція прикметникових неозначених займенників до інших лексико-граматичних класів слів.....	123
2.5.3. Уживання займенників інших семантичних розрядів у ролі неозначених.....	124

РОЗДІЛ III. Семантика і функціонування субстантивних неозначених займенників	126
3.1. Фіксовано-неозначені займенники.....	127
3.1.1. Займенники з формантом -СЬ.....	127
3.1.2. Займенники з формантами ХТОЗНА-, КАЗНА-, БОЗНА-, ЧОРТЗНА-.....	140
3.1.3. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування субстантивних фіксовано-неозначених займенників...	142
3.2. Нефіксовано-неозначені займенники.....	144
3.2.1. Займенники з формантом -НЕБУДЬ.....	144
3.2.2. Займенники з формантом БУДЬ-.....	147
3.2.3. Займенники з формантом -БУДЬ.....	149
3.2.4. Займенники з формантом АБИ-.....	149
3.2.5. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування субстантивних нефіксовано-неозначених займенників..	151
3.3. Напівнеозначені займенники.....	152
3.3.1. Займенники з формантом ДЕ-.....	152
3.3.2. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування субстантивних напівнеозначених займенників.....	157
3.4. Функціонування безафіксних займенників ХТО, ЩО в значенні неозначених.....	158
3.5. Транспозиційні процеси у складі субстантивних неозначених займенників.....	161
3.5.1. Транспозиція одиниць інших лексико-граматичних класів слів до іменникових неозначених займенників..	161
3.5.2. Транспозиція іменникових неозначених займенників до інших лексико-граматичних класів слів.....	165
ВИСНОВКИ	166
ПРИМІТКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	177
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	208
ДОДАТКИ	221

ПЕРЕДМОВА

Наукове пізнання закономірностей об'єктивного світу і побутова практика виявляють різний ступінь визначеності для носіїв мови знань про природу, про суспільство, про себе. Незнання, питання, сумнів, неточне знання, відсутність необхідності знання, тобто невизначеність у гносеологічному осягненні об'єктивної дійсності, спонукає до пошуку. Виникає потреба аналізу визначеності–невизначеності як особливої мисленнєвої категорії, яка дає змогу фіксувати різні ступені знання про об'єкт і в системі мовних засобів має своє вираження, реалізуючись в артиклевих мовах за допомогою спеціальних граматичних засобів – артиклів, а в безартиклевих – через функціонально-семантичну категорію означеності–неозначеності за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних, просодичних засобів і їх поєднань.

У сучасній українській літературній мові важливим засобом вираження неозначеності як другого компонента бінарної опозиції “означеність-неозначеність” є розгалужена система неозначених займенників.

Неозначені займенники стали об'єктом досліджень переважно у зв'язку з вивченням їх історії (С.П. Самійленко, С.П. Бевзенко, Г.І. Малишко), стилістичної ролі в мовленні (О.С. Шевчук, В.С. Ващенко), явища прономіналізації (Й.О. Дзендзелівський, В.Ф. Сич) тощо.

Проблему семантики і функціонування неозначених займенників в українській мові порушено у працях Л.А. Булаховського, І.Г. Матвіяса, П.О. Петрової, А.П. Грищенка, М.Я. Плющ, В.М. Ожогана, В.Г. Шехтера та інших дослідників.

Вагомий внесок у розробку питань, пов'язаних зі згаданою проблемою в інших слов'янських мовах, зробили такі мовознавці, як В.В. Виноградов, Ю.Л. Яворська, І. Пете, Є.М. Галкіна-Федорук, О.М. Селіверстова, Ю. Рибак, Г. Кржижкова, Л.Я. Маловицький, М. Івич, Р. Ружичка, Я.С. Глушковська, Н.О. Янко-Триницька, Є.М. Сидоренко, М.О. Шелякін, Т.М. Ніколаєва, А. Трнкова, М.І. Откупщикова, О.В. Падучева, Ю.Б. Смирнов, С.М. Кузьміна.

В українському мовознавстві неозначені займенники не були предметом спеціального аналізу з погляду реалізації властивої їм семантики та умов функціонування у мовленнєвій практиці. Згаданий розряд займенників дуже стисло характеризувався у посібниках і підручниках, причому поза зв'язком з важливою категорією

означеності–неозначеності. Недостатньо вивченими залишаються також питання ідентифікації складу неозначених займенників, їх класифікації, з'ясування диференційних семантико-функціональних ознак окремих афіксальних підгруп неозначених займенників і контекстуальних умов взаємовиключення їх або ж можливого рівнозначного функціонування, особливостей стилістичного вживання, явища прономіналізації у складі неозначених займенників тощо. Недостатньо висвітленою є проблема багатозначності неозначених займенників і їх функціонального призначення як виразників об'єктивно-прагматичної та суб'єктивно-прагматичної неозначеності. Це й зумовило актуальність пропонованого монографічного дослідження.

Основою монографії стала захищена 2002 року дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук «Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові»^{*1}.

Аналіз новітніх тенденцій у дослідженні мови, насамперед у когнітивно-ономасіологічному, функціонально-семантичному, комунікативно-прагматичному тощо аспектах, дав змогу з'ясувати, що проблеми функціонально-категорійної та власне традиційної граматики, пов'язані, зокрема, з описом мовних універсалій та засобів їх вираження в різних мовах, не втратили своєї актуальності й досі. Про це свідчить чимала кількість наукових праць, передусім дисертаційного характеру, присвячених дослідженню, зокрема, особливостей займенникового вираження категорії означеності–неозначеності в мові². Попри велику наукову зацікавленість згаданою проблематикою, ґрунтовно досліджуваною на матеріалі багатьох слов'янських мов, на жаль, в українському мовознавстві поки що бракує праць подібного типу, що й спонукало автора монографії до заповнення цієї лінгвістичної прогалини.

Прагнучи істини, варто зазначити, що за останнє майже десятиріччя у вітчизняному мовознавстві з'явилася низка досліджень, що певною мірою висвітлюють проблеми займенниковості в українській мові й, зокрема, такого семантичного розряду займенників, як неозначені. Це передусім праці, присвячені аналізу текстових функцій займенникових слів (Г.В. Волчанська, Т.П. Матвійчук)³; їх місця і ролі у семантико-синтаксичній структурі займенниково-співвідносних складнопідрядних речень (М.В. Арделян, О.В. Нітенко, Т.А. Ога-

* Виноски дивитися у примітках

ренко)⁴; словотвірних, семантико-граматичних та функціональних особливостей займенникових слів, прономінативних еврисемантів (Г.В. Скриник, С.С. Терещенко, Н.П. Дзюман)⁵. У деяких дослідженнях займенники, зокрема неозначені, лише згадуються, а в деяких – докладно описуються у зв'язку з аналізом міжчастиномовної транспозиції та функціональної омонімії (Л.В. Бондаренко, С.В. Соколова)⁶; як вторинні носії валентності й валентні партнери та факультативні поширювачі інших частин мови (В.М. Ожоган, О.І. Ващенко)⁷; як репрезентанти субстанціальних і предикатних синтаксем у семантико-синтаксичній структурі речення (В.М. Ожоган, О.Г. Межов, О.Ф. Ледней, Я.М. Степаненко)⁸; як засоби апеляції (М.С. Скаб)⁹. Крім того, займенникові слова принагідно також стали об'єктом уваги переважно в загальнотеоретичному, зіставному та порівняльно-історичному аспектах передусім у колективних наукових монографіях цього періоду¹⁰.

Об'єктом пропонованого монографічного дослідження стали неозначені займенники як лексичні одиниці і функціональні компоненти висловлень.

Мета роботи полягає у з'ясуванні семантики й особливостей функціонування неозначених займенників на абстрактному (системному) рівні мови й актуальному (функціонально-синтаксичному) рівні висловлення та передбачає виконання таких основних завдань: обґрунтувати сутність категорії означеності–неозначеності та засоби її вираження; визначити склад, систематизувати й класифікувати неозначені займенники; охарактеризувати найзагальніші семантико-граматичні та функціональні особливості неозначених займенників; визначити основні принципи аналізу неозначених займенників; описати ад'єктивні та субстантивні неозначені займенники різної структури як лексичні одиниці та функціональні компоненти висловлень; дослідити транспозиційні процеси, пов'язані з неозначеними займенниками.

Матеріалом дослідження стали конструкції з неозначеними займенниками, дібрані шляхом суцільної вибірки й окремих фіксацій з текстів художнього, публіцистичного, офіційно-ділового та наукового стилів, щоденників, листування українських письменників, громадських та політичних діячів, з усної народної творчості, різноманітних словників, Лексичної картотеки Інституту української мови НАН України. Використовувалися приклади вживання аналізованих займенників у розмовному мовленні; окремі приклади запозичені з лінгвістичної літератури.

У пропонованій монографії уперше здійснено цілісний і системний аналіз семантики і функціонування ад'єктивних та субстантивних неозначених займенників сучасної української літературної мови на матеріалі текстів різних стилів і жанрів. Неозначені займенники, виступаючи переважно багатозначними лексемами, досліджено як засоби реалізації означеності–неозначеності, що зумовило диференціацію їх функціонального призначення, з одного боку, як виразників об'єктивно-прагматичної, а з другого – суб'єктивно-прагматичної неозначеності. З'ясовано транспозиційні процеси у складі неозначених займенників.

Монографія містить важливі теоретичні узагальнення про власне мовну й когнітивну природу означеності–неозначеності, репрезентовану відповідними категорійними мовними одиницями – займенниками, функціонування яких у мовленнєвій практиці регулюється рядом закономірностей перебігу процесів спілкування. Аналіз функціонування неозначених займенників на основі інформативно важливого фактичного матеріалу значною мірою доповнює відомості про роль категорії означеності–неозначеності в комунікативній практиці.

Монографія також містить важливу інформацію, необхідну для підготовки підручників та посібників з граматики, лексикології, стилістики для середньої та вищої освіти; для викладання шкільного та вищівського курсу сучасної української літературної мови; для проведення спецкурсів та спецсемінарів; для написання курсових, дипломних і магістерських робіт студентами філологічних спеціальностей; для викладання української мови як іноземної; для лексикографічної практики при укладанні чи доповненні тлумачних, синонімічних словників.

Автор монографії висловлює щирі подяки рецензентам – докторові філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри сучасної української мови Київського національного університету імені Тараса Шевченка **Анатолію Кириловичу Мойсієнку**; докторові філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри української мови, ректорові Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка **Миколі Івановичу Степаненку** за цінні зауваження і побажання, а також колегам з кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за ґрунтовні поради та висококваліфіковану допомогу у створенні книги.

РОЗДІЛ I. НЕОЗНАЧЕНІ ЗАЙМЕННИКИ ЯК МАРКЕРИ ВИРАЖЕННЯ СЕМАНТИКИ КАТЕГОРІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ – НЕОЗНАЧЕНОСТІ ТА ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЇХ ВИВЧЕННЯ

1.1. Категорія означеності – неозначеності та засоби її вираження

1.1.1. У процесі пізнання об'єктивної дійсності сформувалась категорія визначеності–невизначеності. Вона відображає одну із закономірностей процесу становлення й розвитку будь-якого явища і властива як людському пізнанню, так і об'єктивному світові [313, 67-68]. Відповідно до гносеологічного та логічного підходів невизначеність розглядають, по-перше, як властивість об'єкта пізнання, а по-друге, як властивість знання. Невизначеність витлумачують не тільки як об'єктивну (коли в образі залишаються “білі плями”, оскільки рух, зв'язки, зміни в природі призводять до того, що той чи інший бік навколишньої дійсності на певному історичному етапі розвитку пізнання не знаходить відображення в образі), але й як ту, що пов'язана з активністю суб'єкта (суб'єктивну – ті завади, викривлення, які вносить суб'єкт у процесі пізнання залежно від рівня розвитку практики, як і самого суб'єкта) та відносною самостійністю знання, що є наслідком логічного аналізу невизначеності знання як відносно самостійного об'єкта дослідження [50; 146].

Визначеність і невизначеність – це продукт свідомості людини, роботи її мислення при пізнанні реальних явищ. Визначеність передбачає чітке відмежування певного поняття від понять суміжних, протилежних або суперечливих; невизначеність не передбачає виділення окремих розрізнявальних ознак явищ, розрізнявальні ознаки виступають невиразно, нечітко; явища об'єктивної дійсності або невідомі, або недостатньо відомі мовцеві чи співрозмовникові (або обом) взагалі чи в певній ситуації [61, 91]. За словами Є.М. Галкіної-Федорук, визначеність виникає в результаті виявлення чітких ознак явищ, а невизначеність – тоді, коли немає прямої відповідності ознак предмета з тим образом, який сформувався у нашій свідомості [69, 42].

Категорія визначеності-невизначеності дає змогу фіксувати різні ступені знання про об'єкт: незнання або відсутність необхідності знання його індивідуальних ознак, які відрізняють відповідний об'єкт від усіх інших об'єктів того ж класу-назви, або знання цих ознак [4, 42].

Категорії визначеності–невизначеності присвячена велика наукова література філософського, логічного, психологічного та лінгвістичного спрямувань. На особливу увагу заслуговують дослідження з філософії [50; 51; 80; 99; 165; 293], у яких здійснено спробу з'ясувати й обґрунтувати філософський статус аналізованої категорії. У центрі уваги цих досліджень – питання про локалізацію категорії визначеності–невизначеності, тобто кваліфікація її як іманентної характеристики об'єкта чи суб'єкта.

У лінгвістичних дослідженнях ці питання, незважаючи на їхню значущість, адже від розв'язання проблеми про локалізацію згаданої категорії залежить смислове наповнення змісту понять “означеність” та “неозначеність”, висвітлювалися поверхово. Мовознавчий аспект проблеми значно складніший за філософський. Якщо у філософії розглядають співвідношення двох сутностей, що беруть участь у становленні аналізованої категорії, – об'єктивної дійсності і суб'єкта, який її сприймає, то з лінгвістичного погляду з'являються ще дві – мова у функції засобу спілкування і суб'єкт, який її сприймає [117, 81].

1.1.2. У системі мовних засобів категорія визначеності–невизначеності має свої форми вираження. В артиклевих мовах вона реалізується за допомогою спеціальних граматичних засобів – артиклів, а в безартиклевих – через поняттєву функціонально-семантичну категорію означеності–неозначеності за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних, просодичних засобів та їх поєднань, тобто займенників, часток, синтаксичних конструкцій, порядку слів, наголосу, інтонації тощо.

Категорія означеності–неозначеності (далі – О/НО) виконує функцію актуалізації й детермінації імені, демонстрації розуміння позначуваного ним предмета як єдиного в описуваній ситуації (означеність) або вираження загального, точно не визначеного уявлення про предмет та його відношення до класу подібних йому феноменів без такої індивідуалізації (неозначеність) [152, 349; 296, 397].

Беручи до уваги такі властивості об'єктів позамовної дійсності, як кількість і якість, які знаходять відображення в мові, та спосіб їх існування у вигляді взаємодії, діалектика якої формує семантичний зміст комунікативних процесів, О/НО як мовну категорію можна розглядати з трьох позицій: О/НО кількісна, О/НО якісна, О/НО взаємовідношень (взаємодій) [117, 81-82].

Проблемам граматичного статусу категорії О/НО, її логіко-семантичної природи, семантики і засобів вираження, функціональної взаємодії з іншими категоріями мови присвячено значну кількість спеціальних досліджень [5; 61; 62; 89; 90; 107; 118; 135; 136; 141; 176; 182; 195; 216; 271; 288; 318; 331; 332; 335; 351; 352; 356; 357; 358; 359 тощо].

Однак поняття неозначеності залишається й досі невизначеним [9; 141; 210; 334]. Як зауважує С.М. Кузьміна, означеність-неозначеність витлумачують як: протиставлення відомого і невідомого; протиставлення фіксованого (конкретного, індивідуалізованого, референтного) і нефіксованого (неконкретного, неіндивідуалізованого, нереперентного); протиставлення класу чи абстрактного представника класу і члена класу; протиставлення раніше згаданого в тексті і вперше введеного до тексту; протиставлення впевненості та невпевненості мовця (так звана суб'єктивна модальність неозначеності); протиставлення точності та неточності інформації [141, 158].

1.1.2.1. До недавнього часу категорія О/НО досліджувалася лише на матеріалі артиклевих мов у зв'язку зі становленням і вживанням у мові артиклів – граматичних показників цієї категорії.

Артикль детермінує ім'я – загальну назву – з погляду логічного, тобто з погляду істинності дескрипції, ідентифікації, а також з погляду прагматичного – актуалізації для адресата ідентифікованого об'єкта в ситуації мовлення. Наприклад, окремі романські й германські мови використовують такі означені та неозначені артиклі: англійська *the – a (an)*; німецька *der, die, das – ein, eine*; французька *le, la – un, une* тощо.

Описуючи означений і неозначений артиклі німецької мови, В.Я. Пропп застосував принцип “виділення з множини”, на якому ґрунтується один з принципів трактування О/НО. На думку дослідника, неозначений артикль позначає предмет на фоні множини йому рівних, а означений артикль позначає предмет, який мислиться поза цим фоном, тобто вживається на позначення єдиного можливого предмета в певній ситуації, а не єдиного наявного взагалі (хоча такі випадки також трапляються) [221, 219-220].

У працях, присвячених проблемам машинного перекладу і комп'ютерної лінгвістики, має місце кількісний підхід. Так, перекладаючи німецькі артиклі російською мовою, І. Бранд зазначає, що означений артикль в однині позначає те, що об'єктові в певній

ситуації немає інших подібних; неозначений артикль вживається на позначення тільки одного об'єкта з кількох можливих [350, 150].

Аналізуючи семантику О/НО як категорії речення в болгарській, польській і російській мовах, тобто враховуючи “квантифікацію не тільки на рівні номінативної, але й на рівні вербальної фрази” [131, 201], В. Косеска-Тошева використовує кванторну модель опису, трактує основну семантичну опозицію О/НО як протиставлення єдиного – неєдиного (загального, екзистенційного).

У працях, присвячених теорії актуалізації або конкретизації, показники О/НО розглядаються як актуалізатори, що перетворюють одиниці мови в одиниці мовлення. За допомогою актуалізаторів віртуальне поняття перетворюється на актуальне в мовленні [20, 87-88, 93; 27, 285-291].

Т.В. Строева і Л.Р. Зіндер зазначають, що поняття О/НО потрібно аналізувати в аспекті більш загальної категорії, яку автори називають категорією співвіднесеності іменника. Вона “виступає у трьох розрядах: у розряді неспіввіднесеності, співвіднесеності означеної та співвіднесеності неозначеної. Вираженням цих розрядів є артиклі: нульовий, означений і неозначений” [278, 224].

В окремих дослідженнях з'ясовують зв'язок теорії актуалізації з питаннями референції та граматики тексту. Так, О.І. Москальська підкреслює, що всі слова в тексті, як і всі речення, що входять до тексту, і текст загалом актуалізовані. Віднесеність до дійсності (актуалізація) є необхідною властивістю усякого тексту. Це означає, що категорія О/НО “обслуговує не речення-конструкт, віртуальне речення, а речення-висловлення (якщо останнє обмежене одним реченням) або текст, виступаючи ... категорією не реченневою, а текстовою” [175, 102-103].

Адекватне трактування О/НО, її семантики можливе лише за умови такого опису, об'єктом якого виступають не окремі іменники та ізольовані висловлення, а зв'язні тексти, які відображають ситуації та відношення між адресантом і адресатом. Отже, О/НО розглядають у зв'язку з аналізом мовленнєвої діяльності, що дозволяє розмежувати позицію мовця і позицію слухача [288, 236], а функції її показників, зокрема артиклів, найповніше можуть бути з'ясовані з урахуванням загального змісту мовлення і тієї ситуації, у якій воно реалізується [3, 270; 44, 370-371].

Кваліфікація О/НО як референційної категорії дала змогу говорити про неможливість зведення проблеми функціонування цієї

категорії лише до проблеми вибору і вживання означеного або неозначеного артикля. На думку І. Крамського, “артикль – це тільки один із засобів, які виражають певну широку категорію... Якщо ми будемо розглядати тільки артиклі, ми зможемо дослідити лише частину цієї проблеми” (цитуємо за: [288, 267]). У зв’язку з цим означеність-неозначеність набула ширшого потрактування, що ґрунтується на уявленні про згадані поняття як обов’язкові компоненти семантичної організації висловлення, які не обов’язково пов’язані з уживанням тільки одного якого-небудь елемента [6, 81; 64, 27, 29; 178]. Це спонукало до аналізу як засобів вираження згаданої категорії не лише артиклів, а й займенників, прикметників, описових конструкцій, підрядних речень, порядку слів, просодичних засобів, пресупозиційних чинників семантичного (як умов осмисленості речення і наявності його істинного значення) та прагматичного (як само собою зрозумілого або відомого слухачу з позиції мовця) характеру тощо [177, 4], які аналізуються залежно від ступеня інформованості мовця і слухача про предмет розмови і стосуються всього висловлення [66, 111-112].

Застосування аналітичних принципів теорії референції до О/НО допомогло визначити коло питань, пов’язаних зі співвіднесеністю іменників (разом із займенниками) з об’єктами позамовної дійсності у процесі комунікації [13; 94; 100; 143; 279]. Референтне вживання імені означає, що мовець у мовленнєвому акті встановлює співвідношення з певним об’єктом або групою об’єктів позамовної дійсності. Ім’я нереферентне, якщо воно стосується не до конкретного об’єкта, а до класу загалом або до ознаки відповідного об’єкта. Тільки референтне ім’я може виражати неозначене значення в опозиції з означеним. Нереферентне ім’я опозиції О/НО не передає, проте може виражати інші смислові відтінки: генералізовані, екзистенційні, типізовані та інші [288, 236-237]. Так, О.В. Падучева заперечує зарахування неспецифікованих неозначених іменних груп до кола референтних: “Трактування екзистенційних неконкретних ІГ (іменних груп – І.Д.) як різновиду неозначених – це данина мовній формі: в артиклевих мовах і те й інше значення виражається неозначеним артиклем” [195, 95].

На основі протиставлення референтного і нереферентного вживання імен розрізняють два підходи до сутності О/НО – функціональний (комунікативний або прагматичний) і логічний (когнітивний).

Орієнтація категорії О/НО переважно на комунікативний аспект мовної структури [226] зумовила увагу до акту комунікації і, зокрема,

до таких його складників, як мовець, слухач, момент мовлення, контекст тощо. В опозиції О/НО відображено інформованість учасників комунікації про предмет розмови. С.Д. Кацнельсон зауважує, що значення О/НО “пов’язані з включенням до мовленнєвого повідомлення “нових”, тобто раніше не згадуваних, предметів” [119, 36].

Отже, неозначеність ґрунтується на первинній згадці про предмет у тексті або в ситуації, а означеність – на ідентифікації, передумовою якої виступає попередня згадка про предмет у конситуації. Характеристика предмета як нового або даного завжди залежить від позиції мовця і слухача, від того, як оцінює мовець ступінь інформованості слухача про предмет [134, 46-50, 196-200; 175, 104-105; 269, 94; 323]. У. Чейф зазначає, що “певна одиниця може бути або даною, або новою залежно від того, чи вважає мовець, що вона міститься у свідомості слухача в момент промовляння речення” [323, 314]. У цьому полягає, з одного боку, суб’єктивний характер О/НО, а з другого – її зв’язок з умовами конкретного мовленнєвого акту.

Оскільки показники О/НО сигналізують про ситуацію спілкування, про відомість – невідомість референта учасникам комунікативного акту, про “фонд спільних знань” мовця і слухача, вказують на “відношення знаків до їх інтерпретаторів” [174, 62], а ці відношення розглядають у тій галузі семіотики, яку Ч. Морріс назвав прагматикою, то згадану категорію можна вважати прагматичною (пор.: [178, 27-28]). Необхідно зауважити, що сфера дії прагматичної О/НО як мовної універсалії вужча за сферу дії граматичної О/НО в артиклевих мовах (оскільки артикль не завжди використовується як показник прагматичної О/НО) і охоплює лише випадки функціонування іменників у складі конкретних іменних груп, тобто таких, які передбачають віднесеність імені до конкретного об’єкта дійсності. Так, для розмежування граматичного і прагматичного поняття часто використовують терміни “специфічна” (“specific”) і “неспецифічна” (“non specific”) [14, 199; 143, 316-320], “конкретна” і “неконкретна” [329], “слабка” і “сильна” [196, 27] означеність–неозначеність (див. також: [94, 499]).

Логічний підхід до сутності О/НО передбачає застосування кванторної моделі опису, зокрема для артиклевих мов – логічної теорії артиклів, в основу якої покладено протиставлення класу і члена класу, та з’ясування кванторних значень, подібних до змінних у математичній логіці, тобто універсальних, часткових, унікальних, екзистенційних [227, 198; 353].

У безартиклєвих мовах такими змінними (кванторами, або квантитативами [157, 107; 187, 172]) є неозначені детермінативи типу “деякий”, “якийсь”, “який-небудь” та ін., які, подібно до неозначених артиклів, вживаються на позначення предмета невідомого, неозначеного, про який згадується вперше.

1.1.2.2. У зв'язку з широким витлумаченням О/НО постало питання про необхідність вивчення засобів вираження цієї категорії у безартиклєвих мовах, зокрема в українській.

У безартиклєвих мовах категорія О/НО не має спеціального морфологічного маркера на зразок артикля. З одного боку, вона пов'язана з предметними поняттєвими категоріями мови, а з другого – призначення актуалізації і детермінації імені пов'язує її з категоріями висловлення (актуальним членуванням висловлення, дейкисом, референцією, посесивністю, модальністю та ін.) та тексту (анафоричністю, наративністю тощо) [152, 349]. Криптотипи, або приховані категорії (термін Б. Уорфа) [31, 201; 299, 45-52], до яких належить категорія О/НО, не маючи морфологічних засобів вираження, за словами С.Д. Кацнельсона, виявляються “захованими у значеннях слів і синтаксичних зв'язках слів у реченні” [119, 82]. Однак вони тісно взаємодіють з фенотипами, або відкритими категоріями, що виражаються парадигматичними та синтагматичними засобами.

Категорія О/НО репрезентована у безартиклєвих мовах сукупністю різнорівневих мовних засобів:

1) Порядком слів та інтонацією: *Прийшов / поїзд* менш означене, ніж *Поїзд / прийшов*. Зауважимо, що на рівні синтагматичних зв'язків (актуального членування речення) означеність – це позначення даного (теми), а неозначеність – це позначення нового (реми), хоча цей збіг не є обов'язковим.

2) Засобами вираження модальності: більшим ступенем означеності характеризується модальність реальності (*Він пише*), ніж модальність ірреальності, зокрема можливості (*Він, можливо, напише*).

3) Дієсловами руху, що позначають односпрямоване переміщення (*летить, біжить*) на тлі різноспрямованого (*літає, бігає*).

4) Дієслівними формами: форми доконаного виду більш означені, ніж форми недоконаного виду (*написав – писав*).

5) Особовими займенниками: більш означені 1-а та 2-а особи займенника, ніж 3-я особа.

б) Вказівними та неозначеними займенниками (також прислівниками): наприклад, займенники *цей, той* і т. п. виражають означеність, а *якийсь, хтось, дещо* і под. виражають неозначеність. Крім того, Л.А. Булаховський зазначав, що українській мові, на відміну від інших слов'янських мов, властива важлива специфічна особливість, яка полягає у можливості “за допомогою займенника **той, та, те (отой, ота)**, вжитого не в прямому його – вказівному значенні, створити значення своєрідної умовної апперцепції – перекинути місток від слухача або читача до предмета, як такого, що сприймачеві може був колись-то знайомий, може стосується до кола вражень трохи забутих, але порівняно легко відновлюваних, як такого, що про нього якось-то знають саме вони обоє – той, хто говорить (пише), і той, хто слухає (читає)” [40, 75-76; див. також: 228, 69-70]. Отже, завдяки наявності такого займенника, що вживається для вираження оцінного ставлення до особи, предмета чи явища, відповідний іменник сприймається як уже скільки-небудь відомий [282, 273]. Цю особливість української мови Л.А. Булаховський відносить до лінгвостилістичних: вона ще не стала граматичною, а тому гостріше виступає у своїй стилістичній скерованості [40, 76]. Дуже активно **той (те (теє), та (тая), ті (тії))** як мовний засіб інтимізації образів використовується у поетичній творчості Т. Шевченка, Лесі Українки, Л. Костенко та інших письменників: ...А козаки сміються їй [матері], Ганнусі моргають. А надто *той рибалонька*, Жвавий, кучерявий, Мліє, в'яне, як зостріне Ганнусю чорняву (Шевч.); Чи гадав *той козаченько*, йдучи на чужину, Що вернеться з його серця квітка на Вкраїну?.. (Л. Укр.); *Ту морквиночку, тую ж квітоньку* не прополеш із того світоньку... (Костенко).

7) Формами знахідного та родового відмінків іменника: у випадках, коли можливі обидві відмінкові форми, знахідний, на відміну від родового, який може виражати неповноту або кількісну невизначеність об'єкта дії (*принеси дров, купи́ти хлі́ба, проси́ти гроше́й, привезли картоплі, візьми цукру, випи́ти чаю*), набуває додаткового відтінку визначеності (*принеси дрова, купи́ти хлі́б, проси́ти гроші́, привезли картоплю, візьми цукор, випи́ти чай*). Це стосується, зокрема, іменників із загальним матеріально-речовинним значенням та іменників-назв сукупностей предметів зі значенням збірності.

В іменниках чоловічого роду в назвах неістот, зокрема конкретних предметів, спостерігається паралелізм форм знахідного відмінка (*писати лист – писати листа, взяти ніж – взяти ножа, заплатити карбованець – заплатити карбованця, зробити віз –*

зробити воза). Форми знахідного відмінка на **-а (-я)** виразніші і конкретніші на фоні нейтральних форм, співвідносних з називним відмінком, тобто за допомогою згаданого закінчення досягається більший ступінь увиразнення, цілісності й індивідуалізації об'єкта, названого відповідним іменником.

8) Означено-особовими та неозначено-особовими односкладними реченнями.

9) Обставинами місця і часу: обставини місця і часу, виражені формами непрямих відмінків іменника, більш конкретні та означені, ніж ті, які виражені прислівниками та займенниками.

10) Одним із важливих засобів вираження О/НО виступає контекст. Наприклад, у висловленні *Жінка купила книгу*, якщо воно міститься на абсолютному, інтродуктивному початку тексту, обидва імені можуть бути неозначеними, але якщо це висловлення міститься в середині тексту, обидва імені можуть бути означеними.

Про згадані реалізації категорії О/НО йдеться в дослідженнях [25, 26-27; 37; 60, 78-79; 69, 9; 113, 267; 152, 349; 168, 14-16; 179, 15-20; 183, 358-371; 209, 299; 216, 185-186; 230, 318; 231; 280, 317-318; 282, 80; 288, 244-248; 296, 397-398; 325, 281-285 тощо].

Засоби вираження О/НО можуть бути імпліцитними й експліцитними, прямими та непрямыми, власне системно-мовними й такими, що виявляються тільки в ситуації мовлення.

В українській мові неозначеність (у широкому витлумаченні) як марковане значення неозначеної референції актанта ситуації закріплена за семантикою неозначених, питальних та заперечних займенників. Виступаючи функціональною ознакою неідентифікованого імені, неозначеність часто виконує роль засобу вираження різноманітних конотацій у стилістично маркованому тексті.

Засоби вираження О/НО в українській мові функціонують не ізольовано, а навпаки, у тісній взаємодії, перебуваючи між собою у відношеннях взаємозалежності та утворюючи певну ієрархію. Тому О/НО доцільно описувати в українській мові як функціонально-семантичне поле, або функціонально-семантичну категорію [107, 10; 332, 3; пор.: 62].

Функціонально-семантичне поле кваліфікують як систему різнорівневих засобів відповідної мови (морфологічних, синтаксичних, словотворчих, лексичних, а також комбінованих – лексико-синтаксичних тощо), що взаємодіють на основі спільності їх функцій на ґрунті певної семантичної категорії [36, 17; 152, 566-567].

Можна вважати, що функціонально-семантичне поле О/НО в українській мові поліцентричне (слабоцентроване) дифузної структури, що характеризується наявністю двох центрів – лінійно-інтонаційного, пов'язаного з актуально-комунікативною структурою висловлення, і займенникового, утворюваного лексичними засобами, зокрема неозначеними та вказівними займенниками (займенниковими детермінативами), а також наявністю морфосинтаксичної (засоби відмінкових, числових і видових опозицій) і займенникової периферії [пор.: 288, 244-258]. Як зазначалося вище, функціонально-семантичне поле О/НО взаємодіє з ширшими семантичними полями, яким властиві предметне ядро (конкретності – неконкретності, істоти – неістоти, особи – неособи, статі, референтності – нереферентності, суб'єктності – об'єктності), атрибутивне ядро (квалітативності, квантитативності, посесивності) та акціональне (предикативне) ядро (аспектуальності, темпоральності, модальності, буттєвості) [152, 385].

Відсутність артиклів, що в західноєвропейських мовах утворюють ядро поля О/НО, у безартиклевих мовах компенсується найбагатшою системою засобів вираження О/НО, яка пронизує найрізноманітніші рівні і ділянки мови [36, 24-25; 134; 229, 318]. Це дає змогу говорити про категорію детермінації як про особливу універсально-мисленнєву (функціонально-семантичну) категорію, яка є втіленням категорії О/НО й імпліцитне вираження якої здійснюється майже усіма основними граматичними механізмами мови [135, 124; 260, 84-92].

1.1.2.3. Важливим засобом вираження неозначеності в українській мові є розгалужена система неозначених займенників.

Специфіка неозначених займенників полягає в тому, що вони беруть участь у передачі різних видів неозначеності, яку витлумачують як відсутність точної ідентифікації особи, предмета, ознаки, кількості тощо. Як зауважує С.М. Кузьміна, ця відсутність може бути зумовлена різними чинниками, зокрема комунікативними намірами мовця: мовцеві невідомі особа, предмет, ознака тощо; мовець не впевнений, що вони йому відомі; мовець вважає непотрібним уточнити, дати точну інформацію, прагне приховати її тощо [141, 227].

Неозначені займенники репрезентують референтну (специфіковану) та нереферентну (неспецифіковану) неозначеність. Взявши за основу запропоновану С.М. Кузьміною [141, 159] кваліфікацію видів неозначеності (неозначеної референції), сучасну систему неозначених

займенників української мови, які виступають виразниками різних типів неозначеності, можна представити у вигляді таблиці (див. Табл. 1.).

Референтна (специфікована) неозначеність має місце тоді, коли релевантним денотативним простором виступає “універсум мовлення або певний його фрагмент” [335, 8]. Маркерами такої неозначеності виступають неозначені займенники з формантами *-сь, хтозна-, казна-, бозна-, чортзна-* та *де-*: – Мамо, *хтось* стука в вікно (Коцюб.); – Ну, ходімо на вулицю: побачить *хтось* – *чортзна-які* брехні підуть селом, – посміхнувся Свирид Яковлевич, знаючи, що зараз нічим не переважиш затяту жінку (Стельмах); *У декого* на грудях виблискували бойові ордени (Довж.).

Нереферентна (неспецифікована) неозначеність виявляється у тих випадках, коли “релевантним денотативним простором є деяка уявлювана або припустима ситуація” або ж має місце “множинний релевантний денотативний простір” [335, 8-9]. Цей вид неозначеності маркується за допомогою неозначених займенників з формантами *аби-, будь-, -небудь, -будь*: [Острожин]: Заграйте *що-небудь*, з ласки вашої. Ви [Любов] певно граєте новітніх композиторів? (Л. Укр.); Коли будуєш щось на *будь-яких* прикладах, то й, очевидно, виховуєш себе на них (Хв.).

Окремі контексти поєднують релевантні денотативні простори обох видів неозначеності. У таких контекстах можливе синонімічне вживання (взаємозаміна) маркерів референтної та нереферентної неозначеності, наприклад, неозначених займенників на *-сь* і на *-небудь*: Мій боже милий! як хотілось, Щоб *хто-небудь* (= *хтось*) мені сказав Хоч слово мудре... (Шевч.); І, поки ми тут ставимо палатки і в казаночку булькає вода – душа *якогось* (= *якого-небудь*) первісного предка, можливо, нас з-за брили спогляда (Костенко). У віртуальних висловленнях займенники на *-сь* синонімічні займенникам на *-небудь*, проте відрізняються від останніх ознакою фіксованості, яка вносить до контексту елемент означеності, а не байдужості [див.: 329, 17]. Іншими словами, займенники на *-сь* є маркованими за ознакою фіксованості, а займенники на *-небудь* – за ознакою нефіксованості.

Релевантним є той денотативний простір, тобто будь-який фрагмент позамовної дійсності¹¹, у якому фіксується референт певного мовного виразу в конкретному висловленні.

Специфікована неозначеність репрезентована референтними іменними групами (такими, що індивідуалізують об'єкт) із власне-неозначеними (фіксовано-неозначеними) та інтродуктивними (напів-

неозначеними) займенниками. Відмінність між ними полягає в тому, що власне-неозначені займенники характеризуються індивідуалізацією об'єкта лише його участю в описуваній ситуації, а інтродуктивні займенники – індивідуалізацією об'єкта мовцем незалежно від описуваної ситуації [335, 9].

Власне-неозначені займенники вказують на невідомий ні адресантові, ні адресатові об'єкт, наприклад: *Хтось* постукав у двері; *Прийшли якісь* люди.

Інтродуктивні займенники характеризуються вказівкою на об'єкт, який відомий мовцеві, але невідомий слухачеві, наприклад: *Зустрів одного* приятеля; *Я децю* приготував для тебе.

Проте зміст самої опозиції відомий – невідомий, як слушно зауважує О.В. Падучева, залишається досить невизначеним і потребує уточнення [195, 90]. При прагматичному підході “відомим” вважають будь-який об'єкт, який коли-небудь перебував у полі зору учасників комунікації: не є необхідним особисте знайомство з об'єктом, знання яких-небудь його диференційних ознак, здатність упізнати об'єкт, якщо він буде пред'явлений [335, 4].

Неспецифіковану неозначеність репрезентують нереферентні іменні групи (такі, що не позначають ніяких індивідуалізованих об'єктів) за допомогою екзистенційних (нефіксовано-неозначених) займенників, які припускають існування класу об'єктів із деякими властивостями, однак не подають до розгляду ніякого конкретного об'єкта з цього класу [152, 295], наприклад: *Він візьме почитати які-небудь* книжки; *Принесіть що-небудь* почитати.

1.2. Семантико-граматичні та функціональні особливості неозначених займенників

1.2.1. Сучасні слов'янські мови і, зокрема, українська мова характеризуються розвиненою системою неозначених прономінативів¹², які вказують на невизначеність особи, предмета, ознаки, якості чи кількісного вияву, тобто виражають неясне, невідоме, точно не визначене загальне уявлення про особу, предмет, якість, властивість, належність, кількість, порядкове місце якогось предмета (істоти) в ряді інших тощо. До лексико-семантичного розряду неозначених у слов'янських мовах належать такі займенники:

українські дехто, дещо, деякий, хтось, щось, якийсь, чийсь, хто-небудь, що-небудь, який-небудь, будь-хто, будь-що, будь-який, абиякий, бозна-хто, бозна-що, казна-хто, хтозна-що та ін.;

російські некто, нечто, некоторый, некий, кто-то, что-то, какой-то, чей-то, кто-либо, кто-нибудь, кое-кто, кое-что тощо;

білоруські нехта, нешта, некаторы, нейкі, нечы, абьякі, якісьці, хтосьці, штосьці, чыйсьці, хто-небудзь, што-небудзь, чый-небудзь, абы-хто, абы-што тощо;

польські ktoś, coś, ktokolwiek, cokolwiek, kto bądź, co bądź, byle kto, byle co, ktośkolwiek, cośkolwiek, czyjś тощо;

чеські někdo, něco, nějaký, některý, něčí, kdosi, cosi, jakýsi, kterýsi, čísi, kdokoli(v), cokoli(v), kterýkoli(v), jakýkoli(v), číkoli(v), kdekdo, kdejaký, kdečí, kdecó, málokdo, máloco, málokterý, ledakdo, ledacos, ledajaký, ledakterý, ledačí, buhvíkdo, buhvíjaký, buhvíčí та ін.;

словацькі dakto, dačo, dačí, daktorý, niekto, niečo, niektorý, vol'akto, vol'ačo, vol'ačí, vol'aktorý, vol'aký, vol'ajaký, ktosi, čosi, ledakto, ledačo, ledajaký, kdekto, kdečo, hocikto, hocičo, málokto, máločo, všelikto, všeličo, ktokolvek, čokolvek, niečí та ін.;

верхньолужицькі něchtó, něšto, někajki, někotry, štóžkuli, něchtóžkuli, něštožkuli, něčeji тощо;

нижньолужицькі něcht(en), něсо, někotary, někaki, něchtenžkuli, něсоžkuli, někotaryžkuli, něсеji тощо;

болгарські някой, нешто, кой да е, някакъв, нечий та ін.;

македонські некој, кој било, што било, кој да е, нешто, некаков, нечиј тощо;

сербохорватські нєко (нєтко), нєшто, нєкӯ, нєкакав, кòјӯгод, ма штà, ўко, ўшта, ўкакав, нєчијӯ, бòгзнà шта та ін.;

словенські nékdo, nēkaj, kdòrkóli, kdòrsibódi, kàrkóli, kàrsibódi, málokdo, málokaј, nékak, nekatéri, néki, katérikoli, čígarkoli, màlokatéri, bóгve kaj тощо.

На відміну від решти слов'янських мов, що зберегли неозначені займенники із показником неозначеності як рефлексом префіксального нн- (ně-) або принаймні їхні залишки (пор.: р. *некто*, бр. *нехта*, ч. *někdo*, слц. *niekto*, вл. *něchtó*, нл. *něchten*, болг. *някой*, м. *некој*, схв. *неко*, слн. *nékdo*, п. *niесо* «дещо, трохи» (продовження попереднього займенника *niесо* як відповідника ч. *něсо* «щось», якому відповідає р. *нечто*), українська мова повністю утратила. Очевидно, це сталося внаслідок формального збігу неозначеного *ніхто* (< *ннкъто), *ніщо* (< *ннчьто) із заперечним *ніхтó*, *ніщó*, які міг розрізняти тільки наголос,

що й спричинило в кінцевому підсумку зникнення цих форм передачі неозначеності в займенниках і особливо гостру потребу замінити їх іншими, типу *дехто, децо, хтось, щось* тощо¹³. Як стверджує С.П. Бевзенко, в українській мові відбулося злиття старовинних неозначених займенників типу *нѣкѣто, нѣчьто* із заперечними типу *никѣто, ничѣто* в одну групу. Обидві групи займенників, злившись, дали сучасні заперечні займенники *ніхто, ніщо, ніякий* тощо; при цьому старовинне творення неозначених займенників з часткою *ні (< нѣ)* українською мовою втрачено і замінено новим творенням. Правда, займенники *ніхто, ніщо* в непрямих відмінках залежно від наголосу можуть мати як значення заперечних (з наголосом на корені: *нікого, нічого, нікому, нічому* та ін.), так і неозначених (з наголосом на частці: *нікого, нічого, нікому, нічому* та ін.) займенників, але в називному відмінку – це лише заперечні займенники [24, 177-178]. На основі аналізу українських грамот XIV – XV ст., актових книг XVII ст. та інших пам'яток дослідник висловлює припущення, що злиття цих займенників в одну групу сталося десь у другій половині XV ст. чи в XVI ст. [24, 178].

На українському ґрунті виникло чимало новотворів неозначених займенників. Серед них – творення неозначених займенників типу *хтось, щось, якийсь, котрийсь* тощо, що сталося шляхом приєднання до питальних займенників частки *-сь* займенникового походження (XVI ст.); займенників типу *дехто, децо, деякий* тощо – шляхом приєднання частки *де-* також, мабуть, займенникового походження (у закарпатських говорах ця частка часто виступає у вигляді *да-*: *датко, дашто*); займенників *абихто, абищо, аби який* тощо за допомогою частки *аби-*, яка, можливо, утворилася шляхом поєднання сполучника *а* і дієслова *быти* у формі 2-ої чи 3-ої особи аориста; а також займенників типу *будь-хто, будь-що, який-будь, хто-небудь, що-небудь* тощо за допомогою слів дієслівного походження *будь-, -небудь, -будь* [24, 178]. Наведені утворення порівняно нові. Більшість із них засвідчується українськими пам'ятками досить пізно, не раніше XVI ст., а деякі навіть починаючи з XVIII ст. Крім того, чимало з цих займенникових утворень, зокрема з частками *аби-, де-*, зовсім не фіксуються навіть пам'ятками XVIII ст. Щоправда, починаючи з XVII ст., українські пам'ятки засвідчують займенникові утворення з *где-*: *Матка моя ... гдещо того меду продала 42б* (Прот. Полт. Суду, т. I) (1676 р.). Займенники з часткою *будь-*, за спостереженнями С.П. Бевзенка, фіксуються з XVI ст.: *будь который хрестянинъ або*

пан татаринъ (Арх. ЮЗР, I, 69) (1577 р.). Як зауважує С.П. Бевзенко, утворення з частками дієслівного походження *хоч-* (діалектне *хоть-*, *хоць-*), *бозна-*, *казна-*, *хтозна-* та ін. (*хоч-хто*, *хоч-що*, *бозна-хто*, *бозна-що*, *казна-хто*, *казна-що*, *хтозна-хто*, *хтозна-що* тощо) є надбанням суто уснорозмовних стилів мови, і засвідчуються вони у творах нової української літератури з ХІХ ст. [24, 179]. Неозначені займенники творилися також за допомогою частки прислівникового походження *любо*: *Аще оукраде(т) Русинъ что любо оу крѣсть"нина* (ЛП,25) [115, 473]. Крім того, цікавим є також питання функціонування займенників, зокрема неозначених, в українській діалектній мові, адже вони характеризуються значною варіативністю форм, яка проявляється, з одного боку, в збереженні ряду архаїчних ознак як у творенні, так і в відмінюванні, що найчастіше спостерігається в південно-західних діалектах, а з другого – в різного типу інноваціях (пор. діалектні форми питальних займенників *хто*, *що* з утвореними від них неозначеними – І.Д.)¹⁴.

Отже, у сучасній українській літературній мові афіксальні неозначені займенники утворюються від основи питально-відносних займенників *хто*, *що*, *який*, *чий*, *котрий* за допомогою препозитивних *аби-*, *будь-*, *де-*, *казна-* (розм.), *хтозна-* (розм.), *бозна-* (розм.), *чортзна-* (фам.) та постпозитивних *-небудь*, *-будь* (розм.), *-сь* формантів¹⁵ (див. Табл. 2.).

Крім афіксальних, неозначеність можуть виражати безафіксні займенники *хто*, *що*, *який*, *чий*, *котрий*, які є стилістично маркованими і вживаються переважно в розмовному мовленні: Часто кажуть: “ясні зорі То найкраще в цілім світі”, Чи гадає *хто* при тому, Що за світом є ще кращі? (Л. Укр.); Так йому все бувало, коли заздрів де якого зайця, як йому яка пташина *чим* в око впала або *яке* інше незначне звірятко. Тоді мусив їх мати...(Коб.); А воно, либонь, ведмедяра або вепр, а мо’, й ще *що*... (Багр.). Вживання безафіксних займенників у значенні неозначених може бути схарактеризоване, в основному, як “входження” у контексти ірреальної модальності [162, 61-69; 163, 86-87; 167, 74-79; 252, 24].

Розмовне мовлення позначене також функціонуванням похідних неозначених займенників з виразним емоційно-експресивним значенням, які утворюються: 1) афіксальним способом: а) за допомогою префіксів *не-*, *напів-*, що приєднуються до похідної твірної основи: *неабихто*, *неабищо*, *неабиякий*, *неабичий*, *неабикотрий*, *напівхтось*, *напівщось*: Артисти, певно, вже догадуються, що був дід людина

проста й малописьменна, але це не завадило йому разом з Григорієм відіграти в ХІХ столітті *неабияку* роль у справі науки й освіти українського народу (Довж.); б) за допомогою складних препозитивних формантів, які приєднуються до непохідних твірних основ: *батьказна-хто, батьказна-що, чорт(и)батьказна-що, чорт(и)батьказна-який, бісизна-що, невідь-хто, невідь-що, невідь-який* та ін.: – А то верзе *бісизна-що...* (Шевч.); – Воно й трава там була *чортибатьказна-яка*. Корова її все одно не їла б (Тют.); в) за допомогою форманта *-то*, приєднуваного до похідної твірної основи: *хтось-то, якийсь-то*: Кажуть, що *хтось-то* підглядив, що як голили Костеві лоб, так буцімто в нього покотилися з очей слізки ... (Кв.-Осн.); 2) словоскладанням (юкстапозицією): а) шляхом редуплікації (повторенням тих самих слів): *хто-хто, що-що*, яка інколи ускладнюється інтерфіксацією – *хто-не-хто*: *Що-що*, а біда завше здибає (Укр. приказки); Деякі [оборонці] попадали у ставок на глеїсте дно й тільки *хто-не-хто* від біди втік (Стар.); б) власне словоскладанням співвідносних займенників: *який-такий* тощо: Два хлопчики в мене – один чотирнадцяти, а другий дванадцяти літ – пастушать у добрих людей, та й за то мають їду й одежину *яку-таку* (Фр.).

У деяких контекстах до неозначених функціонально наближаються займенники інших семантичних груп, зокрема означальні (за іншою термінологією – “універсальні” [152, 295], “узагальнено-видільні” [248, 60], “означально-узагальнені” або “стверджувально-узагальнені” [330, 82]) *інший, кожний (кожен), усякий (всякий)* та заперечний *жодний (жоден)* [167, 70; 188, 51-52]: *Інша* мачуха здержує руку над пасинком, а *Мотря*, розпалившись, не вміла здержувати над рідним сином (Мирний); Літературна мова мусить витворитись з усіх діалектів, без *жадного* насильства, сварки й колотнечі (Л. Укр.); Ми чуємо себе настільки сильними, що *всякі* розмови про чужі ідеологічні впливи на нас викликають з нашого боку тільки усмішку (Хв.); Він не чував себе вже тим руденьким курчам з довгим хвостиком, яке *кожний* може безкарно ображати (Ольжич).

До неозначених займенників за своїм значенням наближаються стійкі сполуки (синтаксичні фразеологізми) типу: *невідомо хто (що, який); невідь хто (що, який); не знати хто (що, який); хто (що, який) завгодно; хто (що, який) хочеш; хто (що, який) попало; багато хто (що, який); мало хто (що, який); бог знає хто (що, який); байдуже хто (що, який); хоч (би) хто (що, який); хто б (то) не був; що б (то) не було; той чи інший* тощо [95, 19-20; 166 та ін.]. Такі фразеологізми та

сполуки з частками, до складу яких входить займенниковий компонент, на думку Н.Ю. Шведової [327, 20-21], репрезентують сегмент неозначеності, який потрактовують або як власне-неозначеність (1), або як неозначеність, що передбачає наявність певної множини, вибір із неозначеної або випадкової множини (2).

(1) Власне-неозначеність: *Бог знає хто (що, який, котрий, чий); хто зна(є) хто (що, який, котрий, чий); невідомо хто (що, який, котрий, чий)* тощо.

(2) При неозначеності вибору з множини виявляються різні значеннєві відтінки, закріплені за тим чи іншим фразеологізмом, зокрема:

а) з компонентом байдужості: *хоч хто (що, який, котрий, чий); хто (що, який, котрий, чий) завгодно; хто (що, який, котрий, чий) хочеш* (у сполуках із *завгодно, хочеш*, як і в сполуках типу *хто (що, який, котрий, чий) [б (би) то] не...*, значення неозначеності (байдужості або випадковості) поєднується зі значенням всеохопленості, повсюдності);

б) з компонентом випадковості, довільності: *хто (який, котрий, чий) б (би) то не був; що б то не було; хто (що, який, котрий, чий) попало; хто (що, який, котрий, чий) доведеться;*

в) з кількісним компонентом ('багато', 'мало'): *багато хто (що)...*; *мало хто (що)...*; *багато яких (котрих, чийх)...*; *мало яких (котрих, чийх)...*; *рідко хто (що, який, котрий, чий);*

г) з компонентом невпевненості і/або впевненості у протилежному: *хто-хто, а...; що-що, а...; хто (що)..., а хто (що) ні; який (котрий, чий)..., а який (котрий, чий) ні;*

г) з компонентом сумніву (звичайно стосовно майбутнього) з частками *там, ще, тобі, мені*: *хто (що, який, котрий, чий) ще (там, тобі, мені)...* та ін.

Поповнення розряду аналізованих мовних одиниць відбувається також шляхом транспозиції (прономіналізації), тобто переходу інших частин мови до неозначених займенників. У ролі неозначених займенників можуть вживатися прономіналізовані прикметники (*окремий, певний, відомий, даний, різний, другий*), числівник *один*, зрідка іменники (*річ, справа, діло*) [32, 53-58; 34; 95, 16-20; 188, 44-48; 307; 348 тощо]: *Якийсь-то полковий музикант та навчив тут одного скрипника грати сюю штуку (Кв.-Осн.); Певне приглушення відчуття поетичного слова виявляється і в використанні лексики інших поетів, виразно й щільно асоційованої саме з цими поетами і не притаманної власному*

стилеві самої Лятуринської... (Шерех); Археологія часто дає змогу датувати написання окремих давніх пам'яток, цим самим і встановлювати хронологію тих мовних явищ, що засвідчені в них (Іст. грам. укр. мови); Сумління – *річ* тендітна і марка. Вже дехто з нього й пилу не стирає (Костенко).

Із наведених груп, що найяскравіше репрезентують неозначеність у займенниковій системі, до розряду неозначених у традиційній семантичній класифікації зараховують лише афіксальні займенники з формантами *аби-*, *будь-*, *де-*, *казна-*, *хтозна-*, *бозна-*, *чортзна-*, *-небудь*, *-будь*, *-сь*. Для безафіксних займенників у сучасній українській мові значення неозначеності (невизначеності) є нетиповим, оказіональним, таким, що реалізується лише в певному контексті, у певній мовленнєвій ситуації. Згадані похідні неозначені займенники реалізуються тільки в розмовному мовленні. Фразеологізовані стійкі сполуки також не можуть бути уведені до згаданого розряду в таблиці займенників, оскільки вони виступають еквівалентами неозначених займенників – аналітичними номінаціями, а не однослівними лексемами.

1.2.2. Існує декілька класифікацій неозначених займенників. За співвідношенням з іншими частинами мови їх поділяють на субстантивні (іменникові), ад'єктивні (прикметникові), нумеративні (числівникові) та адвербіальні (прислівникові).

Субстантивні неозначені займенники залежно від вказівки на невизначеність осіб чи предметів поділяються на дві групи: *хто-*займенники (*хтось*, *дехто*, *хто-небудь*, *абихто* і под.) та *що-*займенники (*щось*, *дещо*, *що-небудь*, *абищо* тощо).

Ад'єктивні неозначені займенники, вказуючи на невизначеність якісної та відносної ознак, поділяються на якісні (*якийсь*, *який-небудь*, *деякий* та ін.), порядкові (*котрийсь*, *котрий-будь*, *декотрий* та ін.), які часто об'єднують разом з попередніми в одну групу, та присвійні, або посесивні (*чийсь*, *чий-небудь*, *абичий* тощо).

За логіко-семантичною класифікацією аналізовані мовні одиниці належать до кванторних (за іншою термінологією – квантитативних) займенників, серед яких розрізняють власне-неозначені, інтродуктивні та екзистенційні [див.: 152, 295].

Враховуючи відповідні класифікації, афіксальні неозначені займенники сучасної української мови можна систематизувати у вигляді таблиці (див. Табл. 3.).

1.2.3. Афіксальні неозначені займенники характеризуються специфічними семантичними, морфологічними, синтаксичними та словотвірними особливостями, що вирізняє їх з-поміж інших семантичних розрядів і об'єднує в одну групу.

1.2.3.1. Семантичні особливості

1. Неозначені займенники репрезентують неозначеність як один із типів прономінального способу відображення дійсності.

2. Їм властива специфічна семантична структура, яка поєднує неозначеність (як розрядове значення) з частковими категоріальними значеннями, мотивованими денотативною природою особи, предмета, ознаки, що, у свою чергу, визначає морфологічну співвіднесеність неозначених займенників з іншими частинами мови і забезпечує відповідну морфологічну семантику.

3. Неозначені займенники, утворені від питальних за допомогою різних афіксів, семантично не тотожні, позначають різні ступені неозначеності.

4. Неозначені займенники, подібно до інших прономінативів, не мають лексичного значення, під яким розуміють його предметний зміст [52, 10], закріплений за лексемою як його постійна ознака. Хоч у більшості випадків неозначені займенники не потребують конкретизації, вони можуть наповнюватися конкретним змістом.

5. Неозначені займенники як синсемантичні слова конкретизуються на синтаксичному рівні [248, 17], коли вони виступають у ролі уточнюваного компонента (при цьому в реченні наявні вставні слова зі значенням гіпотетичної модальності типу *здається, можливо, напевно, імовірно* тощо): *І щось в мені таке велить збіліти в гнів до сотого коліна! І щось в мені таке болить, що це і є, напевно, Україна* (Костенко); у ролі узагальнювального слова при однорідних членах речення: *Сусід до сусіда ходив рідко, хіба що зимою в довгі, смертельно нудні вечори на перекур та побрехенцію, а виходячи з чужого двору, так і норовив що-небудь украсти: хоч поламає колесо, хоч залізяки шматок, – все ж таки прибуток господарству* (Тют.) тощо.

6. Характеризуючись загальною заміщувально-вказівною функцією, неозначені прономінативи репрезентують катафоричний (препаративний) тип указівки, який відсилає до того, про що буде йтися далі. Така функція неозначених займенників отримала назву корелята¹⁶ [248, 27]: *Дівчина у сні, не маючи сили тримати голову, обіперлась об щось* (то були Григорієві груди, але звідки їй про те

знати?) – і так спала (Багр.); Чи пожалів, чи вдячен був Пілату, чи втямив, темний, раптом *щось* нове: Що Божий син таки іде на страту, а він, розбійник, – він таки живе (Костенко).

7. Неозначені займенники виступають важливим засобом комунікації, зокрема економії мовленнєвих зусиль, оскільки без їх участі навіть найзагальніше неозначене значення довелося б передавати цілими реченнями, а в окремих випадках й зовсім не можна було б виразити іншими мовними засобами без зміни змісту повідомлюваного.

1.2.3.2. М о р ф о л о г і ч н і особливості

У неозначених займенників морфологічні категорії роду, числа і відмінка мають свою специфіку.

Субстантивні неозначені займенники не мають морфологічних категорій роду і числа. Їм властиве синтаксичне вираження відповідних категорій. Займенники *хто*-основ функціонують як іменники чоловічого роду, хоча можуть позначати осіб (істот) як чоловічої, так і жіночої статі; займенники *що*-основ – як іменники середнього роду: *Хтось стукав у двері сусідньої хати* (Довж.); Там, на землі, *щось* падало, *цвіло*, *було рожеве*, *синє і зелене* (Костенко). Про це свідчить взаємодія займенників з координованими дієсловами-присудками у формі дійсного способу минулого часу та умовного способу, узгодженими означеннями, вираженими прикметниками (дієприкметниками або прикметниковими займенниками).

Контекст дає змогу з'ясувати, конкретизувати суть заміщувальної функції аналізованих займенників через зв'язки з іменниками, з якими вони корелюють, оскільки займенники здатні запозичувати “в деяких своїх утвореннях уяву про рід від відповідної уяви про субстанцію чи про іменник” [326, 422]. Наприклад: – Татку, татку, *хтось* тарабанить у вікно, – тремтить біля сонного батька дівча років десяти. Вона першою в хаті почуяла стукіт, сповзла в одній сорочці з ліжка і з жахом побачила, як на залитому сяйвом вікні ворушилися руки і голова *якогось* невідомого *дядька* (Стельмах); Як сміє *хтось*, хоч би й *цариця*, чинити всупереч царю?! (Костенко).

Іменникові займенники *хто*-основ числове протиставлення однина–множина виражають синтаксично (формами узгодженого означення або координованого дієслова-присудка) переважно зі значенням одиницності, хоча трапляються випадки синтаксичної вказівки і на декількох осіб: Любив я, коли *хтось* на дорозі вночі, *незнайомий*, проходячи повз, *казав* до нас: “Здрастуйте” (Довж.);

Цього інженера *знали й ще дехто з присутніх*. Кілька голосів висловилися й за нього, а більше – проти (Ле).

Займенники *що*-основ не виражають числового протиставлення ні морфологічними, ні синтаксичними засобами і мають значення одиничності, наприклад: На вітряній горі навіть не добрати, чого більше: рудої глини чи гострого сірого каміння, змішаного з глиною, і до росту ніщо не бралось, *росло якесь абищо і чортзна-що, щось колюче й кострубате, щось посудомлене й нетривке* (Загреб.).

Субстантивним неозначеним займенникам властива граматична категорія істоти – неістоти. Проте в неозначених займенників згадана категорія не збігається з лексико-граматичною категорією істоти – неістоти в іменників. Так, неозначені *хто*-займенники здебільшого вживаються на позначення невизначених людей (осіб) та деяких великих тварин (істот), а неозначені *що*-займенники – на позначення невизначених предметів, явищ, понять – неістот (предметів), а також більшості тварин, птахів, риб та ін. – об'єктів живої природи, тобто істот (неосіб). У граматичному плані в *хто*-займенників збігаються форми знахідного та родового відмінків, а в *що*-займенників – знахідного та називного. Отже, можна вважати, що займенники *хто, що* (та утворені на їх основі похідні – зауваження наше. – І. Д.) співвідносні не з категорією істоти – неістоти, а з категорією особи – неособи [1, 154-155; 235, 538 – 539; пор.: 292, 194-195].

Ад'єктивним неозначеним займенникам властиві синтаксично залежні морфологічні словозмінні категорії роду, числа та відмінка. Вони реалізуються за принципами прикметникового узгодження: *Декотрі мірошники* вештаються по греблі (Н.-Лев.); Ген попереду поміж осокорами, майнула *чиясь постать* (Гуц.); Шевченко кінчав *якийсь* етап роботи над другим варіантом гравюри “Дві українки”... (Ільч.); – Дехто розуміє свободу як необмежену можливість задовольняти *будь-які* свої *примхи, забаганки*, грубі й примітивні *бажання* (Гончар).

Неозначені займенники української мови мають повні відмінкові парадими, тотожні з питальними займенниками, від яких вони утворені.

1.2.3.3. С л о в о т в і р н і особливості

Афіксальні неозначені займенники мають специфічні словотворчі афікси: префікси *де-*, *аби-*, *будь-*, *хтозна-* (утворений як результат скорочення і стягнення членів словосполучення *хто зна(є)*), *казна-* (із *кат зна(є)*), *бозна-* (із *бог зна(є)*), *чортзна-* (із *чорт зна(є)*); постфікси

-сь, -небудь, -будь, які мотивують варіативність семантики аналізованих одиниць.

1.2.3.4. Функціонально-синтаксичні особливості

Неозначені займенники (субстантивного та ад'єктивного типів) виявляють специфічні функціонально-синтаксичні особливості, виконуючи роль: 1) різних членів простого речення або предикативних одиниць, співвідносних з простим реченням; 2) уточнюваних та узагальнювальних слів, зрідка звертань; 3) структурних компонентів словосполучень; 4) компонентів складного речення та 5) надфразної єдності (тексту).

1. Субстантивні займенники в реченні найчастіше виступають у функції підмета або додатка, а також можуть входити до складу іменного складеного присудка: Зчинилась колотнеча. *Хтось* побіг з сіней у темряву. По *комусь* стріляли. *Хтось* відчинив хатні двері (Довж.); А спомин – це таке *щось* неповторне, таке *щось* невимовне і сумне, що коли він крилом своїм огорне, то це уже ніколи не мине (Костенко).

Ад'єктивні неозначені займенники в реченні виступають узгодженим означенням та іменною частиною складеного присудка: Ніхто не вважав себе занадто високим для *якої-небудь* роботи, і жодна робота не була занадто низькою для кожного з них (Хотк.); Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі слова були уже *чиймись* (Костенко). Субстантивуючись, прикметникові неозначені займенники виступають у ролі підмета й додатка: – Діду, серце, голубчику, Заграй *яку-небудь* (Шевч.); Сю мову [англійську] дуже мало хто знає, хоч *деякі* і збираються зайнятись нею (Л. Укр.).

2. Як зазначалося вище, на синтаксичному рівні неозначені займенники можуть виступати в ролі уточнюваного компонента або узагальнювального слова при однорідних членах речення: Перед очима *щось* промайнуло: чи то *пташка*, чи то *звір*. Якщо ж уточнюваний компонент репрезентований одним словом, то в реченні наявне вставне слово: Перед очима *щось* промайнуло, *здається*, *пташка*.

Можливі випадки використання займенника *хто-небудь* у ролі звертання, коли адресантові мовлення байдуже, хто з присутніх виконає його прохання або наказ: Гей, *хто-небудь*, принесіть драбину! *Хто-небудь*, відгукніться!

3. Неозначені займенники, виконуючи роль головних та залежних компонентів, виявляють окремі особливості сполучуваності з іншими словами в складі словосполучень для вираження певних семантико-синтаксичних відношень (див. Табл. 4. і Табл. 5.).

Однією з важливих особливостей неозначених займенників як структурних компонентів словосполучення є те, що вони, як правило, не мають при собі препозитивного означення. Постпозитивні прикметники (дієприкметники та деякі прикметникові займенники) у поєднанні з неозначеним займенником *щось* утворюють специфічні структури, які за обсягом інформації нагадують повнозначні слова, але на відміну від них складаються з двох лексем, наприклад: *щось радісне, щось особливе, щось нове*. У таких сполуках займенниковий компонент виражає неозначену предметність, а прикметник виконує звичайну атрибутивну функцію. Наприклад: *І часто серце запалає болем, А щось гаряче аж за горло стисне...* (Теліга); *Щось надземне в душу лине, Припадає до чола; Все поникне, все загине, Все я смерті оддала* (Чупр.); *Все більше було туги і безоглядної рішеності на щось надзвичайне* у власника того понурого голосу і тих мерехтливих очей (Багр.).

На рівні речення подібні сполуки не отримали однозначної морфологічної і синтаксичної кваліфікації. Вважають, що ад'єктивні компоненти, попри наявність у реченні означуваного *щось*, до певної міри сприймаються як субстантивовані і виступають у постпозиції [167, 104; 326, 302; пор.: 250, 123; 315, 80-81; 316, 89-90]: – Як усе міняється вночі, – схвильовано сказала Наталка. – Верба, диви... Наче не верба. Там щось є! – Нічого там нема. То тобі здалося. – Ні. Є. *Щось темне й волохате* (Довж.); *Було щось жалюгідне й беззахисне* в його маленькій зіщуленій постаті (Гончар). Порівняти інверсії поетичного мовлення: – Ні, Музо, ся пісня незграйно лунає, Чомусь я на голос її не звезду, Мій голос *журливеє щось* починає, А струни твої на веселім ладу (Л. Укр.).

У структурі речення постпозитивні означення при означуваних *щось* (а також *хтось, дехто, дещо*) можуть відокремлюватись, наприклад: *Очі в Маланки стали налякані, круглі. Щось промайнуло на мить перед ними, давнє, напівзабуте* (Коцюб.).

Неозначені займенники *щось, що-небудь* можуть мати й препозитивне означення [пор: 53, 278]: [Фрей:] – Бо так! – відповів Сава втомлено. В дійсності не знав, пощо вбив його. *Якесь “щось”* у нім приказало йому те вчинити (Коб.); – Ви там всі на щось надієтесь... Так от *те “щось”* вас зовсім не стосується... (Багр.).

Згідно з традиційним поглядом, неозначені займенники, поєднуючись із прийменниково-іменниковою конструкцією (Pron. + з (із, зі) + Ngen.), утворюють семантично неподільні сполуки, які виступають одним членом речення – підметом або додатком, наприклад: Та й глибина там яка! – сказав *хтось з хлопців* (Мирний); Іноді матінка, видно, для самозаспокоєння зверталася до *кого-небудь із присутніх* (Тют.). У наведеній моделі Ngen. – іменник (або інша частина мови в значенні іменника) у формі родового відмінка [142, 34]: *хтось* з них, *хто-небудь* з чергових, *дехто* зі студентів, *деякі* з птахів тощо.

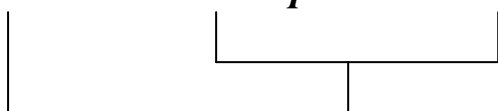
Проте є й інший погляд, що ґрунтується на логіко-семантичній і синтаксичній інтерпретації зв'язків і відношень між компонентами аналізованих сполук. Згідно з цим поглядом, між компонентами сполук типу *хто-небудь* з присутніх, *хтось* з хлопців і под. встановлюються елективні відношення, в основі яких лежить значення вибору елементів з певної множини [111, 28].

Ад'єктивні неозначені займенники виступають узгодженим означенням: а) при означуваному іменникові: Як жити боляче в м'якому тілі, чутливому на *будь-які* уколи... (Завгород.); б) при означуваному прикметникові, який є іменною частиною складеного присудка: Бліда, аж прозора шкіра на обличчі, боязко стиснуті губи, але очі – ні, очі не божевільні – *якісь* наївні, хлоп'ячі, і слухає він поради верховного душпастиря, як слухняний учень у медресе (Іваничук).

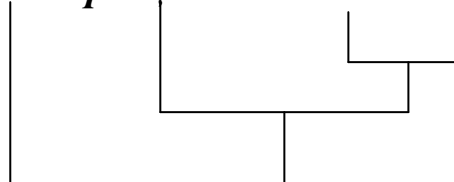
На особливу увагу заслуговують сполуки типу *якийсь* + *прикметник* (*дієприкметник*) + *іменник*, які не отримали однозначної кваліфікації. Якщо неозначений прономінатив у реченні виконує роль одного з неоднорідних означень, інше з яких виражене прикметником (*дієприкметником*), то з означуванним тісніше поєднується конкретне означення, виражене не-прономінативом. При цьому займенник, що завжди має більш загальне значення, іноді може розглядатися як синтаксично пов'язаний не з означуванним іменником, а з прикметниковим означенням [283, 203], і виявляти більш або менш тісний смисловий зв'язок з останнім [264, 92-93]. Наприклад: Босі ноги скобоче йому *якийсь* *мохнато-шорсткий* килим на підлозі (Козл.). Порівняти також: Уже й зникало сонце за горбами – сад шепотів пошерхлими губами *якісь* *прощальні* *золоті* слова (Костенко); У нього був *якийсь* *недобрий* погляд.

Аналіз виділених словосполучень, що ґрунтується на методиці безпосередніх складників, дає змогу встановити і продемонструвати у вигляді схеми зв'язок між їхніми компонентами:

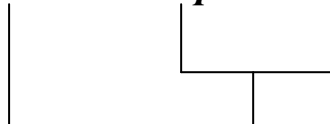
якийсь мохнато-шорсткий килим

якісь прощальні золоті слова

якийсь недобрий погляд

Словосполучення аналізованого типу виявляють певну специфіку функціонального призначення займенникового компонента, що залежить від багатьох чинників: формального вираження неозначеності, бажання мовця виділити й оцінити ознаку предмета, характеру лексичного значення іменника, семантики прикметника, синтаксичної поведінки компонентів словосполучення у реченні тощо.

У поєднанні з іменником на позначення конкретного предмета та відносним, власне-якісним прикметником, а також дієприкметником, що не належать до присудка, *якийсь* виражає неозначеність (невідомість, несуттєвість конкретизації тощо): Хазяїн був дома. Сидів за столом і розкладав *якесь* сушене зілля (Гр.); Роблячи дезинфекцію, камеру смалили паяльними лампами та заливали *якоюсь* смердючою отрутою (Багр.); Жителі Хомутця пережили отруєння *якоюсь* фосфор-органічною речовиною нервово-паралітичної дії (Президент. вісн.); На столі стояв *якийсь* глиняний посуд; У руці він тримав *якийсь* гострий предмет; Вона вдягла *якусь* зелену сукню.

Сполучаючись з конкретними, абстрактними іменниками та з якісно-оцінними прикметниками, які виконують функцію означення або іменної частини складеного присудка, займенник *якийсь* вживається з метою підсилити смислове виділення й оцінити ознаку, виражену відповідним прикметником. Займенник *якийсь*, очевидно, може набувати тут функції модифікатора ознаки – інтенсифікатора, вказуючи на безвідносно велику міру її вияву. Порівняти: *який* прекрасний день ('занадто'); *такий* чудовий день ('дуже'); *якийсь* непевний погляд ('зовсім'); Під впливом вчорашнього веселого вечора, під впливом молодих надій серця Ользі здавалося, що той вечір буде *якийсь* не простий, буде *такий* веселий, яким його малювала її фантазія (Н.-Лев.); Але потім раптом побачила..., що прийшла *якась* нова дичавина, і над

нашою провінцією зашуміла модернізована тайга азійщини, і тільки зрідка проривалися молоді вітерці (Хв.); Він був *якийсь* стомлений; У свої слова він вкладав *якийсь* особливий зміст.

Сполучаючись із власне-якісними прикметниками, *якийсь* також може підсилювати їх смислове виділення: У будень мав сіре *якесь*, майже непривабне арештантське обличчя (Сенч.).

При іменнику (субстантивованому слові), який виступає іменною частиною складеного присудка, *якийсь* характеризується функціональною подібністю до порівняльних часток і, ймовірно, входить до складу присудка: Йому [Радюкові] тепер здавалась будуча жінка *якимсь* товаришем студентом, розумним і просвіченим, котра стояла б з ним нарівні розумом, просвітою, а найбільше – поглядами й пересвідченнями (Н.-Лев.) (порівняти присудкове вираження порівняння за допомогою слів *як, мов, немов, наче, неначе, ніби* [283, 164, 173]: Жінка – *наче (немов)* товариш студент).

Як зауважує М.І. Степаненко, на особливу увагу заслуговують дескриптивні структури на зразок “займенник + іменник”, у яких залежному членові відводиться не лише уточнювальна, а й конституююча роль. Ідеться про сполуки з так званими інформативно недостатніми словами, що вказують на загальні просторові, часові, причинові або будь-які інші поняття. Наявність/відсутність прономінативних одиниць може призводити до зміни частиномовної приналежності комплексу “прийменник + іменник”. Наприклад, у сполученні з первинними простими прийменниками *з, на* іменники *причина, притчина, привід, мотив, підстава, вина, випадок* утворюють вторинні (відіменні) складені прийменники. Уживаючись із узгодженим атрибутивним модифікатором, ці субстантивні лексеми виступають у власному значенні: *привід* – “підстава (справжня або вигадана), причина яких-небудь дій або вчинків” [СУМ, VII, 573], *мотив* – “підстава, привід для якої-небудь дії, вчинку, причина” [СУМ, IV, 810]. Синтаксично залежними членами розглядаваної дескрипції можуть бути неозначені займенники *якийсь, який-небудь, будь-який*. У дескриптивній структурі “займенник + іменник” семантично головним компонентом виступає детермінуючий займенник, оскільки, як зазначає М.І. Степаненко, саме він конкретизує важливою атрибутивною характеристикою (фіксовано-неозначеною або нефіксовано-неозначеною) загальне значення субстантива і цим самим робить інформативно коректною залежну адвербіально-каузальну позицію Adv + [Prep + Pron + N caus]. Пор.: *Дід розчулився через якусь причину;*

Дебати спалахнули з якогось приводу. Важливо наголосити, що неозначені займенники можуть розширювати рамки дескрипції “прикметник + іменник”. Семантичною домінантою в трикомпонентній дескрипції “займенник + прикметник + іменник” є синтаксично залежний ад’єктивний модифікатор. Прономінативний модифікатор посилює загальний план змісту правобічного поширювача Adv + [Prep + [Pron + Adj] + Nx caus “абстрактна причина, яка не стала відомою” вказівкою на невизначеність причини, що викликає наслідок. Пор.: *Діти перестали вчитися з невідомої причини – Діти перестали вчитися з якоїсь невідомої причини.* Взагалі, неозначені займенники можуть функціонувати в дескриптивних структурах локативної, темпоральної, каузальної, фінальної семантики тощо [272, 92, 138, 168, 169-183 та ін.]).

4. У структурі складного речення на особливу увагу заслуговують неозначені займенники як засоби вираження підрядного зв’язку.

У складнопідрядному реченні займенниково-співвідносного типу (з підрядним присубстантивно-атрибутивним) займенникова сполука, структурована неозначеним та відносним займенниками з прийменником (Pron.indef. + з (із, зі) + Pron.rel.), приєднує підрядну частину до опорного слова – іменника-антецедента в головній частині і пов’язується з ним кореферентними відношеннями, уточнюючи їх специфіку в логіко-семантичному плані. Наприклад, у реченні *На засіданні кафедри будуть заслухані доповіді, деякі з яких уже виголошувалися на конференції* займенник *які* пов’язується з антецедентом *доповіді* кореферентними відношеннями, а неозначений займенник *деякі* конкретизує, уточнює їх специфіку, позначаючи частину (підмножину доповідей) від цілого (множини доповідей).

У складнопідрядному реченні з підрядним займенниково-співвідносним функцію співвідносних опорних слів головної предикативної частини можуть виконувати неозначені займенники *дехто, децо, хтось, щось*, які набувають у контексті вторинної вказівної ознаки. Співвідносні неозначені займенники, характеризуючись узагальнено-неозначеною семантикою, вимагають конкретизації і розкриття їхнього значення у підрядній частині. Вони об’єднують зміст підрядної і головної частини в одне ціле й виступають показниками формальної і змістової незавершеності головної частини як компонента складнопідрядного речення [54, 337]. Наприклад: *Мріє, що своїм коханням врятує Когось, хто хорий* (Леп.); *Режисер вийме книжку і запише децо, що не матиме зв’язку ні з ліхтарем, ні з вітром, ні з дівчиною* (Янов.).

5. У надфразних єдностях (текстах), структурованих низкою простих і складних речень, які об'єднані ритмомелодійними, семантичними і синтаксичними відношеннями за допомогою лексичних, лексико-граматичних і граматичних засобів, неозначені займенники виконують декілька важливих функцій. Однією з них є функція поєднання речень в одне ціле, яку виконують неозначені займенники, виступаючи своєрідними катафоричними компонентами (корелятами): Міріам, “одержима духом”, в глибокій тузі блукає поміж камінням понад берегом, далі зіходить на шпиль скелі і дивиться не на берег, а в глибину пустелі, вона бачить там *когось* удалині. [Міріам]: *Він там, він все сидить, так нерухомо, як те каміння, що навколо нього ... “Месія прийде в славі світ судити”, – так сказано в пророцтві, більш нічого...* Незамітно для Міріам *Месія* наблизився до неї з-за скелі, надійшовши з пустині, і схилився над нею... (Л. Укр.).

На особливу увагу заслуговує комунікативний аспект появи та вживання в тексті неозначених детермінативів (ад'єктивних неозначених займенників) у зв'язку з їх функцією показників об'єктивно-прагматичної неозначеності. Функції показників неозначеності полягають у тому, щоб указати, що об'єкт згадується вперше, вперше вводиться в оповідь. Такі функції реалізуються у реченнях (висловленнях) з препозитивним присудком і постпозитивним підметом, вираженим іменником на позначення неозначеного (невизначеного) об'єкта. Призначення цих речень – введення в оповідь (фонд знань співрозмовників) нового об'єкта (особи, предмета тощо), у зв'язку з чим вони отримали назву інтродуктивних (презентативних) і пов'язані з інтродуктивною референцією [307, 98]. Іменник, що позначає невизначений об'єкт, у таких реченнях і є тим новим, про що повідомляється, тобто входить до реми і перебуває під фразовим наголосом: До мене підійшла *жінка*. В інтродуктивних реченнях часто вживаються слова *один, якийсь* [16, 55-58; 167, 103; 348 та ін.], проте їх наявність не обов'язкова. Вживання ад'єктивних неозначених займенників в таких реченнях можна вважати надлишковим показником неозначеності, оскільки головним показником виступає наголошуваність (акцентне виділення) іменника-підмета, що позначає неозначений предмет (особу), його постпозиція стосовно присудка та входження до ремаричної частини висловлення [136, 153; 318, 70]: А перед ними [циганами] опинилось Те, що співало. Жаль і страх! В свитині латаній дрожала *Якась* людина (Шевч.); За генералом виліз з повозки *якийсь* панок (Мирний).

У висловленнях інших типів об'єкт (особа, предмет) також може вживатися вперше з метою повідомлення адресатові яких-небудь відомостей, пов'язаних зі згадкою про цей об'єкт. Ці відомості формують рему, а іменник, що позначає вперше згадуваний об'єкт, опиняється поза її межами, тому без відповідного займенникового детермінатива може сприйматися як анафоричний, а не інтродуктивний: У нас Святую біблію читає Святий чернець та навчає, Що цар *якийсь-то* свині пас Та дружню жінку взяв до себе, А друга вбив (Шевч.); Про батька він узнав тут же, в поїзді, що батько помер. *Якийсь* випадковий супутник ... охоче розповідав йому про всіх, кого знав у цьому місті, а знав він дуже багато (Багр.).

Специфіка інтродуктивних речень полягає в тому, що вони вимагають продовження, як правило, позбавлені автономності і сигналізують про постінформацію (тобто передують великому текстовому фрагменту) [182, 344]: Розповім я вам *одну* цікаву історію...; Познайомився я там з *однією* дівчиною...; Тишу й нудне нукання слідчого було порушено – до кімнати почали заходити гості. Спочатку зайшов *якийсь* хлопчина в шовковій білій майці-короткорукавці, з голеною головою, наспортований, як боксер, в жовтих черевиках “шіммі”; він увійшов м'якою кошачою ходою, похитуючи стегнами, мов хтива дівчина. – А-а, Чумак! – вигукнув він радісно, ніби побачив доброго свого знайомого, і зупинився перед Андрієм (Багр.). Особливою специфікою позначене вживання *один* в інтродуктивних буттєвих реченнях [16, 55-81], наприклад, в зачинах казок: Дуже давно жив *один* цар. Держава його займала велику частину заходу. Але той цар ніколи на захід не дивився... (Укр. казки). У таких висловленнях функції неозначених займенників подібні до функцій неозначеного артикля.

Ад'єктивні неозначені займенники часто використовуються у тексті не як сигналізатори появи постінформації, а лише як маркери відсутності передінформації, тобто вказують на те, що об'єкт не входить до пресупозиції і не повинен сприйматися як раніше введений в оповідання [пор.: 44, 377]. У цьому випадку вживання неозначених детермінативів пов'язане не з інтродуктивною, а з “тупиковою” (безвихідною) неозначеністю (“тупиковою референцією” [254, 16]): Коли *якийсь* цікавий пробивався крізь юрбу до церкви, всі, як один, повертали голови до дверей (Коцюб.); ...Коли *який-небудь* найтихіший карапуз, утерши рукавом носа, брався до сусідового чуба, вона [Галя] тільки вчитувала винуватому наставлення (Вас.). Показники ширшо-

го контексту свідчать, що позначені неозначеними займенниками особи раніше в тексті не згадуються.

Входження в рему і наголошуваність не завжди забезпечують вираження неозначеності. Наприклад: Вона [Ольга] пам'ятала ще, як бачила у Турман *якогось* генерала з Петербурга, повновидого, гарного, високого; на його грудях блищали хрести, на плечах сяли еполети (Н.-Лев.). Незважаючи на те, що іменник, вживаний із неозначеним займенником, входить до складу реми і є наголошеним, без відповідного детермінатива він може сигналізувати про означеність. Використання *якийсь* не залишає сумнівів про те, що об'єкт невідомий і, очевидно, згадується вперше.

Отже, як свідчить аналіз наведених вище ілюстрацій, наголошуваність і входження до реми є виразниками неозначеності тоді, коли іменник у реченні виступає підметом. Якщо ж іменник виконує функцію другорядного члена речення, то його входження до реми і наголошуваність, як правило, не забезпечують диференціацію за означеністю-неозначеністю, що зумовлює введення відповідного неозначеного займенника. Поява неозначених займенників у тексті та характер неозначеності, яку вони виражають, залежать від багатьох чинників, у тому числі від синтаксичної позиції іменної групи, семантики означуваного іменника, наявності фразового наголосу, входження до складу теми або реми тощо. Диференціація за означеністю-неозначеністю (за допомогою неозначених детермінативів) потрібна тоді, коли функцію поширювача речення виконують такі іменники:

а) назви осіб, вживані в об'єктній функції: Вона чекала. Все чекала, що щасливий випадок зведе її нарешті з *яким-небудь отаманом* опришків, оповість вона йому все (Хотк.); Він [Радюк] бачив, що його вивели на розглядини перед *якимись маркізами* (Н.-Лев.);

б) які разом із прийменниками виражають обставинно-локативні значення: *Десь, колись, в якійсь країні*, Де захочете, там буде, ... Проживав поет нещасний, Тільки мав талант до віршів Не позичений, а власний (Л. Укр.); Тимко та Оріся зупинилися в затишку біля *чийогось хліва* (Тют.);

в) назви неістот, які, як правило, позначають "потенційно індивідуальні" об'єкти [182, 347] і виступають в об'єктній функції: Але це "грекофільське" оповідання дійшло до нас теж у складі літопису в дуже зміненому вигляді, з додатками з *якогось* епічного *оповідання*, так що пізнати його стару композицію нелегко (Чиж.); Проте з погляду формально-синтаксичної організації речення логічніше вважати зале-

жний від *будь-якого іменника* компонент (навіть з нетиповим для приіменникової позиції об'єктним, обставинним та іншим неатрибутивної природи значенням) означенням (Вихованець).

Неозначений детермінатив найчастіше вживається у тих випадках, коли потрібно зазначити, що вказаний об'єкт невідомий, можливо, не згадувався раніше, або мовець взагалі не має на увазі який-небудь конкретний об'єкт: [Мар'яна:] Сказала, що він [Михайло] дурний. [Палажка:] Ох, не дурний! Він сам, давно я примічаю, зиркає на тебе неситим оком; а як довідається, що ви з Данилом любитеся, будь певна, підведе *яку-небудь* машину (К.-Кар.); – ...Отже, і що ж ви нам скажете, га?! – закінчив слідчий з поганою ноткою в голосі... – Про що саме?... – Кинь дурня клеїти!!... Про твою контрреволюційну роботу, от про що! (Він значуще підняв *якусь* течку, поважив її в руці, дивлячись примруженими очима на Андрія, і кинув на стіл). – Тут все зафіксовано (Багр.).

Отже, у безартиклевих мовах, зокрема й українській, поява неозначених займенників, зокрема детермінативів, в окремих випадках зумовлена об'єктивними законами формування зв'язного тексту. Так, вживання неозначеного займенника може вказувати на відсутність передінформації, сигналізувати про те, що об'єкт не входить до пресупозиції відповідного висловлення, тобто не є означеним (пор.: [67, 115]), і не повинен сприйматися як уже введений до оповідання у попередньому викладі. Неозначені займенники також можуть сигналізувати про постінформацію, що свідчить про подібність їх функцій з функціями неозначеного артикля. Проте для української мови вживання неозначених займенників у конкретних мовленнєвих ситуаціях та їх писемних фіксаціях мотивується насамперед індивідуально-комунікативними намірами мовця (автора тексту) та чинниками прагматичного характеру (відомість-невідомість особи (предмета), суттєвість-несуттєвість їх конкретизації) на відміну від артиклевих мов, у яких головним показником означеності-неозначеності є згадуваність-незгадуваність особи (предмета) в конситуації. У зв'язку з цим з'ясування мотивів появи того чи іншого неозначеного займенника (як структурного елемента окремого висловлення) у зв'язному тексті вимагає ґрунтовного контекстуального підходу.

1.2.4. Неозначені займенники, як і “будь-яку одиницю мови, будь-який її елемент, визначають передусім за тією функцією, яку вони виконують у мові” [302, 39].

На думку більшості вчених, неозначені займенники виступають своєрідним, “наближеним еквівалентом неозначеного артикля” [182, 346], здатним передавати значення, які виражені ним [320, 14, 37]. Проте неоднаковий розподіл функціонального навантаження у засобах вираження означеності-неозначеності в безартиклевих та артиклевих мовах, що ґрунтується на відмінностях польової організації цієї категорії у порівнюваних мовах, підкреслює різницю між неозначеними займенниками та неозначеним артиклем. У багатьох випадках на місці неозначеного артикля у безартиклевій мові неможливе вживання неозначеного займенника для введення імені, а також у генералізованих висловленнях-дефініціях [182, 346-347]. На думку Т. М. Ніколаєвої, докорінна відмінність між неозначеним займенником та неозначеним артиклем полягає в тому, що “неозначений артикль уводить об’єкт у клас йому подібних”, водночас як “неозначений займенник виділяє об’єкт з числа йому подібних, утверджуючи його особливість” [182, 346], тобто характеризується настановою на індивідуалізацію.

Аналіз наукової літератури з досліджуваного питання дає змогу констатувати, що неозначені займенники розглядають як один із засобів вираження прагматичної неозначеності в слов’янських (безартиклевих) мовах, зокрема в українській, у зв’язку з їх функцією вказівки на об’єкт, певним чином виділюваний із класу собі подібних.

Однак уже в перших працях, присвячених семантиці та функціонуванню неозначених займенників, зауважено, що їх функції цим не обмежуються: вживаючись на позначення цілком конкретного, відомого для мовця об’єкта (на що однозначно вказують контекст або ситуація), згадані займенники дають змогу мовцеві виразити своє ставлення до цього об’єкта та повідомлюваного взагалі [69, 30-31; 245, 25, 27 та ін.]. Л.А. Кисельова порушує питання про вживання неозначених займенників як виразників емоційної оцінки і кваліфікацію відповідного типу їх лексичного значення як емоційно-оцінного, оцінно-дейктичного [123, 278-283; 124, 66-69], або “емоційно-оцінно-дейктичного” [122, 91]. Основною умовою реалізації цього типу значення для ад’єктивних неозначених займенників “какой-нибудь” і “какой-то” є їх сполучуваність з іменниками – назвами цілком означених, конкретних предметів, осіб, явищ, зокрема власними іменами [123, 280; пор.: 336, 95, 99]. У цих випадках займенник втрачає своє категорійне значення і на перший план виступає емоційна оцінка. Іншими умовами реалізації емоційно-оцінних значень неозначеними займенниками є їх взаємозаміна (тобто вживання одного займенника в

контексті або ситуації, яка є типовою для іншого займенника), а також надлишковість категорійного займенникового значення у відповідній ситуації, контексті [124, 66-69].

О.В. Падучева зазначає, що займенник “какой-нибудь” у реченні “Мы не *какие-нибудь* мужики” виражає некванторне значення [200, 82; див. також: 195, 210]. Зазначимо, що кванторне значення на відміну від лексичного (некванторного) пов’язане з вираженням неозначено-кількісних відношень між об’єктом і множиною подібних до нього об’єктів.

Докладніший аналіз функціонування неозначених займенників зі значеннями “другого рангу” – “конотативно-оцінно-модальними” подано в працях Т.М. Ніколаєвої [181, 87-89; 182, 344-351]. На думку автора, ці значення виникають при використанні неозначених займенників за умов означеної дескрипції (коли неозначений артикль неможливий) або настанови на включення об’єкта до класу (предикатна позиція, генералізація) [181, 88-89; 182, 348]. Отже, неозначені займенники, вживані, за словами Т.М. Ніколаєвої, не на “своєму місці” (тобто не на місці потенційного неозначеного артикля), створюють конотативно-емоційні й оцінно-модальні значення і сполучаються з :

а) конкретними, відомими мовцями, унікальними іменами: – Що ти одягнеш на концерт? – Та є в мене *якийсь* костюм; Правду сказати, в серці жевріла іскра надії, що “тоді” все буде добре, все виясниться і його випустять, звільнять. Авжеж. На те скидається. І слідчого йому дали, зрештою, *якогось* хлопчиська, та й той тільки страхає та погрожує, і то якось мляво, несерйозно. Вправляється в розумних розмовах (Багр.);

б) власними іменами: *Якийсь* Кривоніс розбив князя Вишневецького! (Н.-Лев.);

в) числівниками: 1946 року, п’ятикласником, Григір [Тютюнник] вступає до ремісничого училища і вже за *якихось* два роки слюсарем п’ятого розряду остаточно переходить на свій нелегкий хліб... (Б. Ол.);

г) абстрактними іменниками: Почуття *якогось* розчарування майнуло на мить, вбачаючи тут явну непошану до своєї “контрреволюційної” персони (Багр.);

г) оцінними іменниками: Якби не він спіткав мене При лихій годині, Давно б досі заховали В снігу на чужині, Заховали б та сказали: “Так ... *якесь* ледащо...” (Шевч.).

У випадках вживання неозначених займенників на “своєму місці” додаткові значення виражаються за допомогою суперсегментних та

деяких лексичних засобів: *Дайте якої-небудь їжі* (будь-якої) і *Дайте якої-небудь їжі* (хоч трохи, який-небудь мінімум); *Дайте хоч якої-небудь їжі* [див.: 182, 348-350].

У зв'язку з виявленням та розмежуванням подвійної функції неозначених займенників, пов'язаної з вираженням ними основних (кванторних, артиклевих, оцінно-нейтральних) та додаткових (конотативно-оцінно-модальних) значень, Ю.Б. Смирнов пропонує диференціювати поняття прагматичної неозначеності, виділивши два її типи – об'єктивно-прагматичну та суб'єктивно-прагматичну неозначеність [264, 90; 265, 9]. Необхідно зауважити, що тривалий час увагу дослідників привертало лише той аспект функціонування неозначених займенників, який пов'язаний з вираженням об'єктивно-прагматичної неозначеності.

На думку Ю.Б. Смирнова, у ряді випадків прикметникові неозначені займенники можуть бути віднесені до засобів вираження суб'єктивної модальності за функціональною подібністю до власне-модальних та обмежувально-видільних часток *наче, неначе, ніби, немов, мовбито, просто, всього-на-всього, лише* тощо [264, 90, 91]. Надаючи висловленню модального забарвлення, неозначені займенники виступають засобом вираження суб'єктивно-прагматичної неозначеності.

Питання про частиномовну належність займенників, вжитих для вираження суб'єктивно-модальних значень, не має одностайної інтерпретації серед мовознавців. Як стверджують окремі дослідники, у таких випадках фігурують уже не власне займенники, а лише займенникові на вигляд слова, які отримали власне номінативне (тобто лексичне) значення і, виступаючи омонімами відповідних займенників, входять до складу емоційно-експресивної лексики [191, 5, 80; пор.: 124].

На думку Ф. Джусті, займенник “*какой-нибудь*” має дві головні функції: кванторну і лексичну. Виступаючи у некванторній (лексичній) функції, цей займенник у реченні “*Он отверг её любовь для какой-нибудь Акульки (А.П. Чехов)*” поводить себе як прикметник зі значенням “звичайний” [94, 505]. Однак це ж слово може бути описане і як “імовірний”, “непрестижний”, “мінімальний” [182, 348]: – ...Пайок сякий-такий получає [жінка], ну, а щоб з голоду не пропасти – шкільний город засадила, то буде мати якийсь приварок (Стельмах); – Ти знаєш, хто був Богдан Хмельницький?... – Не знаю. Кажуть, якийсь хохлацький генерал. Бачиш, як криво в сідлі сидить (Довж.). Ю.Б. Смир-

нов не погоджується з думкою М.І. Откупщикової про втрату займенниковості згаданими словами. Автор переконаний, що неозначені займенники здатні виражати суб'єктивну модальність саме завдяки своїм зв'язкам з центром дейктичної системи, набуттю ними нових якостей, які мають безпосереднє відношення до дейксиса [265, 12-13].

Отже, неозначені займенники як багатозначні слова репрезентують свої значення у декількох лексико-семантичних варіантах¹⁷. Диференціація функцій неозначених займенників як виразників об'єктивно-прагматичної та суб'єктивно-прагматичної неозначеності здійснюється за умови виявлення, аналізу та опису тих показників контексту, що сигналізують про реалізацію відповідного значення, тобто дають змогу відрізнити один лексико-семантичний варіант від іншого. Такими показниками контексту виступають: граматична (синтаксична) поєднуваність виділюваних семантичних варіантів, їх синтаксична функція та лексична сполучуваність [7; 140, 30-34; 340, 82-85].

1.3. Основні принципи аналізу неозначених займенників

1.3.1. В українській граматичній традиції неозначені займенники як самостійний розряд були виділені пізніше від багатьох інших розрядів.

У найдавніших українських граматичних працях ще немає ґрунтовного вчення про неозначені займенники. Це стосується, наприклад, граматичної праці Л. Зизанія-Тустановського “Грамматика словѣнска” (1596 р.), у якій не виділено неозначені займенники, проте автор використовує їх у своєму мовленні: “из"вита́лноѡ знача́ніѡ а́стѹ, а́жа "вл#а́тѹ нѣчто” [109, 90-106].

М. Смотрицький у праці “Грамматіки славѣнски# правилноє свнтаґма” (1619 р.) вживає такі неозначені займенники: нѣкѹй, нѣка#, нѣкоѡ, нѣкто, нѣчто, койлибо, ка#либо, коѡлибо, ктолибо, чтолибо, кто ѡбѡ, что ѡбѡ [268, 193-232].

У граматиці І. Ужевича (“Грамматыка словѣнска” (1643 р.)), написаній латиною, наведено такі неозначені займенники (“pronominā infinita”): ктось, хтось, штось, тось, нѣктось, нѣ(х)тось, кто, хто [294, 21а, 381], а також подано відомості про їх відмінювання.

У книзі “Руска втора читанка дл# тра́т,го отр#ди школу́ головнѹхѹ и городскихѹ вѹ Цѣсарствѣ Австрѣи” (1863 р.) до “неопредѣленныхѹ заименниковѹ” віднесені *ктось*, *щось*, *гдєкто*, *гдєщо*, *никто*, *нищо*, *ледакто*, *ледащо*, *щобудь*, *ктобудь*; *чѣйсь*, *гдєчѣй*,

ничій; "кійсь, где"кій, всякій, вслякій; котрыйсь, гдетрый, нїкотрый, а також иный (-а", -оє), другий (-а", -оє) [233, 363].

С. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер у праці "Руска граматика" (1893р.) виділяють сім розрядів "заіменників", серед яких до розряду "неозначених" зараховують *весь, вся, все, всі, вслякий, всякий, всяк, другий, инакий, инъший, кождий, кожный, нїякий, котрий – котрий, який – який, котрийсь, якийсь; жаден, той – той, хто – хто, хтось, щось, чийсь; один; хтобудь, хтонебудь, котрийбудь, котрийнебудь, якийбудь, якийнебудь, дехто, децо, декотрий, деякий, ніхто, ніщо (нічо, нич), нїякий, нічий, а також "частинці" де-де, десь, кудись, колись, якось, відкись, дебудь, денебудь, якбудь, якнебудь, денедє, десьнедєсь, декуда, декуди, деколи, нїде, ніколи, нїяк, все, завсїди, всюда, всюди, иноді. Автори зазначають, що неозначені займенники і прислівники, утворені за допомогою -сь, деколи можуть вживатися і без нього, наприклад: *як хто прийде, може хто прийде, рідко коли*. Мовознавці також звертають увагу на іменникове і прикметникове вживання відповідних займенників, особливості їх творення, вказуючи на те, що "частинці зачисляються задля значіння до заіменників" [261, 112-113].*

Ф.І. Буслаєв в "Исторической грамматике русского языка" проаналізував неозначені займенники і прислівники так: "Мовець або не знає чого-небудь і запитує словами: "кто", "что", "какой" тощо; або знає невизначено: "что-то", "какой-то", "где-то"; або залишається байдужим до точнішого позначення: "что-нибудь", "когда-нибудь" тощо" [43, 319]. Мовознавець указав на можливість диференціації значеннєвих відтінків аналізованих одиниць залежно від того, якою інформацією про предмет розмови володіє мовець.

О.О. Шахматов зосередив увагу на граматичних особливостях неозначених займенників, їх співвідношенні з іншими частинами мови, розглянув випадки прономіналізації [326, 302, 433, 496, 499]. Він, зокрема, зауважив, що такі слова, як "человек", "люди", "дело", "женщина" та ін., можуть вживатися у ролі неозначених займенників, причому речення з такими підметами за значенням подібні до односкладних неозначено-особових речень [326, 70, 168, 499].

О.М. Пешковський до розряду неозначених зарахував займенники, утворені за допомогою афіксів "не-", "-то", "-либо", "-нибудь", про займенники на "кое-" не згадував. Він звернув також увагу на поповнення розряду неозначених займенників словами з інших частин мови. "Один", "известный", "данный", "определённый" за відповідних умов виконують функцію неозначених займенників. На думку

автора, їх можна було б виділити в групу “о п р е д е л и м о неопределённых”, оскільки тут поряд зі значенням неозначеності наявний відтінок “п о т е н ц и а л ь н о й определённости, или “определимости” [209, 157].

М.К. Грунський в “Украинской грамматике” (1918 р.) наводить приклади неозначених займенників української мови, вказуючи на їх російські відповідники: *дехто, абихто (кой-кто), децо, абищо (кое-что), дечий, абичий (кой-чей), декотрий (некоторый), хтось (кто-то), щось (что-нибудь), який-небудь, аби який (какой-нибудь)* тощо [86, 27]. У цій граматиці також відзначено особливості відмінювання, правопису та наголошування деяких неозначених займенників, вживаних з прийменниками і без них.

В “Українській граматиці” (1918 р.) Є. Тимченко зарахував до “невизначених” займенників такі, що “постали з питайних в сполученні з невизначеними частицями *-сь, будь-, аби-, де-, -небудь* і заперечення *ні*”: *хтось, чийсь, якийсь, аби-який, ніхто, ніщо, де-який, де-хто, хто-небудь, нічий* та ін. [289, 10]. До них також належать *жаден, всякий, жодний, кожний, увесь, уся, усе*.

Спроба окреслити неозначені займенники була зроблена й у “Пораднику української мови” (1922 р.) О. Синявським. До “невизначених” займенників учений відносив сучасні означальні та деякі питальні займенники. Ті займенники, що в сучасних граматиках належать до розряду неозначених, кваліфікуються автором як “зложені”: *хтось, щось, чийсь, котрийсь, якийсь, де-хто, де-що, де-чий, декотрий, де-який, що-будь, хто-небудь* тощо [255, 60-63]. О. Синявський також звернув увагу на граматичні ознаки та особливості відмінювання аналізованих слів.

В.В. Виноградов у праці “Русский язык (Грамматическое учение о слове)” приділив увагу явищу прономіналізації. Він зазначав, що слова “*вещь*”, “*человек*”, “*дело*”, “*момент*”, “*субъект*”, “*тип*”, “*существо*”, “*штука*”, “*факт*” та ін. у деяких контекстах набувають неозначено-предметного значення [53, 271]. Аналізуючи динаміку розвитку займенників і прономіналізованих слів у російській мові (що, на думку вітчизняних мовознавців [95, 19], однаковою мірою стосується і до української мови), В.В. Виноградов указував на активність процесу розширення і семантичного ускладнення груп так званих узагальнювальних і неозначених займенників [53, 271].

У “Курсі сучасної української літературної мови” (1951 р.) зазначається, що неозначені займенники утворюються за допомогою

“неозначених часток” *аби-, де-, -будь-, -небудь, -сь, казна-, хтозна-*, які виступають як словотворчі елементи, тобто наближаються за значенням до звичайних суфіксів і префіксів [144, 336-337]. За загальними морфологічними особливостями і синтаксичними функціями неозначені займенники нічим не відрізняються від питальних займенників [144, 315].

1.3.2. З 50-х років ХХ ст. значно активізується вивчення неозначених займенників. На перший план висуваються питання історії неозначених займенників [24, 178-179; 161, 123; 162, 60-94; 239; 240; 306, 155-159 та ін.], їх синтаксичних функцій [167, 101-105 та ін.], стилістичної ролі в мовленні [47; 208, 123-129; 328, 23-24 та ін.], поповнення їх складу словами з інших частин мови [32, 53-58; 34; 95 та ін.] тощо.

З’являються праці, у яких на матеріалі слов’янських мов (переважно російської) досліджуються питання семантики неозначених займенників, їх синоніміки, контекстуально-синтаксичних умов функціонування та стилістичного використання [29; 76; 98; 194; 238; 290; 360 та ін.].

Можна виділити три основні принципи семантико-функціонального аналізу неозначених займенників: 1) прагматичний; 2) логічний; 3) референційний.

1.3.2.1. П р а г м а т и ч н и й принцип. Цей принцип отримав таку назву у зв’язку з тим, що дослідження семантико-функціональних особливостей неозначених займенників спираються, в основному, на категорії мовленнєвого акту (мовець, слухач, ситуація мовлення тощо) та прагматичні поняття (відомість-невідомість, фонд знань співрозмовників та ін.) [73; 74; 149; 162; 205; 241; 242; 329; 330; 361 та ін.].

О.М. Гвоздєв указав на необхідність семантичної диференціації неозначених займенників у російській мові [73, 162; 74, 30]. Для згаданих слів він виділив першу розрізнявальну ознаку відомості/невідомості об’єкта мовцеві. Так, займенники “*кое-кто*” і “*кое-что*”, які співвідносяться з українськими *дехто* і *дещо*, позначають об’єкт, відомий для мовця, але невідомий для слухача, натомість займенники “*кто-то*” (укр. *хтось*) і “*что-то*” (укр. *щось*) позначають невідоме для самого мовця.

І. Пете пояснив семантичні відмінності між неозначеними займенниками російської мови у зв’язку з позначенням ними різних

ступенів неозначеності [205, 18-20]. Цю ж ідею пізніше підтримав Л.Я. Маловицький, запропонувавши для них градуальну опозицію (за зростанням) [162, 116]. Отже, поклавши в основу дві диференційні ознаки (відомості та існування), неозначені займенники української мови можна розподілити за ступенем неозначеності на три групи. Перший (найнижчий, найменший) ступінь неозначеності виражено займенниками, утвореними за допомогою форманта *де-*, які вказують на об'єкт, що існує реально і може бути відомий мовцеві, але умисне ним приховуваний, не визначений для адресата. Другий (середній) ступінь неозначеності репрезентований займенниками з формантом *-сь*, які вказують на наявний, але невідомий слухачеві й мовцеві об'єкт. Третій (найвищий, найбільший) ступінь неозначеності виражають займенники з формантом *-небудь*, що позначають невідомість об'єкта та невизначеність його існування.

Для неозначених займенників О.М. Селіверстова [242] виділяє три семантичні ознаки: 1) ознаку кількісної участі, змістом якої є кількісна інформація про те, яку частину від загальної кількості членів сукупності становить кількість об'єктів, що беруть участь у події; 2) ознаку якісної участі, що вказує на частину від загальної кількості об'єктів, які за своїми якісними характеристиками можуть виступати учасниками події; 3) ознаку існування, яка вказує на існування об'єкта, що бере участь у події. Кожна з наведених ознак реалізується у відповідних значеннях. Для ознаки кількісної участі такими значеннями є: 1) “всі”, 2) “не всі”, 3) “необов'язково всі” / “відсутня вказівка, що всі”. Ці ж значення виявляє ознака якісної участі. Для ознаки існування властиві значення: 1) “існує”, 2) “не існує”, 3) “відсутня вказівка, що існує” / “якщо існує”.

Серед згаданих вище ознак на особливо пильну увагу заслуговує ознака кількісної участі, оскільки вона пов'язує семантику неозначених займенників із граматичною категорією числа та категорією кількості взагалі.

У лінгвістичній літературі природна сутність цієї ознаки тлумачиться по-різному: або як одиничність–множинність, або як розчленованість–нерозчленованість. О.М. Селіверстова розглядає ознаку кількісної участі через значення “один”, “більше одного”, “не всі, а саме один”, “всі, а саме два”, “не всі, а саме два” та ін., тобто в контексті протиставлення “одиничність–множинність” [242, 80].

На думку М.В. Федорової, “займенники неозначеності”, вживані з різними афіксами, позначають неозначеність: а) будь-якого обсягу

(“кто-нибудь”); б) одиничну (“кто-то”); в) таку, що охоплює декілька однорідних предметів (“кое-кто”) [306, 158].

На думку Л.Я. Маловицького, ознака кількісної участі не є домінуючою, основною, а поєднується з іншими семами, які уточнюють поняття неозначеності [162, 77-78]. Дослідник не погоджується також з інтерпретацією цієї ознаки як одиничності–множинності об’єктів, указуючи на те, що здебільшого афікси неозначених займенників не виражають різниці між багато–мало, один–не один. Можна вважати, що займенники на *-сь* нейтральні щодо кількості (числа) осіб, тому інколи навіть необхідно підкреслити кількісну ознаку за допомогою числівника (*хтось один*). Займенники на *-де* не обов’язково вказують на декілька об’єктів, однак в окремих випадках кількісна диференціація може впливати на вибір неозначеного займенника. У зв’язку з цим більш обґрунтованим є розуміння ознаки кількісної участі як протиставлення розчленованості–нерозчленованості.

Поняття “розчленованість”–“нерозчленованість” активно застосовуються щодо граматичної категорії числа іменника [23, 130-133; 25, 72-74; 26, 134-136; 112, 34-43; 263, 111-129 та ін.], проте, як і поняття “множинність”, неоднозначно потрактовуються.

Дослідники робили спроби описати неозначені займенники за допомогою кількох диференційних семантичних ознак: ознаки реальності–віртуальності (існування) та розчленованості–нерозчленованості [361, 228]; відомості–невідомості мовцеві/слухачеві позначуваного об’єкта, реальності–віртуальності та розчленованості–нерозчленованості невизначеного об’єкта [162, 79].

Узявши до уваги відповідні семантичні ознаки, неозначені займенники української мови з афіксами *-сь*, *-небудь*, *де-* можна характеризувати так: *-сь* – невідомість адресантові й адресатові, реальність, нерозчленованість; *-небудь* – невідомість адресантові й адресатові або індиферентність щодо ознаки відомості, віртуальність, розчленованість кількісна та нерозчленованість якісна; *де-* – відомість адресантові та невідомість адресатові, реальність, розчленованість або індиферентність щодо ознаки розчленованості.

Семантична диференціація неозначених займенників зумовлена відношенням до учасників комунікації, тобто можливістю репрезентувати неозначеність з погляду адресанта, адресата та безвідносно до учасників комунікативного акту. У цьому, зокрема, полягає егоцентризм прономінальної семантики [162, 74, 115; див. також: 330, 5].

Ю.І. Левін запропонував логіко-семантичний опис займенників, зокрема неозначених, семантика яких, на думку автора, підлягає досить адекватному логічному аналізу. Мовознавець описав семантику цих займенників і побудував систему “семантичних диференційних ознак, набір значень яких однозначно (або з точністю до синонімії) визначає той чи інший займенник” [149, 108].

Неозначені займенники (як і означальні, заперечні та вказівні) розглядають як оператори, що діють на множину і виділяють з неї певним чином ту чи ту підмножину (або елемент). Такий займенник-оператор можна схарактеризувати, задавши: а) поле дії оператора (тобто характер множини, на якій він може діяти: множина людей, множина проміжків часу тощо); б) спосіб дії оператора (тобто спосіб виділення підмножини).

Беручи до уваги класифікацію російських неозначених займенників, запропоновану Ю.І. Левіним, в основу якої покладені відповідні семантичні ознаки обсягу виділюваної займенником підмножини, фіксованості-нефіксованості її у загальній множині, відомості-невідомості адресантові-адресатові складу виділюваної підмножини тощо, неозначені займенники сучасної української мови можна класифікувати так:

- 1) напівнеозначені (*де-*);
- 2) фіксовано-неозначені (*-сь, хтозна-, казна-, бозна-, чортзна-*);
- 3) нефіксовано-неозначені (*-небудь, -будь, аби-, будь-*).

Напівнеозначені займенники можуть мати додаткову (надлишкову для ідентифікації) семантичну ознаку: виділювані цими займенниками підмножини, як правило, більше, ніж одноелементні. Вони характеризуються фіксованим складом, відомим адресантові, але невідомим адресатові. Наприклад: Я купив *деякі* книжки; Про тебе *дехто* запитував.

Фіксовано-неозначені займенники виділяють один елемент (або підмножину), який фіксований у заданій множині до (у, після) моменту мовлення, але невідомий ні адресантові, ні адресатові: *Хтось* постукав у двері; *Якась* дівчина читає книжку; *Щось* трапиться сьогодні.

Для нефіксовано-неозначених займенників виділюваний елемент не тільки невідомий адресантові й адресатові, але й (у момент повідомлення) не фіксований взагалі (фіксація може здійснюватися

після моменту мовлення): *Хто-небудь* зможе мені допомогти; Хочу почитати *яку-небудь* книжку; Треба *кого-небудь* покликати.

Досліджуючи семантико-функціональні особливості афіксальних неозначених прономінативів, Є.М. Сидоренко зазначає, що розглядувані семантичні ознаки, зокрема ознака відомості–невідомості об’єкта мовцеві–слухачеві, не завжди дають змогу диференціювати згадані займенники, як це стверджувалось у працях попередників [див.: 205; 245 та ін.]. Так, для займенників “*кое-кто*” і “*кое-что*” у реченнях “*Кое с кем придётся побеседовать*”; “*В дорогу нужно взять кое-что из тёплых вещей*” названу ознаку можна вважати нерелевантною. У цьому випадку, на думку Є.М. Сидоренко, доцільніше говорити про ознаку цілого та частини: “*Придётся побеседовать не со всеми, а кое с кем*”; “*Взять вещи не все, а кое-какие из них – кое-что*” [250, 122; 252, 24] (порівняти зі значенням неповноти охоплення для займенників на “*кое-*” у: [346, 72 – 73; 347, 81]).

Є.М. Сидоренко пропонує також розмежовувати лінгвістичне та логіко-філософське тлумачення терміна “існування об’єкта”. Так, займенники на “*кое-*” всупереч традиційному погляду не завжди вказують на існування невизначеного предмета (особи): “*Кое-кого уже нет среди нас*” [250, 123].

М.О. Шелякін відмовляється від класифікації неозначених займенників за ступенями неозначеності, а пропонує розглянути прономінальну семантику цих займенників на двох рівнях – абстрактному (системному) і актуальному (функціонально-синтаксичному рівні висловлення) [329, 7]. Для цього мовознавець з’ясовує усі можливі часткові значення російських неозначених займенників у різних контекстуальних умовах, визначає їх інваріантні значення та семантичні (контекстуальні) ознаки [329, 9-19].

На основі функціонального співвідношення між аналізованими займенниками та їх українськими відповідниками можна вважати, що інваріантне значення займенників на *-небудь* визначається вказівкою на нефіксоване виділення одного з неконкретизованих елементів множини як учасника події, а часткові значення – поєднанням різних контекстуальних ознак; інваріантне значення займенників на *-сь* визначається вказівкою на фіксований, але не конкретизований для мовця елемент визначеної або невизначеної множини як учасника події; інваріантне значення займенників на *де-* визначається вказівкою на фіксовані в обмеженій кількості, але не конкретизовані для слухача різні елементи множини, які виступають учасниками події. Під подією

розуміють той факт дійсності, у якому виділяється учасник і те, що відбувається з ним у певний час і в певному місці.

Для займенників на *-небудь* можна виділити 4-и часткові значення:

1) Невідомість для мовця конкретного учасника гаданої події або гаданого кола учасників події, що визначається поєднанням контекстуальних ознак невідомості та нефіксованості для мовця учасника події: Лози димилися, немов там *хто-небудь* підпалив купу гною (Вас.); “Так, може, батько, Коли не дядько... Або ж *хто-небудь* з ваших був... Хіба не знаю я, не чув, Що ви усі мене б із’їли, Якби вловили?” (Гл.).

2) Байдужість (несуттєвість) мовця у момент повідомлення до вибору конкретного учасника майбутньої події, що визначається поєднанням контекстуальних ознак несуттєвості і нефіксованості конкретного учасника майбутньої події: Уже Марко чумакує І восени не ночує Ні під хатою, ні в хаті... *Кого-небудь* треба сватать (Шевч.).

3) Байдужість (несуттєвість) мовця до вказівки на конкретних учасників і порядку зміни повторюваних подій – ознак несуттєвості і нефіксованості конкретних учасників повторюваних подій і порядку їх реалізації: Сусід до сусіда ходив рідко, хіба що зимою в довгі, смертельно нудні вечори на перекур та побрехенцію, а виходячи з чужого двору, так і норовив *що-небудь* украсти: хоч поламане колесо, хоч залізяки шматок, – все ж таки прибуток господарству (Тют.).

4) Узагальнений учасник у питанні про наявність події, тобто учасник події, яким може виступати будь-який елемент множини – контекстуальних ознак невідомості, несуттєвості і нефіксованості конкретного учасника гаданої події як основи питання про наявність події з її будь-яким учасником: ...Оранжеве кружальце світла шарахалося по долівці, кидаючи на неї довжелезну тінь від стовпа. Дорош ступив кілька кроків і почув під ногами смердюче чавкання гною. – Є тут *хто-небудь*? – скрикнув він глухо. Ніхто не відзивався (Тют.).

Для займенників на *-сь* можна виділити 2-а часткових значення:

1) Зміст першого часткового значення:

а) невідомість для мовця конкретного учасника події: Зціпив зуби. Блідий-блідий! За байраком село палало. *Хтось* прикладом у спину – йди! – Вас чимало! (Плужник);

б) неповна подібність з позначуванним об'єктом: А на глибині більше ста метрів було знайдено *щось подібне* до кістяка великої тварини (Хрещатик);

в) невизначеність предмета інтуїції як носія ознак та вражень, що суб'єктивно інтерпретуються: *Щось* нечисте, нахабне було в князевих гострих очах... (Н.-Лев.).

2) Зміст другого часткового значення: узагальнений об'єкт, індивідуальність якого несуттєва для мовця, але суттєва його наявність як учасника події: Коли буду я навіть сивою, і життя моє піде мрякою, я для тебе буду красивою, а для *когось*, може, й ніякою. А для *когось* лихою, впертою, ще для *когось* відьмою, коброю. А між іншим, якщо відверто, то була я дурною і доброю (Костенко).

Для займенників на *де*- частковій значення можуть визначатися у позначенні ними:

1) Невеликої (обмеженої) кількості об'єктів (предметів, осіб) – ознака (невеликої) множинності: Та всі люди поїхали на поле, тільки *деякі* баби поралися по хатах (Гр.).

2) Об'єкта, конкретизація (відомість) якого навмисно приховується мовцем від слухача: [Панас до Харитини]: ... А як тобі ще *дещо* скажу, то ти зовсім оживеш (К.-Кар.).

3) Відомості об'єкта для учасників ситуації, позначених займенниками 3-ої особи, але несуттєвості її (відомості) для мовця: Дорош дивився на нього [Джмелика] здивовано і насторожено. Він *дещо* вже чув про цього зайду і анархіста, знав, що його батька репресували, а самого Джмелика витурили з армії, та це його не дуже засмутило (Тют.).

Як зауважує О.М. Селіверстова, точніше було б говорити не про невідомість учасника події, а про те, що мовцю невідомо, хто (що і т. п.) заповнює актантну позицію, хоча при цьому “заповнювач” актантної позиції насправді може бути відомим мовцеві [241, 54].

1.3.2.2. Л о г і ч н и й принцип. Оскільки неозначені займенники вказують на об'єкти, що входять до певної множини (сукупності, класу), їх часто порівнюють із кванторами (або операторами), що використовують у математичній логіці [97; 121; 157; 191; 193; 198; 199; 200; 242, 82 та ін.].

Квантори перетворюють речення, що містять неозначені імена (або іменні групи – “змінні”), у завершені твердження [200, 79]. За функціональною подібністю до логічних кванторів неозначені

займенники кваліфікують як квантитативи [157, 107]. Квантитативи виражають кількісну інформацію, дають кількісну характеристику окремих об'єктів, окремих множин об'єктів тощо, що й дозволяє розглядати відповідні займенники в аспекті категорії квантитативності [187, 172-181].

Як зауважує М.І. Откупщикова, основним значенням “кванторних” займенників є вираження відношення елемента до класу [191, 16]. Проте значення більшої частини квантифікаторів не може бути визначене лише на основі логічного змісту, оскільки їх вживання значною мірою залежить від прагматичних чинників [42, 44], на що необхідно зважати при аналізі їх семантики і функціонування.

Реалізуючи семантику неозначеної множинності, неозначені займенники по-різному репрезентують модифікації згаданого значення.

Т.П. Ломтєв щодо об'єктів розділової та збірної множин розрізняє квантитативні форми загальності–незагальності, єдиного–неєдиного, потужності множини (повної й неповної, точної й наближеної), порядку як конституанти дескрипцій, що позначають предмети [157, 109-116]. Визначальною особливістю розділової множини є те, що кожний її член певним чином відрізняється від кожного іншого члена цієї ж множини. Специфічною рисою збірної множини є те, що будь-який її елемент дорівнює будь-якому іншому елементу цієї ж множини, тобто не відрізняється певним чином від кожного іншого елемента. Квантитативними формами російської мови, на думку Т.П. Ломтєва, можуть виступати “любой”, “всякий”, “какой угодно”, “что хочешь”, “не каждый”, “кто-нибудь”, “что-либо”, “кое-кто” та ін.

Квантитатив загальності щодо об'єктів збірної множини вказує на один, байдуже який, будь-який член цієї множини, іншими словами – висловлення поширюється на будь-який, без винятку, один об'єкт (можливо, декілька об'єктів) згаданій множини, байдуже який. Квантитатив загальності у збірній множині виражений квантитативними формами *будь-який*, *усякий* (рідше – *кожний*), *хто* (*що*, *який*) *завгодно*, *хто* (*що*, *який*) *хочеш*. Наприклад: Це може зробити *будь-яка* (*всяка*) людина; З нею *кожного* дня щось трапляється; Для тебе він виконає *яку завгодно* роботу; *Побажай що хочеш*.

Квантитатив незагальності щодо об'єктів збірної множини вказує на один об'єкт, байдуже який, будь-який член цієї множини, тобто висловлення поширюється на будь-який член згаданій множини, байдуже який, але не без винятку. Квантитатив незагальності в збірній

множині виражений квантитативними формами *не кожний, не всякий, хто- (що-, який-) небудь*. Наприклад: *Не кожна (не всяка) людина може це зробити; Іноді він консультував якого-небудь клієнта; Чи знайомі ви з ким-небудь з них?*

Квантитативні форми *деякі, дехто* репрезентують квантитатив неповної потужності множини, під якою розуміють число її елементів. Наприклад: *Дехто з них працює; Деякі студенти не виконали завдання.*

О.В. Падучева вважає, що кванторні значення властиві всім афіксальним групам неозначених займенників [200, 79].

На думку Ф. Джусті, квантифікованими можуть бути лише нефіксовані іменні групи, що дає змогу зарахувати до групи кванторних слів (квантитативів) лише неозначені займенники на “-*нибудь*”, але не на “-*то*” та “*кое-*“, які вказують на фіксовані об’єкти [94, 499-500].

Як вважає М.І. Откупщикова, кванторні займенники (до яких входять і неозначені) сигналізують, що у тексті йдеться: 1) про всі елементи (кожний елемент) якого-небудь семантичного класу, описуваного певним текстом або зрозумілого з мовленнєвої ситуації (квантор узагальнення); 2) про деяку частину елементів (квантор обмеження); 3) про якийсь елемент (елементи) поза кількісним взаємовідношенням між ним і семантичним класом (квантор існування) [191, 6-13]. Серед займенників, що є виразниками квантора узагальнення, виділяється окрема підгрупа займенників – кванторів вибору. Цей квантор позначає можливість фізичного або мисленнєвого вибору елемента з класу, описуваного в тексті. Згадана можливість є однаковою для усіх елементів цього класу.

В українській мові значення квантора вибору виражають займенники, утворені за допомогою афіксів *-небудь, будь-*, тотожні за функцією неафіксальні лексеми (*хто, що* та ін.) та стійкі сполуки типу *хто (що) завгодно, хто (що) хочеш, байдуже хто (що)* тощо.

Займенники – квантори вибору мають додаткове значення неозначеності, зумовлене їх кванторним значенням.

Квантор існування виражають неозначені займенники з афіксами *де-* та *-сь*, стійкі сполуки *невідомо хто (що), бог знає хто (що)* тощо. Слово *деякий* у множині виступає виразником квантора обмеження (*Деякі люди бояться води*). Квантор обмеження позначають також стійкі сполуки типу *мало хто (що), рідко хто (що)* тощо. Значення квантора існування містить семантичний компонент неозначеності. У

займенників зі значенням квантора обмеження неозначеною є кількість елементів кванторизованого класу.

Деякі неозначені займенники мають здатність виражати як значення квантора існування, так і значення квантора обмеження залежно від різних контекстуальних умов, наприклад: *Якісь таблетки лежать у шафі* (квантор існування) і *Якісь із таблеток лежать у шафі* (квантор обмеження) [див.: 191, 11; 193, 65].

Опис неозначених займенників через квантор існування набув значного поширення у наукових працях [28; 241; 242; 351 та ін.].

На думку О.М. Селіверстової [241, 59], для адекватного опису мовних явищ квантор існування необхідно характеризувати за трьома ознаками. Перша ознака визначає кількість учасників події щодо загальної кількості членів множини і виявляє значення: “всі”, “принаймні один”, “тільки один” тощо. Друга ознака пов’язана з презумпцією “існування” (у світі). Третя ознака містить інформацію про заповненість–незаповненість актантної позиції.

У лінгвістичній літературі було здійснено спробу пояснити різницю між неозначеними займенниками за допомогою квантора існування у глибинній структурі речення.

Диференціюючи типи висловлень у зв’язку з уживанням неозначених займенників на “-то” (укр. -сь) та “-нибудь” (укр. -небудь), Е. Даль використовує перформативи: для займенників на “-то” виділяється оператор екзистенційності (буття, існування) – EXIST, який реалізується при включенні їх до розповідних речень і описується через перформатив STATE ‘заявляю’; до займенників на “-нибудь” належить перформатив PREDICT ‘передбачаю, провіщаю, припускаю’, який об’єднує модальність і футуральність [351, 34-36].

Однак проти такого опису були висунуті слушні заперечення [див.: 241, 59], оскільки запропоновані описи відповідають насамперед екзистенційним реченням з дієсловами-присудками *є*, *бути*, *існувати*, але не описують самі займенники.

1.3.2.3. Р е ф е р е н ц і й н и й принцип. За останні два десятиріччя з’явилися праці, присвячені дослідженню референційних аспектів семантики займенників, зокрема неозначених, їх референційних властивостей, що визначило цей принцип аналізу неозначених займенників, тісно пов’язаний з прагматичним ([13; 94; 100; 143; 153; 195; 202; 211; 213; 214; 223; 246; 273; 279; 311 та ін.]).

Займенники посідають одне з центральних місць у механізмі референції – віднесеності актуалізованих (використовуваних у мовленні) імен (іменних груп) або їх еквівалентів до об'єктів дійсності. Вони виступають показниками означеної або неозначеної референції та виразниками різноманітних референційних значень.

На референційний аспект семантики займенників звернув увагу О.О. Шахматов, поділивши їх на означені та неозначені назви субстанцій та назви пасивних ознак субстанцій у їх відношенні до мовця або суб'єкта речення [326, 494-499].

Акт референції безпосередньо пов'язаний з мовцем і його комунікативними намірами. Репрезентація акту референції як відношення між наміром мовця і розпізнаванням цього наміру слухачем зумовила залучення до її механізму контекстуальної інформації та фонду знань співрозмовників. Це дало підстави говорити про прагматизацію референції, належність її до прагматики.

Неозначена референція як частковий випадок референції стосується конкретних об'єктів позамовної дійсності. Вона реалізується у площині відомості – невідомості об'єкта одному (слухачеві) або обом (мовцеві та слухачеві) учасникам комунікативного акту та в площині кількісних характеристик, тобто числа об'єктів референції [2, 489; 273, 229].

Неозначені займенники, виступаючи маркерами неозначеної референції актанта ситуації, здатні виражати широку гаму референційних відношень [213, 160; 333, 132-133]:

1) невідомий для співрозмовника актант ситуації (*хтось, щось, хтозна-хто, якийсь* тощо);

2) невідомий для співрозмовника актант ситуації щодо представлення його як одного чи кількох (*дехто, дещо, деякі* тощо);

3) неоднозначний (амбівалентний), певною мірою означений суб'єкт чи об'єкт (*один з присутніх*, порівняти: *хтось із студентів, якийсь Іван* тощо);

4) неозначений об'єкт щодо альтернативи вибору з інших представників класу (*хто-небудь, що-небудь, абихто, абищо, хто-будь, будь-який* тощо).

1.3.3. Поряд з описом семантики неозначених займенників досліджували й особливості їх синтаксичного (контекстуального) функціонування ([29; 30, 8-16; 57; 98; 162, 80-86; 164; 167; 182; 194; 195, 209-220; 241, 63-105; 266; 295, 64-65; 329; 330, 68-82; 317; 357 та ін.]).

Дослідниками було відзначено, що різні афіксальні групи неозначених займенників тяжіють до певних синтаксичних конструкцій і аналізуються у зв'язку з вищо-часовою семантикою речення, його комунікативним типом та модальністю. Займенники по-різному сполучаються з дієсловами у формі теперішнього, минулого та майбутнього часу.

Теперішній актуальний та минулий час доконаного виду орієнтовані на момент мовлення і позначають конкретну дію, локалізовану в часі, яка реалізується у момент мовлення про неї або реалізувалась до цього моменту. Одночасність дії з актом комунікації або реалізація її до моменту мовлення передбачають “очевидність” повідомлюваного для одного зі співрозмовників, тобто дія є об'єктивно означеною і може бути неозначеною, невідомою тільки суб'єктивно – для мовця (адресанта) або слухача (адресата) ([162, 81-83]; див. також: [35, 89-93]). Це, у свою чергу, не дозволяє позначення суб'єкта або об'єкта дії неозначеними займенниками на *-небудь*, оскільки суперечить одній із семантичних ознак цих займенників – немаркованості реального існування особи чи предмета. Отже, в розповідних реченнях із дієсловом-присудком у формі теперішнього актуального та минулого часу доконаного виду вживаються займенники на *-сь* та *де-*, але відсутні займенникові форми на *-небудь*. Однак ці обмеження знімаються, якщо в реченні є показники, які підкреслюють неозначеність усього висловлення: вставні слова зі значенням гіпотетичної модальності типу *можливо, імовірно* тощо; заперечення будь-якої неозначеності (*не хто-небудь – не що-небудь*). Наприклад: *Хтось* допоміг йому виконати це завдання; *Дехто* допоміг йому написати твір; *Можливо, хто-небудь* допоміг йому; *Не хто-небудь*, а брат допомагає йому. Але неможливо: **Хто-небудь* допоміг (допомагає) йому; **Він* написав *кому-небудь* твір.

Теперішній неактуальний час, який не орієнтований на момент мовлення, та минулий час недоконаного виду, для якого локалізованість щодо моменту мовлення не є обов'язковою, виражають повторювану, постійну дію, що відповідає значенню розчленованості займенників на *-небудь*. Наприклад: *Йому завжди хто-небудь* допомагав (допомагає).

У розповідних реченнях з дієсловом-присудком у формі майбутнього часу, в реченнях із присудком, вираженим дієсловом у формі наказового та умовного способів, а також у питальних реченнях вільно функціонують неозначені займенники на *-небудь*, проте не виключаються займенники інших афіксальних груп, зокрема на *-сь* і *де-*.

Наприклад: *Хто-небудь* допоможе йому; Зателефонуй *кому-небудь*! Вона читає *що-небудь*? Попрацював би над *якою-небудь* статтею; *Хтось* зацікавиться цією книжкою; Напиши *комусь* листа! Вона *чимось* схвильована? Чи не бажаєте подивитись *деякі* мої ескізи?

Отже, ймовірно, доцільно говорити не про суворі закономірності функціонування неозначених займенників, а про перевагу одних афіксальних груп над іншими в певних контекстуальних умовах, а також про можливість появи, наприклад, форм на *-сь* у контекстах, характерних для слів на *-небудь*. Указавши на можливість уживання російських займенників на “*-то*” у контекстах, характерних для форм на “*-нибудь*” (зокрема у віртуальних висловленнях), Ю. Рибак [358; 359] доходить висновку, що опозиція “*кто-нибудь*” – “*кто-то*” є зразком привативної опозиції, де маркований член виражає ознаку А, а немаркований – ознаку не-А, який, проте, за певних умов може також передавати ознаку А [пор.: 23, 25-30; 112, 35-36]. На думку Ю. Рибак, в опозиції “*кто-нибудь*” – “*кто-то*” маркованим членом виступає займенник “*кто-нибудь*”, який виражає розчленованість (“той чи той”), а немаркованим – “*кто-то*”, який звичайно виражає “цілісність” (“один”), хоча в певних контекстах може вказувати і на розчленованість [358, 198].

Можливість/неможливість появи займенників із різними афіксами в тих чи інших синтаксичних (контекстуальних) умовах свідчить про наявність/відсутність якої-небудь диференційної ознаки в структурі значення неозначеного займенника [266, 55]. Було відзначено, що ознака диз’юнктивності (альтернативності – “або”) визначає залежність вживання займенників на “*-нибудь*” (укр. *-небудь*) від таких параметрів: 1) реалізованість/нереалізованість/ще не реалізованість події; 2) реалізованість/можливість, необхідність реалізації тощо; 3) однократність/багатократність. Також було визначено умови реалізації окремих варіантів значення, що впливають із ознаки диз’юнктивності у поєднанні з тим чи іншим типом контексту: 1) невибраність учасника події у висловленнях, які описують ще не реалізовані події; 2) зміна учасників у висловленнях, що описують багатократні події; 3) невідомість учасника [241, 56].

Вказуючи на контекстуальні обмеження у вживанні неозначених займенників, М.О. Шелякін пропонує розмежовувати висловлення реальні (з модальним планом реальності) та віртуальні (з модальним планом віртуальності) [329, 11-15, 17-19].

Т.М. Ніколаєва робить спробу розподілити неозначені займенники за контекстуально-граматичними типами висловлень. Оскільки єдність та взаємозв'язок граматичних показників висловлення пояснюють загальною настановою усього висловлення на передачу певного фрагмента дійсності та відношення до нього, автор уводить поняття ситуації, за допомогою якого можна описати семантику й функції неозначених займенників [182, 350-352]. Іншими словами, поява неозначеного займенника в певному тексті визначається типом дескрипції імені та типом категорійного набору висловлення як цілого, який і співвідноситься з ситуацією. У зв'язку з цим Т.М. Ніколаєва виділяє два класи ситуацій: означені та неозначені, які розрізняються наявністю/відсутністю параметра існування – EXIST. У межах першого класу можна виділити ще кілька підтипів ситуацій, які характеризуються відповідністю/невідповідністю еталону, нормі (параметр NORM) тощо.

Для опису значень неозначених займенників, зокрема на “-*нибудь*”, О.В. Падучева пропонує розглянути такі типи ситуацій їх вживання [195, 215-216]: 1) Ситуація-альтернатива, яка виникає: а) якщо пропозиція знаходиться у полі дії оператора “можливо”; б) у контексті диз'юнкції (“або”); в) у підрядному умовному реченні; г) у питальному реченні (загальному чи альтернативному). 2) Ситуація, яка стосується часового плану майбутнього: а) в усіх видах спонукальних контекстів; б) у контексті модальних слів (*можна, треба, необхідно, бажано* тощо); в) у контексті мети; г) у контексті дієслів пропозиційних намірів та перформативів (пропозиція співвідноситься з подією, яка ще не реалізувалася). 3) Ситуація з невідомим учасником, яка має місце в єдиному контексті – коли в полі дії припущення опиняється не вся предикація, а один із актантів. 4) Ситуація дистрибутивності, яка виникає у випадку багатократної події з одним змінним учасником.

О.М. Селіверстова виділяє такі типи висловлень, у яких порівнюються семантико-функціональні особливості займенників різних афіксальних груп: а) висловлення, співвідносні з планом майбутнього; б) висловлення, що описують багатократну подію; в) висловлення, що описують однократну реалізовану подію; г) узагальнені висловлення; г) заперечні висловлення [241, 63-105].

1.3.4. На окрему увагу заслуговує функціонально-стилістичний аспект неозначених займенників, який є недостатньо вивченим [73,

162; 141; 328]. У лінгвістичній та лінгводидактичній літературі містяться лише окремі відомості про стилістичне вживання неозначених займенників, зокрема зазначено, що прономінативи з афіксами *де-*, *будь-*, *-небудь*, *-сь* уживаються в усіх стилях сучасної літературної мови, а з афіксами *аби-*, *казна-*, *хтозна-* мають яскраво виражене емоційне забарвлення і вживаються переважно в розмовному мовленні та мові художньої літератури [297, 313]; вживання питально-відносних займенників без часток-формантів у значенні неозначених характерне для невимушеного мовлення [162, 69; 247; 252, 24; 346, 73].

Функціональні стилі мови істотно відрізняються між собою набором значень і вживанням неозначених займенників: окремі займенники або навіть цілі афіксальні групи неозначених займенників можуть характеризувати яку-небудь одну мовну сферу, не використовуючись в інших; інші неозначені займенники можуть вживатися (в одному й тому ж значенні) у багатьох або навіть в усіх функціональних різновидах.

Відмінності у функціонуванні неозначених займенників пов'язані з особливостями функціональних стилів мови, зокрема з їхнім призначенням, настановами, комунікативною метою, завданнями тощо.

У науковому мовленні, яке характеризується максимальною точністю, достовірністю, об'єктивністю, визначеністю повідомлюваного, фактично не вживаються неозначені займенники типу *хтось*, *щось*, *якийсь*, *хто-небудь*, *що-небудь*, *дехто*, *дещо*, *абихто*, *абищо* та ін., а також не реалізуються емоційно-оцінні значення, тобто ті, які передають суб'єктивну оцінку мовця.

Офіційно-ділове мовлення, яке також вирізняється настановою на визначеність, точність викладу, відсутність суб'єктивних оцінок та експресії, характеризується низькою вживаністю неозначених займенників усіх афіксальних груп і відсутністю займенників на *-сь*, *-небудь* тощо, у значення яких входять компоненти 'мовцеві невідомо' і 'мовцеві байдуже'.

Публіцистичне мовлення (крім інформаційних жанрів) характеризує настанова на невимушеність мовлення, експресію, несподіваність, часто – на невизначеність, приховування якихось фактів або ж натяк на них. Завдання привернути увагу, зацікавити, навіть заінтригувати читача дозволяють використання широкого спектра неозначених займенників. Особливо активно функціонують займенники на *де-* (*дехто*, *дещо*). Можлива стилізація під розмовне мовлення дозволяє вживання просторічних займенників типу *хто*, *що* та ін.

Розмовне мовлення, яке суттєво відрізняється від усіх функціональних різновидів безпосереднім контактом співрозмовників, спонтанністю й емоційністю мовлення, різноманітністю комунікативних намірів, найнасиченіше неозначеними займенниками, здатними реалізувати найрізноманітніші значення, зокрема й суб'єктивно-модальні.

У художньому мовленні реальність відтворюється через образи, втілені у слові. Глибока виразність, емоційність, інтуїтивно-чуттєва конкретність, картинна мальовничість – такі найхарактерніші риси художнього стилю. Можливість поєднання досить різнопланових мовленнєвих засобів з погляду їхніх експресивно-стилістичних та номінативно-логічних властивостей [215, 15] дозволяє широкий спектр найрізноманітніших неозначених займенників усіх афіксальних груп. Творча індивідуальність автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до навколишньої дійсності й оцінка її – усе це позначається на доборі тих чи інших засобів вираження неозначеності, зокрема неозначених займенників.

Отже, беручи до уваги систематизацію праць, виконану Т.М. Ніколаєвою [182, 342], можна виділити такі підходи до аналізу семантики і функціонування неозначених займенників: 1) опис семантики окремих лексем [94; 195; 200, 78-110 та ін.]; 2) послівний опис усіх лексем [69; 141 та ін.]; 3) опис як попарне протиставлення [127; 324; 358; 361 та ін.]; 4) опис як протиставлення різних афіксальних груп займенників [149; 205; 241; 357 та ін.]; 5) опис неозначених займенників у порівнянні з відповідними одиницями інших мов [94; 182; 292; 305; 348; 349; 352; 356 та ін.]; 6) опис контекстуально-синтаксичних умов функціонування неозначених займенників та їх стилістичного вживання [57; 93; 98; 141; 162, 80-86; 164; 195 та ін.].

Концептуальні засади аналізу неозначених займенників відображено в таких спрямуваннях досліджень: 1) репрезентація неозначених займенників як афіксальних груп з різним ступенем неозначеності [149; 162; 205 та ін.]; 2) характеристика займенників за допомогою набору диференційних семантичних ознак [242; 329 та ін.]; 3) пошук загального інваріантного значення, що лежить в основі часткових значень [329; 330, 68-82; 346 та ін.].

Загалом можна виділити три основні принципи семантико-функціонального аналізу неозначених займенників: 1) прагматичний – аналіз неозначених займенників у зв'язку з реалізацією мовленнєвого акту та врахуванням прагматичних чинників [73; 162; 205; 329 та ін.]; 2) логічний – характеристика неозначених займенників як логічних

кванторів (квантитативів) у структурі висловлення [97; 157; 193; 241 та ін.]; 3) референційний – опис референційних властивостей неозначених займенників [94; 100; 143; 195, 209-220; 202; 211; 213; 214; 273 та ін.].

Виконаний поділ, звичайно, є досить наближеним і умовним. Між зазначеними типами не завжди можна провести чітку межу, оскільки в працях усіх трьох різновидів для семантико-функціонального опису неозначених займенників, крім власних понять, часто використовуються метамовні одиниці й суміжних типів.

РОЗДІЛ II. СЕМАНТИКА І ФУНКЦІОНУВАННЯ АД'ЕКТИВНИХ НЕОЗНАЧЕНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

До ад'єктивних неозначених займенників належать:

1) фіксовано-неозначені займенники з формантами: а) **-сь**: *якийсь, котрийсь, чийсь*; б) **хтозна-** (розм.): *хтозна-який, хтозна-чий*; в) **казна-** (розм.): *казна-який*; г) **бозна-** (розм.): *бозна-який, бозна-котрий, бозна-чий*; г) **чортзна-** (фам.): *чортзна-який*;

2) нефіксовано-неозначені займенники з формантами: а) **-небудь**: *який-небудь, котрий-небудь, чий-небудь*; б) **-будь** (розм.): *який-будь, котрий-будь, чий-будь*; в) **абн-**: *абнякий, абничий*; г) **будь-**: *будь-який, будь-котрий, будь-чий*;

3) напівнеозначені займенники з формантом **де-**: *деякий, декотрий, дечий*.

Ці займенники виступають у ролі детермінативів, що обмежують обсяг поняття, яке виражає ім'я, або, за іншою кваліфікацією, роль актуалізаторів (кванторів, або квантитативів), які фіксують денотативний (референційний) статус імені (іменної групи).

Займенники прикметникового типу часто називають “займенниковими артиклевими супроводами імені” [176, 162] у зв'язку з їх кванторною (квантитативною) функцією, яку в артиклевих мовах виконують артиклі. Відмінність між неозначеними займенниками та неозначеним артиклем полягає в тому, що аналізовані займенники майже завжди мають додатковий семантичний “доважок” [90, 55]. Вони можуть виражати як кванторні, так і некванторні значення, тобто не в усіх значеннях виступають кванторами.

Перелік основних значень ад'єктивних неозначених займенників подано у Табл. 7.

2.1. Фіксовано-неозначені займенники

2.1.1. Займенники з формантом **-СЬ**

Якийсь

Займенник *якийсь* [СУМ, XI, 637] має значення: 1) “у момент мовлення (повідомлення) мовцеві невідомо який”; 2) “конкретно, точно не визначений”; 3) “який кількісно наближається до чого-небудь; не більший, ніж щось”; 4) “хоч який-небудь; невеликий, незначний; мінімальний”; 5) “такий, що не заслуговує на увагу; не вартий уваги; неprestижний; такий, що викликає нерозуміння, незадоволення,

здивування”; б) “схожий на кого-небудь, що-небудь; подібний до кого-небудь, чого-небудь; на зразок кого-небудь, чого-небудь”.

Якийсь 1 “у момент мовлення (повідомлення) мовцеві невідомо який”

Це значення є головним і у Словнику української мови формулюється так: “невідомо який”.

У розповідних жанрах суб’єкт незнання може не збігатися з суб’єктом мовлення (мовцем), що залежить від того, з позиції кого оповідається. Так, у контексті дієслів мовлення або інформування суб’єктом незнання може бути особа, що говорить (інформує): *Мені повідомили, що про мене запитував якийсь чоловік*, а в контексті дієслів мислення (думки) – суб’єкт мислення (думки): *Він вважає, що там є якась людина* [195, 211]. Як зазначає С.М. Кузьміна, невідомість може стосуватися не моменту мовлення, а описуваного моменту. У такому разі невідомість кваліфікується з погляду учасника описуваної ситуації [141, 166], наприклад: *Бачили, що до нього приходить якась жінка*.

У виділеному значенні під “мовцем” необхідно розуміти автора тексту, а не суб’єкта дії (тобто суб’єкта описуваної ситуації). Подібне розмежування характерне для “він”-речень, де позиції мовця (або суб’єкта мовлення) і суб’єкта речення не збігаються, тоді як у “я”-реченнях мовець одночасно виступає і автором тексту, і суб’єктом речення [274, 162-169].

У прагматичному плані невідомість означає те, що об’єкт ще не потрапив до поля зору учасників комунікації. Це стосується всіх випадків уживання *якийсь* 1, проте залежно від певних чинників, зокрема від семантики імені, з яким поєднується цей займенник, згадане прагматичне значення набуває різних семантичних відтінків. Виділяють декілька “різновидів невідомості”: відсутність знайомства, неідентифікованість, неточність номінації, неможливість пригадати, недостатність зовнішніх ознак [195, 211]. Причинами невідомості, незнання, можуть бути також: недостатність відомостей про предмет, неможливість пояснити тощо, щоправда, інколи їх досить важко диференціювати [141, 167].

1) “Відсутність знайомства” (у поєднанні з назвами осіб): Тихо підходжу під млин. Дивлюся – сидить він з *якимсь* парубком... (Мирний); До неї підійшла *якась* чужа жінка, горда, зла вовчиця-

німкенья, і з підкресленим презирством ударила її по щоці (Довж.); Перед очима стояло *якесь* чорнооке дитинча і з таким стражданням дивилось на нього, що він спробував усміхнутись (Ле).

2) “Неможливість ідентифікувати”: – І мій, і твій! Обох я застала в кабінеті... Чогось змагались, порозкидали книжки, навіщось палили *якусь* книжку... (Н.-Лев.); Шушукають *якісь* далекі звуки (Антон.); *Якісь* кораблі даленіли, і крилами птиці шуміли... (Костенко).

3) “Неможливість пригадати”: Отам з гір починаються і течуть річки в усіх напрямках – Бікин, Іман, Мухень і ще *якісь*, я вже й позабувала (Багр.); *Якийсь* художник у роки голодні зробити небо взявся за харчі (Костенко); Двозначний погляд, стримано палкий, твоя хода, увивиста і скоро, навіяли *якісь* рядки з Тагора та дервішів-вітрів в’юнкі танки (Рубчак).

4) “Недостатність зовнішніх ознак, точних відомостей про особу, предмет”: Хазяїн був дома. Сидів за столом і розкладав *якесь* сушене зілля (Гр.); Любов Марковська не знала тоді за кого вболівати – за червоногвардійців, керованих *якимсь* легендарним більшовиком Фрунзе, а чи за біле офіцерство Анненкова, Дутова (Ле) (для суб’єкта речення (Любові Марковської) носій власного імені Фрунзе – маловідома особа); На високому, стрункому зубчаку *якийсь* запопадливий птах мостить кубло (Самчук).

5) “Неможливість пояснити”, звідси – “незрозумілий, неясний” (у поєднанні з абстрактними іменниками, зокрема іменниками на позначення почуттів, психічного та фізичного стану, властивостей та ознак тощо): Одно тільки в цього [парубка] неабияке – дуже палкий погляд, бистрий, як блискавка. Ним світилася *якась* незвичайна сміливість і духовна міць, разом з *якоюсь* хижою тугою... (Мирний); *Якась* тайна, і сум, і вічна неухильність закону почувалися завжди в цьому падінні плоду (Довж.); І натовпом розтерзана Гіпатія, і Галілей, осміяний не раз, *якась* звичайна людяна симпатія, а не канони поєднали нас (Костенко).

Об’єкт (особа або предмет) залишається для мовця невідомим і в тому випадку, якщо він сприймається за властивими йому зовнішніми ознаками: Від лісу наближається *якась* висока жіноча постать у білій додільній сорочці і в білій, зав’язаній по-старосвітському, намітці (Л. Укр.); Зачарований гнучкою жінкою, здивований з її підкресленого пустування з *якимсь* незграбно-важкуватим мужчиною, Саїд-Алі стояв, немов уріс у землю (Ле); Прямо перед ним стояв письмовий стіл

з великою настільною лампою, поруч із лампою лежав *якийсь* довгий предмет (Дім.).

Займенник *якийсь*, сполучаючись із власною назвою (зокрема антропонімом), набуває значення “невідомо який”, якщо носій цієї власної назви згадується вперше і, на думку мовця, невідомий адресату мовлення, як і самому адресантові. Наприклад: *До телефону покликали якусь Ольгу Іванівну* (особа була названа кимось іншим); – *Добрый день, мене звать Іван Федорович. Поклич, будь ласка, свого батька. – Тату, до тебе прийшов якийсь Іван Федорович* (особа представилась сама).

Отже, як свідчать наведені приклади, вживання власної назви (імені, прізвища особи) у сполученні з *якийсь* має “цитатний” характер, тобто безпосередньо відсилає до вживання власної назви іншою особою. У художньому тексті у власне авторському мовленні сполука типу “*якийсь* + антропонім” не вживається, оскільки автор не може не знати свого персонажа (дійової особи). Тому у художньому тексті зазначені сполуки вживаються у прямій мові, непрямій мові або невластивій мові (у цьому випадку, як зазначає А.Д. Шмельов, вони вказують на “особу, відмінну від автора, чий “погляд” відображає відповідний уривок” [336, 94]). Наприклад: Тепер вони вже сиділи рядочком, забувши про вереск бійки й сердитий шум річки, а вона оповідала йому, що зветься Марічка, що пасе вже дроб’ета [вівці], що *якась* Марцинова – сліпа на одне око – покрала у них муку... (Коцюб.); Але устійнено, що Андрій не знає Жгута. Андрій же устійнив, що є *якийсь* Жгут, що відіграє в його справі, може, велику роль, та що слідчим залежить на тому, аби його не розконспірувати (Багр.); порівняти: Всі чекали *якогось* Мельника з надією... це... був черговий корпусу... (Багр.) – автор ніби ототожнює себе з героями твору, оцінює ситуацію з позиції їхнього бачення.

У наведених реченнях неозначений займенник *якийсь* при антропонімах виступає засобом вираження об’єктивно-прагматичної неозначеності.

Займенник *якийсь* у значенні “у момент мовлення мовцеві невідомо який” вживається у таких функціональних різновидах мови, які передбачають “присутність” особи мовця, а саме: 1) у художньому, розмовному стилях та 2) деяких публіцистичних жанрах, орієнтованих на розмовне мовлення або художню оповідь:

1) – Оце погадала я собі. І коли я собі оце гадаю, дивлюся нараз, а на стежці стоїть склянка з водою. А потім дивлюся, а стежкою

переходить *якийсь* пан. Він не рушив склянки з водою і пішов даліше (Коб.); [Християнка]: Отче, її дитину вчора пан продав *якомусь* грекові з Корінфа... (Л. Укр.); І діди повиповзали, шепочуть молитви старим богам і сльозавими очима ворожать по *якихось*, їм тільки самим відомим, признакам... (Хотк.); *Якесь* насіннячко мочили у воді, причитаючи напівзабутих молитов на добрий урожай (Довж.);

2) Не можу забути, як наприкінці війни я був відряджений редакцією до Ульяновського танкового училища із завданням написати репортаж “Броня міцна”. І на *якомусь* урочистому мітингу схвильований курсант вигукнув у натовп: “За повний розгром німецького фашизму і всього прогресивного людства!” (Вітч.).

В інформаційних (інформаційно-аналітичних) жанрах публіцистики та науковому стилі мови займенник *якийсь* у такому значенні, як правило, не вживається. Значення “невідомо який” тут виражається лексемою *невідомий*: Позавчора ввечері на одній з найлюдніших станцій московського метрополітену “Білоруська” стався вибух. Вибухівка ... знаходилася у залишеній під лавкою господарській сумці *невідомою* особою (Укр. молода); Датовані пам’ятки ... дають більш надійний матеріал для встановлення хронології певних мовних явищ та їхнього територіального поширення, ніж пам’ятки недатовані, ... зокрема ті з них, що написані *невідомим* автором і невідомо, в якій місцевості (Іст. грам. укр. мови).

Якийсь 2 “конкретно, точно не визначений”

У Словнику української мови зазначається, що *якийсь* у цьому значенні вживається переважно у поєднанні зі словом *час* [СУМ, XI, 637]. Наприклад: *Якийсь час* їдять мовчки (Гр.); *Мине якийсь час*, і самі вони, батько й мати, переконаються, як це добре й розумно (Довж.); *Якийсь час* машина йде рівно (Янов.); порівняти також: Йому вже починає віритись, що справді *якогось дня* за частоколом верб підійметься з води його земля і він на ній житечко посіє і городину посадить (Стельмах).

Близьким до наведеного є відтінок значення “той чи інший, певний” [СУМ, XI, 637]: Мати Тетяна Запорожчиха любила її співати раз чи два на рік, коли по великих трудах і повсякденних турботах десь було з *якоїсь* гарної нагоди доводилося пригублювати чарчину (Довж.); Іноді скрушно нарікаємо, що чужим і власним нашим селекціонерам таки вдалося обернути частину українців на

зденационалізований гібрид, вивести якусь кількість покручів, прищепити гілку вовчої ягоди до української калини (Драч).

Уживаючись в аналізованому значенні, займенник *якийсь* виступає суто формальним означенням, актуалізатором, призначення якого – зняття означеності. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє констатувати, що *якийсь* у значеннях “конкретно, точно не визначений” і “той чи інший, певний” сполучається переважно з абстрактними іменниками (тобто нереферентними іменами). Його функція – виділення об’єкта (явища), позначуваного іменником, серед інших, не конкретизуючи (індивідуалізуючи) або уточнюючи його. Мовець вважає непотрібним, несуттєвим точніше означення для об’єкта у відповідній ситуації, для конкретного повідомлення [64, 35; 141, 169]. Порівняти: У реченні-висловленні *Все залежить від якихось вищих, невідомих нам обставин* займенник *якийсь* вказує на те, що мовець не має на увазі певних, конкретних обставин; значення невідомості тут передається прикметником *невідомий*.

Займенник *якийсь* у згаданих значеннях найчастіше вживається у 1) науковому мовленні, зокрема науково-популярній, науково-навчальній та науково-публіцистичній літературі, 2) публіцистичних жанрах, рідше – 3) у мові художньої літератури та розмовному мовленні:

1) Субстрат – ...Факти і явища в поширеній на *якійсь* території мові, що походить з іншої мови, яка була раніше поширена на цій території, але потім зникла (СІС); Трапляється, що *якийсь* лінгвонім вживають на позначення іншої мови (Дивослово); ...Достатньо було “розігнути” “Псалтир” та прочитати те місце, що вперше впаде в очі, щоб зробити з нього *якісь* висновки про майбутнє, невідоме, про те, що робити в даному випадку тощо (Чиж.); Вважалось, що мають право на існування різні думки і що безпідставними є претензії на панування *якоїсь* однієї теорії, гіпотези, концепції (Політол.);

2) Бо і справді: доки він буде використовувати наївняків із “науково-дослідної кафедри історії української культури в Харкові” та *якимись* путями пролазити навіть ... в комуністичний університет? (Хв.); Може, хтось із читачів підставить у цю образність *якийсь* дуже конкретний образ, ба навіть події. Думаю, одначе, що таке підставлення збіднюватиме поезію, як збіднює музику шукання за нею *якихось* програмових дій і подій (Шерех);

3) Вона [учителька] тут людина нова, нікого не знає ... і, коли трапиться *якась* потреба, він просить звернутися до нього [попа], свого

найближчого сусіда (Коцюб.); ... І образ кожного з вас зробив у мізку моїм якусь зміну... (Поліщук); – До Самарканда багато понаїздило нових начальників Радянської влади. Певне, і цей з них, – якусь земельну реформу провадитимуть (Ле).

В офіційно-діловому мовленні, зокрема в мові законів, статутів та інших офіційних документів початку ХХ століття, фіксуються поодинокі випадки вживання займенника *якийсь* з відтінком значення “той чи інший, певний”: Ніхто не може бути присилуваний до *якихось* церемоній або актів релігійних, або до пошановання днів відпочинку (Іст. укр. Конст.); Територія УНР неподільна, і без згоди Всенародніх Зборів в 2/3 голосів присутніх членів не може відбутися ніяка зміна в границях Республіки або в правнодержавних відносинах *якоїсь* території до Республіки (Іст. укр. Конст.).

Якийсь З “який кількісно наближається до чого-небудь; не більший, ніж щось”

Займенник *якийсь* З сполучається з іменниками на позначення відрізків часу, відстані, міри чого-небудь тощо та кількісними числівниками: *Якусь* хвилину вони стояли одне перед одним у хатньому присмерку і не знали, куди рухатись (Довж.); Навіть цю “залу” зімпровізували за *якихось* півтори години (Ле); Пригинаючись, шаснули [бійці] попід стіною вперед і через *якийсь* десяток метрів знову попали в підвальний хід і стали спускатися вниз (Гончар); На дорогах і в місті без кінця зустрічались мішечники: то міське населення, забравши з дому останні пожитки, йшло на село вимінювати їх на *якогось* півпуда картоплі (Збан.).

Займенник *якийсь* може надавати висловленню модально-оцінного характеру. В окремих реченнях його функції подібні до функцій обмежувально-видільних часток *всього-на-всього*, *лише* тощо (порівняти можливість їх синонімічної заміни: До міста залишалось *якихось* (*лише*, *всього-на-всього*) п’ять кілометрів). Функціональна подібність займенника *якийсь* З і наведених модальних часток є підставою для віднесення неозначених займенників в аналогічних випадках до засобів вираження суб’єктивної модальності [див.: 265, 9-10]. Отже, *якийсь* у подібних контекстуальних умовах набуває модально-оцінного значення “дуже незначний, мінімальний”. Цей відтінок значення має здатність також виявлятися самостійно, а не лише у

супроводі вказівки на кількісну наближеність до чого-небудь [див.: 182, 348].

Згадані значення реалізуються у випадках, коли передбачається оцінка мовцем повідомлюваного, а саме: в розмовно-побутовому та художньому стилях, неінформаційних жанрах публіцистики та рідше – в науковому мовленні, переважно в науково-популярному та науково-публіцистичному підстилях: По-тутешньому, то воно близько, *якихось* п'ятсот верстов... (Багр.); – Що, як худобину через полу з вівсом, вас передадуть за *якусь* сотню. – За мене дають вже три тисячі (І. Ле); Сьогодні він не спав цілу ніч. Лише ранком задрімав *якусь* годину і встав потім розбитий і змучений (Мик.); За *якихось* півмилі був берег (Тулуб); У “Спробі автоінтерв'ю замість передмови” автор зазначає: “Ця книжна є наслідком цільової (протягом останніх *якихось* десяти років) уваги до творчості сучасних ... українських прозаїків...” (Літ. Укр.).

Отже, займенник *якийсь* виступає у синтаксичній структурі зі значенням приблизності (у значенні прийменника *близько*), тобто потрапляє до складу іменниково-числівникового словосполучення на позначення певної кількості (міри, числа чого-небудь) або сполучається з іменниками з часовим значенням і на позначення міри чого-небудь. Як свідчать показники ширшого контексту, використання тут аналізованого займенника мотивується також виділенням, підкресленням важливості, значущості повідомлюваної інформації для мовця (або ж суб'єкта речення). Наприклад: Тільки ж стала худоба скрізь пропадати: то коні виведено вночі, то корову зайнято в степу, восени, коли ходить попаски, то воли вкрадено з хліва. І це – далеко наокруг, на *якусь* сотню верст; і тяглося лихо біля трьох літ (Барка); – А ти ж знаєш, що у них [узбеків] був навіть великий поет *якихось* тисячу років тому?... (Ле); Яке на подив майже точне передбачення долі Української держави! Протягом *якихось* п'ятдесяти років про неї згадуватимуть двома рядками, і то петитом. І тільки після цієї довгої темної ночі нашої історії Хвильовий силою своєї великої інтуїції вловив “нові береги”, тобто відродження нашої держави (Костюк).

З близьким до згаданого значенням займенник *якийсь* вживається у складі стійких сполук (фразеологізмів) на зразок (*на, за*) *якусь мить* у значенні “(на, за) короткий відрізок часу, дуже швидко; недовго (ненадовго), протягом дуже короткого відрізка часу” [ФСУМ, I, 489]: Останній раз, перед самою появою з-за гір полум'яного окрайця сонця, ніжний приморозок на *якусь мить* спалахнув і зів'яв, як метіль на

полум'ї свічки (Ле); *Якусь* мить він мовчав, потім розправив долонею вуса, і лице зробилося змовницьким... (Тют.); *якоюсь мірою, до якоїсь міри, у якійсь мірі* в значенні “трохи, частково; все-таки і т. ін. ” [ФСУМ, I, 492 – 493]: Він [професор Гепнер] забагато думав і переживав, знехтувавши намагання всіх інших професорів і теж не менших діячів революції заглушити особисту трагедію амальгамою – може, й дурною часом, може, й брутальною часом, але все-таки рятівничою до *якоїсь* міри, – амальгамою арештантської шибеничної бравади (Багр.); У своїй російськомовній повісті “Яков Яковлевич”, *якоюсь мірою* побудованій на спогадах дитинства, Куліш пише про себе в школярському віці... (Шерех); Це справді дивний поет, а в *якійсь* мірі для передвоєнної української літератури чи й не унікальний (Дзюба) тощо.

Якийсь 4 “хоч який-небудь; невеликий, незначний; мінімальний”

Займенник *якийсь* у наведеному значенні сполучається з: 1) іменниками, що виражають поняття, яким властиве ступенювання, градація щодо міри вияву [пор.: 141, 170]. Ідеться, зокрема, про іменники *увага, повага, осуд, оцінка, робота* тощо: Про *якусь* роботу або виїзд у теплі краї і думати смішно, бо я й по хаті не годен перейти (Коцюб.); В аспекті мовної культури подібна безоглядна орієнтація з суспільного погляду не бажана, хоч, зрозуміло, і вузьколокальні лексичні елементи, якщо вони вжиті в конкретних умовах з відчуттям міри, не можуть викликати *якогось* осуду (Усн. мовл.); 2) емоційно забарвленими іменниками, зокрема зі значенням здрібності тощо: [Жінка:] Та хата є, ще чоловік стулив *якусь* там хижку, але печі дасть біг (Л. Укр.); Я кинув службу, продав свій апарат, дорогу панську одіж, склав *якусь* копійчину і рушив на село (Коцюб.).

Оцінка “зменшеності”, властива аналізованому займеннику, значно підсилюється завдяки: а) поєднанню його з обмежувально-видільними частками *хоч, хоч би, хоча б, бодай*: Саїд же зовсім не мав наміру виявляти бодай *якоїсь* уваги до цієї випадкової зустрічі (Ле); ...Місяць заповнював лише півтори шибочки, в кімнаті стояла сутінь, було парко, а вона ніяк не могла заснути – намагалася вловити хоч *якусь* заспокійливу думку (Шевчук); Одначе не завадить і хоч би *якась* дрібка натхнення – певен, що це може сказати з власного досвіду кожен з вас (Драч); б) суперсегментним засобам (наголошуваності): –

Я тобі щось скажу, а ти щось мені, то все *якась* кумерція [комерція] буде (Стельмах); Повинен же *якийсь* документ залишитись!

Займенник *якийсь* 4, виявляючи, за словами Т.М. Ніколаєвої [182, 348 – 349], значення II класу (конотативно-оцінно-модальне), вживається у тих самих функціональних стилях, що й *якийсь* 3.

Якийсь 5 “такий, що не заслуговує на увагу; не вартий уваги; непрестижний”

Займенник *якийсь* 5 виступає засобом вираження негативної емоційної оцінки, зневажливого або зневажливо-іронічного ставлення мовця до повідомлюваного. Така оцінка особливо виразна у випадках поєднання його з оцінними іменниками: Якби не він спіткав мене При лихій годині, Давно б досі заховали В снігу на чужині, Заховали б та сказали: “Так ... *якесь* ледащо ...” (Шевч.); Ще й письмак *якийсь* в газеті (Ізнялась рука!) Написав про неї: книжка Просто з смітника (Гр.); – Тьху! Так я й догадувався, що *якась* беліберда... (Ле); А то навезли катзна чого, ніби вона *якась* панянка мальована (Багр.).

Зневажливо-оцінне значення виявляється у займенника *якийсь* і тоді, коли він поєднується з іменником, що позначає певний об’єкт (особу, предмет, явище тощо), відомий учасникам комунікативного акту. Як зазначає Л.А. Кисельова [124, 69], у подібних випадках займенник втрачає своє “категорійне” значення і набуває емоційно-оцінного. Наприклад: – Та й не хоче він [Синявін]. Категорично відмовляється навіть у переговори вступати. – Ось що, – перебив секретар обкому Гафур Ходжаєв. – Що він не хоче, то дрібниця, товаришу Лодиженко. Нам ще багато треба, щоб мати своїх спеціалістів навіть невисокої кваліфікації. Чекати нема коли. Голодностепська проблема – це вже питання соціалістичної індустріалізації. І бажання *якогось* інженера не вирішує справи, бути чи не бути (Ле).

У висловленнях типу *Якийсь* той самбірський суддя видався мені такий непотрібний та непорядний, що а! (Фр.) за допомогою займенника *якийсь*, що стосується висловлення в цілому, реалізується значення “невідповідності, відхилення від певної норми, від позитивного сценарію подій” [182, 345], яке мотивується невідомістю причини. Порівняти також: А й дитина ж то вийшла – на славу! Повновиде, чорняве, головате, розумне... Тільки *якесь* невеселе, вовчквате, тихе (Н.-Лев.).

Близьким до розглянутого є відтінок значення “не такий, як завжди” [СУМ, XI, 637]: – Та бо чому ти сьогодні *якийсь* такий неговіркий, Юрійку? – в одно мене питає. А я говорю з ним, як звичайно (Федьк.); – Наробила ж ти мені сорому! – сказав Воздвиженський, і в голосі його задзвеніла жалість; його голос був *якийсь* прохаючий, багато м’якіший. Марта зараз постерегла ту зміну, і полум’я кругом неї поменшало (Н.-Лев.); Глянувши на Брянського, Черниш остаточно переконався, що сьогодні буде щось особливе. Брянський був *якийсь* урочистий, інакший, ніж завжди (Гончар). У наведених реченнях *якийсь*, виступаючи означенням до прикметника (дієприкметника), який є іменною частиною складеного присудка, підсилює його смислове виділення.

У Словнику української мови зазначається, що *якийсь* може вживатися для “підкреслення рис, якостей людей, предметів і т. ін., що викликають нерозуміння, незадоволення, здивування” [СУМ, XI, 637]: Отаке-то Приснилося диво. Чудне *якесь!* ... (Шевч.); [Мар’яна:] Чудна я стала *якась* – й сама не знаю, що робиться зо мною (Вас.); – Просто гоголівська історія *якась!* – з веселою міною вигукнула Марина Павлівна... (Гончар).

Займенник *якийсь* у сполуці з власною назвою (антропонімом) може набувати пейоративного забарвлення “не заслуговує того, щоб його знали” [336, 95], виявляючи зневажливий, зневажливо-іронічний, пейоративно-фамільярний або фамільярно-поблажливий відтінок значення. Такий відтінок реалізується тоді, коли особа відома і адресанту, і адресату мовлення, що зумовлюється або попередньою згадкою про неї в тексті, або її загальновідомістю. Наприклад: *Якийсь* хлоп, *якийсь* нікчемний Кривоніс розпудив моє військо, наче вовк отару дурних овичок! *Якийсь* Кривоніс розбив князя Вишневецького!.. (Н.-Лев.); Звичайно, нема нічого кращого, як подати *якусь* справді-таки “беліберду” з *якогось* Жураковського, що випадково лежав на столі... (Хв.) – в цьому реченні *якийсь* при антропонімі Жураковський, вжитому в метонімічному значенні, також виявляє пейоративне забарвлення; ...Стояла [Тоня] в колі сержантів з полігона і хети та реготи з ними справляла. І гадки не мала про *якогось* там Віталіка, вихизовувалась безтурботно перед сержантами... (Гончар).

В аналізованих реченнях неозначений займенник *якийсь* при антропонімах виступає засобом вираження суб’єктивно-прагматичної неозначеності.

Якийсь 5 найчастіше вживається: 1) у розмовному мовленні та в орієнтованих на розмовне мовлення художніх текстах і 2) неінформаційних жанрах публіцистики:

1) – Припленталась *якась* приبلуда... Каже: Луценків небіж... Хоче нашу землю одбирати... (Мирний); – Пробка загубилась, – признався Василь з неприхованою досадою. – Ось звідси, бачите? І куди вона ділась, нечистий її знає! Забули, мабуть, на заправці, або навмисне викрутив *якийсь* сучий син (Довж.); ... На краєвиді *Якийсь* голодранець, Що спав у відрі, Потилицю видовжив сонцем І зник цяткою в повітрі... (Анд.); І приходять *якісь* безпардонні пронози. Потираючи руки, беруться за все. Поки геній стоїть, витираючи сльози, метушлива бездарність отари свої пасе (Костенко);

2) Ніхто не в стані видушити з свого серця хоч краплю сентименту і пошани до *якогось* безпринципного панка, який ніколи нічого не зробив позитивного, лише за те, що він був його прадідом (Теліга); Отже, дорогий камраде, злязьте скоріш зі свого стула класного наставника *якоїсь* задрипанської прогімназії і покиньте цей нравоучительний тон, бо, по-перше, він вам ніяк не личить, а по-друге, раніш, ніж говорити ним, треба його заслужити (Хв.).

Якийсь 6 “схожий на кого-небудь, що-небудь; подібний до кого-небудь, чого-небудь; на зразок кого-небудь, чого-небудь”

Це значення не зафіксоване у Словнику української мови. У науковій літературі воно трактується по-різному: або як неповна подібність з позначеним предметом чи ознакою [329, 15], або як неточність номінації, усвідомленої мовцем (один із різновидів значення невідомості) [195, 211].

Займенник *якийсь* 6 може виявляти функціональну подібність до модальних часток *наче, немов, ніби, мовби, просто* тощо і виступати засобом вираження суб'єктивної модальності [пор.: 264, 90]: А ви хочете зробити з людини *якусь* платонівську ідею, коли кожна людина – повна вічності вщерть (Семенко); Перед цією злощасною втечею відчував, що *якісь* ниточки взаємних контактів між вами – між педагогом і вихованцем – уже виникали, ниточки тонюсінькі, як павутинки, а зараз і їх нема (Гончар); ...І ось вночі, в модерному готелі, мене збудив *якийсь* космічний звук (Костенко).

На особливу увагу заслуговує функціонування займенника *якийсь* 6 у порівняльних контекстах. За допомогою порівняння мовець

оцінює особу, предмет, явище, ситуацію тощо. Ця оцінка може виявляти негативне, зневажливе ставлення мовця до обох порівнюваних сутностей, оскільки часто фіксуються їх спільні ознаки, тобто стверджується їх подібність. Порівняти: Життя – це *якась* мрякувата безодня, поцяцькована подекуди й поплямована одлиском щастя та радощів (Н.-Лев.); Дивлюся на неї крізь сльози і здається вона мені *якоюсь* плямою, а не людиною (Мирний); – Ну ж, пустіть ви, церберка *якась*, а не секретарка. Яка ж бо ви ретельна... – бурмотіла дівчина і таки прорвалася до кабінету, ледве не впала (Ле).

Отже, займенник *якийсь* б найактивніше вживається у розмовному мовленні, а також у художніх, науково-популярних та публіцистичних текстах, наближених до розмовного мовлення: Біблейною вимовою палачів починається картання Європи, а міняється воно в картину *якогось* символізованого гротеску... (Барка); *Якимсь* химерним вентилятором вентилювало запліснявіле містечкове життя (Хв.); – Женечко, чого їй треба? Я боюся. Женю, ходімо додому, це божевільна *якась* (Ле); В цілому літописи є *якимись* енциклопедіями, збірками найрізноманітнішого літературного матеріалу, який не дійшов би до нас, якби літописці не занесли його до своїх творів (Чиж.).

Неозначений займенник *якийсь*, крім наведених значень, може вживатися у значенні “те саме, що *хтось*” [СУМ, XI, 637] (при субстантивованому прикметнику в суб’єктній або об’єктній функції, а також опущенні означуваного слова на позначення особи): Коли *якийсь* цікавий пробивався крізь юрбу до церкви, всі як один повертали голови до дверей (Коцюб.) (порівняти: Коли *якийсь* пробивався ...).

Займенник *якийсь* у складі фразеологізму *якимсь чудом* вживається для вираження значення “невідомо як, незрозумілим способом”: Тільки на одній покрівлі росла *якимсь чудом* тонка шовковиця (Коцюб.); Орлюк вибрався з вогневого котла *якимсь чудом* (Довж.).

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, неозначений займенник *якийсь* як багатозначне слово, незважаючи на виділення основних значень та відтінків значень, часто вживається у недиференційованому, дифузному значенні. Принцип дифузності значень багатозначного слова є важливим чинником, який визначає його семантику [338, 95]. Наприклад: “Це *якийсь* дракон революції! Це *якийсь* варвар країни!” – подумала Турманша й почала жалкувати за Ольгою (Н.-Лев.) (“неначе”, “той, що не заслуговує на увагу, викликає незадоволення, зневагу, обурення”); *Якась* блудна зірниця В безмежному

просторі, *Якийсь* сон, що присниться Блідій дитині хворій, *Якесь* квіток дрижання, Як зимні кануть роси – *Якесь* дивне кохання Ввижається ще й досі (Леп.) (“точно не визначений”, “неможливість пояснити”, “схожий на ...”). Подібне функціонування неозначеного займенника *якийсь* (переважно як засобу вираження суб’єктивної модальності) також сигналізує про образне вживання пов’язаних з ним іменників.

Як зазначив В.В. Виноградов, семантичні нюанси слова “летючі, мінливі, іноді навіть важковловимі” [52, 22], тому з’ясування асоціативно-смыслових ознак слова у конкретному випадку його реалізації вимагає ґрунтовного контекстуального підходу.

Котрийсь

У Словнику української мови займенник *котрийсь* [СУМ, IV, 312] тлумачиться як “те саме, що *якийсь*”: – Ну, а будовничий, – озвався *котрийсь* муляр, – він нічо не дасть? Адже ціле нещастя через него! (Фр.); Навіть не бачили, як *котрась* з тих голоспинних бабів стріляла до них очима, сміючись дзвінко (Багр.); Стоячи серед поранених і ледве стримуючи роздратування, майор заспокоював *котрогось* закривавленого бійця, який боявся, що всі підуть, а його кинуть напризволяще (Гончар).

Займенник *котрийсь* переважно у сполученні з іменниками з часовим значенням, порядковими прикметниками або субстантивованими кількісними числівниками з прийменником *із* (хоч і досить завуальовано) виявляє сему ‘невизначеної порядковості’ (займенник *котрий*, від якого походить *котрийсь*, первісно означав “котрий із двох”, але пізніше набув значення “котрий із багатьох (незалежно від кількості)” і “який” [ЕСУМ, III, 61]). Наприклад: *Которогось* там марта У 90-й рік! Сьогодні дням і числам Я загубила лік (Л. Укр.); *Котрогось* дня потрапила Бронкові до рук розтріпана, засмальцьована, заяложена на ріжках сторінок книжка М. Островського “Как закалялась сталь” (Вільде); Це був уже *котрийсь* десятий чи що вибух крові (Круш.).

Досить виразним для займенника *котрийсь* є значення “виділюваності одного (невідомого) з кількох”: Ще в Києві він обстоював те, що їхати до Харкова всім з їхньої делегації ніяк не слід. *Котрогось* із трьох неодмінно треба відрядити додому... (Головка); Приходить [Єлька] сумовита, сідає на лавці під липою і годинами так висиджує перед вікнами палат, ждучи, доки Баглаєві дозволять лікарі

піднятися з ліжка, і він, нарешті, вигляне, блідий і знекровлений, до неї з *котрогось* вікна (Гончар).

Займенник *котрийсь* у випадках відсутності означуваного ним іменника субстантивується і вживається як “хтось”: – Хлопці! А бачили сьогодні БАМЛАГ?.. – урвавши сміх і стрільнувши на майора оком, запитує *котрийсь* значуще (Багр.); – А ви, мамо, не дуже журіться: ми ще на болоті в’юнків наловимо, – безтурботно обізвалось *котресь* від миски, в якій уже нічого не залишилось (Стельмах); Наталки шепотіли до Катрусь: – Він, може, має в городі *котрусь*? (Костенко).

Чийсь

Займенник *чийсь* [СУМ, XI, 322] уживається у значенні “невідомо кому належний, невідомо чий” (найчастіше у художньому, розмовному та публіцистичному (неінформаційних жанрах) стилях): Він тихо пройшов до *чийогось* тину, виламав цурпалок і пішов знову до гамазеїв (Гр.); В повітрі *чийсь* Поцілунки дзвеніли, І гасли, І знов розцвітали, Зливались, Сплітались І в’яли в вінках (Олесь); А там, де льон мережить тіні, *Чиясь* розбита голова Вп’ялась очима в небо синє, Проклявши людськість і права (Фальк.); А на воді в *чиййсь* руці Гадюки пнуться... (Тич.); Нас тепер тільки двоє у цьому слові, тільки двоє нас у *чиййсь* нетутешній мислі... (Кордун).

2.1.2. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т а м и ХТОЗНА-, КАЗНА-, БОЗНА-, ЧОРТЗНА -

Прикметникові неозначені займенники з препозитивними формантами *хтозна-* [СУМ, XI, 165], *казна-* [IV, 72], *бозна-* [I, 212], *чортзна-* [XI, 364] (та їх оказіональними різновидами, зокрема *чорт(и)батьказна-* тощо) мають яскраво виражене емоційно-експресивне забарвлення, стилістично марковані і вживаються у живому розмовному мовленні, а також у його відповідних писемних фіксаціях.

Займенники з другими компонентами *-який* та *-котрий* мають значення “невідомо, незрозуміло, неясно який”: Народ, почувши про мертвого, біг із дальніх кутків, *бозна з яких* вулиць (Мирний) (з вказівкою на дуже далекі вулиці, назви яких, ймовірно, мовець не знає точно або не може пригадати); Чого тільки не було в Тарасовому дзоті, – два автомати, ... *хтозна-які* пляшки, банки, диски, бляшанки (Довж.). Наведені займенники виявляють високий ступінь неозначе-

ності, вказуючи на “взагалі”, “зовсім”, “абсолютно” не ідентифіковані предмети.

У складі окремих фразеологічних сполук аналізовані займенники вживаються у значенні “невідомо як, незрозумілим способом; дивним чином”: ...Спустилося на Солоху разом дві біди, одна за другою, од котрих вона *бозна вже яким побитом* викрутилася (Мирний); *Хтозна-яким чином* йому завжди було відомо все, що робиться в кожній хаті (Довж.); *Бозна-яким чудом* вчепилася [сосонка] корінцем за сипучі піски і, мов виклик суворій природі, стоїть, демонструючи свою життєву снагу (Зн. та пр.).

Крім згаданих, аналізовані займенники виявляють значення з яскраво вираженим емоційно-оцінним забарвленням: 1) “величезний, страшенний”: – Скажіть, тітонько, коли ця проклята війна скінчиться? – ... А я ж, кажу, звідки знаю? Одне б’ються та й б’ються, та лізуть на смерть, на *хтозна-яке* каліцтво (Довж.); – Як це ви можете знати, що вас чекає завтра? – запитав я в тітки. – Ви чаклунка чи ворожка? – А хто ж це за мене краще знатиме, га? – вона здивовано поглянула на мене, ніби я наговорив їй *казна-яких* нісенітниць... (Гуц.); 2) “абиякий; поганий”: Господар з Юзьо Крапивницького був *казна-який*... Двір в нього був запущений, а на полі родили бур’яни (Чорн.); 3) “надзвичайно поганий, недобрий”: [Корній:] – ...Говорять, що він [Васюта] до твоєї жінки стежку топче. – От, *чортзна-яка* падлюшна брехня! – обурився Зінько (Гр.) (в оцінних висловленнях аналізовані займенники вживаються для вираження незадоволення, обурення тощо).

2.1.3. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування ад’єктивних фіксовано-неозначених займенників

Займенники на *-сь*, вказуючи на фіксованого, але неозначеного і немаркованого за ознакою “конкретність” учасника події (ситуації) [295, 64] (пор. рос. відповідник “-то” [329, 17]), виступають у таких контекстуально-синтаксичних умовах (див. Табл. 6.):

1. Аналізовані займенники вільно функціонують у розповідних реченнях з реальним планом модальності незалежно від видо-часових показників дієслова-присудка [295, 64]: *Якийсь* чоловік написав (писав) їй листа – Вона написала (писала) *якомусь* чоловікові листа; *Якийсь* чоловік пише їй листа – Вона пише *якомусь* чоловікові листа; *Якийсь* чоловік напише (писатиме) їй листа – Вона напише (писатиме)

якомусь чоловікові листа; Ти йшла весела у квітчастім полі, Я у пустині з сльозами і страхом, Все ж наші стежки по *чийсь-то* волі Зійшлись у світі перехресним шляхом (А.-Чужб.); *Якась* черниця Під образом клячить, мов тінь (Леп.); *Якась* тайна, і сум, і вічна неухильність закону почувалися завжди в цьому падінні плоду (Довж.); Розколеться череп, і стане на вірші скупю. *Якусь* там клепку виб'є снаряд в умі. Обруч – як на діжку. Щоб мислі трималися купи, він буде ходити в *якійсь* чудернацькій чалмі (Костенко).

2. Займенники на *-сь*, як правило, не вживаються у спонукальних та питальних реченнях (про аналогічне вживання рос. відповідника “-то” див.: [195, 212; 329, 17-18]). Якщо предмет невідомий мовцеві, він не може ідентифікувати його для слухача, що робить неможливим виконання прохання чи наказу. Наприклад, не можна сказати: *Візьми *якусь* книжку; *Принеси *якусь* іграшку.

Наказовий спосіб передбачає здійснення дії в майбутньому (або після волевиявлення), у плані якого займенники на *-сь* реалізують значення узагальненого, а не окремого предмета; вживання наказового способу, навпаки, орієнтоване на актуального адресата. Проте іноді спостерігається функціонування займенників на *-сь* у спонукальних реченнях, де вони набувають відтінку значення несуттєвості індивідуалізації учасника події (ситуації): Хай іншому *якомусь* мореплавцеві фазан розстелить пальмове крило (Костенко).

У питальних реченнях займенники на *-сь*, реалізуючи значення неконкретизованої фіксованості учасника ситуації, не формують такого предмета запитання, на яке можна дати відповідь про конкретизацію учасника події (ситуації) (для цього вживаються питальні займенники) або про наявність самої події (ситуації) з її будь-яким учасником (для цього вживаються займенники на *-небудь*). Отже, займенники на *-сь* не вживаються у реченнях прямої уточнювальної та прямої з'ясувальної питальності: *Куди ти поклав *якусь* книжку? Якщо займенник на *-сь* уживається в складі загальнопитального за структурою речення, це означає, що ілокутивна функція висловлення – не питання, а питальне речення (або невпевнене твердження) [195, 212]: Ви *якусь* знайому побачили? Проте у художніх (переважно поетичних) творах та розмовному мовленні фіксується вживання займенників на *-сь* у реченнях питальної модальності, зокрема прямої уточнювальної та непрямой питальності: Навіщо ж ти, фантазіє химерна, Мені показуєш *якусь* убогу постать, Що стала поміж їх [Данте й Біатріче], немов тремтяча тінь, Мов сон зомлілої людини,

невиразну? (Л. Укр.); Будуть *якісь* інші думки? (Ле); І взагалі у нас в Академії Дега бояться, як епідемії. – Він що, заважає *чийсь* кар’єрі? – Немає Моцарта – ніхто не Сальєрі (Костенко); порівняти також: – Може, це він якраз на нас хоче шпурлять кулями за *якусь* провину? – сказала Галя, оглянувшись до вікна (Н.-Лев.) (питальність + гіпотетичність).

3. У віртуальних висловленнях, тобто в реченнях з ірреальними та потенційними модальними значеннями можливості, необхідності, обов’язковості, бажальності, гіпотетичності, умови тощо займенники на *-сь* реалізують значення узагальненого предмета, індивідуальність якого несуттєва для мовця, але суттєва його наявність як учасника події (ситуації) (про рос. відповідник “-то” див.: [329, 16]). Наприклад: Отже треба *котромусь* це батюшці у вуха внести (Тесл.); Мусить же бути *якийсь* куток, де б люди про злочини забули, – про війну (Леп.); Щоб ми сіли, а птиця *якась* над нами Заспівала про молодість, про жита, Про любов, про яку не сказати словами, Про *якісь* невідомі і нам міста... (Гер.); І, може, може, тільки в далекому селі В цей мент *чийсь* очиці спинились на ріллі... (М. Кічура); Напевне, не простий собі дехкан, а *якась* відповідальна особа (Ле); Не так уже й погано, що станція звалася ім’ям російського генерала! Могло б статися далеко гірше – звалася б ім’ям маркіза Уелслі чи *якогось* лорда (Ле).

4. Займенники на *-сь* можуть виступати у реченнях з експресивно-модальним значенням: Просто жах *якийсь*! Просто диво *якесь*!

Займенники на *хтозна-*, *казна-*, *бозна-*, *чортзна-* характеризуються певною контекстуальною обмеженістю, вживаючись переважно у розповідних реченнях реальної модальності та в оцінних висловленнях з експресивно-модальними значеннями (див. Табл. 6.).

2.2. Нефіксовано-неозначені займенники

2.2.1. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м *-НЕБУДЬ*

Який-небудь

Займенник *який-небудь* [СУМ, XI, 637] має значення: 1) “байдуже, який саме”; 2) “хоч який, все одно; будь-який”; 3) “той або інший, точно не визначений”; 4) “невеликий, незначний; найменший”; 5) “який не заслуговує на увагу, нічим не примітний”; 6) “схожий на ..., подібний до ...”.

Який-небудь 1 “байдуже, який саме”

Це значення найчастіше реалізується у таких контекстах, що описують ситуації, які стосуються плану майбутнього:

1) у спонукальних контекстах: [Запорожець:] Ну, та дарма; утни ще *яку-небудь*. Ану лишень про батька Максима ушквар (Шевч.); – Заспівай, жінко, *якої-небудь*! Давай на radoщах згадаємо давнину! (Н.-Лев.);

2) у контексті модальних слів *треба, необхідно, бажано, хоче* тощо: [Андрійко]: “Що тут робити? Тра шукати *якої-небудь* роботи ...” (Коцюб.); Хочу *яку-небудь* книжку почитати; Бажано навести *які-небудь* приклади;

3) у контексті дієслів пропозиційних намірів та перформативів, при яких пропозиція співвідноситься з подією, яка ще не відбулася (речення з предикатами *час (пора) думати, сподіватися, чекати, шукати* можуть позначати подію, яка вже має місце, але в якій актантна позиція ще не заповнена [241, 65]): Довго ходили [дочки Сухобруса] під високим деревом, марили про бідну пtiчку й сизого голубочка. А марили вони, бо вже наближався час і пора думати про *якого-небудь* голубчика (Н.-Лев.); Вона чекала. Все чекала, що щасливий випадок зведе її нарешті з *яким-небудь* отаманом опришків, оповість вона йому все (Хотк.).

Семантична ознака “байдужість до вибору” підсилюється, і займенник *який-небудь* виявляє значення 2 “хоч який, все одно; будь-який” у наголошеній позиції та в поєднанні з частками *хоч, хоча б*: “Коли б вона слово промовила, хоч *яке-небудь* слово!.. Так вона за їх, не за мене!” – подумав Радюк і пересвідчився, що втратив Ольгу навіки (Н.-Лев.); Так і норovлять [випускники] – те в технікум хоч *який-небудь*, те на курси, ті на текстильний комбінат (Гончар).

Займенник *який-небудь* 1 і 2 вживається: 1) у розмовному і художньому мовленні, рідше – 2) в інших стилях:

1) Здалека і зблизька, з гір і з долів, з сіл і з містечок день у день сотні людей плили-напливали до Борислава, як пчoли до улія. Роботи! Роботи! *Якої-небудь* роботи! Хоть би й найтяжчої! Хоть би й найдешевшої! Щоб тільки з голоду не згинуть!... (Фр.); Я мав замір взяти *яку-небудь* людину, змалювати перед вашими очима її душу або описати її події (Сам.); – Дай мені адресу *якої-небудь* учительки або агрономші (Гончар);

2) ...Для застосування формули ... необхідно вибрати як домінанту утворюваної групи *яке-небудь* слово, знайти за тлумачним словником лексеми, найтісніше пов'язані з домінантою, і разом з останньою включити їх у набір одиниць, яким приписується статус “ядерних” (Мовознавство); Намалюймо *яку-небудь* геометричну фігуру.

Займенник *який-небудь* у заперечних контекстах (а також тих, які містять приховане заперечення) набуває відтінку значення “будь-який; який би то не було”: Ніхто не вважав себе занадто високим для *якої-небудь* роботи, і жодна робота не була занадто низькою для кожного з них (Хотк.); Ніколи не сплямивши свого пера *якими-небудь* проявами національної ненависти чи шовінізму, він твердо і непохитно пішов українською дорогою, без *яких-небудь* реверансів і концесій общеросійству (Груш.); Громадянин УНР і ніхто інший на території її не може бути покараний смертю, ані відданий *яким-небудь* карам по тілу, або іншим актам, які понижують людську гідність, ані підпасти конфіскації майна, як карі (Іст. укр. Конст.); ...Не можна нікого змушувати до участі в релігійних чинностях чи обрядах, або належати до *якого-небудь* віросповідання (Іст. укр. Конст.).

Який-небудь 3 “той або інший, точно не визначений”

Займенник *який-небудь* 3 указує на відсутність конкретних означень до іменника (пор. рос. “*какой-нибудь*” [324, 17]), несуттєвість конкретизації виділюваного об'єкта [329, 10]. Крім того, займенник *який-небудь* (як свідчить тлумачення його через “той або інший”) виражає розділові (диз'юнктивні) відношення між неконкретизованими якісно неоднорідними елементами множини як учасниками ситуацій [242, 81, 83, 84; 329, 8]. Як зазначає О.М. Селіверстова, диз'юнктивне трактування значення займенника “*какой-нибудь*” цілком відповідає одній із головних умов його функціонування – контекстові майбутнього [241, 63-64]. У плані майбутнього часу диз'юнктивність (альтернативність) у заповненні актантної позиції означає, що учасник події (ситуації) ще не вибраний.

Займенник *який-небудь* 3 уживається тоді, коли мовець не вважає за потрібне уточнити, який саме об'єкт мається на увазі, отже, акцентує увагу на самому факті ймовірності заповнення актантної позиції.

Значення “той або інший, точно не визначений” найчастіше виникає [195, 215-216]: 1) у ситуації-альтернативі, для якої виділяють чотири типи контекстів: а) якщо пропозиція перебуває у полі дії оператора “можливо”, а також у контексті дієслів пропозиційних намірів, які породжують припущення; б) у контексті диз’юнкції; в) в умовному підрядному реченні; г) у загальному та альтернативному питальному реченні; 2) у ситуації з невідомим учасником, коли у полі дії припущення опиняється не вся предикація, а лише один із її актантів; займенник *який-небудь* входить до реми; 3) у ситуації дистрибутивності, яка знаходить відображення у висловленнях, що описують багаторазові події зі змінними учасниками.

Отже, займенник *який-небудь* 3 вживається у тих функціональних різновидах, у яких реалізуються згадані ситуації, а саме: 1) у розмовному та художньому мовленні, 2) публіцистиці, науковому та офіційно-діловому мовленні:

1) Ще вони й не подумували ні о чім, як тільки о своїх спекуляціях, ще й не снилося їм, що робітники можуть *яким-небудь* способом перебуркати їм їх плани і допімнутися серед тої погоні за золотом також і свого кусника (Фр.); Вона стояла бліда й гляділа напіввистрашено, напівглупкувато і лише з натугою видобувала слова до відповіді, коли до неї звертався хто з *яким-небудь* словом (Коб.); – Хто тільки не бував у них! Кожного дня якась нова людина, – чи з Києва, частіше звідкись із провінції, – *який-небудь* учитель чи поміщик, знайомий Сави Петровича (Головка); Якщо внаслідок гостроти моїх переживань, сумнівів чи помилок серця *які-небудь* міркування мої виявляться несвоєчасними, чи занадто гіркими, чи не досить урівноваженими іншими міркуваннями, то це, можливо, так і є (Довж.);

2) На запитання журналіста, чи мають державні діячі *які-небудь* пільги, в пресслужбі Національних зборів Франції відповіли, що ні, не мають (Вітч.); Та ще і того мало, доказати самостійність *якої-небудь* мови, для того, щоб і признано було мовою для шкільного викладу (Драг.); Примусове відчуження нерухомого майна, коли це необхідне для *якої-небудь* державної чи громадської користі, можливо не інакше, як за відповідну платню (Іст. укр. Конст.); Водночас посередині майбутнього житла на столику або стільці, застеленому рушником, клали хрест ... хліб, сіль і залишали *яку-небудь* посудину з водою (Укр. минувшина).

Який-небудь 4 “невеликий, незначний; найменший”

Зафіксоване конотативно-оцінно-модальне значення займенника *який-небудь* реалізується у подібних контекстуальних умовах, що й займенника *якийсь* 4. Наприклад: Не удавайтесь у тугу, щоб вона тобі віку не укоротила: бо гріх смертельний накликає на себе не тільки смерть, – і саму біль, хоч би яку-небудь (Кв.-Осн.); Хто мав *який-небудь* шматок свого поля, так-сяк його шкрябав, засівав... (Мирний); Почуття справедливості було у нього [Леона] взагалі дуже неясне, а вже ж того почуття, що існуючі устами і приписи державні обов’язують в чім-небудь усякого горожанина, сього почуття у Леона ... ледве чи був і слід *який-небудь* (Фр.); З нашої зграйки [рибок], що тут народилася і складалася найменш з 200, лишилося *яких-небудь* 20 рибок (Ольжич) (у сполученні з числівниково-іменниковою конструкцією на позначення точної кількості займенник *який-небудь* у згаданому вище значенні може тлумачитись як “такий, що кількісно наближається до чого-небудь, не більший, ніж що-небудь”).

Який-небудь 5 “який не заслуговує на увагу, нічим не примітний” (виражає зневажливе, зневажливо-презирливе ставлення до об’єкта)

Таке значення займенник *який-небудь* виявляє у поєднанні з оцінними іменниками, яким властиве яскраве емоційно-експресивне забарвлення негативного характеру. Реалізується згадане значення, як і попереднє, у художньому, розмовному та публіцистичному стилях. Наприклад: Поки ми не маємо наукової граматики і такого ж словаря мови нашої, ... доти мусимо мовчати, зціпивши зуби і зачервонівши від сорому, як *який-небудь* недоук або проходимець кине нам докір, що наша мова є неорганічний жаргон (Драг.); Сидір умочив у цеберку ножа й перехрестився: – *Яке-небудь* стерво, та ще й лізе. А спитати б тебе: де ти було, як ми власть завойовували? (Хв.); – ...Тільки б не попався *який-небудь* недбайло з запасом байдужості в сто тисяч кінських сил... (Гончар).

Займенник *який-небудь* у згаданому значенні часто вживається у порівняльних контекстах для ствердження неподібності порівнюваних сутностей (про це свідчить заперечна частка *не* при *який-небудь*). Наприклад: ... Нехай би знав очоловічений світ, що козаччина породила твердих духом людей, а не *яких-небудь* гречкосіїв та домонтарів (П. Куліш); Тільки в цьому році, після Семена, трохи присмирніла

непосида, коли вперше взула не перешиті, а нові, з жовтими халявами чобітки, а на голову начепила півкрамниці стрічок і запишалась перед дзеркальцем, що вона вже таки дівчина, а не *яке-небудь* фуркало, що його звідусіль ... женуть старші (Стельмах). Оцінні порівняння із займенником *який-небудь*, який виражає негативне ставлення мовця до “допоміжного суб’єкта” на відміну від “основного суб’єкта” (термінологія М. Блека [див.: 285, 280], де “основний суб’єкт” – сутність, яка позначається, а “допоміжний суб’єкт” – сутність, яка використовується для повідомлюваного про “основний суб’єкт” і чие ім’я отримує нове позначуване), подібні до аналогічних порівнянь із компаративом *краще*. Неозначений займенник *який-небудь* у наведених висловленнях використовується як засіб вираження суб’єктивно-прагматичної неозначеності.

Який-небудь б “схожий на кого-небудь, що-небудь; подібний до кого-небудь, чого-небудь; на зразок кого-небудь, чого-небудь”

Крім зафіксованих у Словнику української мови, займенник *який-небудь* може виявляти значення “схожий на ... ; подібний до ... ”, яке реалізується переважно у функціональних різновидах, наближених до розмовного мовлення (пор. *якийсь* б). Наприклад: А як нагадаю Козака в могилі, то й досі не знаю, чи то було справді, чи то було так, Мара *яка-небудь* (Шевч.); Птахом, чорним жайворонням *яким-небудь* стати б йому, щоб тільки випурхнути звідси [із спецшколи] (Гончар).

На особливу увагу заслуговує вживання займенника *який-небудь* у поєднанні з власними назвами.

Група *який-небудь* + **власне ім’я**, виражаючи значення “хто-небудь подібний до носія власного імені”, часто супроводжується відтінком пейоративного значення (зневажливим або фамільярно-поблажливим) [див.: 266, 85-86; 329, 21; 336, 99]. Як зауважує Т.М. Ніколаєва, для власних імен істотним є те, про кого йдеться: про реальних, але звичайних людей, про реальних, але видатних осіб або про ірреальних (літературних або вигаданих) персонажів [182, 345]. Наприклад: Він, певно, почувається *яким-небудь* Дон Жуаном (“такий, як Дон Жуан”, “подібний до Дон Жуана”; зневажливий відтінок пояснюється впливом негативної характеристики відповідного персонажа); І тому зовсім не дивно, що вчорашній “жужу”, тип із концентраційного табору, *який-небудь* денікінський прапорщик *Смердипупенко* береться ревізувати марксизм і голосно обвинувачує

Троцького в контрреволюційності (Хв.) (“подібний до ...” та “не вартий уваги”); Як можна описати залізну палку в руках *якого-небудь Великіна*? (Багр.) (зневажливо-презирливий відтінок пояснюється впливом контексту).

Займенник *який-небудь* свідчить про існування певного класу, всі члени якого подібні до згадуваного об’єкта, тобто займенник *який-небудь* виявляє значення “такі, як ...”, “подібні до ...”, “схожі на ...”. Об’єкт внаслідок такого “тиражування” втрачає свою індивідуальність та знецінюється, у зв’язку з чим сполука *який-небудь* + **власна назва** набуває фамільярно-поблажливого відтінку. Наприклад: ... Десь там, за мурами, на волі люди ще пляжаться на сонці над *якою-небудь Лопанню* (Багр.); Ну, скажем, ... *який-небудь Анюй* чи *Улахеза*, якщо хрестили китайці, або ще водоспад імені Дерибаса, як по-новому (Багр.); ... На що розраховувати кращому перу *яких-небудь “Тмутараканських вєдомостей”*? (Хрещатик).

Вживання іменної групи *який-небудь* + **власне ім’я** може бути ексклюзивним: З нього буде *який-небудь Моцарт* (“хто-небудь схожий на Моцарта, але не він сам”) або інклюзивним: *Острожин* (сів, роздивляється альбом): ... Се, певно, актриса в ролі божевільної, *яка-небудь Офелія* чи скоріш леді *Макбет* (Л. Укр.) (“хто-небудь, наприклад Офелія чи Макбет”). Подібне вживання, як зазначає А.Д. Шмельов, в окремих випадках може спиратися не на “досє” носія власної назви, а на абстрактний образ, який виникає при називанні того чи іншого власного імені і не передбачає існування конкретного носія цього імені та знайомства з ним адресата мовлення [336, 99]: Коли автором і треба признавати *якого-небудь* чулого до болю чи жалю *Івана* або *Грицька*, то і не зовсім (Мирний).

У наведених реченнях лексема *який-небудь* виступає засобом вираження суб’єктивно-прагматичної неозначеності.

Котрий-небудь

Займенник *котрий-небудь* [СУМ, IV, 311-312] має значення “те саме, що *який-небудь*” та “те саме, що *хто-небудь*”, тобто вказує на яку-небудь (ту чи іншу) людину, байдуже яку. У реченні при опущенні означуваного слова *котрий-небудь* субстантивується: – Куди ти, вівце дурна! – коли *котра-небудь* [сестра] хотіла подивитися у книжку, що він [Кирилик] читає (Мирний).

Чий-небудь

Займенник *чий-небудь* [СУМ, XI, 322] уживається у значенні “належний тому або іншому, стосується до того або іншого, безвідносно до кого-, чого-небудь конкретного”: Безперестанку *чий-небудь* лікоть одпихає тебе назад, або хтось ззаду кладе на плечі руки (Коцюб.); Та й обійстя її, не *чиє-небудь*, і город зеленіє її (Гуц.).

2.2.2. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м БУДЬ- Будь-який

Як зазначено у Словнику української мови, займенник *будь-який* [СУМ, I, 250] має значення “все одно (байдуже) який; всякий”. Проте таке тлумачення вимагає уточнень. Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, при підметові чи додаткові в заперечних реченнях (та контекстах, що містять приховане заперечення), а також із прийменником *без* займенник *будь-який* набуває відтінку значення “який би [там (то)] не був [не було]; жодний, ніякий”, наприклад, 1) художнє та розмовне мовлення, 2) наукове, 3) офіційно-ділове, 4) публіцистичне мовлення:

1) В такому розташуванні кладовища було чимало вигод – тут небіжчики хоч і не почували себе майже як удома через відсутність у них *будь-яких* почуттів, але в усякому разі, і це можна сказати з певністю, перебували, безумовно, вдома (Довж.); Екзотика, новизна вражень, національні співи, кок-чай без *будь-якої* норми і людська врода (Ле); Але не бравши квитків, ніхто не міг і претензій *будь-яких* мати щодо їзди, – поїзд ішов, як йому здумається... (Багр.);

2) Інші вчені твердять, що *будь-яка* мова не може сформуватися за два-три віки, – для цього потрібні тисячоліття (Дивослово);

3) У новій Конституції України будуть закріплені права людини, ... , зокрема: ... право на інформацію і її вільне поширення без *будь-яких* форм цензури... (Іст. укр. Конст.); На території України забороняється створення і функціонування *будь-яких* збройних формувань, не передбачених законом (Конст. Укр.);

4) Але ж, по-перше, вони [студенти і викладачі] не висловлюють ніякої ненависті ні до російської, ні до *будь-якої* іншої мови, а лишень хочуть повернути з небуття, відродити свою рідну мову, і таке прагнення слід тільки вітати (Карп.); Наша Координаційна Рада за своєю природою не може ставитися нетолерантно без належної поваги і уваги до жодної, наголошую – до *будь-якої* організації діаспори (Драч).

Займенник *будь-який* реалізує значення “який-небудь; той чи інший; все одно (байдуже) який”, виступаючи у таких же контекстуально-синтаксичних умовах, як і займенник *який-небудь*, наприклад, 1) художнє та розмовне мовлення, 2) наукове, 3) офіційно-ділове, 4) публіцистичне мовлення:

1) На хуторянських вечорах Радюк ... любив часом ущипнуть *будлі-яку* панну за палець або здавить за руку... (Н.-Лев.); Важкі і богопротивні Сократові слова. ... У *будь-якій* іншій країні ті слова запхнули б назад у пельку мечем. Але Сократ не може поцінувати навіть того (Мушк.);

2) Означенням називається синтаксично залежний від іменника, займенника чи *будь-якого* субстантивованого слова або виразу другорядний член речення... (СУЛМ. Синт.); Погоджене функціонування всіх механізмів регуляції активності протеїназ (просторове об'єднання протеолітичних ферментів і субстрату за рахунок транспорту *будь-якого* компонента, утворення ферментів із неактивного попередника і вилучення інгібітора) дає можливість здійснювати суворий тимчасовий і просторовий контроль за фізіологічними процесами та їх швидкою реалізацією (Мед. хімія);

3) Члени Національних Зборів мають право не свідчити проти осіб, які довірили їм як депутатам чи послам відомості про *будь-які* факти, а також не повідомляти про ці факти (Конст. незал. Укр.); Немає значення, чи замовник передав неякісні матеріали, чи їх псування сталося під час перебування у підрядчика, в *будь-якому* випадку відповідальність несе підрядчик... (Вісн. закон. Укр.).

4) Коли ж рядовому датчанину заманеться подивитись на свого прем'єра або лідера *будь-якої* політичної партії, то, будь ласка, лише плати за тутешнім преїскурантом (Вітч.); Щоб відповісти на це, треба зазирнути у кошторисні папери, що стосуються організації *будь-якого* спортивно-тренувального збору (Вітч.).

За ознаками вказівки на об'єктивну/суб'єктивну виділюваність елемента множини та множинність/одиночність виділюваного елемента диференціюються, крім зазначених вище, ще два значення займенника *будь-який* (пор. рос. відповідники “любой 1” та “любой 2” [330, 86-87]): розділово-множинне – “всякий; кожний; (всі)” та одиночно-розділове – “який завгодно” (на вибір).

Займенник *будь-який* у значенні “всякий; кожний; (всі)” вказує на “підсилене виділення об'єктивно-різноманітних предметів, які входять у всій множині в який-небудь за обсягом клас предметів” (пор. рос.

відповідник “любой 1” [330, 89]), і вживається у 1) художньому, розмовному, 2) науковому, 3) офіційно-діловому та 4) публіцистичному мовленні:

1) *Будь-які* твої слова й докази розіб’ються об панцир його озлобленості, об розраний біль його приниження (Гончар); *Ледь* витикаючись із-за димаря, вона обмацувала поглядом вал по той бік Муховця – кожен кущик, кожную травинку на ньому, і *будь-який* підозрілий рух вмить її насторожував, приковував зір і напружену увагу... (Дім.);

2) ...Правовою вважалася *будь-яка* держава, тому що не існує держави без права, без правової системи і навіть тією чи іншою мірою без самообмеження правом (Політол.); Фундаментальною і визначальною рисою *будь-якої* норми ... є передбачувана одноманітність певних явищ в усіх випадках за однакових умов (Мовознавство); *Будь-яка* розвинена національна мова являє собою систему систем (Пономарів);

3) ...Закон захищає життя людини від *будь-яких* протиправних посягань (Конст. незал. Укр.); Джерелами погашення сум нарахованої пені є: а) *будь-які* власні кошти платника податків ... в) *будь-які* активи платника податків з урахуванням обмежень, визначених Законом, а також іншими законодавчими актами... (Вісн. закон. Укр.);

4) У *будь-якій* сфері людської діяльності – в матеріальній чи духовній – одвіку були і невтишимі шукачі, які намічали пунктири нових магістралей, і ті, хто вже прокладав, освоював і опоряджував їх для спільного користування (Б. Ол.); Таким чином, *будь-який* об’єктивний історичний, політичний, економічний, соціальний, культурологічний аналіз неминуче приведе нас до єдиного висновку: тільки повних суверенітет українського народу, цілковито незалежна українська держава відповідають сучасному розвитку світової цивілізації (Драч).

Займенник *будь-який* у значенні “який завгодно” (на вибір) указує на “суб’єктивне виділення одного однорідного або неоднорідного елемента з усіх предметів будь-якого за обсягом класу предметів” (пор. рос. відповідник “любой 2” [330, 89]) і використовується у ситуаціях, які передбачають суб’єктивний вибір адресатом мовлення елемента множини. За спостереженням М.О. Шелякіна, займенник “любой 2” в одинично-розділовому значенні вживається у висловленнях, які мають на меті спонукати слухача до суб’єктивного вибору елемента множини, тобто переважно у контекстах з формою наказового способу та модальними словами можливості [329, 11; 330,

87], наприклад: “Возьмите *любую* книгу с полки; На собрании мог высказаться *любой* присутствующий”.

Згадане вище значення займенника *будь-який* реалізується фактично в усіх функціональних стилях, крім офіційно-ділового: Але віднині тут їх весь час почуватимуть: десь вони близько, десь вони є і готові в *будь-яку* мить з’явитись із своєї суворості, за першим покликом прибути людям на поміч (Гончар); У граба багато декоративних форм: плакуча, пірамідальна, пурпурилиста, колонопо-дібна. А втім, кроні граба можна надати *будь-якого* вигляду (Сімкін); Ну ж бо поїдьте до *будь-якої* європейської країни і зажадайте від її громадян, аби розмовляли з вами “по-человечески”, тобто лише вашою мовою; забажайте там оселитися за вашим власним вибором і влаштуватися на роботу, та ще й житло вимагайте (Драч); А найцікавіше, що з них [гірлянд] можна зробити *будь-яку* конструкцію: контур будинку, дерева, “сплести” сніжинку, зірку, тризуб... (Хрещатик).

У складі фразеологізмів *будь-якою ціною*, *за будь-яких умов* згаданий займенник уживається зі значенням “незважаючи ні на що, яким завгодно способом, за всіляких умов, обставин” [ФСУМ, II, 941]: Доки плацдарм не буде знищено – армія його [Врангеля] буде зв’язана, скута...Знищити! Знищити негайно, *будь-якою ціною!* (Гончар); Справа тут не в лінощах думки і не в млявості уяви: просто ми надто зраділи нашій зустрічі, ми боялися розлучитися знову, нам треба було втриматися вкупі *будь-якою ціною*, і ось життя само пропонувало таку ціну, і ми, не вагаючись, готові були пристати на пропоновані нам умови (Загреб.); При цьому з контексту випливає: чи не єдине і не найголовніше завдання корінної, титульної нації – *за будь-яких умов, будь-якою ціною* забезпечити національним меншинам якнайкращі умови життя (Карп.).

Будь-чий

Неозначений займенник *будь-чий* [СУМ, I, 250] має значення “все одно (байдуже) чий”. У заперечних контекстах займенник *будь-чий* виявляє відтінок значення “чий би [там (то)] не був (не було)”. Порівняти: – Після цієї війни, – сказав Черниш, – ні наші, ні їхні, ні *будь-чий* діти вже не кублитимуться на попелищах (Гончар); І свою волю Україна-Русь виборола й відстояла в тяжких безперервних змаганнях з Туреччиною, татарськими ханствами і Польщею – без *будь-чиєї* допомоги (Літ. Укр.).

2.2.3. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м -Б У Д Ь

Займенник *який-будь* (розм., рідко) не зазначений у Словнику української мови, проте фіксуються поодинокі випадки його вживання у художніх текстах у значенні “те саме, що *який-небудь*; *будь-який*”: Не без того, мабуть, було, що з недогляду *яка-будь* скотина з череди вискочить у спаш, інша заблудиться (Кониський); Нарікав, що не має доброго сусідства, що нема з ким починати *якої-будь* народної роботи, що, одним словом, життя склалося не так, як жадалося (Леп.).

Займенник *котрий-будь* (розм., рідко) [СУМ, IV, 311] позначає те саме, що *будь-який*: Ану! Нехай *котрий-будь* із твоїх пасемців спробує зо мною порівнятися, побачимо хто дужчий! (Фр.).

2.2.4. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м А Б И -

Абиякий

Займенник *абиякий* 1 має значення “будь-який, байдуже який, який попало, який-небудь, перший-ліпший”: Вельможна панська персона Явилася перед Плутона Не як *абиякий* харпак (Котл.); – Борох могорича! – крикнув мов знічев’я Яків. – Та знаєш, мені не такого *абиякого* (Мирний); Тихович каже циганові копати *абиякий* куш (Коцюб.).

Абиякий часто виявляє емоційно-оцінні значення і функціонує як звичайний якісний прикметник [див.: Караванський, 9; Грінченко, I, 2; ССУМ, I, 1; СУМ, I, 3]:

Абиякий 2 “звичайний, нічим не примітний, без ваги, неавторитетний” (як правило, коли йдеться про людину): – Ви не думайте, що я *абиякий* чоловік. Я чоловік значний на селі і в громаді маю великий голос (Вас.); Я почав говорити про прийменник *без* у тому розумінні, що він надає якійсь прикметі неіснування і тим підносить до найвищого ступеня те, що було раніш так собі, *абияке* (Сам.).

Абиякий 3 “поганий, недоброякісний, нездалий, недосвідчений тощо” (стосується людини або речі, коли йдеться про міру вияву певної ознаки та якісну оцінку її): [Тетяна:] ... А ти [солдат] думав, що у мене чоловік *абиякий*? – Не бійсь, себе не видасть... (Котл.); Одея на ньому *абияка*, сорочка розхристана, чоботи порвані (Кв.-Осн.); А втім, конспіратор із нього [Пушкіна] був *абиякий*, і не раз проривався він із безоглядно-сміливими висловлюваннями перед людьми, які навряд чи були того варті (Рильський); – Хочу я порадитися з вами і ще в одній справі. Дозволите? – Будь ласка, Віталію Несторовичу. Тільки я радник *абиякий*, як бачите (Ле).

У художньому, розмовному, публіцистичному, рідше – в науковому мовленні вживається похідний займенник *неабиякий*, утворений від *абиякий* за допомогою префікса *не-*, який виявляє в основному емоційно-оцінні значення, тому функціонує як звичайний якісний прикметник. Як зазначається у Словарі української мови Б. Грінченка, *абиякий*, вжитий із запереченням, набуває значення чогось важливого, незвичайного [Грінченко, I, 2]. *Неабиякий* має такі значення [СУМ, V, 244-245; пор.: ССУМ, I, 952]:

Неабиякий 1 “великий, немалий, значний” (контекстуальні значення: “вагомий; помітний; глибокий; важливий; серйозний; поважний тощо”): І коли вітром розвіяло дим і порох старої хатини, Мина докладно і серйозно, з *неабияким* знанням обставин, зброї й кількості ворога і морального його стану, а також і планів, доповідав Лавріну і Роману Запорожцям про Крауза і всіх його харцизів (Довж.); Письменник пильно вдивляється в головного героя, аналізує, з *неабияким* інтелектуальним пафосом розкладає його “я”... (Дивослово); Маючи *неабиякий* батьківський досвід, голова великої родини, глибоко віруюча людина, кілька років поспіль занотовував на папері свої думки щодо педагогічних методів (Хрещатик); Історія мови вчить свідомо сприймати й аналізувати будь-яке мовне явище в його минулому й сучасному стані, що має *неабияке* значення в практичному житті кожної людини (Іст. грам. укр. мови).

Неабиякий 2 “видатний, який виділяється з-поміж інших; надзвичайний” (контекстуальні значення: “досвідчений; здібний; талановитий тощо”): – Я казав, що мій Іван майстер *неабиякий* (Фр.); Надя побачила в роботі Ступакової *неабияку* майстерність (Д. Ткач); Належно оцінено його [Нестера Махна] *неабиякі* здібності як воєначальника, одчайдуха... (Літ. Укр.).

Неабиякий 3 “не такий, як усі, як у всіх; не такий, як завжди; незвичайний; особливий” (контекстуальні значення: “небуденний, непересічний тощо”): Одно тільки в цього [парубка] *неабияке* – дуже палкий погляд, бистрий, як блискавка (Мирний); Та й клямка ж то була *неабияка*: гладкий дерев’яний кілок з прикріпленим до нього дерев’яним зазубцем (Фр.); Звичайно, що голодностепська проблема ... – це *неабияке* явище в індустріалізації Росії... (Ле).

Неабиякий 4 “не який-небудь, не якийсь там” (“не той, що не заслуговує на увагу; не байдуже який; не який попало; не перший-ліпший тощо”): – Панич здоровий, поставний, огрядний, вчений і таки чисто й по-модному вбраний, *неабиякий* простак (Н.-Лев.); – От і

поворуши мозком. Тобі потрібна жінка *неабияка*, а з освітою... (Головка).

Абичий

Неозначений займенник *абичий* [СУМ, I, 3] уживається у значенні “байдуже чий, який належить будь-кому”: – Отак чини, як я чиню: Люби дочку *абичю* – Хоч попову, хоч дякову, Хоч хорошу мужикову (Шевч.).

2.2.5. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування ад’єктивних нефіксовано-неозначених займенників

Контекстуально-синтаксичні умови функціонування займенників на *-небудь* пов’язані з їх вибірковою сполучуваністю з видо-часовими формами дієслова та вживанням їх у реченнях з різними модальними значеннями (див. Табл. 6.).

Займенники на *-небудь*, поєднуючи значення неозначеності, відсутності конкретності учасника ситуації [295, 64-65] та нефіксованості, характеризуються такими особливостями контекстуально-синтаксичного функціонування [пор.: 164; 195, 215-219; 329, 11-15]:

1. Займенники на *-небудь* порівняно рідко використовуються у розповідних реченнях. У складі розповідних речень вони функціонують за чітко детермінованих умов: залежно від значень часу, модальності тощо.

Відсутність указівки на конкретність учасника події (ситуації) стає тією перешкодою, яка забароняє контексти типу: **Який-небудь* чоловік написав (писав) їй листа – **Вона* написала (писала) *якому-небудь* чоловікові листа; **Який-небудь* чоловік пише їй листа – **Вона* пише *якому-небудь* чоловікові листа.

Отже, у випадках об’єднання значень неозначеності і неконкретності неможливе вживання займенників на *-небудь* у реченнях з модальним значенням реальності, що містять повідомлення про події, які відбулися до моменту мовлення або ж збігаються з ним, тобто в розповідних реченнях з дієсловом-присудком у формі минулого та теперішнього актуального часу.

2. Однак ці обмеження усуваються, якщо в подібних реченнях є чинники, які підкреслюють неозначеність усього висловлення. До таких чинників належать модальні значення, які піддають сумніву повідомлення в цілому. Це, зокрема, речення з модальним значенням

гіпотетичності (припущення): Вона повернулася. Мабуть, забула яку-небудь річ; Можливо, яка-небудь користь з цього є.

3. Згадані вище обмеження також усуваються, якщо займенник з *-небудь* вживається в заперечному контексті або поняття неозначеності уточнюється: Вона вже не *яке-небудь* фуркало, а дівчина; Коли ж було куди дитина побіжить, чи до сусідів, чи на вулицю, то вже *котрий-небудь*, або батько, або мати (=котрий-небудь із батьків – І.Д.), так слідком за нею і ходять (Кв.-Осн.).

4. Займенники на *-небудь* вільно вживаються в реченнях із дієсловом-присудком у формі теперішнього неактуального (абстрактного) часу та минулого часу недоконаного виду на позначення повторюваних, постійних, узуальних, звичайних дій, актуалізуючи семантичну ознаку “розчленованості” [358, 298] або “якісної зміни об’єктів” [242, 85]: У селі завжди *яка-небудь* хата співає; Коли я його зустрічав, у нього постійно були *які-небудь* справи.

5. Займенники на *-небудь* вживаються у розповідних реченнях із дієсловом-присудком у формі майбутнього часу доконаного виду, тобто в реченнях-повідомленнях про події, які стосуються часового плану після моменту мовлення: *Який-небудь* товариш напише йому листа – Він напише *якому-небудь* товаришу листа.

Згадані займенники можуть функціонувати у реченні як із присудком, вираженим дієсловом у формі майбутнього часу доконаного виду з детермінованим значенням (– ...Ніжно обніме тоді *яка-небудь* кароока дівчинонька свого чубатого генія і скаже: “А тепер заспіваймо старовинних народних пісень про велику революцію” (Довж.)), так і з недетермінованим значенням (*Яка-небудь* компанія, перш ніж розкидати по лісу консервні бляшанки або порожніми пляшками ціляти в стовбур дерева, деколи таки озирнеться, чи не видно десь поблизу діда Нечуйвітра... (Гончар)) тощо.

План майбутнього часу (на відміну від планів теперішнього і минулого, які сприймаються як відносно визначені (означені), “очевидні”) виявляється безвідносно невизначеним (неозначеним), що, в свою чергу, не обмежує вживання займенників на *-небудь* у реченнях реальної модальності з дієсловами-присудками у формі майбутнього часу [пор.: 162, 86].

6. Займенники на *-небудь* можуть вживатися у реченнях з дієсловами-присудками у формі інфінітива. Неозначена форма дієслова не співвідноситься з моментом мовлення, не локалізована в

часі і тому не перешкоджає функціонуванню неозначених займенників: Приємно згадати *яку-небудь* історію з дитинства.

7. Найповніше реалізують свою семантику займенники на *-небудь* у реченнях з ірреальними модальними значеннями:

а) бажання: Коли б вона слово промовила, хоч *яке-небудь* слово; Птахом *яким-небудь* стати б йому;

б) умови (з супровідним часовим значенням і навпаки): Так багато узнавала Катерина од дівчат про людей, ще більше говорили вони про себе, дражнили одна одну, сміялись, а після очі витріщали, коли вона *котрій-небудь* скаже: “В пузі пусто, а надіто густо, що ж голодна вдома сидиш, то на пиці не видно, а що карсет новий, то вся челядь бачить” (Григ.);

в) можливості, необхідності, обов’язковості тощо: Ох, коли б скоріше, хлопче, мрії твої справдились, бо й на їх позаздрить може *який-небудь* злий божок... (Л. Укр.); Мені потрібно (треба) викликати *яку-небудь* допомогу; Я повинен (можу) знайти *який-небудь* вихід.

8. Займенники на *-небудь* вільно вживаються в реченнях питальної модальності, зокрема прямої уточнювальної питальності та непрямой питальності (риторичних питаннях) з дієсловами-присудками в усіх часових формах: *Яка-небудь* подруга написала (писала) їй листа? – Вона написала (писала) *якій-небудь* подрузі листа? *Яка-небудь* подруга пише їй листа? – Вона пише *якій-небудь* подрузі листа? *Яка-небудь* подруга напише їй листа? – Вона напише *якій-небудь* подрузі листа? Чи потрібна тобі *чия-небудь* допомога? Ви звертались до *якого-небудь* лікаря? Хіба ж знав *який-небудь* геній, що народиться ним?

Часто в одному реченні поєднуються декілька модальних значень або їх відтінків, наприклад: [Кассандра:] Поліксено, а якби знов посватали тебе після Пеліда за *якого-небудь*? (Л. Укр.) (умовність + питальність, тобто умовне модальне значення виражається в питальній формі конструкції); – Та, власне, все, – сказав Артем. Може, запитання *які-небудь* будуть? (Головка) (питальність + гіпотетичність); Що, якби на оцьому місці, де я стою, та поставити *якого-небудь* поета?! (Вишня) (питальне речення з модальним значенням умови).

9. Відсутні обмеження у вживанні займенників на *-небудь* у реченнях спонукальної модальності: “Заграй же нам *яку-небудь*” (Шевч.); – Ось ти мені краще про себе розкажи... Про *які-небудь* випадки незвичайні, пригоди... (Гончар); Напиши *якій-небудь* однокласниці листа!

Модальне значення наказового способу і віднесеність дії до плану майбутнього цілком узгоджуються з семантикою займенників на *-небудь* (про рос. відповідник “*-нибудь*” [162, 85]). Ті ж причини, що й у випадках з дієслівними формами наказового способу, зумовлюють вільний вибір неозначених займенників у конструкціях із умовним способом. Умовний спосіб означає дію, здійснення якої не стверджується і не заперечується [162, 85; 164, 112]. У незалежному реченні умовний спосіб виражає припущення, а в підрядній частині складнопідрядного речення, нарівні з припущенням, – умову, бажальність тощо [35, 125-132]: Вона дивилась у вікно, хоча б *яка-небудь* людина запитала її про сина – ні, всі були заклопотані своїм.

10. Займенники на *-небудь* можуть виступати у реченнях з експресивно-модальними значеннями: Щоб я, що цілий вік лив піт, що витворив стільки хліба, яким можна прокормити цілу державу, йшов до отої комунії і там щовечора наставляв старечу руку, щоб мені *який-небудь* Янкель давав кусень глевкого, з посліду хліба? О ні! (Самчук).

Займенники на *аби-*, *будь-* та *-будь*, виявляючи синонімічну близькість до займенників на *-небудь*, характеризуються подібними контекстуально-синтаксичними умовами функціонування (див. Табл. 6.), однак у зв'язку з окремими семантичними особливостями не виключають певної контекстуальної обмеженості.

2.3. Напівнеозначені займенники

2.3.1. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м *ДЕ-* *Деякий*

Займенник *деякий* [СУМ, II, 261; ССУМ, I, 407] має декілька значень: 1) “конкретно, точно не визначений; певний; якийсь”; 2) “незначний, невеликий”; 3) ужитий тільки в множині – “якась частина; окремі, поодинокі, не всі”; 4) (у множині) у значенні іменника – “якась частина людей або тварин; не всі”

Деякий 1 “конкретно, точно не визначений; певний; якийсь”

Займенник *деякий* у згаданому значенні сполучається переважно з абстрактними іменниками. Зафіксовано найбільшу вживаність *деякий* 1 зі словом *час*. Тут *деякий* набуває додаткового відтінку значення “незначний, невеликий проміжок часу” (порівняти: *якийсь час* [СУМ, XI, 637]). *Деякий* 1 вживається фактично в усіх мовних

стилях, зокрема в 1) науковому, 2) офіційно-діловому, 3) публіцистичному, 4) художньому і розмовному:

1) На заклик Українського Товариства шкільної освіти в Києві відгукнулися ... учительські спілки, різні установи та окремі особи, відраховуючи *деякий* відсоток від свого місячного заробітку на підтримку рідної школи (Укр. культура); ...Хоча ряд понять топології ... вводяться без особливого ускладнення, спроби їх використання в найпростіших прикладах натрапляють на великі труднощі і неминуче вимагають розвитку *деякого* апарату, не представленого ніякими аналогіями в класичній математиці (Термоелектрика);

2) Конгрес Трудового Народу України Української Народної Республіки оповіщає робітничий і селянський люд, що він через військові події на Україні припиняє на *деякий* час свої засідання... (Іст. укр. Конст.);

3) Через *деякий* час на сторінках одного з найпопулярніших видань з'явився відкритий лист за підписом академіка та ще майже десяти провідних учених – астрономів СРСР (Уряд. кур'єр); *Деяке* уявлення про цю поляризацію можуть дати й розрахунки, за якими за житловою субсидією вже звернулося близько 20 % сімей, а після планового “остаточного” підвищення цін за житлово-комунальні послуги, за офіційним прогнозом, за допомогою звернеться 80 % сімей (Укр. на межі тисячоліть);

4) Входять в шатро. Через *деякий* час виходить розчарований і знесилений Творчедум; слідом за ним з погордливим самозадоволенням видом виходить Одноцвіта. Пауза. (Чупр.); Але це не має відношення до державної комісії хоч би тому, що мій батько з *деякого* часу перестав відігравати будь-яку активну роль на виробництві, а преїшов у ту суспільну категорію, стан якої визначається делікатним словосполученням “Заслужений відпочинкок” (Загреб.) (з *деякого* часу виявляє додатковий відтінок значення “нещодавно”).

Займенник *деякий* (переважно у множині) може виявляти недиференційоване, т. зв. “дифузне” значення: “конкретно, точно не визначений; певний” + “незначний, невеликий”: Усі вперше нами друквані твори, можна майже з певністю твердити, відповідають первісним авторським оригіналам... Можливі *деякі* відмінності хіба в пунктуації (Кошел.); Критерії, використані для виділення необхідної ЛСГ на першому і другому етапах, можна умовно назвати “парадигматичними” – на відміну від “синтагматичних”, за допомогою яких на третьому етапі в одержані списки вносилися *деякі* корективи (Мово-

знавство); ...Нова нерухомість зоряного подружжя зазнала *деяких* ушкоджень через повінь (Укр. молода); Магнітнорезонансна томографія – новий нешкідливий та ефективний метод променевої діагностики – має *деякі* переваги над іншими такими методами: можливість отримання зображення у будь-якій площині... (Укр. радіолог. ж.).

Як зазначалося вище, займенники на *де-* вказують на об'єкт, відомий мовцеві, але невідомий слухачеві. Проте мовець, виділяючи за допомогою займенника *деякий* 1 об'єкт, може навмисно не уточнювати його (не вважає потрібним уточнити, який саме), має намір замовчати те, що йому відомо про об'єкт. Таке замовчування мотивується бажанням мовця приховати знання про об'єкт від співрозмовника або натякнути на важливість, значущість його, бажанням передчасно не “відкривати карти” (у подальшому контексті можлива конкретизація об'єкта) або ж скромністю чи боязкістю мовця. Подібне вживання займенника “*кое-какой*” (укр. *деякий*) О.В. Падучева назвала “змовницьким”, тобто таким, коли мовець, не називаючи об'єкт, розраховує на те, що слухач розуміє або здогадається, про кого або що йде мова [195, 213].

Уживання займенника *деякий* у згаданих вище ситуаціях не властиве науковому, офіційно-діловому мовленню та інформаційним жанрам публіцистики. Розмовне, художнє, публіцистичне мовлення (крім згаданих жанрів) характеризуються високою вживаністю займенника *деякий* у наведеному значенні. Наприклад: – Коран що? Звісно, коран у мене. Але це дрібниці в порівнянні з *деякими* іншими документами, з якими зараз мене запрошують товариші з Москви (Ле); Я хотів би тільки сказати, що таких дефектів не позбавлені навіть *деякі* українські комуністи (Драч); Перший заступник голови Держкомітету Степан Павлюк заявив журналістам, що “*деякі* інформаційні потоки чинять дискомфорт у нашому інформпросторі” (Хрещатик).

Особливого звучання набуває займенник *деякий* у заголовках (підзаголовках) публіцистичних статей. Таке вживання займенника *деякий* пояснюється бажанням автора публікації привернути увагу до поставленої проблеми, зацікавити, заінтригувати читача. Крім значення “конкретно, точно не визначений” (“мовець вважає непотрібним уточнити, який саме”) займенник *деякий* водночас може реалізувати значення “частковості” або “неповноти охоплення” (пор. рос. відповідники-займенники на “*кое-*” [69, 29; 346, 72-73; 347, 82]). Наприклад: Соціальна структура і *деякі* сакраментальні питання

українського життя (Укр. на межі тисячоліть); Пізнаймо його глибинно. *Деякі* думки до 100-річчя від дня народження і 60-річчя від дня трагічної смерті Миколи Хвильового (Костюк); Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2000 року № 865 “Про деякі питання вдосконалення визначення розмірів заробітку для обчислення пенсії” (Уряд. кур’єр).

Займенник *деякий* часто виступає евфемізмом (евфемістичним засобом мовлення), вживаючись для “непрямого, прихованого, зокрема пом’якшеного, ввічливого позначення певних предметів, явищ, дій замість прямої їх назви” [296, 154]. Використання *деякий* у таких випадках мотивується прагненням уникнути небажаної назви предмета (особи, явища тощо) шляхом заміни її нейтральним, “позитивним” або “негативним” еквівалентом.

Однією з виразних функцій займенника *деякий* як евфемізму є, зокрема, криптологічно-маскувальна – наприклад, з дипломатичних міркувань характерне вживання *деякий* у виразі “до інциденту причетні представники (*певні* кола, *деякі* особи) *однієї* сусідньої держави” [296, 155]. Порівняти також: – ...Голодний степ – це надто виразне явище соціалізму в нашій країні, це отрута для капіталістичних зазіхань *деяких* наших сусідів, вагітних концесійними та колоніальними прагненнями, це наша доконечна перемога на Сході! (Ле); І хоч *деякі* маститі письменники докоряли їй [Валентині Сторожук] у захопленні декларативністю, її щирість переконує, що це – не данина моді чи традиціям, а пережите власним серцем, обдумане власним розумом (Літ. Укр.); – *Деякі* надто темпераментні політики пророкували неминучі зіткнення УВКР зі Світовим Конгресом Вільних Українців (Драч).

Деякий 2 “незначний, невеликий”

Займенник *деякий* 2 сполучається з іменниками, у значеннєвій структурі яких наявна сема ступеня вияву позначеного відповідним іменником.

Отже, займенник *деякий* 2 сполучається переважно з :

1) Відприкметниковими іменниками, зокрема похідними на *-ість*: *відмінність*, *схожість*, *настирливість* тощо. Ці іменники поєднують у собі значення іменника як частини мови зі значенням ознаки, притаманної мотивуючому прикметнику; більшість іменників мають загальне значення “ознака, яка виявляється з різним ступенем і

підлягає виміру” [235, 177-178]. Оцінка інтенсивності вияву цієї ознаки можлива завдяки наявності у значенні займенника *деякий* семи неповноти вияву ознаки темпоральності, кількості тощо.

2) Віддієслівними іменниками зі значенням абстрактної процесуальної ознаки (із суфіксами *-ан'н'*, *-ен'н'*, *-ін'н'*). Ці іменники поєднують у собі значення іменника як частини мови зі значенням процесуальної ознаки (дії, стану), властивої мотивуючому дієслову: *приспосовування, запізнення* тощо.

3) Іменниками з суфіксом *-ок* та віддієслівними іменниками з нульовим суфіксом: *виняток, вплив, перерва* тощо. Ці іменники поєднують у собі значення іменника як частини мови зі значенням абстрактного процесу (дії, стану), притаманного мотивуючому дієслову.

Сферою реалізації наведених значень є 1) публіцистичне, 2) наукове та 3) художнє і розмовне мовлення. Наприклад:

1) Ми з свого боку не вносили жодних змін, за винятком *деякого* пристосовування до правопису 1929 року... (Кошел.); У російські каталоги українські часописи не включаються (за *деяким* тендеційним винятком) (Драч); На найбільшій в Європі Малинській паперовій фабриці після *деякої* перерви з новою потужністю запрацювала папероробна машина... (Уряд. кур'єр); До наступного засідання вони [депутати Київради] внесуть *деякі* корективи і доповнення, а тоді вже затвердять порядок денний в цілому (Хрещатик);

2) Але твір Іларіона – це не пряме наслідування якогось певного твору християнської грецької літератури (є *деяка* схожість з проповіддю Єфрема Сирина на свято Преображення) (Чиж.); ...Писемні пам'ятки відбивають мовні явища з *деяким* запізненням після їх виникнення (Іст. грам. укр. мови); “Евбейськими горіхами” називали в давні часи каштан їстівний. Є в цьому *деяка* історична неправдивість, адже батьківщиною каштана їстівного здавна вважався Кавказ (Сімкін); “...Почерк записки має *деяку* подібність до почерку Чернишевського, яким писані вказані папери” (Про почерк);

3) Світлиця ... уряжена по-східному, але з *деяким* грецько-римським впливом (Л. Укр.); – ...Можливо, він [Преображенський] і припустив тут *деяку* організаційну поквапність, це вже інший бік справи. А як спеціаліст, він мислив по-діловому (Ле).

Деякий 3 (тільки у множині) “якась частина; окремі, поодинокі, не всі”

Це значення є нейтральним і реалізується фактично в усіх функціональних різновидах мови, зокрема у 1) художньому, розмовному, 2) науковому та 3) публіцистичному:

1) У неділю на вигоні Дівчата гуляли, Жартували з парубками, *Деякі* – співали – Про досвітки-вечірниці Та як біла мати, Щоб з козаком не стояла (Шевч.); Були й за гетьманів співці; З них *деякі* вічні співи зложили, А як їх наймення? і де їх могили, Щоб скласти хоч пізні вінці? (Л. Укр.); Дядько одходить трохи, повештається навколо, потикає в боки *деяких* конячок і наче зовсім навмисне опиниться коло вороненької... (Виннич.); Учився я в цьому інституті теж погано. *Деякі* дисципліни я зовсім не вчив... (Довж.); *Деякі* будинки були дуже гарні, п’яти-шестиповерхові і модерної архітектури (Багр.).

Займенник *деякий* при повторенні (переважно на початку речення), крім згаданого вище значення, набуває відтінку значення “один, другий...”. Наприклад: Це були тульські семінаристи. Вони йшли до Києва. *Деякі* були послані на скарбові гроші в Київську духовну академію, *деякі* були прості семінаристи, що, скінчивши курс, йшли до Києва на прощу (Н.-Лев.); *Деякі* люди – немов ті блудні огні над болотом... *Деякі* люди – немов порошно те, що світиться ніччю... *Деякі* люди – немов отой кремій, що іскри пускає... *Деякі* люди – мов грім, що стрясає всю землю в посадах... (Фр.); В блакитній високості непомітно почали виникати хмарки... *Деякі* з них скидались на урочисті голови бородатих пророків, інші на снігові гори, а *деякі* мчали, як вершники на фантастичних подобах коней (Довж.).

2) ...Статус валентної позиції об’єкта обмеження у валентній рамці *деяких* предикативних прикметників цієї групи залишається до кінця не з’ясованим... (Мовознавство); Фарингіт – хронічне або гостре запалення слизової оболонки глотки у людини і *деяких* тварин (СІС); *Деякі* слов’яни, зокрема сіверці, вятичі та поляни, були змушені сплачувати хозарам данину (Субтельний); У селезінці щурів із карциномою Герена виявлено підвищення активності ТТ на 36,3 % порівняно з інтактними тваринами, що, можливо, ... може призвести до відновлювальної деградації *деяких* білків і пептидів (Мед. хімія);

3) Політичні партії – це реалії нашого суспільного життя. І хоч чимало з них змізерніли, однаке *деякі* – їх небагато – знайшли своє місце в нашому політичному просторі, напрацювали свої форми і

методи спілкування з людьми, роблять свій внесок у спільну справу (Драч); Не секрет, що *деякі* з запропонованих змін можуть призвести і до скорочення бюджетних надходжень (Президент. вісн.); Ходять чутки про те, що *деякі* європейські країни звернулися до Саудівської Аравії з проханням нелегально збільшити видобуток нафти понад квоту, узгоджену з ОПЕК (Хрещатик).

У згаданому значенні займенник *деякі* фіксується і в офіційно-діловому мовленні: При визначенні розміру внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (з 22 лютого 2001 року) слід керуватися статтею 1 Закону України “Про розмір внесків та *деякі* види загальнообов'язкового державного соціального страхування” (Вісн. закон. Укр.).

Деякий 4 (у множині) у значенні іменника – “якась частина людей або тварин; не всі”

При опущенні означуваного іменника прикметниковий займенник *деякі* субстантивується і вживається у значенні іменника – “якась частина людей або тварин; не всі; дехто”. Наприклад: У темнім лісі, за горами Зібравсь усякий звір: Вовки, лисиці з ховраками, Зайці дурні, шкідливий тхір, І ще там *деяких* чимало (Гл.); Максим устав. За ним прокинулись *деякі* друзі; почалась товариством розмова (Мирний); Але назагал, абсолютну більшість опанувало безсоння, тривожний неспокій, хвороблива експансивність і ... в *деяких* геть-чисто застрайкували шлунки (Багр.).

Займенник *деякий* уживається у складі стійких сполук *до деякої міри, деякою мірою* та у *деякій мірі* зі значенням “в якійсь невеликій частині; частково, трохи” [див.: СУМ, II, 261; ФСУМ, I, 492-493]: Писалося ж це в ім'я доброго звичаю і з поваги до свого роду, а в *деякій мірі* на пораду артистам (Довж.); Відмінність у характері влади, її джерелах, формах вияву, методах впливу суб'єкта влади на об'єкт полягає тільки в тому, що цей механізм, *деякою мірою* відкритий і такий, що піддається аналізу неозброєним оком, більш-менш завуальований і обставлений політичними чи теоретичними декораціями (Політол.).

Декотрий

Займенник *декотрий* однозначний з *деякий* 3 [СУМ, II, 236]: – Сам бог нас тішить, – промовили *декотрі* надуті й легкодухі пани: вони й справді з сонних очей пойняли віри, що само небо пеклюється про панські шляхетські втіхи та забавки (Н.-Лев.); *Декотрі* свині кидаються прожогом в ворота, інші збиваються купами по кутках, інші крутяться на місці, мов замотиличені, в проході (Л. Укр.); Хати великі, *декотрі* “в шубах”, розмальовані одна краще за другу, аж до самих дахів обвиті виноградними лозами (Гончар).

Вживаючись при повторенні переважно на початку речення, *декотрий* набуває відтінку значення “один, другий...”: *Декотрі* притихли, *декотрі* поглядали на Соломію сердито (Н.-Лев.); *Декотрі* попримощувались на крутих боках долини і були підперті од низу височенькими стовпами... *Декотрі* позлазили наниз, поховались між купами каміння, попритулювались до провалин (Н.-Лев.).

При опущенні означуваного іменника займенник *декотрий* (*декотрі*) субстантивується і вживається у значенні “хто-небудь, конкретно не визначений” (“якась частина людей; не всі”): Спом’янула Олеся: було вона в своєму селі іде – той привітає, другий на здоров’я спитає, *декотрий* пожартує, інший стане та свій смуток-жаль повістить... (Вовчок); – Чи пізнаєте мене, люди добрі? ... Ніхто не пізнавав, *декотрі* роти пороззявляли... (Коцюб.); [Неофіт-раб] (Оглядає все зібрання, *декотрі* спускають очі в землю) (Л. Укр.); Перший підняв “за” аж дві руки і з того дня однаково голосує. *Декотрі* зовсім не підводили долоню, як Зінченків батько (Барка).

Дечий

Займенник *дечий* не зафіксований у Словнику української мови, проте зафіксований в Орфографічному словнику української мови та Словарі української мови Б. Грінченка (див. Табл. 2.). По-перше, він використовується тоді, коли мовець має намір не уточнювати, не конкретизувати належність предмета істоті (особі), прагне приховати або лише натякнути на це; а також як евфемістичний засіб мовлення: *Дечия* компетенція вимагає перевірки. По-друге, займенник *дечий* (у множині) вживається у значенні “належний якійсь частині людей або тварин; поодиноким, не всім”: *Дечий* хати згоріли одразу.

2.3.2. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування ад'єктивних напівнеозначених займенників

Напівнеозначені займенники на *де-* в тексті можуть виконувати або не виконувати інтродуктивну функцію, тобто служити або не служити для наступної конкретизації об'єкта: 1) Я маю для тебе *деяку* інформацію. Ось послухай... – інтродуктивне вживання; 2) Мені треба перенести *деякі* речі – не інтродуктивне вживання.

Ознаки фіксованості та неконкретизованості учасника події (ситуації) для слухача у займенників на *де-* виявляють себе у можливості вживання їх у модальному плані реальності однократної (разової) або багатократної (повторюваної) події: Прийшли *деякі* друзі; Кожного вечора приходять *деякі* друзі.

Отже, займенники на *де-* вживаються в таких синтаксичних умовах (див. Табл. 6.):

1. У розповідних реченнях із дієсловом-присудком у формі теперішнього, минулого та майбутнього часу: *Деко́трі* мірошники вештаються по греблі (Н.-Лев.); Знов вийшли дрібні шляхтичі та силачі й почали боротись та битись навкулачки. *Деко́трі* борці порозбивали супротивникам кулаками носи, щоки й губи, аж мазка потекла по їх кунтушах (І. Нечуй-Левицький); [Щорс:] – Говорити з дезертирами, боягузами і зрадниками я не хочу. Я буду говорити тільки з *деякими* з вас. Я поговорю перед смертю з тими, хто пам'ятає славні бої Клинців, Городні, Седнева, Козельця, Чернігова, Семиполок! (Довж.).

2. У реченнях з модальними значеннями бажання, можливості, необхідності, обов'язковості, гіпотетичності тощо: У *деяких* місцях можемо припускати варязьке походження *деяких* оповідань... (Чиж.); – ...Можливо, інженер Синявін має на увазі скористатися *деякими* заощадженнями на дільницях (Ле); Я хотів би почути від вас хоч *деякі* новини; Необхідно розглянути *деякі* питання.

3. Займенники на *де-* не вживаються у спонукальних реченнях (тобто з дієслівними формами наказового способу) та в питальних реченнях: *Принеси *деякі* книжки! *Ти принесла мені *деякі* книжки?, оскільки *де-* (пор. рос. відповідник “*кое-*”) “не несе для слухача інформації про окремих, актуальний адресат і в силу ознаки відомості мовцеві позначуваного не може брати участі у формуванні предмета питання” [329, 19].

2.4. Функціонування безафіксних займенників *який, котрий, чий* у значенні неозначених

2.4.1. Як зазначалося у Розділі I (п. 1.2.), крім афіксальних, неозначеність можуть виражати безафіксні займенники *який, котрий, чий* (а також *хто, що*), які характеризуються стилістичною маркованістю і вживаються переважно в розмовному мовленні та наближених до розмовного мовлення інших стильових різновидах мови (художньому, публіцистичному, епістолярному тощо).

Щодо згаданих займенників дискусійною залишається семантико-синтаксична проблема, пов'язана зі співвідношенням питальних і неозначених займенників *який, котрий, чий* (та *хто, що*). У слов'янському мовознавстві, зокрема російському, ця проблема розглядається у кількох аспектах [162, 66]: 1) діахронному (взаємозв'язок між питальністю і неозначеністю); 2) синхронному (з'ясування природи питальності і неозначеності як лексико-семантичних варіантів).

Займенники *який* [СУМ, XI, 636], *котрий* [IV, 311], *чий* [XI, 322], виступаючи синонімами афіксальних неозначених займенників на *-небудь* та *-сь*, мають подібні з ними значення:

1) “один з кількох; який-небудь, котрий-небудь, будь-який”: Як доживе було *котрий* запорожець до великої старості, що воювати більш не здужає, то наб'є черес дукатами, да забере з собою приятелів душ тридцять або й сорок, да й їде з ними в Київ бенкетувати (П. Куліш); Інші чоловіки тільки зітхали. Сплюне іноді *котрий* та вилається (Мик.);

2) “те саме, що *хто*”: Розійшлися гайдамаки, Куди *який* знає (Шевч.); Увечері, смерком уже, вертаються з панщини люди потомлені і варом сонячним, і тяжкою працею; всі мовчать – хіба *який* зітхне важко або заспіває сумної, сумної стиха... (Вовчок);

3) “той або інший; байдуже, який саме”: Може, *кого* любить та боїться признатись, – говорить мати: “Може, *якого* сироту вбогого покохала [Маруся]” (Вовчок); – Ти не чула нічого? ... Не чула стуку-грюку *якого*? (Мирний); Якщо Ліза привезла *які* цікаві і для мене новинки, – напиши, серце (Коцюб.); Бо он один з парубків вискочить із товпи, поцілує *яку* дівку й знова поринає (Хотк.); Катратий велів з міста йти просто до бакена, та ще й не баритися, – робота там у нього *яка*, чи *що*? (Гончар);

4) у сполучі зі словом *час* означає “конкретно, точно не визначений; деякий”: Другого дня вранці ввійшов [Роман] у хату, як там

була вся сім'я. Ні на кого не глянувши, сів на лаві і сидів *який час* мовчки, торохтячи пальцями по столу (Гр.); Жірондист сідає читати. *Який час* тиша, далі бренькіт ключа в замку, відчиняються двері, увіходить Монтаньяр (Л. Укр.);

5) “котрий кількісно наближається до чого-небудь, не більший, ніж щось” або у значенні частки для підкреслення невизначеності, приблизності міри чого-небудь: ...Ну, нехай пан укине йому в капшук *якого* десятка червінців та й пошле його до Січі... (Гр.); Прибій за *яких* півгодини перескакував уже через каміння (Коцюб.); Так пан звелів, щоб парубки не згаяли часом *якої* годинки... (Коцюб.) – у цьому реченні функція займенника *який* подібна до функції підсилювально-видільних часток *й (і), навіть* тощо; – Ти його [порубника] й повчиш добре, ну, як треба на роботу, так і його хати не минеш. Ще й п'ятака *якого* інколи набавиш, щоб він на тебе та й зла не мав (Хотк.); Пройшло *яких* три тижні (Ольжич); До ближчого такого розпадку було *яких* кілометрів з десять (Багр.);

6) “хоч би незначний, найменший”: Треба пильно його просити, щоб дав *яку* пораду (Кв.-Осн.); Розшук поки що здавався Тритузному позбавленим логіки й правил, точніше, якщо й була в ньому *яка* логіка, то тільки жіноча... (Гончар);

7) у сполучі зі словом *раз* означає “багато разів, не один раз, неодноразово”: Перед Чумаком явно виникла загроза вислухати – *в який уже раз!* – Павлове доволі-таки плутане обґрунтування ... своєї вдачі (Головко);

8) займенник *чий* означає те саме, що *чий-небудь*: Все ж, може, ся пісня *якую* людину Розважить успіє, хоч би на хвилину, – І щиро промовленим словом моїм Збуджу огонь я у серці *чим* (Л. Укр.); А той, що лук і стріли видумав, чи смерті він Бажав *чиєї*? Ні, бажав лиш жити, Придумував підмогу для життя! (Фр.).

Крім зафіксованих у Словнику української мови, аналізовані займенники можуть уживатися у значеннях:

1) “Який не заслуговує на увагу, нічим не примітний”: Меблі порядні, з першого погляду видно, що роблені на замовлення, а не *яка* там магазинна тандета... (Вільде).

2) У складі фразеологізму *за яку мить* означає “через короткий відрізок часу; відразу після чого-небудь” (порівняти: *за якусь мить* [ФСУМ, I, 489]): [Коваленко:] *За мить яку* покину я сей світ і на суді я стану перед Бога, і вірю я – по правді буде суд: Радіючи, його я дожидаю ... (Гр.).

У складі фразеологізму *яким чудом* означає “невідомо як, незрозумілим способом; дивним чином” (порівняти: *якимсь чудом* [ФСУМ, II, 958]): Він [Семен] чує, що ноги самі, без його волі, носять його по подвір’ю, руки самохіть підіймають усяке манаття, складають у повітку, що мов *чудом яким* заховалась від вогню... (Коцюб.).

3) У сполучі з займенником *інший (другий)* означає “не цей предмет (особа)” (із запереченням не – “саме цей предмет (особа)”): Яке треба мати вухо, щоб за дві години ходу почути крізь нетрі собачий гавкіт, та ще й упізнати, що то Заливай, а не *інший який* (Багр.).

Сполука з займенником *інший (другий)* має значення зіставлення, що мотивується семантикою останнього [пор.: 162, 65]. Отже, якщо зіставляється означений (відомий, названий, цілком визначений) предмет (особа) з байдуже яким іншим предметом (особою), то займенник *який* (так само, як і *хто, що*) виступає зі значенням неозначеності. Наприклад: Відтак [Рифка] задумала була упертися на тім, щоб відобрати Готліба від василіянів і дати до *якої іншої* школи, але швидко роздумала, що *іншої* школи в Дрогобичі не було, а давати Готліба до *якого другого* міста, між чужих людей – о тім вона й мислити не могла без страху (Фр.).

4) При повторенні (пепреважно на початку речення, а також у складі другої частини складного речення, у якій присудок, однаковий з присудком першої частини, не повторюється) займенники *який, котрий* функціонують, як зазначено у Словнику української мови, як означальні і мають значення “один, другий” [СУМ, XI, 636; IV, 311]. Проте можлива інша інтерпретація значення аналізованих займенників. У згаданих умовах вони набувають розділового неозначено-видільного значення, синонімічного неозначеним займенникам на *де-*, з додатковим відтінком переліку: А зараз всі і потаскались, Чого хотілося шукать: *Якому* меду та горілки, *Якому* – молодиці, дівки, *Оскому* щоб з зубів зігнать (Котл.); *Дітвора, котре* біжить, *котрого* на руках несуть, престарих і болящих під руки ведуть... (Кв.-Осн.).

2.4.2. Наведені значення безафіксних займенників реалізуються у тих же контекстуально-синтаксичних умовах, що й відповідних афіксальних займенників. Це речення ірреальної та потенційної модальності, а також реальної модальності:

1) Речення питальної модальності (а також в поєднанні з гіпотетичною модальністю): Чи ж маємо ще згадувать об тих козаках

та турках, що полягли, рубаючись? Чи маємо думати, як там плакала турчанка *яка*, чи козачка? (Вовчок); І не одна й не дві нарошне забігали у хату до Мотрі – довідатись: чи немає на ньому *яких* ознаків? (Мирний); Що ж, браття, мовчите? Чи втішені собою, Що вже й докори сі вас не проймуть? Чи так задавлені неволею, журбою? Чи, може, маєте *яку* яснішу путь? (Л. Укр.); Тоді він [Григорій] знову припав до могили, озирнувшись ще раз: “Що за okazія? Причилось чи провіщення *яке?*” (Довж.).

2) Речення спонукальної та бажальної модальності (зокрема бажальної спонукальності): [Панночка]: – Шкода, бабуню, що спершу їх [дівчат] не вчено! Тепер порайся! Було *яку* віддати до міста (Вовчок); – Ой, лишечко, біда – коня вкрадено... Йдіть до нас, давайте *яку* раду (Коцюб.).

3) Речення умовної модальності (а також складнопідрядні речення з підрядними умови): Він бо [Василь] думав, що се його дівчинку Левко вихваля; бо, звісно, коли хто *котру* любить, то й дума, що вона і усім така хороша і люб’язна здається, як і йому (Кв.-Осн.); Вона [пані] в нас, як говорить з *яким* чоловіком, сидить собі просто, як добрий качан у городі ... Хіба б *який* генерал, щоб вона голівку схитнула набік, або глянула в вічі любенько (Вовчок); А як прийде *яка* горбата Або інший лихий чоловік,.. – То я тебе закидаю Сонячними шапочками маю І скажу, затуливши собою хатинку: – Тут мого тата немає... (Свідз.); Листа з тундри Ганна Остапівна відкладає окремо: цьому неодмінно треба відповісти. Всі ж вони для неї, як рідні сини, а якщо *котрий* збився з пуття, то за такого серце болить ще більше... (Гончар).

4) Речення гіпотетичної модальності (зі значеннями ймовірності, припущення, невпевненості, сумніву тощо): На далекім Сході, на гарячому березі Середземного моря, а може, з гарему *якого* турка я вихоплю собі такі чорні очі, таку палку любов, що не схоче мені акафістів читати (Н.-Лев.); [Колісник:] – ..Поманеньку везе наш земський коник, та везе, усе вперед. Хіба затнеться де на *якому* лихому мостику (Мирний); Йому [Семену] наче байдуже до всього. Чи то справді камінь *який*, впавши на голову, пригнітив його мозок, що там не ворухиться нічого, таки нічогісінько!... (Коцюб.); Цілунок та вино. Й сержант веселий Герман, гадає він про свій далекий фатерлянд. Немов *яким* огнем йому налляло нерви, здається все своїм, солодкою земля (Сос.); – Чогось так довго татко не озивається, – почав було Гена. – Чи, може, він там подав *який* знак... (Гончар).

5) Порівняльні конструкції: Поїхала в своїм ридвані, Мов сотника *якого* пані, Баскими конями, як звір, І з кінними провідниками, З трьома назаді козаками, А коні правив маштрамір (Котл.); Щовечора вона [Прохіра] помічала, як до хлівця, де ночує корова, щось біле, немов тінь *яка*, отак: шусть – і щезло в хлівку (Коцюб.); Тепер вона тут, в сій розкішній світлиці... Ох, що се так серце стиска? Як душно, як тісно, немов у темниці! Сей пах, мов отрута *яка*! (Л. Укр.); Неначе в *якім* зачарованім крузі, В таємнім мешканні незнаних творінь, Все знову затихло навколо, як в усі, І все обгорнула одвічняя тінь (Чупр.).

6) Заперечні контексти (зокрема контексти прихованого заперечення): В п'ятницю, 25-го, нарада в нашому комітеті. Боїмося, щоб не було *яких* реформ по наказу з міністерства (Коцюб.); І Семен соромився вихопитись з *яким* “панським” словом, бо йому здавалося, що воно ще поганіше бринітиме, ніж з уст Романових (Коцюб.).

7) Безафіксні займенники у значенні неозначених фіксуються в контекстах реальної модальності, зокрема в розповідних реченнях з дієсловами-присудками в усіх видо-часових формах дійсного способу: Часом несподівано *котора* дівчина вбіжить до мене з будинку (Вовчок); Не раз, бувало, *який* чоловік або парубок, пішовши на кулачки погуляти, живий додому не вертався – там його і у копи уложать! (Мирний); Вони [Люцій і Руфін] *який* час мовчки походжають по стежках (Л. Укр.).

2.5. Транспозиційні процеси у складі ад'єктивних неозначених займенників

У займенниковій системі української мови взагалі і, зокрема, у складі неозначених займенників спостерігаються два транспозиційних процеси: 1) транспозиція одиниць інших лексико-граматичних класів слів до неозначених займенників; 2) транспозиція неозначених займенників до інших лексико-граматичних класів слів.

У результаті цих процесів формуються дві групи функціональних омонімів: перша група характеризується появою займенників внаслідок прономіналізації іменників, прикметників, числівників тощо; друга група представлена тими повнозначними та службовими частинами мови, при переході до яких вихідними словами виступають відповідні займенники.

Під функціональною транспозицією розуміють: 1) діахронні перетворення, зокрема явище прономіналізації; 2) гібридні, проміжні, контамінаційні явища, що відбуваються на синхронному зрізі мови.

Проблемам транспозиційних процесів та функціональної омонімії, зокрема у займенниковій системі, присвячена велика наукова література [17; 19; 32; 34; 53, 270-271; 95; 158; 170; 188; 209, 286, 375-613; 217, 130-170; 218, 89-93; 248; 256; 274, 181-200; 326, 36 та ін.]. Проте низка проблем й досі залишається дискусійною.

2.5.1. Транспозиція одиниць інших лексико-граматичних класів слів до

прикметникових неозначених займенників

Серед прономіналізованих слів прикметникового типу з семантикою неозначеності виділяють прономіналізовані прикметники *окремий, певний, даний, різний, перший-ліпший, відомий, другий, третій*, прономіналізований числівник *один* тощо [34; 95, 15-17; 172, 101-103; 256, 28-30; пор.: 188, 43-49; 248, 120-223 та ін.].

Слід зазначити, що прономіналізовані прикметники *окремий, різний* уживаються в усіх жанрах літературної мови і в розмовному мовленні, а *певний, відомий, даний* переважно в науковому та публіцистичному стилях (див.: [188, 44]).

Як зазначають дослідники, у деяких номінативних словах, зокрема *певний, окремий, даний, відомий, один, перший-ліпший* тощо, розвиваються займенниково-неозначені значення, які свідчать про те, що згадані слова позначають об'єкт мовлення, ознаки якого невідомі мовцеві (слухачеві) або ж невідомо, чи реально існує цей об'єкт мовлення взагалі. Проніналізовані прикметники *певний, відомий* вказують на ознаку, яка існує в дійсності й відома мовцеві, але не названа у відповідному комунікативному акті. Отже, для конкретної мовленнєвої ситуації ця ознака виступає певною мірою невизначеною [34, 81; 141, 193-195]. У структурі речення лексеми *певний, відомий* функціонують із неозначено-якісним (неозначено-кваліфікативним) значенням “деякий, не всякий, не кожний” (порівняти вживання рос. “известный”, “определённый” [34, 82-83]), указуючи на те, що в описуваній (позначуваній) ситуації (події) за своїми якісними ознаками можуть брати участь не всі можливі об'єкти, а лише їх обмежене число, тобто ті, які мають для цього певні, необхідні властивості, які можуть бути прямо названі. Наприклад: Так і розпалось припущення наше, що нас намовляє Первісним тількиям

приписувать інколи певну окраску, – Скоро зважили ми, що білі предмети не з білих, Чорні не з чорних, але з розмаїтих начатків з’явилися (Зеров); ...Словник 1948 р. дає користь нашому суспільству і становить певний етап у розвитку української радянської лексикографії (Рильський); Висловлювалася й така думка, що російський перекладач муситиме мимоволі повернутися якоюсь мірою до тої російської трагедійної “Енеїди” Осипова, яка зробила відомий вплив на Котляревського не тільки в розумінні побудови поеми..., але і щодо мови, стилю, характеру викладу (Рильський); Далі я хвилинку тихо плачу... Мої сльози так само, як і сміх – це фізіологічні процеси, що їх звикли збуджувати в мені певні обставини (Янов.).

Відтінок значення “той чи інший, який-небудь” виявляється у наступних прикладах: Акцент – ...Сукупність особливостей вимови, характерних для певної мови або діалекту (СІС); Датовані пам’ятки, особливо ті, в яких, крім вказівки на час написання, містяться також відомості про їх автора й місце написання, дають більш надійний матеріал для встановлення хронології певних мовних явищ та їхнього територіального поширення, ніж пам’ятки недатовані... (Іст. грам. укр. мови).

В аналізованих словах спостерігається об’єднання займенникового значення “такий, який припускається відомим, але який не хочуть назвати” і близького до нього значення “такий, який припускається відомим і який можна не називати”. Значення “деякий, не всякий, не кожний” розвивається на основі прямого значення “такий, якого всі знають”, “точно встановлений” [34, 82]. Проміжною ланкою виступає значення “такий, який передбачається (мислиться, припускається) відомим, але про який незручно, небажано говорити, проте легко здогадатися”. Наприклад: – Я нікому ніяких позовів не складав, – ледве переводячи дух, вимовив Пицимуха. – Таїтесьь!.. А до мене певні чутки доходять, – усміхнувшись, мовив становий і повернувся до мене (Мирний); Дуже добре, що ВИ вислали вже подання до кн. Шаховського. Пані Кулішева написала вже в відомій справі до нього, може, що вдасться зробити (Коцюб.); По-перше, я свідомо погодився на участь у передачі, хоча знав, що під личиною оригінальності і нібито об’єктивізму нерідко виконуються певні замовлення певних сил (Карп.); – Річ у тім, що певні кола і в Польщі, і в Словаччині діють за відомим принципом “поділяй і володарюй” (Драч).

Слова певний, відомий у наведених прикладах виступають евфемістичним засобом мови, тобто, навмисне не називаючи конкре-

тного реального об'єкта мовлення (його ознаки) з тих чи інших міркувань, натякають на нього, позначають його наявність (і наявність відповідної ознаки) [296, 168-169].

Крім наведених значень, прономіналізований прикметник *певний* вживається також зі значенням “якийсь; точно не визначений” [СУМ, VI, 107]: Буваю часто в анемічному стані, надто надвечір, – маленькі відливи від голови і *певна* безсилість, але не в такій мірі, щоб мені потрібна була стороння поміч (Л. Укр.); Полк мав просуватися вперед окремими загонами і дрібними групами і, можливо, діяти *певний* час децентралізовано (Гончар); *Певним* напруженням волі повернула голову трохи набік [Галина Горленко] і зустріла погляд – такий теплий і дружній погляд (Крот.); Молоді дерева стримано шуміли, і в цьому шумі Семенові вчувалася *певна* мелодія (Собко).

Уживаючись переважно з іменами, яким властиве ступенювання, *певний* набуває відтінку значення “деякий, незначний”: Не вважаючи на се, він [Циклоп] має *певний* вплив і тут і за кордоном... (Л. Укр.); Звичайно, дядькова звістка вже вносила *певні* корективи, проте схема лишалась та сама: навіть дипломатичну роботу вважав за тимчасову, бо занадто клопітна (Головко); В дитинстві у мене був *певний* нахил до споглядальності (Довж.); Розбившись на дві групи, розійшлись [бійці], тримаючи, одначе, *певну* віддаль, щоб не губити одне одного з поля зору (Тют.); Втім, кожний з цих методів при ізольованому застосуванні має *певні* обмеження, що позначається на їх інформативності і може спричинитися до діагностичних помилок (Укр. радіолог. ж.).

У складі фразеологізму *певною мірою, до певної міри, у певній мірі* реалізується значення “все-таки, трохи, частково” [ФСУМ, I, 492-493]: І не гадай, що кольори, якими оздоблено речі, *Певною мірою* відповідають забарвленню власних Первопочатків, з яких утворилась матерія їхня (Зеров); – Можливо, *до певної міри*, Володько, ти й маєш рацію, – погодився Брянський, замислившись (Гончар).

Сполучаючись з іменником (або субстантивованим словом) на позначення особи, прономіналізований прикметник *певний* може виконувати артиклеподібну функцію (подібну до *один*), а також одночасно може виступати показником інтродуктивної референції імені: Він [Саксаганський] сам оповідав, що в одній п'єсі спробував був точно скопіювати *певного* свого знайомого (Рильський); порівняти також артиклеподібне вживання *відомий*: [Абібула] Вступив у науку до *відомого* шейха і зробивсь дервішем (Коцюб.).

Займенниково-неозначене значення слів *певний, відомий* характеризується такими ж семантичними ознаками, що й значення власне неозначених займенників, але з додатковими семантичними відтінками: 1) ознака існування зі значенням “мовцеві відомо, що об’єкт мовлення реально існує”; 2) виділюваність (вибраність) об’єкта зі значенням “об’єкт уже виділений за своїми якостями або може бути виділений ”; 3) ознака кількісної участі зі значеннями: а) “виділення тільки одного об’єкта”; б) “одного або більше, але не всіх”; в) “більше одного, але не всіх”.

Квантитативне неозначене значення (неозначене значення з кількісним відтінком) передається прономіналізованим прикметником *окремі* (у множині) [СУМ, V, 677], якому притаманні всі згадані семантичні ознаки, однак з додатковими відтінками: 1) “деякі – якась частина; поодинокі; не всі”; 2) “такі, що не зв’язані одне з одним”. Наприклад: Чути уривки розмов, *окремі* фрази, вигуки. Всі позирають в один бік (Вас.); *Окремі* комедійні місця, розкидані по моїх картинах, завжди режисерував з величезною насолодою (Довж.); Літературне походження багатьох з них [пісень] безперечно; в *окремих* випадках знаємо й імена авторів слів та музики пісень, поширених у народі... (Рильський); Згадана гіпотеза доповнює теорію гіатуса, але й вона не спроможна пояснити *окремих* фактів, пов’язаних з протезою... (Іст. грам. укр. мови); ...За поданням мандатної комісії Верховна Рада УРСР вирішує або визнати повноваження, або скасувати вибори *окремих* депутатів (Іст. укр. Конст.).

У Словнику української мови лексема *даний* [СУМ, II, 210] фіксується у вказівному значенні, корелюючи із прикметниковим займенником *цей*. Проте в книжному мовленні (або наближеному до нього) лексема *даний* вживається як прикметник із неозначено-видільним значенням “деякий, який-небудь”: Отже, начатки своєю суцільністю саме і важать, і що густіше вони сполучаються в *даному* тілі, Тим життєздатніше, тим витриваліше тіло буває (Зеров); Дотримання правил інтонації, властивої *даній*, національній мові, уміння за допомогою голосових модуляцій відділяти головне від другорядного надає мовленню виразності і сприяє кращому сприйманню його змісту (Пит. мовн. культ.); Між окремими компонентами порівняльного вислову існують стійкі відношення, які з’являються в процесі формування *даної* фразеологічної сполуки (Культ. слова).

Слову *даний* властиві такі семантичні ознаки неозначеності: 1) мовцеві відоме існування об’єкта; 2) об’єкт вже виділений або може

бути виділений з ряду подібних; 3) за кількісними характеристиками це тільки один об'єкт або група об'єктів, що сприймається як певна сукупність, наприклад: Кожне слово виражає *дані* конкретні значення у *даних* конкретних ситуаціях; ...Кожний науковий термін повинен мати у *даній* галузі знань виключно одне термінологічне значення (Культ. слова).

Лексема *різний* [СУМ, VIII, 565] прономіналізується, вживаючись зі зневажливим емоційно-експресивним забарвленням “усякий, будь-який”, “не вартий уваги”: – Вчися, Михайлику, та так учися, щоб усі знали, які то мужицькі діти. Хай не кажуть ні пани, ні підпанки, ні *різна* погань, що ми тільки бидло (Стельмах); Збираються чабани, обов'язуються вірьовками, стаючи схожими на затягнутих в лямки парашутистів, і по черзі спускаються у вогку колодязну глибіню, щоб вибирати звідти *різну* нечисть, мул, залізяччя... (Гончар); Але ж ... я повинен перейнятися думкою, переконанням, що вороги мого народу – це й мої особисті вороги, що *різні* запроданці – мої кривні кривдники... (Гуц.).

Прикметник *перший-ліпший* [СУМ, VI, 338] часто вживається у займенниковому значенні “кожний із великої кількості; який завгодно, будь-який”: – ...У нас три висотні об'єкти – кожний вибере собі *перший-ліпший* (Вол.); Федорові було так приємно слухати Катерину, яка знала, здавалося, все, легко давала відповідь на *перше-ліпше* питання (Цюпа); ...Віршів своїх не дістав з-за халяви, бо й на приватній квартирі за ним стежитимуть і в *перший-ліпший* час дня чи ночі можуть зробити несподіваний струс, а ці захаяльні книжечки були йому дорожчі від життя (Тулуб); Коли десь на пристані п'яниця мимойдучий стане знічев'я допитуватись, то такому типові можна було й збрехати, вигадати йому того батька, назвати, зрештою, *першого-ліпшого* з радгоспних механізаторів, – піди перевір... (Гончар); *Перша-ліпша* водойма населена різними видами тварин і рослин... (Осн. дарвін.).

Лексема *перший-ліпший* може також виявляти зневажливе забарвлення “не вартий уваги; такий, що викликає незадоволення, обурення”: [Боб]: Сер, з вами говорить американський солдат! До чортової матері, я не на те воював за демократію, щоб тепер *перший-ліпший* тиловий щур плював мені в пельку (Галан).

Набута аналізованими словами семантика неозначеності впливає на їхні лексичні й граматичні властивості. Лексична валентність прономіналізованих слів, на відміну від номінативних, обмежується

переважно книжною лексикою. Спостерігається обмежено-вибіркове вживання слів цієї групи з назвами осіб, наприклад: займенникове значення неможливе у словосполученнях типу *відомий* письменник, науковець (*відомі* письменники, науковці), проте реалізується у словосполученнях типу *окремі* представники, дослідники, рідше – *певні* особи (але неможливо – *певні* учителі, учні тощо, в таких випадках уживається слово *деякі*: *деякі* учителі, учні). Найуживанішою є сполучуваність з назвами абстрактних понять: *певна* зацікавленість; *певна* увага тощо. Слово *окремі* (у множині) сполучається з конкретними іменниками: *окремі* постаті, *окремі* помилки тощо.

Синтаксичні особливості прономіналізованих слів зводяться до того, що вони не здатні виражати предикативні і напівпредикативні відношення, а лише виконують роль узгодженого означення. Отже, розвиток займенниково-неозначеного значення у номінативних словах звужує синтаксичні можливості їх функціонування.

Прономіналізації кількісного числівника *один* присвячена велика кількість лінгвістичних досліджень [53, 256; 88; 90, 55; 95, 16-17; 172, 101-103; 176, 165-166; 180, 139-141; 185, 434; 209, 157; 256, 29-30; 288, 249-251; 307; 317, 344-346; 348, 43-59 та ін.].

На думку Й.О. Дзендзелівського, прономіналізація числівника *один* ґрунтується на тому, що в усіх випадках такого вживання він виражає не конкретну кількість об'єктів, а означено або неозначено вказує на щось чи когось взагалі [95, 17]. Прономіналізацію числівника *один* засвідчує, зокрема, той факт, що всупереч семантиці він може вживатися у множині: Я зустрів *одних* знайомих [317, 344]. У деяких слов'янських мовах, наприклад, у сучасній болгарській мові слова *едін*, *една*, *едно*, *едні* вживаються і як числівники, і як неозначені займенники [8, 284]. Як зазначав І. Огієнко, із займенникового числівника *один* постав "неокреслений член", який у слов'янських мовах, зокрема українській, "так само часто вживається для зазначення неокресленості йменника": Був собі *один* цар; На одній горі жив собі *один* змії; *Один* пан найняв був собі *одного* парубка воду носити тощо [185, 434]. У наведених прикладах *один* не виявляє жодного числівникового значення. Це – та початкова форма, з якої в деяких європейських мовах розвинувся неозначений артикль (див.: [113, 239]).

В українській мові числівникова форма *один* активно виступає в ролі неозначеного займенника, нагадуючи за значенням і вживанням неозначений артикль в інших індоєвропейських мовах, зокрема в

німецькій і французькій (про аналогічне вживання рос. “*один*” див.: [53, 256]).

Проте, як зауважує Л.А. Булаховський, про існування артиклів у сучасній українській літературній мові говорити не можна, оскільки це тільки недорозвинені зародки їх, обмежені і сферою вживання (переважно порівняння), і жанрово-стилістичними умовами (переважно фольклорні жанри, розмовно-побутове мовлення). Артиклеподібне вживання *один* – можливий засіб стилістики, а не обов’язковий засіб граматики [145, 113-114].

Слово *один* у ролі неозначеного займенника-артикля може мати при собі залежні слова: – В підручні до дядька Йвана підемо, їм такі, як ми, потрібні, – розвивав свої плани Порфир. – Є ж ото юні дзержинці? *Один* інспекторський син браконьєрові, кажуть, пальця відкусив, захищаючи батька, а хіба б я не зміг відкусити? (Гончар).

Існує декілька контекстів уживання прономіналізованого слова *один* у значенні неозначеного займенника. Досить типовим для нього є значення “якийсь, котрийсь” [СУМ, V, 628]: Було колись в *одній* країні: сумний поет в сумній хатині рядами думи шикував (Л. Укр.); Торік узимку, коли вони стояли обороною в степовому хуторі на Кіровоградщині, *одна* весела молодичка в яскравім намисті не жартома закохалася в Багірова (Гончар); Розказував *один* чоловік: – Іду лісом, – каже, – а в потилицю і в очі такий вітер дує, що може з ніг звалити (Укр. анекдот). Поєднуючись з іменниками на позначення часових понять та пір року (*раз, день, ранок, вечір, ніч, весна, осінь, зима, літо*), *один* виражає значення “якось, колись; якось восени (взимку, вранці, увечері) тощо”: *Одного* разу проситься вона [Наталя] до матері в гості, бо давненько не бачились (Вовчок); *Одного* дня знов з’явився на подвір’ї наймач... Дядька Софрона він назвав “трухляком”, але не забракував і зачитав разом з Василем у третяки (Виннич.); *Якось однієї* ночі в нашій хаті, що, як відомо, вже вросла по вікна в землю, сталось дві події (Довж.); Більше того, прибиральниця з виноградарського радгоспу ... клялась, що *одного* вечора в директорській квартирі хтось телевізор дивився, не інакше – новоз’явлений домовик! (Гончар).

Часто прономіналізоване слово *один* семантично зближається з неозначеним займенником *деякий* і вживається тоді, коли мовцеві добре відомі особа, предмет, але він з тих чи інших причин не повідомляє співрозмовнику, хто саме ця особа, що це за предмет,

констатуючи лише певні факти, пов'язані з ними, бо конкретна визначеність особи чи предмета має другорядне значення [256, 29].

Як зазначає В.В. Гуревич [90, 55], використання рос. “один” (укр. *один*) у цьому випадку може бути викликано: а) небажанням передчасно розкривати інкогніто (наприклад, у зачинах казок: Живбув *один* король); В давніх літописах наших Єсть *одно* оповідання, Що зворушує у серці Найсвятіші почування (Вороний); б) наміром взагалі приховати від співрозмовника інформацію (– Де ви ловите рибу? – Та є *одне* місце); Орлюк: Хто вас виходив? Грабовський: *Одна* стара жінка (Довж.); в) несуттєвістю конкретизації для повідомлення (Мені *один* чоловік сказав – Мені сказали); [Коваленко]: Ще по весні її [книгу] мені привіз *один* купець зо Львова... тільки й досі Як треба я не прочитав її За справами військовими... (Гр.).

Один також може вживатися з метою натяку на об'єкт (особу або предмет, явище): *Одну* цікаву історію про їхні стосунки я вже чув; *Одного* такого знайомого я вже знав. *Один* може виступати евфемістичним засобом мовлення, тобто вживатися для непрямого, прихованого, зокрема пом'якшеного, ввічливого позначення певних предметів, явищ замість прямої їх назви, виконуючи, наприклад, криптологічно-маскувальну функцію: До інциденту причетні представники (*певні* кола, *деякі* особи) *однієї* сусідньої держави (виділені слова вжито з дипломатичних міркувань); пом'якшувально-меліоративну функцію: *одне* місце (вбиральня або частина тіла, про яку не прийнято говорити) [296, 168-169].

На неозначену особу вказує прономіналізована сполука *що за один*, яким виражається значення “хто такий”. Тут слово *один*, як зазначає В.Ф. Сич [256, 29], за значенням близьке до займенника *якийсь* чи прикметника *невідомий*: – Припаяли на повну катушку! – сказали Калинці, коли він, трохи обжившись, поцікавився, *що за один*. – Сидітиме, поки й зогніє (Дім.).

У ряді *один ... другий, один ... інший* прономіналізоване слово *один* виявляє значення “той”, “деякий” (“дехто”): *Одним* пообіцяв поля більш нарізати, *других* умовив, що, йдучи на викуп, вони відразу ставали вільними (Мирний); І знову сам воюю проти себе – Два чорти скарапудились в мені. *Один* волає: “Зупинись! Не треба!” Штовхає *інший*: “Не впиняйся, ні!” (Сим.); *Одні* люди добре сплять після прогулянки, а *іншим* вона заважає спати. Дехто важко засинає на порожній шлунок, інші – на повний (Людина. Анатомія. Фізіологія. Гігієна).

Отже, прономіналізований числівник *один* часто вказує на особу або предмет, які реально існують і відомі мовцеві, але не названі ним конкретно, тому невідомі слухачеві. Значення неозначеності, яке передається цим словом, ґрунтується на тому, що воно характеризує іменник як новий для слухача [288, 249]: Довго усі гості пили та гуляли, грали в піджмурки, в тісної баби. *Один* парубок заграва на сопілку козачка. Молодиці почали танцювати (Н.-Лев.); В траві серед яблук-падалок сиділо *одне* дитинча, яке зовсім не розуміло життя (Довж.).

Отже, займенник *один* вживається з метою повідомити співрозмовникові, що у розповідь вводиться новий об'єкт, тобто передає необхідну для лінійного розгортання тексту інформацію про введення нового об'єкта в акт комунікації [288, 250]. Водночас *один* сигналізує про готовність мовця детальніше проінформувати співрозмовника про цей об'єкт. Неозначеність іменника, позначеного займенником *один*, впливає з необхідності врахування інформованості слухача мовцем.

На думку О.В. Федорової, неозначений займенник, або актуалізатор (за іншою кваліфікацією – детермінатив), *один* виступає показником інтродуктивної референції імені [307, 98, 104 та ін.]: Унадивсь давним-давно *один* страшний змії десь у якусь слободу людей їсти та й виїв всіх, зостався *один* тільки дід (Укр. казки); Десь далеко, аж за сьомим морем, було *одне* царство. Там жив *один* цар, котрий мав трьох доньок (Укр. казки); *Один* чоловік мав гарний виноградник (Болг. казки); З *одним* рибалкою він [Лис] дуже подружив, Хоч перед другими пиндючився спесиво (Гл.); Це був Тисовський, старий сивий дідусь, симпатичний і простий, директор *однієї* великої інституції (Гр.); – ...Торік тут *один* поляк, біженець, дітей своїх і жінку сокирою зарубав! (Вишня).

Один виконує функцію інтродукції, виступаючи початком досить довгого тексту [182, 344], і маркує введення осіб, предметів і явищ у фонд знань адресата [16, 55-57 та ін.]. Неозначений займенник *один*, за спостереженням О.В. Федорової [307, 101-110], виступаючи актуалізатором конкретно-референтної іменної групи, інваріантом своїх вживань виявляє індивідуалізацію, тобто виділення об'єкта з класу йому подібних. Отже, займенник *один* має два базових значення: 1) інтродуктивне, яке має свій додатковий інваріант – релевантність (важливість) виділеного референта в даному дискурсі; 2) антиінтродуктивне. Інваріантом таких уживань є нерелевантність (неважливість,

небажаність, непотрібність, необов'язковість, недоречність, відтінок зневажливості тощо) виділеного референта в дискурсі.

Необхідно зазначити, що існує ряд чинників, які визначають релевантність референта, що вводиться у референційному просторі дискурсу: це логіко-граматичний тип речення, актантна структура, тип предиката, порядок слів, синтаксична функція, тип інтонації тощо.

Як уже згадувалось раніше, *один* може виконувати функцію неозначеного артикля. Акцентно-семантична модель словосполучення, що відповідає артиклеподібному значенню *один*, має вигляд *один* + **S**, де виділене **S** позначає слабке акцентне виділення імені (іменника або субстантивованого прикметника) [176, 165-166; 180, 139-141]. Це словосполучення займає будь-яку позицію у висловленні і виступає як підметом, так і додатком. В усіх таких уживаннях реалізується значення специфікованої неозначеності, тобто неозначеності конкретного об'єкта, відомого мовцеві, але не слухачеві. Лексема *один* тут характеризується обмеженою сполучуваністю з іншими лексемами, зокрема, це слова узагальнено-родового значення (*людина, чоловік, жінка, знайомий, країна, історія, книга* тощо).

Як відомо, одним з основних засобів вираження означеності / неозначеності іменника є порядок слів (що залежить від синтаксичного та актуального членування речення [318, 69]), вибір якого в зв'язному тексті не такий вільний, як в абстрактній моделі речення [88, 58]. Так, при прямому порядку слів підмет у позиції перед присудком на початку висловлення позначає предмет уже відомий, тобто пов'язується з темою – означеністю: Жінка сиділа на лаві. У такому випадку для вираження неозначеності імені-підмета можливе вживання перед ним *один*: *Одна* жінка сиділа на лаві. При інверсійному порядку слів підмет у позиції після присудка позначає невідомий, новий предмет, що вводиться в розповідь, тобто пов'язується з ремою – неозначеністю. *Один* перед таким іменем-підметом часто опускається: На лаві сиділа *одна* жінка – На лаві сиділа жінка. Порівняти: вживання *один* в інтродуктивних реченнях: Жив-був *один* король – Жив-був король. При додатку та обставині також можливе вживання слова *один*: – Заріжу тя, Если не меш у него вірити!! Єго подарувало божество святого сонечка прадавньому *Одному* королеві гуцулів (Федьк.); В *однім* загоні Гоміндану був хлопчик, звали його Юнь (Сос.).

В. Біркенмайер (на матеріалі російської мови) порівнює словосполучення з *один* і без *один* як протиставлення неозначеності (у

потрактуванні індивідуалізації) генералізації. Наприклад: Історія кохання – Історія *одного* кохання, Роздуми над смертю – Роздуми над *однією* смертю тощо [348, 48-57; див. також: 88, 58]. Функції “*один*” порівнюються з іншими засобами індивідуалізації і неозначеності, співвідносними з українськими *дехто, якийсь, хтось, який-небудь* тощо.

Прономіналізоване слово *один* поєднується з іменником або субстантивованим прикметником. *Один* у ролі займенника виявляє вибіркочу сполучуваність з іменниками, зокрема, не поєднується з іменниками-власними назвами, збірними, речовинними, абстрактними іменниками [172, 102].

Один у значенні неозначеного займенника-артикля може виступати не лише у пре-, а також у постпозиції до іменника, з яким він сполучається: [Неофіт-раб]: Брат *один* казав, що літ аж тисяча минути мусить від першого до другого пришестья... (Л. Укр.); І місяць і хмари над шумами трав, І пісня чиясь над рікою, Я зараз картину *одну* пригадав, що серце збудила до бою. Тоді і в містах, і в полях голубих багато картин зустрічалось таких (Сос.). Постпозитивне *один* набуває енклітичного характеру, що свідчить про те, що спеціальне лексичне значення постпозитивного займенника підлягає редукції і дещо зближується з загальним граматичним значенням неозначеного артикля в артиклевих мовах [148, 8-154; 288, 254].

Прономіналізований числівник *один* разом з іменником (займенником) та прийменником з (*із, зі*) утворює словосполучення типу *один із (з) ...*, між компонентами якого встановлюються елективні відношення (при цьому значення неозначеного займенника у слова *один* повністю зберігається): *Один* з нас обізвався: “Як погасне се вугля – буде чорно, як у гробі” (Л. Укр.); Нудьгуючи, стражник підходить до *однієї* з жінок, що закам’яніли край воріт у задумі (Довж.); Зачеплений цією розмовою за живе, сибіряк тут-таки розповів присутнім *одну* з своїх мисливських історій (Гончар); *Один* з найдревніших міфів Еллади розповідає про рослини ось що. З правічного Хаосу виникли Ерос – Любов, Гея – Земля і Уран – Зоряне Дивоколо (Бердник).

Значення неозначеності, подібне до значень займенників *якийсь, хтось, дехто*, у слова *один (одні)* зберігається і в тих випадках, якщо *один* вживається самотійно відносно іменника [пор.: 172, 103]: *Одна* якось зобачила на лівім колінці невеличку родимку ... “Оце ж воно й є!” – подумала та мерщій з хати (Мирний); [Золотницький]: Добре

знаєш товариство січове? [Яким]: Зна трохи. [Золотницький]: Чи ти там не знав проміж їх *одного*... Такий, як і всі, гульвіса й паливода... (Гр.); *Одні* з нашої валки подались на Тульчу, на Ісакчу, до родичів, а я бачу, що й тут наші люди, – та й лишивсь (Коцюб.). У таких випадках, як правило, говорять про елімінацію (опущення) іменника і часткову субстантивацію слова прикметникового типу, зокрема *один*.

Порядковий прикметник *другий* також може прономіналізуватися, часто виявляючи значення “якийсь (хтось) інший, яка-небудь інша особа; дехто” [пор.: СУМ, II, 423]: Частенько між людьми буває – *Один* свою біду на *другого* звертає (Гл.); “О! Гляньте! Повернула [хмара] і на наше!” А *другий* і собі: “До нас пішла!” А *третій*: “І до нашого доходить!” Ми зрозуміли: про свої поля Ті люди спрагли говорили (Рильський); *Один* гроші складає, а *другий* мішок шиє (Укр. прислів’я).

Прономіналізуються лексеми, що входять до ряду *один... другий... третій* і т. д. (*одні... другі... треті* і т. п.), нанизуючись у контексті одна на одну і виявляючи значення “той, деякий, інший” (“ті, деякі, інші”) [95, 16-17; 188, 47; 256, 30]. Наприклад: – Молоді панни тепер бувають усякові: *одні* кинулись до просвіти, до науцтва, ідуть в університети; *другі* кинулись до еманціпації, вільно держать себе в товаристві, їздять верхи; *треті* пішли в народ, вдарились в демократизм; є такі, що нехтують стародавніми звичаями, люблять тільки ліберальничати і навіть оригінальничати... – почав Ломицький (Н.-Лев.); *Одні* [мрії] упали прохожим під ноги І, не помічені ніким, зів’яли. *Других* пірвала судьби завірюха І понесла їх в чуже дике поле, *Треті* злетіли на плити могильні Й до плит студених устами прилипли На віки вічні... І тільки *деякі* на білий лист паперу Попалися, як сині незабудки, Положені люблячою рукою Поміж листки старих молитвословів (Леп.); *Одну* я любив за веселість, *Другу* я за вроду кохав, А *третій* за сонячний усміх Квітками дорогу встилав (Олесь).

2.5.2. Транспозиція прикметникових неозначених займенників до інших лексико-граматичних класів слів

Прикметникові неозначені займенники можуть трансформуватися в іменники та прономінально-партикулярні контаміанти, тобто поєднувати в собі значення займенників і часток.

Погляди дослідників на субстантивацію займенників суперечливі: деякі мовознавці підтримують думку про існування такого явища [188, 49-53], інші – заперечують його [248, 125].

Ймовірно, у займенників, які вживаються у значенні відповідних іменників, відбулися певні семантичні зрушення, викликані частковою зміною категорійної функції, впливом контексту, особливою синтаксичною позицією, уведенням додаткових конотативних ознак тощо. Ад'єктивні неозначені займенники здебільшого підлягають синтаксичному ступеню субстантивації, бо, переміщуючись у типову для іменника формально-синтаксичну позицію, вони не набувають морфологічних змін у нетиповій їм синтаксичній позиції. Наприклад: Сю мову [англійську] дуже мало хто знає, хоч *деякі* і збираються зайнятися нею (Л. Укр.); Живе там баба Терещиха, ота сама, що звуть відьмою або знахаркою, а *декотрі* просто брехливою бабою (Дн. Чайка).

Транспозиції займенників, зокрема неозначених, у прономінально-партикулярні контамінанти [248, 109-110, 131] властиві такі ознаки:

- втрата займенником категорійного і розрядового значення;
- втрата займенникової семантики;
- набуття значення частки;
- збереження родової, числової і відмінкової парадигми, тобто власне займенникових ознак.

Наприклад: Закономірно, що тривалість життя західноукраїнського селянина була короткою – в середньому *якихось* 30 – 40 років (Субтельний); До іспитів залишилось *яких-небудь* 10 днів.

Використання *якийсь* і *який-небудь* у наведених прикладах контекстуально зумовлене, стилістично марковане і оказіональне, що свідчить про належність конструкції до розмовного мовлення і підкреслює короткочасність, невелику, незначну кількість, міру вияву чого-небудь, неважливість якої-небудь події, іноді навіть зневажливе або зневажливо-іронічне ставлення мовця до повідомлюваних фактів. Аналізовані слова не виражають неозначеності, тому можуть бути вилученими (опущеними) без зміни основного змісту повідомлюваного.

2.5.3. У живання займенників інших

семантичних розрядів у ролі неозначених

Функцію неозначених інколи можуть виконувати займенники *інший, усякий, кожний, жодний*.

Означальний займенник *інший* [СУМ, IV, 44] може виражати неозначене значення “один із багатьох; деякий, який-небудь”: – Плаче [худоба], кажете? – задумався Лесь. – Тяжче людини. А в *інших* корів аж молоко сочиться (Стельмах).

У структурі речення *інший* може субстантивуватися і вживатися у значенні іменника, виражаючи значення “один із багатьох; дехто”: Може, дуже тяжко та важко йому було, що, може, *інший* і не стерпить? (Кв.-Осн.); “дехто з перелічуваних; частина”: У темному коридорчику штовхалося чоловік тридцять людей. Деякі з них сиділи на лавах, деякі стояли, *інші* попримощувалися навпочіпки попід стінами (Тют.).

На неозначеність осіб указують субстантивовані означальні займенники *кожний* (*кожен*) [СУМ, IV, 208], *усякий* (*всякий*) [I, 771-772], виражаючи значення “будь-яка, всяка, кожна людина”: У *всякого* своя доля і свій шлях широкий (Шевч.); Такий він був тихий, звичайний, до *кожного* привітний (Вовчок); – *Усякому* звісно, що оці молоді панички, котрих земська управа нам понасилала, нічого не знають, для того тільки і вміють ганяти з мальчиками у м'яча... (Гр.); Стала хмара у вікні – агов, Агов, хмаро, підожди хвилину. *Всяка* хмара в березні – любов, і від мене і до неї лине. *Всяка* вулиця веде до тих дверей, Де я не посмію подзвонити (Йогансен); Вони йшли бур'янами, часто ставали й прислухалися, бо степ є степ, тут *усякого* зустрінеш, і друга, і ворога (Григір Тют.); *Кожен* має право на повагу до його гідності (Іст. укр. Конст.).

Речення, у яких ці займенники виконують роль підмета, мають характер неозначено-особових [167, 70]: Мірошник мав хороший млин. В хазяйстві неабищо він: Про це гаразд *усякий* знає (Гл.).

Займенник *усякий* (*всякий*) одним із значень має “будь-який”: Тепліше стає на серці, коли ти бачиш, що ти не цілком самотній на світі, що є добрі, сердечні люди, які без *всякого* власного інтересу дбають про тебе (Коцюб.); Ламається *всяка* правда, розливається море крові людської... (Коцюб.); Ми відчуваємо себе настільки сильними, що *всякі* розмови про чужі ідеологічні впливи на нас викликають з нашого боку тільки усмішку (Хв.); *Усякий* страх покинув хлопця. Ним володіла одна тільки думка (Ільч.). Найчастіше це значення реалізується у контекстах із запереченням (явним або прихованим).

Заперечний займенник *жодний* (*жоден*) [СУМ, II, 542] у позиції після прийменника *без* виявляє значення “будь-який з ряду подібних; який-небудь”: Це була дуже давня зброя... Простий, клепаний із заліза шолом ... без *жодних* прикрас (Скляр.).

РОЗДІЛ III. СЕМАНТИКА І ФУНКЦІОНУВАННЯ СУБСТАНТИВНИХ НЕОЗНАЧЕНИХ ЗАЙМЕННИКІВ

До субстантивних неозначених займенників належать:

1) фіксовано-неозначені займенники з формантами: а) **-сь**: *хтось, щось*; б) **хтозна-** (розм.): *хтозна-хто, хтозна-що*; в) **казна-** (розм.): *казна-хто, казна-що*; г) **бозна-** (розм.): *бозна-хто, бозна-що*; г) **чортзна-** (фам.): *чортзна-хто, чортзна-що*;

2) нефіксовано-неозначені займенники з формантами: а) **-небудь**: *хто-небудь, що-небудь*; б) **-будь** (розм.): *хто-будь, що-будь*; в) **аби-**: *абихто, абищо*; г) **будь-**: *будь-хто, будь-що*;

3) напівнеозначені займенники з формантом **де-**: *дехто, дещо*.

Іменникові неозначені займенники за ознакою істоти/неістоти (особи/неособи) поділяються на дві групи: *хто-*займенники та *що-*займенники. Проте займенник *хтось* може вказувати не тільки на людину (особу, істоту), але й на предмети та явища, які персоніфікуються мовцем: А на небі *хтось* розкидав рожі, і жевріє синя глибина (Сос.); Ситом сіє сиві струї *Хтось* химерний (Р. Купчинський); Над світом білим, світом білим *хтось* всі спіралі перегрів (Костенко).

Людина (істота) іноді може позначатися займенником *щось*: В таку добу під горою, Біля того гаю, Що чорніє над водою, *Щось* біле блукає (Шевч.); – ...Оце чую я, кричить *щось*: “Рятуйте, хто в Бога вірує!” (Гр.); *Щось* таки добирається, *щось* іде стежечкою (Багр.); Мабуть, у лісі *щось* велике здохло! (Укр. прислів’я). Порівняти також: Коло царини *щось* стогнало, неначе *хтось* або вмирав, або був прибитий (Н.-Лев.); *Щось* у білім... Хто се в білім? *Хтось* у білім... (Б.Ол.).

Займенник *щось* може позначати не тільки предмети, а й нематеріальні категорії (пор. рос. “что-то” [16, 25-26]): Між ними *щось* є (існують якісь стосунки); Йому *щось* спало на думку. Висловлення *В цьому щось є*, якщо йдеться про твір мистецтва, теорію, концепцію, ідею тощо, вказує на змістовність того, про що йдеться.

Перелік основних значень субстантивних неозначених займенників подано у Табл. 8.

3.1. Фіксовано-неозначені займенники

3.1.1. Займенники з формантом -СЬ

Хтось

Як зазначає Словник української мови, займенник *хтось* має значення “якась людина, істота” [СУМ, XI, 166]. Проте аналіз фактичного матеріалу дає змогу вирізнити для займенника *хтось* декілька значень: 1) “якась 1 людина” (“невідомо хто”); 2) “якась 2 людина” (“точно не названа”); 3) “деякі люди” (“є такі, які...”).

Хтось 1 “якась 1 людина” (“невідомо хто”)

Для займенника *хтось* 1 виділяються ті самі різновиди неозначеності, що й для *якийсь* 1: відсутність знайомства, неможливість ідентифікувати, неможливість пригадати, недостатність точних відомостей (зокрема й зовнішніх ознак) про особу, предмет, неможливість пояснити.

Займенник *хтось* у значенні “якась 1 людина” (“невідомо хто”) співвідноситься з конкретним референтом, невідомим мовцеві (авторові тексту), і, як правило, сполучається з дієсловом, що позначає актуальну дію або стан. Наприклад: Ісократові якось розповіли, що *хтось* десь лаяв його, на що Ісократ відповів: “Якби ти цього не слухав з насолодою, то той би мене не лаяв” (Чиж.); Я йду, іду – Зворушений. *Когось* все жду – Співаючи (Тич.); І довго ждали б два багнети (В очах кривавий перелив), Та *хтось* іззаду з кулемета обох скосив... (Фальк.); Далі ще *хтось* чхнув – у темній рамі чхнув, а хто такий – не розібрати (Мисик); І *хтось* простий сопілкою у полі Дзвінке срібло піснями розсипає – А я різьблю свої сонети в тиші (Кравц.); *Хтось* стукає в двері. Тадей Станіславович здригається, швидко закриває щоденник і засовує його в якісь трухляві, з разношеною шкірою фоліанти (Стельмах).

Хтось 1 вживається переважно в 1) розмовному та художньому мовленні, 2) тих жанрах публіцистики, які наближені до розмовного і художнього мовлення. У науковому та офіційно-діловому мовленні займенник *хтось* 1 не реалізується. Наприклад:

1) [Лясковський]: Вночі я йшов учора, аж дивлюсь, – По-хлопському убраний *хтось* підходе, Дає листа... (Гр.); Ходять хвилями буруни, *хтось* могутній, вічно юний Сипле з неба блиски зір (Чупр.); *Хтось* пройшов повз мене (очевидно, начальник станції) і уважно

подивився мені в очі (Хв.); Ти відходиш вже? Що ж, не плачу. Не сумуй і ти, подорожній. *Хтось* незнаний нам шлях призначив І покинуть його не можна (Теліга); Я не впізнав його [тата] крізь туман, а тільки побачив, що *хтось* стоїть у возі, видно, навколішки, піднявши вгору обидві руки, і махає ними, махає... (Григір Тют.); Вночі, серед ночі *хтось* тихо До мого Слова підійшов І став дивитися і дихать, І я відчув: так диха лихо, Так ходить лихо – Час прийшов (Вінгр.).

2) Про Віктора Герасимова *хтось* сказав (та й сам він це підтверджує), що поет він російський (по мові), а ось пісняр – український (Літ. Укр.); Хвилини через двадцять вони [мати з дочкою] повернулися і побачили біля свого будинку багато людей. Кажали, що *хтось* помер (Хрещатик).

Хтось 2 “якась 2 людина” (“точно не названа”, “та чи інша”)

Це значення (як і для займенника *якийсь* 2) реалізується найчастіше у дистрибутивних і модальних контекстах, контекстах знятої стверджувальності. *Хтось* 2 не співвідноситься з конкретним референтом, тобто вказує на окремого фіксованого, але неконкретизованого для мовця учасника ситуації [пор.: 329, 15] (за іншим визначенням – немаркованого за ознакою “конкретність” [295, 64]; узагальнено індивідуалізованого [241, 57]), і за значенням зближується із займенником *хто-небудь*.

Ознака неконкретизованості для займенника *хтось* 2 виражається у вказівці на несуттєвість для мовця конкретизації учасника події (ситуації), що репрезентована значенням узагальненого предмета, індивідуальність якого несуттєва для мовця, але суттєва його наявність як учасника відповідної події (ситуації). Це значення найчастіше реалізується у віртуальних висловленнях, у яких, як згадувалося раніше, займенники на *-сь* синонімічні займенникам на *-небудь*, проте відрізняються від останніх ознакою фіксованості, що вносить у контекст елемент визначеності, а не байдужості та невизначеності існування [пор.: 329, 17].

Отже, займенник *хтось* у значенні “якась 2 людина” (“точно не названа”, “та чи інша”) вживається у: 1) розмовному та художньому мовленні, 2) публіцистиці, 3) в науковому мовленні – переважно для позначення валентно зумовленої позиції у тлумаченні понять, слів тощо. Наприклад:

1) – Паньку! Ходи сюди, будь ласка! Зжени отого вола. Ліг саме на стежці. Може, й справді *хтось* заплутався тут між кущами та став на ночівку (Н.-Лев.); Певне, що треба на *когось* зіпхнути вина. Треба *когось* покарати (Самчук); Хочу крикнуть в далечінь безкраю І *когось* на допомогу кликати, Бо душа моя сьогодні грає І рушає на шляхи великі (Теліга); Секрет: чи консонанс, чи трапив *хтось* у згубу? (А. Коломиєць); [Орлюк] – ...Є ще в мене одна собі прикмета, – мусить же *хтось* та вернутись... (Довж.); Це був гігантський чолов'яга, і якщо *хтось* спеціально б шукав собі взірець для втілення державної могутності, то ліпшого, мабуть, годі було й шукати (Загреб.); І якщо *комусь* щось треба було від Месії – чи з'ясувати щось неясне в подіях, які відбуваються, чи справа йшла про те, щоб воскресити *когось* з мертвих або зцілити недужого, усі бачили й розуміли: треба було звертатися спочатку до цього Чорнобородого, що йшов попереду інших (Петров); Хата два літа пустою стояла, ребрами світила, вікна порайдужніли, наче їх дьогтем *хтось* намастив, садок по саме віття бур'янами заріс (Григір Тют.); Іду від вас. Ніч розміня століття на роки – скажеш ти: на мідяки. І буде все ж *комусь* душа боліти: згубили мить, а втратили віки (Шкар.); Боже, прости своєму рабу! Та хай в порох розсиплеться мідь, Коли буде *хтось* знову з високих трибун Про любов і дружбу гриміть (Горд.);

2) Годяться [“критерії”] тоді, коли з них виходить якась ініціативна група, не годяться тоді, коли *хтось* по них “розподіляє” (Хв.); Можливо, мої слова здадуться *комусь* надто патетичними, але останнім часом я відчуваю потребу говорити і повторювати їх (Драч); Розмірковуючи з позиції сьогодення, він зазначив: не треба думати про те, щоб *комусь* сподобатись чи не сподобатись, необхідно в принципі виключити такий підхід (Президент. вісн.); Якби *хтось* спробував оцінити все живе з точки зору його вартості як джерела різних хімічних елементів, то людина коштувала б ... лише двадцять марок (Хрещатик);

3) Перш ніж закладати житло, довідувалися, чи не припадає це на день, присвячений *комусь* із святих мучеників, бо не доведеш справу до кінця (Укр. минувшина); Системний характер діахронічних змін сьогодні навряд чи *кимось* заперечується... (Мовознавство); ...Зворот **брати в шори** розвинув два переносні значення: 1) підпорядковувати *когось* собі, своїй волі; домагатися необмеженої влади над *кимось*... і 2) картати *когось*; вичитувати *комусь*... (СУЛМ. Лекс. і фразеол.).

Хтось 3 “деякі люди”(“є такі, які...”)

У цьому значенні *хтось* виступає синонімом до *дехто*: Може, *комусь* це нічого не каже, але їй це дуже і дуже промовляє... (Самчук); На вокзалі Київ-Пасажирський телеграфіст охоплений жахом. І телеграфістку охопив жах. І ще *когось* (Довж.); А *хтось* по ній [мові] прокопував рови. Топтав, ганьбив нам поле найдорожче (Костенко); *Комусь* ніяково, а мені однаково! (Укр. прислів'я); Чому в столиці так неспокійно – маю на увазі криміногенну ситуацію? Зовсім не через інертність і халатність міліції, як, може, *хтось* думає (Хрещатик).

При повторенні або протиставленні *хтось* означає “один, другий (інший) ... ; дехто”: Мені чути: вночі *хтось* долівку гризе, *хтось* розхитує підпори, шарудить об курінь (Тич.); Ворон крикливі зграї Недобру вість несуть. *Хтось* поламає лука, *Хтось* розіб'є шолом... (Рильський); Зчинилась колотнеча. *Хтось* побіг з сіней у темряву. По *комусь* стріляли. *Хтось* відчинив хатні двері (Довж.); Ти в цей асфальт печально так вклинився. Де твій народ? То в черзі, то в юрбі. А *хтось* постояв, *хтось* і поклонився. Оце і є наш пам'ятник тобі? (Костенко); *Хтось* пішов *хтось* вікно пересипав *хтось* допитувався як зимує джмелик води перекотивши світло *хтось* обіч тіні носить насіння для вбитих (Григорів); *Хтось* живе – наживеться, а *Хтось* живе – нагорується (Укр. прислів'я).

Хтось виявляє значеннєву близькість до займенника *дехто* й тоді, коли вживається для вказівки на особу, яку мовець знає, але не хоче називати, прагне приховати, уникнути прямого називання, або ж натякає на когось конкретного, добре відомого учасникам комунікації. Таке вживання *хтось* найчастіше характеризує газетно-публіцистичний стиль, проте фіксується і в художньому мовленні. Наприклад: Я вертаю до тебе вздовж тебе в осінній золі Водостоку труба щось лепече клекоче і хлебче І стоїш ти під небом на сірій землі І над нами є *Хтось* та від цього не легше (Ірванець); Потрібно прискорити конституційний процес і прийняти демократичну Конституцію в інтересах українського народу... Сумнівно, щоб цього не розуміли наші державники – поводитирі. Якщо ж розуміють, то чому не діють? Значить, *хтось* заважає, *хтось* противиться цьому, *хтось* не хоче цього. Хто саме – думайте. В жодному разі – це не патріоти України, не ті, що зичать добра українському народові (Карп.).

У висловленнях *А комусь вже час стригтися; У когось кислий вигляд; А в мене щось для когось є* тощо вживання *хтось*, а також *щось*

(а не *дехто*, *дещо*) зумовлене такими комунікативними намірами мовця: мовець робить вигляд, що говорить не про співрозмовника, або з метою заінтригувати його вибирає займенник з “погляду” (позиції) адресата мовлення [див: 141, 212-213; 335, 9], тобто навмисно усуває відомість учасника події [329, 16].

Інколи *хтось* у сполучі *не хтось*, а ... набуває емоційно-експресивного забарвлення, виявляючи відтінок значення “не той, який не заслуговує на те, щоб бути відомим (не вартий уваги, нічим не примітний, незначний)”: *Не хтось*, а саме українські науковці мусять створити глибокі актуальні й перспективні аналітично-прогностичні дослідження з фундаментальних проблем нашого державотворення... (Драч); Матеріали конференції без жодних вагань погодився прокоментувати в “Літературній Україні” *не хтось* (конкретні “хтось” під різними приводами відмовилися), а М. Жулинський (Літ. Укр.). Порівняти: – Чи не знаєш, сестро, що вони там писали й палили? Може, що проти губернатора або... – Якби пак проти *когось*! А то проти Бога! – сливе нишком сказала Степанида, озираючись до дверей (Н.-Лев.).

Сполука *хтось із (з)* ... означає “один із багатьох (з кількох)” [СУМ, XI, 166]: Нагнали в провулку юрбу заарештованих і злилися з нею. Ішли й мовчали. А слідом з ними сірі постаті, як тіні, йшли. Іноді спереду *хтось* з гайдамаків кричав на них розійтися і стріляв угору (Головка); – Зізнайся, хто тоді написав оту записку, ... яку Доцент прочитав перед усім курсом. Адже це *хтось* із твоїх добрих знайомих, ти мав би знати (Гуц.); Ще з раннього дитинства пам’ятаю: жили вони по-сусідству з нами – через вигін, *хтось* із них гарно грав на моїм улюбленім інструменті – гармошці, це й лишилося в пам’яті (Уряд. кур’єр).

Іноді для підкреслення одиничності як кількісної характеристики учасників описуваної ситуації вживається сполука *хтось один*: *Хтось один* засвістав матчиш. На тачанки! – й шукай, де знаєш! (Плужник); – ...Коли люблять, то неодмінно *хтось один* мучиться і страждає... (Гуц.).

В українському розмовному мовленні та інших стилях, наближених до нього, вживається, хоча й рідко, стилістично маркований неозначений займенник *хтось-то* [СУМ, XI, 166], який означає “те саме, що *хтось*”: В неволі, в самоті немає, Нема з ким серце поєднать. То сам собі оце шукаю *Когось-то*, з ним щоб розмовлять... (Шевч.); Птицею хочу зробитись, Білим, німим

пелюстком, Хочу *комусь-то* приснитись Легким і радісним сном... (Ладя Могилянська) – у цьому випадку *хтось-то* синонімічний до *хто-небудь*; На весіллі музика гучна, Тож-то шпарко та весело грає! Ох, я знаю, *комусь-то* вона Безталаннеє серденько крає!.. (Л. Укр.) – *хтось-то* синонімічний до *дехто*.

Щось

Займенник *щось* порівняно з займенником *хтось* характеризується високим ступенем абстрактності. Тому в окремих випадках дуже важко приписати йому взагалі яке-небудь значення. Наприклад, у сполученні *щось* з постпозитивним означенням, вираженим прикметником, дієприкметником або іншим прикметниковим займенником, згаданий займенник часто відіграє суто формальну роль – субстантивує відповідний прикметник або дієприкметник і в деяких контекстах може опускатися, не змінюючи змісту висловлення [141, 202; 167, 104]. Порівняти: У Чіпці справді було багато *чогось* доброго, чого Грицько своїм, на прибуток напрямленим, розумом не зміг зрозуміти (Мирний); Доля сестри – *щось* невідоме, непотрібне, давнє (Ле); Простору простору простору і щоб ніяких травм і *чогось* такого простого як проростання трав і *чогось* такого дивного як музика без блазенств І слова хоча б єдиного що має безсмертний сенс (Костенко); У багатьох мовах для вираження *чогось* заплутаного, незрозумілого, чужого вживаються лінгвонімічні знаки на позначення іноземних мов (Дивослово).

Щось може виконувати формальну функцію семантично спустошеного співвідносного слова, що вводить підрядне речення, тобто виконує роль вказівного займенника *те*, наприклад: ...Уся українська культура, історія, не кажучи вже про державність, існувала й існує передусім у вигляді “стигм” – *чогось*, що проростає на нашому тілі часом і всупереч нашій волі, всупереч інстинктові самозбереження, а здебільшого – саме завдяки неймовірному напруженню волі, завдяки вірі... (Рябчук).

Займенник *щось* виконує також формальну роль заповнювача валентно зумовленої позиції при дієслові: Вона очевидячки *чогось* ждала (Н.-Лев.); – Петро *щось* каже, слухайте! (Гр.); Глянув Ілько у великі очі, зустрівся з глибоким поглядом, що обіцяв *щось*, про *щось* говорив, *чогось* прохав, зітхнув, почухався, ще раз глянув на ласкаву її усмішку і ... поставив ногу на тин. – А справді ж *щось* скажеш цікаве? – спиняючись, спитав він (Виннич.); Лише другого дня прокинувся він

[Опанас] від тяжкого заціпеніння й поволі підвівся, так, ніби зважився на *щось* (Довж.).

Зазначимо, що займенник *щось*, виступаючи додатком до дієслів-присудків *розмовляти, говорити, думати, питати* і под., вживається як з прийменником *про*, так і без нього. Наприклад: Ускочивши в хату, він [Попенко] мав *щось* сказати Жукові – і великим дивом дивувався, як почув, що Жука вже немає і не буде (Мирний); Невеличкий гурток троянців посередині, межі брамою й храмом, радиться пошепки *про щось* (Л. Укр.); Що може робити в цей час цар? [Микола II]. Удає, ніби *щось* думає (Довж.); І кожен усміхався, і кожен *щось* читав (Костенко).

Як уже зазначалося у Р. І, *щось* може виступати узагальнювальним словом при однорідних членах речення: А я сиджу на лавці, дивлюся, як люди снують по вулиці, грязюку місять, та думаю: “Що ж се воно за знак, що сонце так червоно сідає? Се, певно, *щось* буде: або ж вітер, або ж мороз” (Мирний).

Займенник *щось* характеризується інформативною недостатністю і може вживатися у першій частині пояснювального безсполучникового складного речення [54, 351], вимагаючи уточнення, пояснення, коментування, конкретизації у наступній предикативній частині: Дібровонька над водою, знай, шуміла, *Щось* Дніпр-воду дуже колихало: Чи то вона, та діброва, гомоніла, Чи козаки з Дніпром розмовляли? (А. Метлинський); Аж ось на шпилі, На гострому, сірому камені блиснуло *щось*, наче племінь: Квітка велика, хороша, свіжі пелюстки розкрила, І краплі роси самоцвітом блищали на дні (Л. Укр.).

Займенник *щось* [СУМ, XI, 608] має значення: 1) “якийсь 1 невідомий, невизначений, незрозумілий предмет, явище” (“невідомо, неясно що”); відтінки значень: “що-небудь не до кінця визначене, поки що не розгадане”; “що-небудь особливе, властиве кому-, чому-небудь”; “неповна подібність з позначеним предметом, явищем”; “яка-небудь справа, якесть заняття”; розм. “невідомо хто, якийсь невідомий; хтось”; 2) якийсь 2 предмет, точно не названий” (“той чи інший”); 3) “деякі речі” (“є такі, які...”); 4) “незначна або якась частина, кількість чого-небудь”; 5) “приблизна кількість, міра чого-небудь”.

Щось 1 “якийсь 1 невідомий, невизначений, незрозумілий предмет, явище” (“невідомо, неясно що”)

Це значення реалізується у тих же контекстах, що й *якийсь* 1. Займенник *щось* 1 вживається у 1) розмовному, художньому стилях та

2) публіцистичному, орієнтованому на розмовне мовлення або художню оповідь:

1) Роман сів і взяв перо в руки, а вправитель, не дивлячись на нього, а записуючи *щось* у велику книгу, почав проказувати йому, що писати (Гр.); Зустрілась їй жінка, на плечах похилих Несе *щось*, убога така (Л. Укр.); Ось вони [жайворонки] на землю впали, *Щось* шепнули їй, сказали і розтали знов у млі... (Олесь); Підвелася – й перед себе бачить: це не сонце, це Ісус веселий із ікони пильно, ясно дивиться на неї, посміхається і *щось* говорить... (Мисик); Так на мене мала жаль – в шумі моря *щось* співала, з личка іскрилась печаль і мигтіла, як опаль... (В. Пачовський); Маленькою, чорнявою голівкою В блакитному вінку До неї тулиться волошка, немов весільна дружка, І *щось* розказує про молодого буркуна (Поліщук); – *Щось* мені тут ось, – вона [Христя] поклала руку на серце... (Довж.); Чує *щось* душа, та мені не каже (Укр. прислів'я);

2) Яюсь ішов біля парку, і мене покликали чорняві солдати. *Щось* кажуть скоромовкою, жестикулюють, а второпати годі (Хрещатик); У розділі “Бій під Брусленовим” привертає увагу незабутній кулеметник Онисько Грабарчук, який, влаштувавшись на рові, посилає вслід утікачам “сталевого гостинця”, ще й тихо *щось* собі приспівуючи... (Літ. Укр.).

Предмет (явище) є для мовця (автора тексту) невідомим і в тому випадку, якщо наявні атрибутивні поширювачі, які характеризують цей предмет (явище) за певними зовнішніми ознаками [329, 15]. Наприклад: То Петро Федорович зібрався лягати. Ось і ліг. Укриваючись, черкнувся рукою стіни ... *щось* слизьке та холодне вразило її. ... *Щось* темнувате і легке, як тінь, заходило по йому, забігало; то гострим рогом урізувалося в жовте поле, то кривульками переписувало його... *Щось* важке упало, стукнуло – роздалася луна навкруги... (Мирний).

Займенник *щось* може реалізовувати відтінок значення “щонебудь не до кінця визначене, поки що не розгадане”. За словами М.О. Шелякіна, це значення “невизначеного предмета інтуїції як носія ознак та вражень, що суб’єктивно інтерпретуються” [329, 16]: А в серці – почував він [парубок] – прокидалось *щось* невідоме, чудне: і важко мов, і легко, і сумно, й весело, і хочеться співати, й хочеться плакати... (Мирний); *Щось* давнє так смутно в душі забриніло... “Як злото стемніло!..” На серце лягло *щось* страшне, урочисте... “Змінилося срібло пречисте...” (Л. Укр.); В горах, де ближче сонця,

перший раз приглянувся небу, тоді *щось* дивне й незнане пробудилося у мені... (Антон.); *Щось* ніби знайоме в тім образі є – Завзяте, міцне, бунтівниче... *Щось* інше на вигляд, а рідне, своє... Лице робітниче! (Вороний); Зdezорієнтовані пасажери відчувають, що *щось* не гаразд, що *щось* у світі чудне діється, *щось* з ними коїться (Багр.); Було *щось* жалюгідне й беззахисне в його маленькій зіщуленій постаті (Гончар); порівняти також: Фантастика – ...*Щось* нереальне, нездійсненне (СІС).

Займенник *щось* вживається також із відтінком значення “що-небудь особливе, властиве кому-, чому-небудь”: Не пам’ятаю гаразд, що тоді творилося зо мною. *Щось* лихе, хиже, нелюдське, а що – не знаю (Мирний); Грай, хлопче, грай і не дивись на мене. Вони лагідні, тії чорні очі, але на дні я бачу *щось* вороже... (Л. Укр.); Навіть самій неважко було зрозуміти, що з нею коїться *щось* хворобливе (Ле); В цій атмосфері катастроф Є *щось* утробно-загрудинне – Як з ритму екстатичних строф Навально зроджене гудіння (Забужко); Але *щось* вічне таки є, як у душі його поета з “Полювання”, який і під дулами рушниць лише остаточно упевнився, що він – Боець (Літ. Укр.).

Щось у поєднанні зі сполуками *на зразок, на кшталт, на взір, подібне до, схоже на, близьке до, середнє між*, а також *щось* від реалізує значення “неповної подібності з позначеним предметом, явищем” [пор.: СУМ, XI, 608; 329, 15-16]: ...Лицар видає невиразний гук, *щось середнє між* людським криком і звірячим, потім зривається і раптом біжить до брами (Л. Укр.); Там, у сій монастирській келії з білосніжним дівочим ложем і чорною одежею на стіні, під чистим рядном, вона спорудила собі *щось на взір* вівтаря, завітчаного запашним зіллям, свіжими й сухими квітками (Коцюб.); А в самому низу кратини в окремих клітках було ще намальовано *щось на зразок* виставки чи преїскуранта кар за гріхи (Довж.); На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу *щось подібне до* людей, коней, вовків, гадюк, святих; *щось схоже на* війну, пожар, бійку чи потоп. Все жило в моїх очах двоїтим життям. Все кликало на порівняння, все було *до чогось подібне*, давно десь бачене, уявлене й пережите (Довж.); І ні разу при тому не спало на думку, що в цій певності звучить *щось від* хворобливого хизування, самозакохання (Ле); Він [По-Лицю-Дош] був високий, гордий і красивий, із племені, котре не знало зради. Тоді це плем’я називали “сіу”, на мові злості *щось близьке до* “гади” (Костенко); У нас її [книжку] прирівняли до елементарного товару, *щось на кшталт* мила чи цвяхів, обклали

зусібіч непосильними податками, чим фактично задушили видавничу справу (Літ. Укр.).

Займенник *щось* виявляє відтінок значення “яка-небудь справа, якесь заняття”: У виконкомі щодня почуєш коментарі до писаного, на будівництво надіються, як на *щось* цілком серйозне (Ле); Можливо, вони *щось* таки зроблять (Самчук); Бачиш, тут діло таке – дружно, то й вийде *щось* (Багр.); Флорентієць: ... Різець в руці держати не забув? Старий: Та *щось* роблю, коли нагода трапиться (Костенко).

Як вже зазначалося вище, займенник *щось* (розм.) може виражати значення “невідомо хто, якийсь невідомий; хтось”: А на могилі цвіт-соняшник стоїть, А в могилі *щось* поховане лежить. Там молода мати сина поховала, Сирою землею його закидала (Кост.); У балці стало *щось* кричати, Побігли хлопці рятувати (Шевч.); У заводським медичнім бараку Кзил-Юрти Саїд-Алі прочунався; не розплющуючи очей, лежав нерухомий, як труп. Чув, як шепотіли присутні, *щось* хлипало плачем (Ле); [Іжак]: – ...Іще вони [люди] полюбляють казати: **ЩОСЬ**. Ось висьорбаю молоко з мисочки чи там яєчко вип’ю, – вночі, звісно, – а вдень приляжу десь під хмизком поспати а чи так перепочити – і чую: “О, *щось* уже молоко оно випило. А хай йому тямиться!” Інколи, правда, вгадують, що то я. А частіше – **ЩОСЬ**, кажуть, хох-хох... (Григір Тют.).

Щось 2 “якийсь 2 предмет, точно не названий” (“той чи інший”)

У зв’язку з абстрактністю *щось* це значення іноді важко віддиференціювати від значення *щось* 1. Значення *щось* 2 реалізується у тих же контекстах, що й *якийсь* 2, виявляючи у віртуальних висловленнях синонімічні стосунки із займенниками на *-небудь*. Як слушно зазначає Т.М. Кузьміна, вживання рос. займенників “кто-то” (укр. *хтось*) , “что-то” (укр. *щось*) у віртуальних висловленнях, характерних для займенників на “-нибудь” (укр. *-небудь*), створює “художній ефект”, тобто дозволяє уявити зображуване як актуальне, конкретне, таке, яке розгортається в реальній дійсності [141, 211]. Порівняти вживання *щось* 2 у 1) розмовному й художньому мовленні, 2) публіцистичному:

1) Роман раз у раз ходив по своїх знайомих і радий був, як траплялося там напитися чаю або *щось* смачне з’їсти, бо дома того не було (Гр.); [Івженко]: ...Просимо пана композитора *щось* нам заграти. [Композитор]: Хіба *щось* з старого (Олесь); Щоб брели ми у ліс до схід

сонця рано, Щоб в дорозі *щось* перепел прострекотав... (Гер.); – Ти *щось* придумав? – *Щось* придумаю (Довж.); – ...Справді, заграйте *щось*... (Ле); – Та й піймали *щось*? – питаюся (Григір Тют.); Я, може, *щось* на світі зрозумію (Костенко); ...А у кімнаті мовчання, яке весь час треба *чимось* заповнювати... (Мал.);

2) Коли будуєш *щось* на будь-яких прикладах, то й, очевидно, виховуєш себе на них (Хв.); Немає жодної сфери життя, у якій, коли ми всі погодимося, що можемо і хочемо до *чогось* докласти сил, організувати “толоку”, то Координаційна Рада відмовилася б шукати оптимальне рішення і спосіб дії (Драч); Та й пильнувати треба, аби кущий скарб ніхто не поцупив, поліцаї не загребли і не прогавити нагоду виміняти *щось* із їстівного... (Хрещатик).

У науковому мовленні аналізоване значення реалізується, як правило, у реальних висловленнях: Окремим різновидом уточнювальних питальних речень є перепитування, тобто повторення речення чи частини речення (у тому числі й питального), висловленого співрозмовником з метою переконатися, чи саме так *щось* було сказано, виявити сумнів щодо правильності сказаного тощо (СУЛМ. Синт.); Агітація – ...Переносно – дія, що має на меті переконати в чому-небудь, спонукати до *чогось* (СІС); Акцент – ...Переносно – особлива увага до чого-небудь, підкреслення *чогось* (СІС).

Щось 3 “деякі речі” (“є такі, які...”); “що-небудь таке, чого не хочуть називати”

Займенник *щось* 3 виявляє синонімічні стосунки з *дещо* (порівняти значення “деякі речі”, “що-небудь таке, чого не хочуть називати” тощо) і реалізується в 1) розмовному, художньому та 2) публіцистичному стилі, орієнтованому на розмовне мовлення:

1) Вийди, Катре, з хати: Я *щось* маю розпитати, Де що розказати (Шевч.); – Хотів *щось* тобі сказати (Гр.); – А може, не підеш... Га? А я б тобі *щось* сказала, розказа-а-ла. Га? ... Та перелазь, перелазь! А я *щось* розкажу хороше-хороше (Виннич.); Проте з їхнього співчуття до нього було знати, що вони про *щось* догадуються (Багр.); Ось так він (час, плин часу) тече мимо вас, і ви на *щось* сподіваєтесь, а *щось* неминуче втрачаєте, і душу вам охоплює смуток від неможливості зупинити чи бодай затримати цей невблаганний плин... (Гончар);

2) – ...Законодавець літературних форм – Франція – віддала першенство відчуження поетичного разом з індустрією – Америці. Це

дуже характерно”. Звичайно, воно, може, й характерно, може, *щось* і “виходить”, та тільки “виходить”... “марксівська поетика”... чи то пак “корінфський ордер” (Хв.); Заяви про те, що твори Симоненка “збираються” й “упорядковуються” для публікації, ... треба брати з великим застереженням: *щось* зфальшують (як видно з збірки “Земне тяжіння”) і видадуть, *щось* постараться остаточно заховати (Кошел.); Його [р-н “Чотири броди” М. Стельмаха], за настановами “згори”, слід було розкласти по полицках: за *щось* похвалити, а загалом же, піддавши остракізму, вже публічно продовжити кампанію лінчування (Літ. Укр.).

Щось 4 “незначна або якась частина, кількість чого-небудь”

Щось 4 виявляє значеннєву близькість до займенників *дещо* (порівняти значення “небагато чого” [СУМ, II, 261]), *що-небудь* (порівняти значення “скільки-небудь, незначна частина чогось” [XI, 606]) і реалізується у розмовному, художньому мовленні та деяких публіцистичних жанрах, орієнтованих на розмовне мовлення і художню оповідь: Попрощались молодята, пішов Михайло чумакувати... “Запрацюю *щось*, підможуся та візьму-таки Наталю” (Вовчок); ...[Прабаба] набігавшись і наколовши босі ноги за сто з *чимсь* років, лежить тихенько вже головою до царів, і князів, і страшного суду (Довж.); Уже коли всі знали, що йому не встати з постелі, не писати віршів і не читати їх іншим, багато його друзів їздили до Черкас, щоб хоч *чимось* допомогти йому (Про В. Сим.); “Раз по раз містом вели полонених... Жінки намагалися хоч *щось* передати їм. Та де там. Відганяли палицями, стріляли (Хрещатик); порівняти також уживання *щось* у значенні “скільки-небудь, трохи”: Як це куди подіти [хлопця]? – без зайвих роздумів зголосився Іван Макарович. – Звичайно ж, до нас з бабою. *Щось* допомагатиме нам час від часу по господарству, але й житиме під опікою (Веч. Київ).

Щось 5 “приблизна кількість, міра чого-небудь”

При іменниках з часовим значенням, зі значенням міри та при числівниках *щось* (розм.) уживається для утворення синтаксичної структури (часто у сполученні з прийменниками з (*із*), *через*, *по*) на вираження значення приблизності [282, 276], тобто в значенні прийменника *близько*, *біля* [167, 105].

Основна сфера застосування *щось* 5 – розмовне мовлення та інші стильові різновиди, орієнтовані на розмовне мовлення: Грицько швидко купив величезний огород з новою хатою, з повітками, погребом, колодязем. За все те *щось* півтори сотні, чи що (Мирний); Придбав *щось* копиць з п'ятнадцять сіна (Мирний); Сольдо – дрібна монета, *щось* із 2 коп. (Коцюб.); [Петро]: ...Наколективізував сьогодні вранці *щось* душ із сорок... (М. Куліш); Чухраїнців було чимало: *щось* понад тридцять мільйонів... (Вишня); З того часу, *щось* років через десять чи двадцять, мати об'явила себе ворожкою і почала лікувати людей від зубів, пристріту й переляку, хоч і сама хворіла (Довж.); Цих фото теж у мене є з півдюжини, “На спомин” теж надписані усім. А що за спомин, тямили не дуже ми, бо нам було ще років *щось* по сім (Костенко); Витративши не таку вже й кругленьку суму (*щось* із 12 з гаком мільйонів доларів), ми повністю забезпечили б потребу України в газетному папері й не викидали б набагато більше мільйонів за кордон (Літ. Укр.).

Займенник *щось* (розм.) виявляє тенденцію до переходу в прислівник та частку [167, 104-105]. Прилягаючи до дієслова або прислівника, він виражає невизначеність причин дії чи стану, неозначеність їхнього характеру, виявляючи значення “невідомо з якої причини; чомусь”: *Щось* шелестять ясені зрадно-хитрі (Боб.); *Щось* мені так сумно, аж лякаюсь. *Щось* приходжу я в невідповідність, і чомусь, злочинниця, не каюсь (Костенко); А меценатів, готових підтримати національні видання, як ми вже із сумом констатували, на обрії *щось* не видно... (Літ. Укр.).

Займенники *щось*, *чогось* непрямо вказують на невідому причину, можливість чи неможливість реалізації потенційної діяльності: *Щось* не працюється мені; *З чогось* не сидиться на місці нам [212, 100].

Як зазначає І.Г. Матвіяс, інколи лексичне і граматичне значення займенника *щось* ще менш виразне, що дозволяє розглядати його як частку, яка вживається переважно зі значенням “ніби, здається” [167, 105], наприклад: [Панас (до невільника)]: Покинь! Ходім, бо підживитись час. [Невільник]: Та так, бо *щось* воно вже трохи теє... (Гр.); ... Я помітила, що він *щось* стріля на Мар'яну... (Вас.); Довго *щось* ходив я по городу (Довж.); *Щось* не все говориш ти мені, Семене (Ле).

Дуже рідко в значенні “те саме, що й *щось*” уживається розмовний займенник *щось-то*: – А *щось-то* вже вни з ним гадають

робити, – відповів Бенедьо (Фр.); Коли Річенко увійшов у свою квартиру, вона сиділа біля вікна і *щось-то* шила (Хотк.).

Займенник *щось* уходить до складу фразеологізмів *мати за щось* зі значенням “поважати, цінувати кого-небудь”, [тут] *щось не так* (*не те*) – “що-небудь неясне, незрозуміле”, *через щось* (*віщось*) – “з якоїсь причини, чомусь”, *чимсь жити* – “жити, існувати на які-небудь засоби, кошти”, *щось [велике] в лісі здохло* – “сталося щось незвичайне”, *щось інше* – “не цей предмет, явище” тощо [СУМ, XI, 608; ФСУМ, II, 973].

3.1.2. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т а м и Х Т О З Н А -, К А З Н А -, Б О З Н А -, Ч О Р Т З Н А -

Неозначені займенники *хтозна-хто* (розм.) [СУМ, XI, 165], *казна-хто* (розм.) [IV, 72], *бозна-хто* (розм.) [I, 212] уживаються у значенні “невідомо хто”: До свята залишився один день. А роботи – як *казна-кому*, то на три дні (Мик.); “Як вони схожі один на одного. А ми не такі. *Хтозна в кого* й повдавалися. Мабуть, у матір (Тют.); Біля хати Платона зупиняє пісня. Дзвінки хлопчачі голоси виводять *бозна-ким* принесену розповідь (Зар.); На високих валах і могилах темніють *бозна-ким* встановлені кам’яні баби... (Цюпа).

Неозначений займенник *чортзна-хто* (фам.) [СУМ, XI, 364] уживається у значенні “невідомо хто; хто-небудь, хтось”: “...*Чортзна-кому* роздає [хліб] і уранці, і увечері, а ми, уся його сім’я, та голодуємо, та їмо відважений пай, мов рештанти...” (Кв.-Осн.); “...Однак ти служиш, то вже краще йти у місто служити, а не *чортбатъказна у кого* та ще й даремно!...” (Мирний); Роман знав, що треба поздоровкатися, проз їх проходячи, але подумав собі: “От іще *чортзна-кому* куражку скидять!” – і поминув людей так, мовби їх і не помітив (Гр.); Її [Ніну Олександрівну] дратує все – і свекрушина хвороба, яку вона вважає за черговий прояв симуляції, і несвіжі яйця, які *чортзна-коли* й *чортзна в кого* купила свекруха (А.-Дав.).

Неозначений займенник *хтозна-що* (розм.) [СУМ, XI, 165] уживається у значенні “невідомо що”: А покинути дома її [дитину] не можна: і так ледве жива тією краплею молока, а як покинути, тоді й зовсім *хтойзна-що* буде (Гр.); “Він у достатках, – Петро думає, – та ще й краде, а я голодний, то що мені робити?” Й *хтойзна-що* зробив би він старості, так запалилося (Гр.); Я знаю, що ви всі думаєте про мене *хтозна* й *що* (Багр.).

Не слід плутати з іменниковим неозначеним займенником *хтозна-що* в родовому відмінку (*хтозна-чого*) омонім *хтозна-чого* в прислівниковому значенні “чомусь; невідомо з якої причини”. Наприклад: Часом так, *хтозна-чого* він сердився – “чужий”, його не розбереш... (Л. Укр.); Гафійка замовкла. Їй було досадно. Мати хлипа, а *хтозна-чого* (Коцюб.).

Займенники *казна-що* (розм.) [СУМ, IV, 72] та *бозна-що* (розм.) [I, 212] уживаються у значеннях “невідомо що”; “дурниця (дурниці)”; інколи трапляються випадки вживання *казна-що* у значенні “невідомо що” та “невідомо хто” із негативним відтінком “не вартий уваги”, “поганий”. Порівняти вживання однозначних займенників і займенникових фразеологізмів: – ...Нехай я буду *казна-що*, а не запрожець, коли сьогодні з нас один не доставе лицарської слави, а другий лицарської смерті! (П. Куліш); [Соломія]: Годі-бо тобі *Бог зна що* вигадувати, ти скажи мені краще, об чім то ти з панею радилась? (Кроп.); – *Бог зна що* верзеш ти язиком! – *Яке бог зна що?* (Н.-Лев.); “...Хіба се воля, що воно за воля? Он дворовим – воля, а нам це *казна-що*. Дурять, дурять...” (Мирний); Часто, вертаючись, Гнат думав, що більше не піде до Гапки. Ще, чого доброго, почнуть *бозна-що* ляпати язиками (Самчук); Там, як поїдете, цього вже не буде, там *катзна-що* їстимете (Багр.); Дітвора була в *казна-що* вдягнута – в дідівські важкі шапки, мокрі валянці... (Довж.); – Ти мені *казна-чого* не плети! – прикрикнула стара (Тют.); *Казна-що* лізе в голову (Бедзик); Людей карає, а сам *казна-що* виробляє (Укр. прислів'я); Завелися, як той казав: багатий за багатство, а убогий – *бозна й за віщо* вже (Укр. приказки).

Займенник *чортзна-що* (фам.) [СУМ, XI, 364] уживається у значенні “щось незрозуміле, нерозумне, нікчемне, не варте будь-якої уваги”: На мене ж *чортзна-що* плетеш, що буцім хочу я одтяти головку лисую твою... (Котл.); Тьфу! *Чортзна-що* й надряпано” (Кв.-Осн.); – У їх щастям зоветься *чортзна-що*! (П. Куліш); – Де там взявся б той вовк? *Чортзна-що* вигадують! (Н.-Лев.); [Старовський]: ...Се не війна, не оборона в нас, *А чортзна-що*! (Гр.); Про велике *чортзна-що* (у заголовку – І.Д.) (Вишня); [Товченик]: Годі молотити *чортзна-що*! (Довж.); Шкода, каже, на таких, як у нас, полях робити *чортзна-що* (Самчук); – *Чортзна-що*! – пробурмотів невдоволено [слідчий], і в мене лоскотно стиснулось серце (Збан.).

У художній літературі фіксуються випадки функціонування оказіональних різновидів згаданих займенників, зокрема *чорт(и)бать-казна-що*, *бісизна-що* (просторічне) тощо: “А то верзе *бісизна-що*...”

(Шевч.); – От бач! Накликали *чортбатьказна-що* в хату! (Кост.); *Чортибатьказна-що* воно за тарахторія... (Гончар); ...Вибивали чечітку, польку, гопака, лезгінку і ще *чортибатьказна-що*... (Загреб.).

Неозначені займенники наведеної підгрупи є надбанням розмовного мовлення і художніх текстів, орієнтованих на розмовне мовлення.

3.1.3. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування субстантивних фіксовано-неозначених займенників

Субстантивні фіксовано-неозначені займенники вживаються у тих самих контекстуально-синтаксичних умовах, що й ад'єктивні фіксовано-неозначені займенники (див. 2.1.3. і Табл. 6.).

1. Вільно функціонують у розповідних реченнях з реальним планом модальності незалежно від видо-часових показників дієслова-присудка: *Хтось щось* написав – *Хтось щось* пише – *Хтось щось* напише (писатиме); День йде по ночі, а осінь по літі, І переміні тій кінця немає. В кожній хвилині *хтось* родиться в світі, В кожній хвилині *хтось* в світі конає (Леп.); Сіяли. *Щось-таки* виросте. І *щось* виростло (Самчук); Раптом у нього [Каленюка] “*щось*” рішуче потягло поплавець у глибінь... (Рильський); Найкраще буде спустити таку розмову на землю, загальмувати її. *Хтось щось* бовкне, а той підхопить (Ле); Метелик блакитний Гойдається На шумкім потічкові... *Хтось* греблю загатить В одному місці... – У другому Хвилею Знесе загату... (Мойсієнко).

2. Як правило, не вживаються у реченнях прямої уточнювальної та прямої з'ясувальної питальності, а також у спонукальних реченнях із дієсловом-присудком у формі наказового способу: *Чи побачили ви *когось*? *Принеси *щось*! Проте у розмовному мовленні допускається вживання цих займенників: Піду поможу. Ходи зі мною, Сірко. А ти, стара, йди та приготов *щось* Лаврінові (Самчук); – Михайлику, а дядько Микола і твій тато уже повернулися додому! – І *щось* уловили? – Кілька щук і цілісіньку торбу в'юнків (Стельмах); – *Щось* сталося, товаришу лауреат? – підтанцювала вона до мене (Загреб.).

3. Значення узагальненого, а не окремого предмета, індивідуальність якого несуттєва для мовця, але суттєва його наявність як учасника ситуації, реалізується у віртуальних висловленнях (реченнях з ірреальними та потенційними модальними значеннями можливості, необхідності, обов'язковості, бажальності, умови, гіпотетичності тощо): [Мартин:] ...А найбільший призвід отой Грицько дає. Тільки він

це не сам вимудрував: *хтось*, мабуть, ходить та вісті пускає... народ підбурює (Гр.); Ще нині рано потішав себе гадкою, що, може, яку дитину до хреста принесуть, або *хтось* по метрику прийде, або *щось* іншого випадє в парохії, так що можна буде ту їзду відложити (Леп.); – Треба *щось* робити... (Вишня); Маркові що? Є скрипка у Марка. Де *хтось* би плакав, а Марко заграє (Костенко); А я все мусив славити *когось*. Чиюсь творить подобу гонористу (Костенко); Аж за третім разом селом прокотилася чутка, що Гордіїв пес здох. *Хтось* отруїв, чи, мо', *чимось* ударив, тільки тварина відмовилася вранці од їжі, а увечері одволік Гордій задубілого пса в кінець городу та й прикопав (Дім.); Настало велике безводдя, Сула впала в своїх берегах, болота в районі Тікача повисихали дощенту, очерет стояв геть пожухлий: тільки тріскіт ішов та здіймалась пилюка, коли *хтось* ним пробирався (Дім.).

На особливу увагу в аспекті синтаксичного функціонування за-слуговує вживання займенника *щось* у наступних прикладах: Йому все *щось* верзлося, і в маячні він кликав дідуся (Коцюб.); Деся за двором *щось* ревнуло (Головко); Очі важко було розплющити..., в потилицю *щось* гупало від кожного необережного повороту (Смолич). Наведені речення зі структурного погляду – двоскладні, проте з семантичного – розглядаються як односкладні безособові речення з особовим дієсловом, вжитим у безособовому значенні, оскільки слово *щось* у цих реченнях “у такій мірі неозначене, що не вносить ніякого конкретного значення суб’єкта” [145, 54; 283, 250; також див.: 326, 91, 163].

З іншого боку, речення з неозначеним суб’єктом (він мислиться як “щось”, “хтось”) та усуненим суб’єктом (який з констигації відомий, але не названий) можуть вступати у формально-семантичні співвідношення з двокомпонентними (тобто двоскладними) реченнями з підметами *хтось*, *щось* [див.: 234, 352; 332, 22]: Загарчало у мене під ліжком – *Хтось* загарчав; Засвистіло над головою – *Щось* засвистіло. Як зазначає В.Г. Шехтер, сему неозначеності у таких конструкціях виражає дієслівна форма, яка координується з імпліцитним неозначеним займенником *щось* та анафоричним *воно* [332, 22]. Порівняти також: Зате як скоїться *щось*, то вже таке, що й не вигадасш, і вві сні не виспиш, і ніде в світі не натрапиш, і не збагнеш відразу – що *воно*, звідки, чому й до чого... і вже не добрать тоді – так *воно* було чи не так і чи було справді, чи тільки примарилось Архипові Білоконю. Ні, не примарилось. Прийшло *воно* і є (Довж.); А *воно*, мабуть, дощ сьогодні буде, *воно щось* хмариться з усіх сторін (Лохвицький р-н) (приклад взято з [297, 144]).

3.2. Нефіксовано-неозначені займенники

3.2.1. Займенники з формантом - НЕБУДЬ *Хто-небудь*

Займенник *хто-небудь* [СУМ, XI, 166] має значення: 1) “яка-небудь 1 людина, все одно (байдуже) хто”; 2) “яка-небудь 2 людина, та чи інша, точно не названа людина”.

Хто-небудь 1 “яка-небудь 1 людина, все одно (байдуже) хто”

Це значення, як і значення *який-небудь 1*, реалізується у небагатьох контекстах переважно в розмовному і художньому стилях.

Наприклад: Еней стояв і дожидався, Щоб вийшов з хати *хто-небудь*, У двері стукав, добувався, Хотів був хатку з ніжки спхнуть (Котл.); Під дубом у гаю жила Гадюка, Непросипуца злюка: Усе було сичить-сичить, Щоб *кого-небудь* укусить (Гл.); Душа [Чіпчина] бажала поділитися з *ким-небудь* своїм лихом; серце – вилити накіпїлі сльози (Мирний); – Покличте *кого-небудь* (Ле).

Хто-небудь 2 “яка-небудь 2 людина, та чи інша, точно не названа людина”

Точна назва відсутня у зв'язку з несуттєвістю конкретизації виділюваного об'єкта. *Хто-небудь 2*, як і *який-небудь 2*, реалізується в усіх стильових різновидах, крім офіційно-ділового: Чіпка кричав... Кругом його дедалі більшала та більшала купа людей; довго слухали мовчки; потім *хто-небудь* увертав і своє слово... (Мирний); Був би *хто-небудь* отам в небесах, Чи ж він стерпів би, щоб в нього в очах... Люди і звірі всі вкупі боролись... (Л. Укр.); Од вулиці – тин новий і дощані нові ворота білі, на чорному тлі вирізьблено чирвою. – Це хтось двигонув собі, так двигонув! Ніяк не вгадає Давид – хто ж саме. *Хто-небудь* із куркулів, – так не рішився б же в генеральшинім саду, хоч і нема її, хоч і насіння не зосталося (Головка); А коли *хто-небудь* підводився, то з ним підводилася і розпрямлялася його тінь... (Тют.); Хіба ж *кого-небудь* ми опечалимо, Тим, що пливемо Там, де пливемо? (Костенко); Киньте, врешті! Ви коли-небудь любили? Ви *кого-небудь* любили, мораліст? (Б. Ол.); Адвокат – ...Переносно – той, хто виступає на захист *кого-* або *чого-небудь* (СІС); порівняти вживання аналізованого займенника для заповнення валентно зумовленої позиції:

сміятися, глузувати з *кого-небудь* // над *ким-небудь*; тішитись з *кого-небудь* // *ким-небудь*; навчати *кого-небудь* // *чому-небудь*... (СУЛМ. Синт.).

У конструкціях з порівняльним сполучником *ніж хто-небудь* набуває відтінку значення “яка б то не була людина” (“хто б то не був”): Але налетіла велика революційна буря і раптово і несподівано – скорше, ніж *хто-небудь* міг подумати, відкрила перед українським громадянством широкі, як здавалось – безмежні можливості політичної акції... Часто можливості були лише ілюзіями (Груш.).

Крім зафіксованого у Словнику української мови значення “яка-небудь людина, байдуже хто”, *хто-небудь*, вживаючись із заперечною часткою *не* (або виступаючи у сполуці *не хто-небудь, а...*), виражає значення “не хтось незначний, не вартий уваги, а... ”: Тоді, може, дозволите зазирнути в майбутнє?... Але “енко” суворить брови й не дозволяє. Тоді ми до нього з цитатою й не з *кого-небудь*, а з “самого” Карла Маркса... (Хв.); порівняти вживання аналізованої сполуки з метою виявлення іронічного ставлення мовця до повідомлюваного: Нарешті ми маємо можливість полемізувати з письменною людиною... і не з *ким-небудь*, а з самим богатирем Єрусланом Лазаревичем (і так називає себе наш шановний опонент) (Хв.).

Сполука *хто-небудь з (із, зі)*... виражає значення “один з багатьох (кількох)”: А хоч *хто-небудь з нас* став через це жити краще? (Вітч.).

Що-небудь

Займенник *що-небудь* [СУМ, XI, 606] має такі значення: 1) “який-небудь 1 предмет, якесь явище і т. ін. з ряду подібних; все одно який предмет, яке явище”, (“байдуже що; будь-який предмет, будь-яке явище; будь-що”); 2) “який-небудь 2 предмет; той чи інший, точно не названий” та відтінки значень: “певна справа, певне заняття”; “скільки-небудь, незначна частина чогось” тощо.

Що-небудь 1 “який-небудь 1 предмет, якесь явище і т. ін. з ряду подібних; все одно який предмет, яке явище”, (“байдуже що; будь-який предмет, будь-яке явище; будь-що”)

Це значення реалізується у тих же контекстах, що й *який-небудь 1* і *хто-небудь 1*, переважно у розмовному та художньому стилях: “...Ану, навісний, Ушквар нам *що-небудь*, нехай земля гнеться, Нехай погуляють мої козаки!” (Шевч.); Отак мінилися його думки: то

веселили одрадою, то пекли огнем туги... Щоб розірвати їх *чим-небудь*, він почав обдивлятися навкруги... (Мирний); ...Йому хочеться і собі *що-небудь* сказати, *чим-небудь* дівчат посмішити, та поки надумається, дивись – Онисько уже й розсмішив (Мирний); Соломія ладна була за *що-небудь* учепитися, аби напасти на Остапові сліди (Коцюб.); [Заброда] – Сьогодні б не мішало зтягти й тобі *що-небудь*, га? Прийшов послухати. Заспівай *що-небудь*, чуєш? (Довж.); А сто мерців, обсівши серце, ждуть моєї смерти, а своєї волі. І день при дні глевтяники жують, аби *чим-небудь* душу закропити (Стус).

Що-небудь 2 “який-небудь 2 предмет; той чи інший, точно не названий”

Реалізується це значення у тих же контекстах, що й *який-небудь 2* та *хто-небудь 2*. Наприклад, 1) розмовне і художнє мовлення, 2) публіцистичне та наукове мовлення:

1) ...Усе здихала тяжко [Оксана], а часом і перехреститься... Мабуть, *що-небудь* замишляла (Кв.-Осн.); “Чи ти вже, Ярино, Змайструвала нам *що-небудь*?” (Шевч.); Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувать *що-небудь* таке, що сам не бачив, а чув, то спершу скаже: “Коли старі люди брешуть, то й я з ними” (Шевч.); Чи земля жартує? Чи сей цвіт не в пору *Що-небудь* віщує? (Кост.); Удова слуха, часочком сама *що-небудь* промовить про бачене, про чуте (Вовчок); Згадали багато паннів гарних і розумних, але в кожній знаходили *що-небудь* негарне, *що-небудь* не до вподоби (Н.-Лев.); А вже напевно побачив би, як вони кпили з усіх тих сенсацій, а то й ще побачив би *що-небудь* цікавіше... (Багр.);

2) Він [чоловік у човні] – не володар своєї долі: не маючи весел, не здатен *що-небудь* міняти (Літ. Укр.); Акцент – ...Переносно – особлива увага до *чого-небудь*, підкреслення чогось (СІС).

Займенник *що-небудь* виявляє відтінки значень:

а) “певна справа (діло), певне заняття” (уживаючись найчастіше з дієсловом *робити*): Усяк до *чого-небудь* вдався. Той робить те, другий друге... (Гл.); Або ж то вона знає, що Герман хоть буде сам у Львові, а Готліба може й не відшукати, а гроші і без нього своє зроблять, коли ще можна *що-небудь* зробити (Фр.); ...Припливи рідко бувають і хутко минають, тільки ще томлюся досить хутко, так що ні ходити багато, ні робити *що-небудь* довго не можу (Л. Укр.); Що ж рекомендують психологи у разі розлучення? Нічого особливого: зайняти *чим-небудь*

руки, щоб не було часу на дурниці, зайняти ким-небудь голову, аби новими дурницями переплюнути старі... (Хрещатик);

б) “скільки-небудь, незначна частина чогось”: Ну, та й азартна ж ви, Любов Олександрівно! А що, хоч виграли *що-небудь*, принаймні? (Л. Укр.); Деякі люди “нових думок” на Україні тим більше могли пристати до культу Шевченкового, що справді між їхніми думками й Шевченковими було більше ниток, ніж між Шевченком і “Словом” або “Р[ускім] Сіоном”, та й самими українофілами “Просвіти” й “Правди”, які, не вважаючи на їхні акафісти Шевченкові на своїх зборах, боялись пускати з нього хоч *що-небудь* у мужицтво (Драг.).

У складі сполуки *не що-небудь*, а... аналізований займенник уживається для виділення, підкреслення ваги, значущості чого-небудь і виражає значення “не щось незначне, не варте уваги, а...”: Не раз за чужою роботою в думках бачив [Мар’ян] себе на своєму полі з косою. Це був вінець його тихої надії. А як було не надіятися, адже ходив він *не біля чого-небудь*, а коло землі (Стельмах); Іще крига на річках, Сніг іскриться на полях, А уже дрібна вівоянка заспіває людям зранку *Не що-небудь*, а веснянку... (Стельмах).

У сполуці *через що-небудь* виражається значення “з якої-небудь причини; чомусь”: Це не може бути, щоб лист пропав, може, пошта опізнилася *через що-небудь* (Коцюб.).

У реченні *що-небудь* може виконувати формальну функцію узагальнювального слова при однорідних членах або співвідносного слова (аналогічного до вказівного займенника *те*), що вводить підрядне речення, наприклад: Любо було Олексієві, як він поставив було перед дівчатами на столі *чого-небудь* “промочити уста” – миску яблук або вишень, і вже було присуне миску щоразу близенько до Мар’янки, щоб сміліш було їй простягнути руку (П. Куліш); І ми сідали, він давав нам чаю, і до вогню пускав, і так давав *що-небудь*, що просили... (Л. Укр.).

3.2.2. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м БУДЬ-

Займенники *будь-хто*, *будь-що* реалізують свої значення переважно в розмовному, художньому і публіцистичному мовленні.

Будь-хто

Займенник *будь-хто* [СУМ, I, 250] вживається у значенні “все одно (байдуже) хто; хто завгодно; всякий”: Хотів би Маковей опинитись зараз на місці *будь-кого* з них, бути на самому вістрі полку,

спрямованого на захід... (Гончар); Це вже була не та білява жінка, що увійшла мотивом в спів поета, уже не острів шлюбного кохання, уже не власність *будь-кого* з мужчин, вся – мов розвіяні довгасті коси, мов випалі дощі, саможертвна, як просфора, поділена на всіх (Стус); – ...*Будь-кого* у хату ти з доброго дива не впустиш (Ле); – Я не зобов'язаний говорити *будь-кому* про свої почуття, – мовив я, відчуваючи, що мушу боротися за Світлану і що буду боротися за неї (Гуц.); Новий проект досить демократичний, і в ньому може взяти участь *будь-хто* із молодих вітчизняних артистів (Хрещатик); У мистецтві залицяння, де чаклунські спокуси переплелися із догматичним тиском на обранця, ви здатні *будь-кому* дати фору (Хрещатик).

У порівняльних контекстах *будь-хто* набуває відтінку значення “хто б то не був”: Йому [Хомі Романовичу] більше, може, ніж *будь-кому*, було чого переживати (Гончар).

Будь-що

Займенник *будь-що* [СУМ, I, 250] вживається у значенні “все одно (байдуже) що, що завгодно”: Із чоловіків ніхто не зважився сказати *будь-що*, тільки дивились на чеченця (Головка); Якнайбільше спокою, кріпись, Любов Прохорівно! Твоя гра йде на *будь-що*! (Ле); Стіннівка була в цеху, куди мене послано, – то й там навіть нічого про мене ніхто не писав. Хоч би вилаяли за нехлюйство й цілковите невміння *будь-що* робити, чим я відзначався досить тривалий час, – де там! (Загреб.); Просто мені зараз ліньки *будь-що* розказувати (Гуц.).

Прилягаючи до дієслова, *будь-що* виступає прислівником зі значенням “за всяку ціну; що б [то] не було; при всяких умовах; обов'язково, неодмінно” [ССУМ, I, 102; СУМ, I, 250;]: Поставивши собі за мету *будь-що* зблизитися з ним, розвіяти ті неприємні тепер йому спогади Саїда про Абдулхая Аріфова, вирішив зайти, вітати з новосіллям (Ле); Впіймавшись десь на грішному ділі, старшина намагався *будь-що* перейняти всю вину на себе, вигородити свого командира, нічим не очорнити його (Гончар); Йому [коню Шепталові] кортіло *будь-що* виправдати Степана, довести, що той не мав кого послати у привід і лише через безвихідь потривожив Шептала (Дрозд); – Е, дочко, так не можна. Не годиться, щоб воно нехристом росло. Не цуценья ж, а людина. Ні, ні. Завтра дасть Бог неділю, подамося в Опішне або Покрівське й похрестимо. *Будь-що*. Бо яке ж воно... (Григір Тют.); Згадаймо, як у часи холодної війни вздовж радянських кордонів транслиювалися російськомовні радіопередачі західних

компаній: Радіо “Свобода” та ВВС. У свою чергу, Радянський Союз намагався *будь-що* заглушити своїх громадян від “невигідної” для влади інформації (Хрещатик).

У значенні “те саме, що *будь-що* (присл.)” вживається прислівник *будь-що-будь* [СУМ, I, 250]: Ним володіла одна думка. Здійснити її він мусив *будь-що-будь* (Ільч.); Але Варвара знала тепер тільки одне – їй треба *будь-що-будь* знайти дивізію Повха, де б вона не була... (Перв.).

3.2.3. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м -БУДЬ (розм.)

Хто-будь

Займенник *хто-будь* (розм.) має значення “абихто, хто-небудь, кожний” [СУМ, XI, 165]: З церкви виходив [Юріштан] – не відіб’єшся: той просить ласки зайти до хати, той кличе на обід, той до корчми. Та все не *хто-будь*, все багачі, перші газди (Хотк.); Чужі всі були, чужі доокола. Вороги. Знала, що якби попробувала розказати *кому-будь*, от хоч би цьому спасителеві, що стоїть спижеве розп’яття на столику, – то й він би зрадив (Хотк.); Тут добре. Затишно. Самі вілли. В них мешкають тільки пани. Сюди *хто-будь* не заходить (Леп.); Не неси, дівчино, Не неси, рибчино, Свого серця між люди. Бо *хто-будь* зневажає, Лихе слово скаже, Остане рана в грудях (Леп.).

Що-будь

Займенник *що-будь* (розм.) [СУМ, XI, 601] означає “те саме, що й *що-небудь*”: І ругався мені Вавілонців собор: “Заспівай нам *що-будь*! Про Сіон! Про Табор!” (Фр.); Хоч би *що-будь* вимовила, нехай таке саме немиле, нехай гірше, та інше! (Вовчок); То як почне народ бунтуватися, то стриму тому нема. *Чим-будь* не залагодиш (Круш.).

У складі сполуки за *що-будь* згаданий займенник виражає значення “через які-небудь дрібниці”: А в коршмах ішов формальний карнавал, гуляла молодіж, старші роздебендювали про колишні буки та про нову свободу, кпили з панів, та, не маючи на кім виявити свого свобідного духа, за *що-будь* заходили у сварку... (Фр.).

3.2.4. З а й м е н н и к и з ф о р м а н т о м АБИ-

Основною сферою вживання займенників *абихто* й *абищо* є розмовний, художній та наближений до них публіцистичний стиль.

Абихто

Займенник *абихто* [СУМ, I, 3] вживається у значенні “будь-хто, хто-небудь, кожний”: Та, гляди, станеться, хоч і не зо мною, хоч і *аби* з

ким, яка причина, то опісля і страшно відвічати (Кв.-Осн.); – А на мене, – говорю, – то я б із малою дитиною розмовляла. Нехай мені спочує *абихто*! Свої думки-гадки повимовляю, поплачу... (Вовчок); ...Він [Башкир] ... не раз і цілувалися з губернатором. А кому не звісно, що губернатор так *аби* з *ким* не поцілується! (Мирний); – Слова, фрази! – шепотить Хо. – Се *абихто* зможе! (Коцюб.); Побить – то й *абихто* знайдеться, – то інше діло пожалувать! (Укр. прислів'я).

Абищо

Займенник *абищо* [СУМ, I, 3] вживається у значенні “байдуже що, що-небудь, будь-що”: – Може, гроші зостануться, набери Христі хоч *абищо* на кофтину. Дівка ж таки! (Головка); Останнім часом Валентин Модестович звик до думки, що Маєвський *абичого* йому не порадить (Шовк.); Пишу вам, друзі, неспроста, *Абищо* написати. Усе село цього листа Повинно прочитати (Воскр.).

Абищо може вживатися й у значенні іменника *дрібниця*: Мірошник мав хороший млин. В хазяйстві не *абищо* він: Про це гаразд усякий знає... (Гл.); [Прочанин]: Вжеж! Батьківське надбання не *абищо* (Л. Укр.).

Займенник *абищо* виявляє також відтінок значення “дурниця, нісенітниця”: [Другий відпущеник]: От і все неправда! Верзе *абищо*! Ти не слухай, пані. Я розкажу доладніше (Л. Укр.).

Займенник *абищо* може вживатися для вираження несхвального, зневажливого ставлення до особи, реалізуючи значення “той, хто не заслуговує на увагу, нікчемний (нікчема), незначний” [ССУМ, I, 1021-1022] (пор. із заперечною часткою *не*): Сучкові Роман розказував, що він поки так собі, нічого не робить, розглядається, до чого братися: чи службу брати, чи комерцію заводити, і натякав, що в нього є на ту комерцію гроші. Це він вигадував на те, щоб Сучок його мав не за *абищо* (Гр.).

У складі фразеологізму [*не*] *хай тобі (йому, їй) абищо* (лайл.) уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь, несхвалення чогось [ФСУМ, I, 13]: – Хух. Зморився, хай тобі *абищо*. Не на Курінь сказав “абищо”, а на саме оте Абищо. А що воно таке, ніхто не знає, навіть сам дядько Демид (Григір Тют.); Нехай тобі *абищо*! (Укр. прислів'я).

3.2.5. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування субстантивних нефіксовано-неозначених займенників

Субстантивні нефіксовано-неозначені займенники вживаються у тих самих контекстуально-синтаксичних умовах, що й ад'єктивні нефіксовано-неозначені займенники (див. 2.2.5. і Табл. 6.).

1. Не вживаються у реченнях з модальним значенням реальності, у яких присудок виражений дієсловом у формі минулого та теперішнього актуального часу: **Хто-небудь* писав (написав, пише) *що-небудь кому-небудь*.

2. Вільно вживаються у реченнях з ірреальними та потенційними модальними значеннями (бажання, умови, можливості, необхідності, гіпотетичності тощо): Він [Грицько] шукав за *що-небудь* причепитися, вилятися, зірвати на *кому-небудь* своє накипіле зло (Мирний); Може, й справді *хто-небудь* із наших учених зацікавиться і виконає думку покійного Житецького... (Мирний); Коли ж на мене прийде Годинонька така, То мушу написати *Що-небудь* для “Дзвінка” (Л. Укр.); Дитинча маленьке, як тільки починало було спинатися на ноги і коли його чи запитають про *що-небудь*, чи загадають що робити, зразу воно лізе до потилиці й починає чухатись (Вишня); Мені не треба слави, ані грошей, ані щоб сильний світу похвалив, – аби *хто-небудь*, мислію возросший, до мене часом слух свій прихилив (Костенко).

3. Вживаються у реченнях із дієсловом-присудком у формі теперішнього неактуального часу та минулого часу недоконаного виду на позначення повторюваних, постійних, звичайних дій: Завжди *хто-небудь* приходив поплескати язиком; Деякі з них втискувалися [в чергу] щасливо й непомітно, але більшість виявляли, і тоді *хто-небудь* кричав у темряві: – Микифор! Сюди! (Тют.).

4. Уживаються у розповідних реченнях із дієсловом-присудком у формі майбутнього часу (доконаного виду): “...Спи, козаче, душа щира! *Хто-небудь* згадає” (Шевч.); За що ж, – *хто-небудь* попитає, – Зозуля Півня вихваляє? (Гл.); [Іван:] Ето, значить, у нас серед майстров на железной дороге допускається... вольная беседа... Ну, *хто-небудь* там *што-небудь* своє і ізмислить... (Мирний); – Ну, скажу *що-небудь*. Скажу – були всякі, – подумавши трохи, відповів Чиж (Довж.).

5. Вільно вживаються в питальних реченнях, спонукальних реченнях (з дієслівними формами наказового способу): [Палажка:] А дома ще *хто-небудь* зостався? (Мирний); – ...Пишете *що-небудь*?

(Вишня); Та випий *що-небудь* (Самчук); Чи є у тебе *що-небудь* почитати? Почитай *що-небудь*!

Питальні речення з підметом, вираженим неозначеним займенником *хто-небудь*, семантично співвідносні з односкладними неозначено-особовими реченнями. Порівняти: Про мене *хто-небудь* запитував? – Про мене запитували?

3.3. Напівнеозначені займенники

3.3.1. Займенники з формантом *ДЕ-* *Дехто*

Займенник *дехто* [СУМ, II, 260] має значення: 1) “деякі люди (є такі, які...), невелика група людей з числа інших”; 2) “хтось, кого не хочуть називати”.

Дехто 1 “деякі люди (є такі, які...), невелика група людей з числа інших”

Займенник *дехто* 1 реалізується в 1) розмовному та художньому стилі, 2) публіцистичному, рідше – 3) науковому стилі:

1) Двоє-троє пряхуть сало на вогні, на шпичку настромивши; *дехто* люльки курить (Гр.); *Дехто* так іще звечора волами посунув [на ярмарок] (Вишня); ...Вперед лавина кинулась, А *дехто* ницьма вниз (Поліщук); *Дехто* з присутніх усміхнувся (Ле); Операція Порфира нескладна: підхопивши ящик, що пропливає перед тобою, маєш загнати в нього цвях і відправити далі сусідові. *Декому* робота ця здається нудною, одноманітною, а Порфир і в ній знаходить для себе смак, бо тут він уже ніби серед черешень, в садах (Гончар);

2) До прийняття християнства це свято [Андрія] називали Калитою. *Дехто* вважає, що воно походить від слова “календи” (Столиця); *Дехто* знає лише про два україножерські документи: Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський акт 1876-го (Літ. Укр.); *Дехто* кричить у Львові: геть православних за Збруч, забуваючи при тому, що справа з відродженням Української Автокефальної Православної Церкви буде складнішою, аніж справа легалізації Української Католицької (Драч); В Україні ніхто нікому не забороняє говорити хоч і китайською, але чому *дехто* обурюється, якщо свідомі українці ставлять питання, що в державних установах України має бути державна мова – українська (Карп.);

3) *Дехто* з українських романтиків, наприклад, Куліш, навіть уважав сучасну українську мову властивою “праруською” або “староруською” мовою “серця народу” ... (Чиж.); *Дехто* з радянських авторів ... подеколи згадували цей вірш, але він появився в друку щойно в посмертній збірці “Поезії” (1966) (Кошел.); *Дехто* (А. Мейє, В. Георгієв) заперечують існування в давньоіндоевропейському консонантизмі задньоязикових палаталізованих звуків (Іст. грам. укр. мови).

Дехто 2 “хтось, кого не хочуть називати”

Займенник *дехто* 2 найчастіше використовується у випадках непрямой референції [див.: 13, 15], коли мовець удається до хитрощів та натяків на співрозмовника або на якихось осіб, відомих йому і співрозмовникові (так зване “змовницьке” вживання займенника [195, 213]), прагне заінтригувати, тимчасово приховати, передчасно не розкривати інкогніто; або ж тоді, коли мовець хоче замовчати про самого себе, приховати себе “під маскою” 3-ої особи [141, 201]. Проте, як зазначає М.О. Шелякін, уживання займенників на “*кое-*” (укр. *де-*) щодо особових займенників 3-ої особи (у тому числі й синтаксичного вираження), може характеризуватися відомістю позначуваного займенником на “*кое-*” для займенників 3-ої особи і несуттєвістю її для мовця [329, 18-19]. Наприклад: –...Тарабанша прочумалася, а в неї вже нічого нема. Тільки *дехто* з дворових і зостався при ній, більше старі жінки, приживалки, сказать (Хотк.).

Подібне евфемістичне вживання *дехто* 2 властиве таким мовним різновидам, для яких актуальним є намір замовчати, приховати, натякнути на кого-небудь і які використовують мовну гру, тобто 1) розмовному та художньому стилям, епістолярному, 2) публіцистичному стилю, особливо газетно-публіцистичним жанрам (у яких *дехто* 2 набуває додаткових відтінків несхвалення, обурення, негативного ставлення до осіб, позначених цим займенником). Наприклад:

1) За останній час хворить тьотя [Антанта] стала....Умре, мабуть, тьотя... Але ще вона бадьориться... Налякує... *Дехто* ще слухає... (Вишня); Як нові “бонавентури”, Ллють вони помії в “Раду” І замість літератури Вносять сміття у громаду. Ой, нуте, писарі, Розгортайте букварі. Корольов, Єфремов, Гехтер, Все, як бачте, українці, Та й із наших таки *дехто* Сиплють в юшку по крупинці. Ой, нуте, писарі, Новомодні кухарі! (Чупр.); [Лавро]: Так, Макаре, то не лихо, що хліб

вийшов глевкий, – трапляється, а лихо, що *дехто* з нас ще на ідеологію глевкий (М. Куліш); [Флорентієць]: Між іншим, *дехто* вибирав не втечу, хоч міг так само зв'язатись, втекти. Буонарроті захищав фортецю. Чи, може, він бездарніший, ніж ти? (Костенко);

2) А коли не вияснено науковим способом до наукової безсторонності, що таке наша народна мова, то хіба не завчасно було і єсть жадати, щоб державна власть завела її у школи, та ще й не тільки у нижчі, але й в університети у Києві і Харкові, як те висказувалося у жалібних письмах *декого* з наших і галицьких народовців? (Драг.); От вам примірна постановка питання: – “нам відомо, що *дехто* з товаришів Хвильового, перебуваючи в Києві, не цурався і того, щоб намацати ґрунт для утворення у Києві групи своїх симпатиків” (Хв.); Гостро стоїть проблема національного збереження українців у Словаччині. Причому також є очевидним, що про її штучне створення *дехто* подбав... (Драч); Нашу незалежність у глухий кут не загнати. Навіть якщо цього *декому* дуже хочеться (у заголовку – І.Д.) (Карп.); Енергетичні проблеми, які останнім часом заповнили вітчизняну економіку, значно ускладнюються невизначеністю долі української газотранспортної системи, яку останнім часом в міждержавних політичних іграх *дехто* почав скидати з шальок газових терезів (Уряд. кур'єр).

Повторюваний займенник *дехто* виявляє відтінок значення “один, другий (інший)...” або “одні, другі (інші)...”: Юрба так вся і сколихнулася, почувши ті слова. *Дехто* зітхає, *дехто* охкає, хреститься, і всі повернулися в той бік, відкіля мусив іти Коваленко (Гр.); *Дехто* обглянувся лякливо, *дехто* перехрестився (Коб.); *Дехто*, поборений утомою, заснув. *Дехто*, сидячи навкарачки, куняв, байдужий, чекаючи на загибель, як люди, засуджені на страту. *Дехто* безсило плакав (Петров); Пил спадав. *Дехто* з Андрійового загону втік. *Дехто* простягав руки, і йому рубали руки... (Янов.); *Дехто* щастям своїм платив. *Дехто* платив сумлінням. *Дехто* – золотом золотим. А *дехто* – вельми сумнівним (Костенко).

Дещо

Займенник *дещо* [СУМ, II, 261] вживається у значенні: 1) “деякі речі, небагато чого; що-небудь, щось”; 2) “що-небудь таке, чого не хочуть називати”; 3) у значенні прислівника – “те саме, що *трохи*”.

Дещо 1 “деякі речі, небагато чого; що-небудь, щось”

Дещо 1 уживається в 1) розмовному та художньому стилях, 2) публіцистичному та науковому (зокрема публіцистично-науковому підстилі):

1) Воздвиженський зирнув у дзеркало, плюнув, поправив *дещо* й зав'язав шию (Н.-Лев.); Коло дверей мисники з дорогим посудом: черлені миси й тарілки срібні, нюренберзькі позлотисті кубки, чарки та ще *дещо* (Гр.); *Дещо* видмуть бурі дужі, Робачіння *дещо* з'їсть, *Дещо* виб'ють ранні стужі, Але також буде й ріст! (Граб.); Через тиждень старі перебралися... Тут недалеко, через сіни у малу хатчину. Забрали того небагато, але *дещо* таки забрали (Самчук); Тоді зацікавився вже й творами Арістотеля, його естетичними нормами, уподобав *дещо* з них і переконав себе, що саме з цими нормами легше на світі живеться (Ле); Після роздачі в кухні *дещо* лишилося, і Ференц оголосив бункерові, щоб ішли з посудом на подвір'я: руський Гриша даватиме суп (Гончар);

2) *Дещо* в поезії Олеся продовжувало Щоголіва, *дещо* Самійленка – його близьких земляків (Груш.); Мова засвоїла певну, хоч і не значну, кількість скандинавських слів, словесність прийняла *дещо* із скандинавських переказів... (Чиж.); І протягом оповідання бувають “загальні місця”, наприклад, опис країни, де відбувається дія, оцінка подій або відмова від оцінки, вибачення, що автор розповідає лише “*дещо*”, “небагато з багатого” матеріалу, що можна було б подати, і т. д. (Чиж.); ...[Василь] Мова випередив свій час і *де* в чому є близький до мистецтва ХХ сторіччя, якимись рисочками нагадуючи театр Миколи Куліша і торуючи йому шлях (Шерех); “...Можливо, якщо всі земні предмети і мають *дещо* спільне, так це не те, що ми вміємо називати їх “земними”...” (Мовознавство); ...Дужі хлопці в цивільному зайшли до хати, понишпорили по закутках, шухлядах, забрали *дещо* з листів, записів... (Літ. Укр.).

Дещо 2 “що-небудь таке, чого не хочуть називати”

У цьому значенні *дещо* виконує евфемістичну роль – замовчує, приховує, інтригує, натякає на важливості предмета мовлення для співрозмовників тощо і реалізується у 1) розмовному та художньому мовленні, 2) публіцистиці:

1) І невже ж ти [мамо природо] не бачиш (здається, міліонами своїх очей могла б ти побачити *дещо*!), скільки горя, зовсім

непотрібного горя, скільки муки, нічим не втишимої муки завдаєш ти цинізмом отим найніжнішим, найліпшим, найкращим поміж твоїх дітей? (Фр.); Не простий був той пишний короленко, А *дещо* знав (Гр.); [Другий голос]: – Нічого. Сила за нами. ... Ми теж *дещо* знаємо (Хв.); *Дещо* з українознавства (назва твору – І.Д.) (Вишня); – Та перестань же, зрештою, зашиблюватися в такі ущипливі нетрі! Як секретар, я тобі нічого не говорив з приводу твоїх особистих справ, це ти добре знаєш. А мав би *дещо* сказати... (Ле); – Я вам *дещо* поясню потім... не сьогодні! (Ле);

2) *Дещо* про почерк, зародження та історію графології (у назві-заголовку – І.Д.) (Про почерк); *Дещо* про честь і гідність (у заголовку – І.Д.) (Карп.).

Дещо 3 у значенні прислівника “те саме, що *трохи*”

Згадане прислівникове значення виявляється у займенника *дещо*, який прилягає до дієслова, дієприкметника, прикметника, прислівника або рідко – іменника та реалізується у 1) розмовному та художньому, 2) публіцистичному та науковому стилях:

1) Від гімназиста Михайла Драгоманова *дещо* молодші за нього Панас [Хропко] та його брат Іван дізналися про І. Котляревського та Г. Квітку-Основ'яненка, захопилися поезією Т. Шевченка, “Народними оповіданнями” Марка Вовчка (Мирний); Лишили йому *дещо* посліду і овочів (Самчук); Солідний молодий чоловік, хоч *дещо* і несподівано, повернувся в Узбеччину не для того ж, щоб раптом стати... екзотичним, рафінованим донжуаном (Ле); ...Відповідь *дещо* спантеличила Репетюка, але він зміркував і стелював плечима... (Смолич); У другій половині дня напруга бою *дещо* спала, і Черниш, блукаючи з важкими думами по готелю, зустрів у більярдному залі Ференца (Гончар);

2) Так, анонімне опитування студентів київських вузів засвідчило, що кожен третій з них вживав або вживає наркотики. У школах міста цей показник *дещо* нижчий – до 30 % старшокласників за тих чи інших умов уже познайомилися з наркотичним зіллям (Президент. вісн.); Проблеми, про які ми раніше, можливо, знали *дещо* відсторонено, тепер приступилися впритул, вимагаючи їх практичного і негайного розв'язання (Драч); *Дещо* правди є в афоризмі, що “хто знає лише власний народ, той його не знає” (Укр. душа); Позиційна зміна [ѣ] на [і], що відбулася у мові східних слов'ян дописемного пері-

оду, *дещо* розширила функціональне навантаження фонем [i]... (Іст. грам. укр. мови); У художній літературі, публіцистиці *дещо* змінюється перспектива висловлювання, оскільки ситуація розкривається через контекст і особа частіше формально виражена, ніж у конкретній ситуації розмови (Плющ); Широке застосування потужних індукторів МОФС – протиепілептичних засобів бензоналу і фенобарбіталу – *дещо* обмежене у зв'язку з їх снодійним і седативним ефектами (Мед. хімія).

Займенник *дещо*, як і *дехто*, може поєднуватися з прислівником *багато* у сполучення, що становить один член речення – підмет або додаток: *Багато дечого* взяли з моєї темної комори і в море нишком однесли (Шевч.); Якби ви з нами подружили, *Багато б дечому* навчились! (Шевч.); *Багато дечого* залишилось після вечері.

Якщо при займенникові *дещо* у ролі його означення вживається інший займенник, наприклад, *своє*, то останній, незважаючи на наявність у реченні означуваного *дещо*, до певної міри сприймається як субстантивований: – Я, бач, задумав писати *дещо* своє... а тим часом складаю собі свої пересвідчення, – промовив Дашкевич несміливо (Н.-Лев.).

3.3.2. Контекстуально-синтаксичні умови функціонування субстантивних напівнеозначених займенників

Субстантивні напівнеозначені займенники вживаються у тих самих контекстуально-синтаксичних умовах, що й ад'єктивні напівнеозначені займенники (див. 2.3.2. і Табл. 6.).

1. Вільно вживаються у розповідних реченнях із дієсловом-присудком у всіх часових планах: Проте вечорами *дехто* запрягав коні і порожнем вимикався на ніч з села (Коцюб.); *Дехто* з студентів встиг уже скинути сорочки. Деякі лінкувато порозлягались на траві (Довж.); – А знаєте, ви *дечого* варті (Ле).

2. Вільно вживаються у реченнях з модальними значеннями бажання, можливості, необхідності, обов'язковості, гіпотетичності тощо: Та від їх [друзів] мало що було [про листи]: *декому* не можна було, а *дехто*... Всяке було! (Гр.); Необхідно *дещо* розповісти тобі; Хочу *дещо* розказати; Здається, *дещо* забули; Хоч би *дещо* не забути.

3. Не вживаються у питальних та спонукальних реченнях: **Дехто* прийшов? *Принеси мені *дещо*!

3.4. Функціонування безафіксних займенників *хто*, *що* у значенні неозначених

3.4.1. Як зазначалося в Р. II (див. 2.4.), безафіксні займенники *хто*, *що* можуть виражати неозначеність. Вони характеризуються стилістичною маркованістю і вживаються переважно в розмовному мовленні, художніх та публіцистичних текстах, орієнтованих на розмовне мовлення.

Хто

Займенник *хто* [СУМ, XI, 164-165] вживається в значенні “хто-небудь, яка-небудь людина, істота; хтось”: Може, й бандуру ще *хто* учує, Й серце заніє і затоскує... (А. Метлинський); Велике село Піски. Розкинулось, розляглося і вздовж, і вшир, і впоперек на рівній низині, в балці, а перед самим селом мов *хто* борошна насипав – білого піску серед чорної землі. Так, наче *хто* білий килимок прослав, щоб витирати ноги, вступаючи в село (Мирний); [Старовський]: Іще скажи: чи міг почути *хто*, як ти казав Карпові й варті гасло? (Гр.); Питав я раз його, чого він умирає, чи з морозу, чи з *кого* слабість перейшла на нього (він часом так про інших говорив, коли *хто* умирав) (Л. Укр.); Любові нової, без слів, побитих Вустами євнухів, вустами серць, В перчатки вкладених – щоб не побачив *хто*, Який там льох вонючий і отруйний (Влизько); Бувало, й зайде *хто*, – переспить чи дощ перебуде та й піде (Багр.); Іще грозився [Гордій], що коли й справді *хто* підсипав отрути [псові], то хай наперед лаштує собі домовину: він, Гордій, розшука й під землею... (Дім.).

При повторенні (переважно на початку речення) займенник *хто* виявляє розділове неозначено-видільне значення, подібне до неозначених займенників на *де-* (“дехто”, “деякий”), з додатковим відтінком переліку (“один, другий (інший) ...”) або вказівності (“той”). Наприклад: Уночі у сонних мріях Летимо ми геть од світу, *Хто* летить в безодню чорну, *Хто* в сріблясті емпіреї, *Хто* хаос непевний бачить, *Хто* з зірками водить коло... (Л. Укр.); Пора б заміж, та нікому брати, позаяк хлопців призвано на службу, а ті, що демобілізувалися, побачивши світу, подалися *хто* у Донбас, на шахти, *хто* в місто, на заводи (Григір Тют.); Через ліс-переліс, через море навкіс Новий рік для людей подарунки ніс: *Кому* – шапку смушеву, *кому* – люльку дешеvu, *Кому* – модерні кастети, *кому* – фотонні ракети, *Кому* – солі до бараболі, *кому* – три снопи вітру в полі, *Кому* – пушок на рило, а дядькові Кирилові – крила (Драч); *Хто* боїться густого лісу, *Хто* –

запродати совість бісу, *Хто* – доносу, а *хто* – обмови, *Хто* – людської живої мови, *Хто* боїться тиші, *хто* – грому, *Хто* – знічев'я набить оскому, *Хто* – на рівній дорозі впасти, *Хто* – збрехати, а *хто* – украсти, *Хто* – веселого, а *хто* – сумного, *Хто* – поїсти мало, *хто* – много, *Хто* боїться мати дитину, *Хто* – в собі убити людину, *Хто* боїться вогню і кулі, *Хто* боїться крику зозулі... (Лубк.).

У складі фразеологізмів (стійких сполук) [ФСУМ, II, 936-937] *хоч [би] хто* вживається зі значенням “байдуже яка людина, будь-яка з можливих; будь-хто, всякий, кожний”: Почув би ти, що Шпак розумний каже, – Завидно стане *хоч кому* (Гл.); *хто [ж його (тебе, їх і т. ін.)]* *знає (зна)* зі значенням “невідомо, неясно”: *Хто зна його*, де він брав ті прізвиська! (Н.-Лев.); *хто завгодно, хто хочеш* із значенням “будь-хто, перший-ліпший”: Нехай би *хто завгодно* приїхав і подивився – таку красу не можна не похвалити (Янов.).

Сполуки *багато хто, мало хто* (як і сполуки *багато що, мало що*) за значенням співвідносні з неозначеними займенниками на *де-*, але відрізняються від них тим, що вказують не просто на неозначені особи (предмети), а на велику (*багато*) чи на обмежену (*мало*) кількість їх [256, 31]: Він боявсь лазарета, як пекла, бо з того лазарета *мало хто* вертався до казарм (Н.-Лев.); Паніка поширювалася і на мешканців сусідніх будинків, *багато хто* з них утікав щодуху (Хрещатик).

У сполуці *не хто інший, як...* реалізується значення “саме ця особа”: Чутка про те, що побито іскрівців і що командир “Іскри” *не хто інший, як* колишній голова троянівської артілі Оксен, облетіла район одним подихом (Тют.) тощо.

У сполуці *хто інший (хто другий)* згаданий займенник означає “не ця особа”: – Пішли б ви заміж? – Не хочу я заміж, – чутно крізь сльози, – чоловік битиме... – Та не за *кого другого*, Наталю, за мене. Підете, кажіть? Підете? (Мирний); [Карпо]: От я й прийшов. Який же загад буде? [Коваленко]: Та загад сей такий: як хочеш ти, Дак і берись, а ні – нехай *хто інший* (Гр.); А, по-друге, казали, що до Рахіри не годиться йому, Саві, ходити. Вона близька своячка його. Його мами рідної сестри донька, – гріх! Та се йому дуже в голові! Хай *хто інший* таких гріхів боїться, йому не страшно перед ними... (Коб.).

Що

Займенник *що* [СУМ, XI, 595] вживається у значенні “що-небудь, щось, скільки-небудь, дещо”: Не пожалій лиш золотого Для Феба світлого, ясного, Та і мені *що* перекинь (Котл.); “...Та який його

погляд – і любий, і страшний: як стрінешся, так і затіпаєшся, як од чого недоброго, од чого злого... а все любий!” (Мирний); [Грицько]: Та ще хоч би за що добре ми билися, а то за чортзна-що! [Козак із бандурою]: За лядську ласку (Гр.); А, може, то так він, – наморився? Чи в хуторах що недобре почув? (Головко).

Що вживається у складі стійких сполук [ФСУМ, II, 971-973] не що інше, як... зі значенням “саме це (саме цей предмет)”; що інше зі значенням “не цей предмет, явище тощо”: Уживали ми різних способів, щоб йому якось допомагати харчами або чим іншим, але з того нічого не вийшло, за винятком двох чи трьох разів, коли пощастило передати масло та яблука (Танюк); хай там що, хоч [би] що зі значенням “за будь-яких умов і обставин; неодмінно”, а також “кому-небудь однаково, байдуже; кого-небудь нічого не хвилює”: – Дмитре, довго того часу попоїсти? – Встигну ще. – І так завжди. Готуй, готуй, а йому хоч би що, – зачиняючи ворота, проводить [Докія] очима сина (Стельмах); Боягуз не піде в холодні осінні ночі ганятися по гирлу та лиманах за швидкохідними браконьєрськими моторками та сходитись з ними в смертельних поєдинках. А Порфир би пішов, хай там що (Гончар); що хоч, що завгодно (попало), що хочеш зі значенням “усе без винятку, будь-що”; кому що, а [кому]... вживається при вказівці на виділення чийх-небудь бажань, дій, вчинків, інтересів тощо з ряду загальних: – О, кому що, а Левкові поцілунки! – одразу жвавішає вузьке, довгасте обличчя Зосі (Стельмах); мало що зі значенням “що завгодно”: – А чого йому [собаці] по дворі бігати? – обізвалася стара Дейнега. – Там же діти, чи хто п’яний вийде, мало що може статися (Гуц.) тощо.

На особливу увагу заслуговують сполуки типу хто що (хто чим): Хворіли майже всі в гарнізоні, хто чим (Президент. вісн.). На думку Є.М. Сидоренко, відповідні сполуки (“кто чем”) у російській мові виступають одним членом речення, синтаксичне навантаження якого визначається за другим компонентом, що має значення неозначеного займенника “чем-нибудь” (пор. укр.: чим = чим-небудь), а перший компонент уживається у вибірковій функції і подібний за значенням до займенника “каждый” (укр. кожний) [248, 91-92]. Порівняти також: Аби чимшвидше дістатися протилежного берега, загібали хто чим міг – і саперними лопатками, і прикладами, а то й долонями (Веч. Київ), де компоненти аналогічної сполуки лише формально вказують на те, що мова йде про осіб (хто), предмети (що) тощо. Вживання таких сполук характеризується можливістю заміни другого компо-

нента (наприклад, *хто що, хто куди, хто як* і под.: Робили *хто що*; Розбіглися *хто куди*; Розсілись *хто як* тощо) і дозволяє кваліфікувати їх як один із засобів економії мовленнєвих ресурсів та зусиль.

3.4.2. Наведені значення займенників *хто, що* реалізуються у тих самих контекстуально-синтаксичних умовах, що й значення відповідних (синонімічних) афіксальних займенників (див.: 2.4.2.). Це речення реальної, ірреальної та потенційної модальності. Наприклад: Коли вони [Марта й Степанида] самі хотіли *що* робить, то не треба було й загадувати, а коли *чого* не хотіли, то ні батько, ні мати не мали сили їх присилувати (Н.-Лев.); – Чому ж ти не обізвешся до мене, дівчино? Мов тобі рот *хто* медом заліпив! (Мирний); Коли б *хто* заглянув тоді у її [Мотрину] душу, – що там робилося! (Мирний); І розбилося від жалю свого Серце смутне... Чи *хто* теє чує? Чи не скаже *хто* часом того, Що розбитеє серце віщує?.. (Л. Укр.); – Ти меш годувати мене і мого газду, а я тебе буду шанувати, щоб ти легко спала, щобис рідко рикала, щоби тебе чередінниця не пізнала, де ти ночувала, де ти стояла, щоби тебе *хто* не урік... (Коцюб.); [Лагадин]: А сей знов каже – каже і твердить, Що ми ще будем, чим давно ми були, Аби лиш *хто* найшовся той топір Провадить гідно (Федьк.); Коли говориш *кому що* добре, і хочеш, щоб воно позосталося назавжди, стукни рукою (пальцями) по столу чи взагалі по *чому* твердому, три рази (Іларіон); Повнява світу має завершену кількість. Хай *хто* б і загинув – священної цифри не зменшить (Стус); Затінок, сутінок, день золотий. Плачуть і моляться білі троянди. Може, це я, або *хто*, або ти ось там сидить у куточку веранди (Костенко); Втрутіться *хто*, бо ж сили не стає!.. Озвіться *хто*!.. (Забужко); Адже навряд чи *хто* наважиться оті крихти, що перепадають культурі від несолодкого бюджетного пирога, назвати “принципом” (Літ. Укр.).

3.5. Транспозиційні процеси у складі субстантивних неозначених займенників

3.5.1. Транспозиція одиниць інших лексико-граматичних класів слів до іменникових неозначених займенників

У низці мовознавчих праць висловлена думка, що в сучасних східнослов'янських мовах, зокрема українській, можуть прономіналізуватися деякі іменники, які виступають самотійно, тобто поза будь-

якими фразеологічними сполуками [95, 18; 188, 47-48; пор.: 32, 51-55; 53, 270-271; 326, 36, 40, 163 та ін.]. До них зараховують іменники – назви істот (*чоловік, людина, люди, істота, тип, особа, народ* тощо) і неістот (*річ, штука, діло, справа, питання, явище, заняття, предмет, факт* тощо).

На думку дослідників, окремі іменники за певних умов у мовленні втрачають своє конкретне лексичне значення і виконують дейктичну функцію, набуваючи загальнішого, абстрактного значення і уподібнюючись з функціонального погляду до неозначених або вказівних займенників *хтось, щось, дещо, це, те* [див.: 95, 18; 46, 216; 81, 406; 270, 128-129 та ін.]. На думку О.О. Тараненка, іменник, лексичне значення якого здатне виражати певне узагальнене поняття (поняття людей, предметів, явищ тощо), може розвиватися у бік неозначено-узагальненої семантики [284, 93-94].

Окремі мовознавці вважають, що спостерігається тільки деяка тенденція до переходу в займенники іменників типу *річ, справа* тощо. Це пов'язано насамперед з послабленням лексичного значення і набуттям майже такого ж маловизначеного характеру, як у займенника *щось* [312, 373].

Згадані іменники підлягають прономіналізації меншою мірою, ніж, наприклад, прикметники (див. 2.5). Наприклад: Послуга в дружбі – *річ* свята (Укр. прислів'я); Я не вірив, що з того мурування буде *діло* (Л. Укр.); Коваль був *чоловік* розумний (Головка); Водій Цюпа пояснив, у чому справа (Янов.); Роками кричали деякі наші військові стратеги: давайте нам побільше літаків, швидкість – *діло* другорядне, нам кількість важлива (Корн.); Мене мій батько про поезію спитав: “Ну що воно, скажи мені, за *штука*?” Хотів сказати: “То *штука* не проста”, – Але почув, що в груди серце стука. І я повів тоді: “Поезія – краса” (М. Ткач).

Як свідчать приклади, прономіналізація іменників пов'язана в основному зі зміною ролі іменників у мовленні: виступаючи в складі іменного присудка, деякі з них втрачають здатність виконувати свою номінативну функцію і перетворюються поступово на вказівні слова [32, 51]. У зв'язку з послабленням предметного значення іменник втрачає самостійність і виступає в мовленні тільки з означувальним словом, яке несе у цьому випадку основне смислове навантаження. Іменник же виконує роль формальної вказівки на оцінку предмета (явища). Наприклад: – ...Ті закрутки – пусте *діло*: вони тобі не пошкодять (Н.-Лев.); Стара була розумна *людина*, багато років

прожила на світі, багато бачила на своєму віку, багато дечого чула про людей (Н.-Лев.); І справді, Олексій Іванович був *чоловік* неабиякий: височенного зросту, плечистий, рукатий, цибатий, з круглим, неначе кишинський кавун, обличчям і гостроверхою головою... (Мирний); Харитон Шакула був *чоловік* вже немолодий – літ під сорок (Коцюб.); ...Фальш у мистецтві (як і скрізь) – *річ* нестерпна (Рильський); ...Життя – дуже цікава *штука* і ... жити – це значить учитися (Тют.); Ентузіазм – це *річ* хороша, Але на устриць трохи схожа, Що, як полежать довгий час, Уже не ваблять зовсім нас (Мисик).

Словник української мови фіксує лише деякі зі згаданих іменників у значеннях, що характеризують займенникові слова, зокрема неозначені займенники. Наприклад: *Людина* [СУМ, IV, 567-568] виявляє відтінок значення “будь-яка особа; кожний”: – Коли віз ламається, *людина* розуму набирається (Кравч.); уживається у значенні особового або неозначено-особового займенника: [Лікар:] *Людина* собі встановилась, вибрала собі свою лінію, має обов’язки, сім’ю (Л. Укр.); – Буває ж отаке з *людиною*, – задумався Роман Блаженко. – Дома його вже либонь занесли в безвісти пропавші (Гончар).

У складі фразеологізму *хоч би [тобі] жива людина* реалізується значення “хоч будь-хто, хоч хто-небудь”: Через півгодини *хоч би тобі жива людина* показала на вулиці (Мирний).

Крім значень, зафіксованих у Словнику української мови, *людина* може виявляти значення “хтось”, “дехто” або “той”: Директор бігав по кабінеті, щось наказуючи *людині*, якої в кабінеті не було (Янов.) (порівняти: наказуючи *комусь*, кого не було); – ...Чомусь мене дратує найбільше те, що *людина*, якій власна врода скрутила психіку, має втіху від такого способу життя, вона має від того радість і не здатна критично дивитися на саму себе. Чому це так? (Гуц.) (порівняти: *дехто*, кому...; *той*, кому...).

Іменник *люди* також може виявляти неозначене значення. Речення з таким підметом за значенням подібні до односкладних неозначено-особових речень [пор.: 326, 40]. Наприклад: *Люди вважають, що...* (=Вважають, що...); *Люди говорять, що...* (=Говорять, що...). Порівняти також: Невтесом всі його дражнили, По-нашому ж то звався Охрім, – Мені так *люди* говорили, Самому ж не знакомий він (Котл.); З різних кінців неба насувають хмари... – Оце дощу ждати, – кажуть *люди*, – та ще й великого, з громом, з блискавицею (Мирний); На другий день казали *люди*, що вовки розірвали в лісі якесь теля (Коцюб.).

Виступаючи у складі іменного присудка, слово *річ* виявляє дуже абстрактне, узагальнене, “безпредметне” (пор. рос. “*вещь*” [53, 270]) значення і може вживатися при підметі, який називає як конкретне, так і абстрактне поняття. Наприклад: Захист дисертації – *річ* серйозна. Слово *річ* (у множині – *речі*) може вживатися в значенні неозначеного займенника *щось* або *дещо*: Є *речі*, про які не варто забувати.

На основі неозначено-займенникового функціонування слів *річ*, *діло* виникло значення вказівки на позитивну оцінку предмета (явища) [пор.: 53, 271]. Згадані іменники у значенні такої оцінки можуть уживатися й самотійно, без означення (таке вживання характерне для розмовного мовлення): – Видав книгу, кажеш? Ну, що ж, це *річ*; Укласти бібліографію – теж *діло*. У Словнику української мови подібне вживання слова *річ* характеризується реалізацією відтінку значення “який-небудь предмет, що викликає захоплення”: Безпалько по хаті пройшовся. Став перед грамофоном, що в кутку на столику. – Да, оце *річ*! П’ять червінців! – покрутив головою (Головко). Порівняти також: “Бач, серденько, в яку біду ми влізли! Хвоста нема... Ніхто не винен – ти сама [Щука], – Мурличе Кіт, – це справді *штука*! Ну, що ж його тепер робить?” (Гл.). Проніміналізація слів може мати епізодичний, тобто оказіональний характер, оскільки їх займенникове значення зумовлене вживанням у конкретних мовленнєвих актах і наданням особливих стилістичних відтінків висловленню.

Не всі мовознавці поділяють думку щодо прономіналізації іменників типу *людина* (*люди*), *річ*, *справа*, *діло* тощо. Незважаючи на деяку семантичну спорідненість усіх цих іменників із займенниками, підстав для виявлення в них явища прономіналізації немає. Згадані іменники відрізняються від інших іменників загальнішою, ширшою семантикою, проте виконують номінативну функцію, називають предмети, а не вказують на них, тобто не виявляють дейктичної функції. Семантика відповідних іменників послаблюється ще й тим, що вони входять до складу іменного присудка, тобто виконують другорядну присудкову роль. В аналізованих іменниках “не стільки виявляється послаблення лексичного значення, скільки засвідчується вияв типових для них досить загальних, абстрактних номінативних значень, пов’язаних з широким колом позначуваних ними опредмечених понять” [256, 32].

3.5.2. Транспозиція іменникових неозначених займенників до інших лексико-граматичних класів слів

Як згадувалося раніше (див.: 3.1.1., 3.2.1. та 3.3.1.), неозначені займенники можуть трансформуватися у прислівники (*щось*, *будь-що*, *дещо*), частки та прийменники (*щось*) [145, 111; 167, 104-105].

Функціональні омоніми, поява яких зумовлена відповідними функціональними перетвореннями, у Словнику української мови інтерпретовано так [див.: СУМ, I, 250; II, 261; XI, 608].

Щось (присл., розм.) вживається у значеннях: 1. “Невідомо з якої причини, неясно чому; чомусь”: Чую – не спиться *щось* моєму парубкові: то сіно перевертає, то зітхає (Вовчок); 2. “Ніби, немов, здається”: – А хто ж то Світайло? Я *щось* не чув в Лубнах ні про якого Світайла, – сказав Єремія (Н.-Лев.). На думку І.Г. Матвіяса, якщо лексичне і граматичне значення займенника *щось* найменш виразне, його можна кваліфікувати як частку [167, 105]: Тут загомонів старий Макуха та *щось* і близенько; Тимоха, мабуть, злякався, шасть мерщій з хати... (Кв.-Осн.); Крапнув *щось* дощ – і всі асфальти у висипному тифі... (Тич.).

Частка *щось* у подібних реченнях-висловленнях служить для надання різних додаткових відтінків слову, словосполученню, реченню і на рівні комунікативного синтаксису вживається для вираження актуального членування (виділяє і підкреслює тему або рему) [56, 23-30] або створює тип речення за комунікативною метою, виконуючи різні комунікативні завдання [25, 309].

Щось може виявляти відтінок значення “почасти, в якійсь мірі”: [Перший:] *Щось* потемніло наче? [Другий:] Вже ж бо вечір (Л. Укр.).

При назвах міри *щось* уживається у значенні прийменника *близько* на позначення приблизної кількості: Се Настя Гриценко... Вона вступила в наш клас, тільки недовго була, хутко вийшла з гімназії, *щось* через півроку (Л. Укр.).

Будь-що (присл.) вживається у значенні “за всяку ціну; що б не було; при всяких умовах; обов’язково, неодмінно”: Василько *будь-що* заповзвся наловити йому на юшку бубирів (Донч.).

Дещо вживається у значенні прислівника *трохи*: Я *дещо* стомився.

ВИСНОВКИ

Неозначені займенники є маркерами вираження семантики категорії означеності–неозначеності. Вони беруть участь у передачі різних видів неозначеності. Неозначеність – це відсутність точної ідентифікації предмета, особи, ознаки, кількості тощо, яка може бути зумовлена різними чинниками, зокрема комунікативними намірами мовця: мовцеві невідомі особа, предмет, ознака тощо; для мовця вони несуттєві, байдужі; мовець не впевнений, що вони йому відомі; мовець вважає непотрібним дати точну інформацію, прагне приховати її тощо.

Категорія означеності–неозначеності (О/НО) належить до мовних універсалій. В українській мові О/НО функціонує як поняттєва (функціонально-семантична) категорія, яка виражається за допомогою лексичних, морфологічних, синтаксичних, просодичних засобів та їх поєднань.

Розрізняють два підходи до сутності О/НО – функціональний (комунікативний або прагматичний) і логічний (когнітивний).

Комунікативний підхід до сутності О/НО як обов'язкових компонентів семантичної організації висловлення зумовив необхідність аналізу акту комунікації, зокрема ролі його учасників (мовця і слухача), а також моменту мовлення, предмета розмови тощо. Опозиція означеність–неозначеність відображає інформованість учасників комунікації про предмет розмови. Неозначене значення ґрунтується на первинній згадці про предмет у тексті або в ситуації, а означене – на ідентифікації, передумовою якої виступає попередня згадка про предмет у конситуації. Характеристика предмета як нового або даного завжди залежить від позиції мовця і слухача, від того, як оцінює мовець ступінь інформованості слухача про предмет.

Логічний підхід до сутності О/НО передбачає з'ясування кванторних значень (універсальних, часткових, унікальних, екзистенційних).

Неозначені займенники як засоби вираження прагматичної неозначеності репрезентують референтну (специфіковану) та нереферентну (неспецифіковану) неозначеність. Маркерами референтної неозначеності виступають фіксовано-неозначені займенники з формантами *-сь, хтозна-, казна-, бозна-, чортзна-* та напівнеозначені займенники з формантом *де-*. Маркерами нереферентної неозначеності виступають нефіксовано-неозначені займенники з формантами *-небудь, -будь, будь-, аби-*.

Крім афіксальних, неозначеність можуть виражати безафіксні займенники *хто, що, який, котрий, чий*, стійкі сполуки типу *невідомо хто (що, який); хто (котрий, чий) завгодно; що (який, чий) попало; байдуже хто (що, котрий); хоч (би) хто (що, який, чий)* тощо.

Афіксальні неозначені займенники характеризуються специфічними ознаками.

1. Неозначені займенники репрезентують неозначеність як один із типів прономінального способу відображення дійсності. Семантичне поле прономінальних функцій ад'єктивних та субстантивних неозначених займенників визначається їх вказівкою на: 1) нефіксоване виділення одного з неконкретизованих елементів множини як учасника відповідної події (ситуації) (займенники на *-небудь, -будь, аби-, будь-*); 2) фіксований, але не конкретизований для мовця елемент визначеної або невизначеної множини як учасника події (займенники на *-сь, хтозна-, казна-, бозна-, чортзна-*); 3) фіксовані в обмеженій кількості, але не конкретизовані для слухача різні елементи множини, які виступають учасниками ситуації (займенники на *де-*).

2. Неозначені займенники об'єднуються спільним значенням неозначеності, яка диференціюється залежно від особливостей денотативної природи особи, предмета, ознаки реалій, що, в свою чергу, визначає морфологічну співвіднесеність неозначених займенників з іншими частинами мови за відповідною морфологічною семантикою.

3. Неозначені займенники, утворені від питальних за допомогою різних афіксів, семантично не тотожні, виступають не в однакових синтаксичних позиціях і позначають різні ступені неозначеності.

Найнижчий ступінь неозначеності виражають займенники, утворені за допомогою форманта *де-*, які вказують на об'єкт, що існує реально і може бути відомий мовцеві, але умисне ним приховуваний, не визначений для адресата. Середній ступінь неозначеності репрезентований займенниками з формантом *-сь*, які вказують на наявний, але невідомий слухачеві й мовцеві об'єкт. Найвищий ступінь неозначеності виражають займенники з формантом *-небудь*, що позначають невідомість об'єкта та невизначеність його існування.

4. Виконуючи роль головного або залежного компонента словосполучення, неозначені займенники виявляють певні особливості сполучуваності з іншими словами для вираження відповідних семантико-синтаксичних відношень.

5. У структурі простого речення неозначені займенники виконують роль головних та другорядних членів речення. Вони

можуть виступати у ролі уточнюваного компонента або узагальнювального слова при однорідних членах речення, зрідка у ролі звертання. У складному, зокрема складнопідрядному реченні, неозначені займенники виступають засобами вираження підрядного зв'язку, виконуючи функцію співвідносних опорних слів головних предикативних частин. У надфразних єдностях (текстах) неозначені займенники об'єднують речення в одне ціле, виступаючи своєрідними катафоричними компонентами (корелятами). Крім того, вживання в тексті ад'єктивних неозначених займенників (неозначених детермінативів) може зумовлюватися вказівкою на відсутність передінформації, сигналізувати про те, що об'єкт не входить до пресупозиції висловлення, тобто не є означеним, і не сприймається як уже введений до оповіді у попередньому викладі. Неозначені займенники також можуть сигналізувати про постінформацію, що свідчить про подібність їх функцій з функціями неозначеного артикля. У зв'язку з цим поява того чи того неозначеного займенника (як структурного елемента окремого висловлення) у зв'язному тексті контекстуально зумовлена.

В українській мові, на відміну від артиклевих мов, у яких головним показником означеності–неозначеності є згадуваність–незгадуваність особи (предмета) в конситуації, вживання неозначених займенників у конкретних мовленнєвих ситуаціях та їх писемних фіксаціях мотивується насамперед індивідуально-комунікативними намірами мовця (автора тексту) та чинниками прагматичного характеру (відомість–невідомість особи, предмета, суттєвість–несуттєвість їх конкретизації тощо).

Субстантивні неозначені займенники виступають показниками неозначеної референції актанта ситуації. Вони здебільшого співвідносяться з непередставленим референтом, тобто з тим поняттєвим змістом, який передається згаданим займенником і безпосередньо не наявний у відповідному контексті, а визначається усією конситуацією загалом або присутній у досвіді мовця. Субстантивні неозначені займенники часто супроводжуються іменними конкретизаторами, що окреслюють множину, з якої певним чином виділяється відповідний об'єкт.

Неозначені займенники виконують подвійну функцію, виступаючи виразниками об'єктивно-прагматичної та суб'єктивно-прагматичної неозначеності.

Крім основних (кванторних, артиклевих, оцінно-нейтральних), неозначені займенники можуть виражати й додаткові (некванторні, неартиклеві, конотативно-емоційні й оцінно-модальні) значення, виступаючи виразниками суб'єктивно-прагматичної неозначеності. Неозначені детермінативи, вжиті не на “своєму місці” (тобто не на місці потенційного неозначеного артикля), виявляють конотативно-емоційні й оцінно-модальні значення і сполучаються з: а) конкретними, відомими мовцями, унікальними іменами; б) власними іменами; в) абстрактними іменами; г) числівниками; г) оцінними іменниками. Додаткові значення можуть виражатися і за допомогою суперсегментних і деяких інших лексичних засобів. У ряді випадків аналізовані займенники надають висловленню модального забарвлення і за функціональною подібністю до модальних часток функціонують як засоби вираження суб'єктивної модальності.

У монографії визначено три основні принципи семантико-функціонального аналізу неозначених займенників:

- 1) прагматичний – опис неозначених займенників з урахуванням категорій мовленнєвого акту та прагматичних чинників;
- 2) логічний – характеристика неозначених займенників як логічних кванторів (квантитативів);
- 3) референційний – дослідження референційних властивостей аналізованих займенників.

Семантика і функціонування неозначених займенників детерміновані практично всіма компонентами висловлення: його часовим планом, комунікативним типом, характером граматико-категорійної реалізації присудка, типом дескрипції імені тощо. Аналіз найважливіших компонентів контексту дав змогу виявити чинники, які впливають на вибір неозначених займенників (в аспекті синтезу) і на реалізацію значень (в аспекті аналізу).

Контекстна зумовленість реалізації семантики неозначених займенників пояснюється високим ступенем узагальненості та абстрактності їх значень, які за рахунок контексту конкретизуються, набувають різного змісту і різних конотацій.

Різні афіксальні групи неозначених займенників тяжіють до певних синтаксичних конструкцій і тому аналізуються у зв'язку з вищо-часовою семантикою речення, його комунікативним типом та модальністю.

У розповідних реченнях реальної модальності незалежно від вищо-часових показників дієслова-присудка вживаються займенники

на *-сь, де-, хтозна-, казна-, бозна-, чортзна-* і фактично не вживаються займенники на *-небудь, -будь, аби-, будь-*, крім речень з дієсловом-присудком у формі майбутнього часу доконаного виду, теперішнього неактуального (абстрактного) та минулого часу недоконаного виду на позначення повторюваних, постійних, узуальних, звичайних дій.

У розповідних реченнях з ірреальними та потенційними модальними значеннями вживаються займенники на *-небудь, -будь, аби-, будь-, де-*, а також займенники на *-сь* (рідко – *хтозна-, казна-* тощо), які реалізують значення узагальненого предмета, індивідуальність якого несуттєва для мовця, але суттєва його наявність як учасника відповідної події (ситуації).

У реченнях питальної (зокрема прямої уточнювальної та непрямой питальності) та спонукальної модальності вживаються займенники на *-небудь, -будь, аби-, будь-* і обмежено – займенники на *де-, -сь, хтозна-, казна-* тощо. Спостерігається функціонування займенників на *-сь* у спонукальних реченнях, де вони набувають відтінку значення несуттєвості індивідуалізації учасника події (ситуації), та в питальних реченнях, зокрема риторичних питаннях та реченнях прямої уточнювальної питальності, ілюктивна функція яких – невпевнене твердження.

Неозначені займенники різних афіксальних груп виявляють особливості вживання в окремих функціональних різновидах мови.

У складі неозначених займенників спостерігаються транспозиційні процеси, пов'язані з прономіналізацією – переходом одиниць інших лексико-граматичних класів слів (числівників, прикметників, іменників) до неозначених займенників, а також з переходом неозначених займенників до інших лексико-граматичні класів слів (прислівників, прийменників, часток тощо).

Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові репрезентують їх участь у вираженні однієї з найважливіших мовних універсалій – категорії означеності–неозначеності як своєрідної реалізації мовної картини світу в аспекті її об'єктивно- і суб'єктивно-оцінних референційних характеристик.

ПРИМІТКИ

¹ Дудко І. В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Дудко. – К., 2002. – 24 с.; Дудко І. В. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській літературній мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Дудко Ірина Володимирівна. – К., 2002. – 255 с.

² Анисимова Д. Ю. Система неопределенных местоимений в словацком языке : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.03 / Анисимова Дарья Юрьевна. – М., 2007. – 333 с.; Беглярова А. Л. Семантические и коммуникативно-прагматические характеристики неопределенных местоимений : на материале русского и французского языков: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Беглярова Ася Леоновна. – Майкоп, 2010. – 195 с.; Бондарева Г. А. Составные местоимения в русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Г. А. Бондарева. – Воронеж, 2010. – 23 с.; Бровкина И. В. Единицы неопределенной семантики в прозе А. Платонова : функциональный аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Бровкина Ирина Васильевна. – Самара, 2009 – 198 с.; Высоцкая И. В. Синкретизм в системе частей речи современного русского языка : дис. ... доктор. філол. наук : 10.02.01 / Высоцкая Ирина Всеволодовна. – М., 2006. – 452 с.; Горшкова Л. А. Семантика и функции неопределенных местоимений в прозе Б. К. Зайцева : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Горшкова Лариса Анатолиевна. – Самара, 2005. – 187 с.; Калмыкова Т.С. Местоимения в деловом языке второй половины XVIII века: семантика, грамматика, функционирование: По архивным материалам : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Калмыкова Татьяна Сергеевна. – Челябинск, 2004. – 269 с.; Калугіна Т. В. Семантико-функціональні особливості контамінантів, що поєднують ознаки займенників та інших частин мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Т. В. Калугіна. – Сімферополь, 2002. – 20 с.; Кацитадзе И. М. Категория определенности / неопределенности существительных: функционально-семантический анализ средств ее выражения в русских и немецких газетных текстах : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Кацитадзе Инна Мангуровна. – Ростов-на-Дону, 2008. – 179 с.; Ларина О. А. Универсальное и национальное в функционально-

семантической категории определенности/неопределенности : В сфере имени : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ларина Ольга Анатольевна. – Орел, 2006. – 223 с.; Латышева Ю. А. Функционально-семантическое поле предметной определенности и неопределенности и контекст в современном французском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Латышева Юлия Андреевна. – Москва, 2006. – 182 с.; Нехорошкова Т. П. Эволюция системы местоимений семантической зоны неопределенного существования : От латинского языка к французскому : дис. ... доктор. филол. наук : 10.02.05, 10.02.20 / Нехорошкова Тамара Павловна. – Санкт-Петербург, 2002. – 403 с.; Овчинникова Е. В. Грамматикализация неопределенного местоимения “один” : на материале македонского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Овчинникова Елена Викторовна. – Пермь, 2008. – 177 с.; Петушко А. И. Норма и узус в употреблении неопределенных местоимений испанского языка : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Петушко Анна Игоревна. – Санкт-Петербург, 2003. – 176 с.; Попова Т. В. Категория определенности-неопределенности как проблема перевода : На материале русского и английского языков : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19, 10.02.21 / Попова Татьяна Владимировна. – Москва, 2001. – 211 с.; Попович М. М. Детермінованість/недетермінованість іменника у мовленні (на матеріалі французької мови): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра филол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / М. М. Попович. – К., 2001. – 35 с.; Руденко О. Е. Узагальнювально-видільні займенники сучасної російської мови : семантика і граматичні особливості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / О. Е. Руденко. – Сімферополь, 2008. – 20 с.; Сеничкина Е. П. Семантика умолчания и средства ее выражения в русском языке : дис. ... доктор. филол. наук : 10.02.01 / Сеничкина Елена Павловна. – М., 2003. – 427 с.; Сергеева Т. С. Состав и функционирование местоимений в летописных памятниках XIII-XV веков: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Сергеева Татьяна Сергеевна. – Нижний Новгород, 2010. – 174 с.; Сергиенко Н. В. Функциональная семантика неопределенных местоимений, производных от some, any, every, no, в сочетаниях с адьюнктом : на материале современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Сергиенко Наталия Викторовна. – Барнаул, 2003. – 138 с.; Сидорова Ю. Л. Лексические средства воплощения категории определенности/неопределенности в русском языке: На фоне итальянских

средств: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Сидорова Юлия Леонидовна. – Новосибирск, 2006. – 231 с.; Соколова С. В. Динамические процессы в системе местоименных слов современного русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Соколова Светлана Вячеславовна. – М., 2007. – 202 с.; Третьякова О. Д. Неопределённые местоимения, лишённые маркера неопределённости, в типологической перспективе: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Третьякова Ольга Дмитриевна. – Москва, 2009. – 184 с.; Третьякова О. Д. Функции неопределённых местоимений без показателя неопределённости (на материале славянских языков) / О. Д. Третьякова // Вестник Московского университета. – Серия 9. Филология. – № 1. – 2009. – С. 134–147; Уляшева Я. О. Функционально-семантическое поле определенности-неопределённости в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Уляшева Янина Олеговна. – Таганрог, 2002. – 199 с.; Урунова Р. Д. Русские местоимения в функциональном аспекте : синхронно-диахронический анализ : автореф. дис. на соискание уч. степени доктор. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Р. Д. Урунова. – Саратов, 2007. – 46 с.; Anisimova D. O kontextovej lexikalizácii neurčitých zámen v slovenčine / D. Anisimova // Jazykovedný časopis. – 2006. – Ročník 57 – Číslo 1. – S. 33–43; Lacková M. Zastúpenie explicitných výrazových prostriedkov kategórie determinácie vo vybraných štýloch slovenského, ruského a anglického jazyka / M. Lacková // Slavica Slovaca. – 2009. – Ročník 44. – Číslo 2. Slavistika. – S. 148–152; Lifanov K. Základné neurčité zámená vo vývine spisovnej slovenčiny / K. Lifanov // Slovenská reč. – Bratislava, 2007. – Ročník 72. – Číslo 1. – S. 3–20; Veselý V. Lexikální sémantika neurčitých kvantifikátorů v současné češtině / V. Veselý // Slovo a slovesnost. – 2009. – 3. – P. 175–192.

³ Волчанська Г. В. Функціонування займенникових слів у структурі тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Волчанська. – Кіровоград, 2004. – 19 с.; Матвійчук Т. П. Займенникова реалізація текстових категорій : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. П. Матвійчук. – К., 2010. – 20 с.

⁴ Арделян М. В. Складнопідрядні просторово-ототожнювальні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. В. Арделян. – Харків, 2002. – 19 с.; Нітенко О. В. Складні

номінативні одиниці в структурі займенниково-співвідносних ототожнювальних речень : семантика і граматичні особливості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Нітенко. – Харків, 2003. – 19 с.; Огаренко Т. А. Позиційна структура речень із займенниковими компонентами : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. А. Огаренко. – Кіровоград, 2004. – 20 с.

⁵ Дзюман Н. П. Семантико-граматичні та функціональні особливості займенникових слів / Н. П. Дзюман // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова : Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – Випуск 5. – С. 146–149; Скриник Г. В. Слова і лексикалізовані сполуки із займенниковим компонентом *що* в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Скриник. – Харків, 2005. – 18 с.; Терещенко С. С. Лексико-семантична парадигма широкозначних слів української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / С. С. Терещенко. – Дніпропетровськ, 2008. – 18 с.

⁶ Бондаренко Л. В. Склад та комунікативні функції вторинних часток : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Бондаренко. – Кіровоград, 2005. – 20 с.; Соколова С. В. Транспозиційні передумови розвитку функціональної омонімії в українській мові (на матеріалі лексико-граматичного класу прислівників) : [монографія] / С. В. Соколова. – К.: «Альфа-М», 2010. – 207 с.

⁷ Ващенко О. І. Валентна і невалентна сполучуваність відприкметникових іменників у сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. І. Ващенко. – Харків, 2004. – 20 с.; Ожоган В. М. Валентний потенціал займенникових предикатів у реченнєвій структурі української мови / В. М. Ожоган // Наукові записки. – Випуск 75 (2). – Серія : Філологічні науки (мовознавство) : [у 5 ч.] / відп. ред. В. М. Ожоган. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 3–5.

⁸ Ледней О. Ф. Об'єктні синтаксеми в структурі простого речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук :

спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Ф. Ледней. – О., 2003. – 19 с.; Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Г. Межов. – К., 1998. – 19 с.; Ожоган В. М. Семантико-синтаксична характеристика речень з прономінативними компонентами / В. М. Ожоган // Наукові записки. – Випуск 59. – Серія : Філологічні науки (мовознавство) / відп. ред. В. М. Ожоган. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2005. – С. 3–18; Степаненко Я. М. Диференціація об'єктного значення в семантико-синтаксичній структурі речення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Я. М. Степаненко. – Київ, 2008. – 27с.

⁹ Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб . – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.; Скаб М. С. Функціональна сфера апеляції в українській мові (семантика, граматика, прагматика, стилістика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктор. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. С. Скаб. – К., 2002. – 34 с.

¹⁰ Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська. – К. : Унів. вид-во “Пульсари”, 2004. – 400 с.; Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437 с.; Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонДУ, 2001. – 662 с.; Історична типологія слов'янських мов / НАН України Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1986–2008. – Ч. 2 / С. С. Єрмоленко, О. С. Мельничук, О. Б. Ткаченко [та ін.]; за ред. О. Б. Ткаченка. – К. : Довіра, 2008. – 264 с.; Кононенко В. І. Контрастивна граматика української та польської мов: навч. посібник / В. І. Кононенко, І. В. Кононенко. – Київ: Вища школа, 2006. – 391с.; Плуґян В. А. Общая морфология : Введение в проблематику / В. А. Плуґян. – [изд. 2-е, испр.]. – М. : УРСС, 2003. – 384 с.; Сопоставительная грамматика русского и украинского языков / [Г.Д. Басова, А.В. Качура, А.В. Кихно и др.] / отв. ред. Н. Г. Озерова. – К. : Наук. думка, 2003. – 534 с.; Языки мира : Славянские языки / ред. кол. : А. М. Молдован, С. С. Скорвид, А. А. Кибрик [и др.]. – М. : Academia, 2005. – 656 с.

¹¹ Позамовною дійсністю може виступати не тільки реально наявний світ, а також уявлювана дійсність, наприклад, вигаданий світ художнього твору [20, 88; 288, 269]. Як стверджує О.Ф. Лосєв, мова

відображає яку завгодно дійсність, уявлювану, фіктивну, “навіть свідомо спотворену і без усяких підстав вигадану” [159, 405]. Позамовна дійсність, відображувана в мовному виразі, може не збігатися з реальною дійсністю, що передається за допомогою форм дієслівного способу, модальних слів, інтонації тощо. Реальною дійсністю для лінгвіста є та дійсність, яку мовець подає як реальну [288, 269].

¹² У широкому потрактуванні групу неозначених прономінативів (або займенникових слів зі значенням неозначеності) утворюють слова, які за своїми формальними ознаками співвідносяться з різними частинами мови (іменниками, прикметниками, числівниками, прислівниками) і об’єднуються займенниковим типом лексичного значення [152, 294-295].

¹³ Історична типологія слов’янських мов / НАН України Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1986–2008.

Ч. 2 / С. С. Єрмоленко, О. С. Мельничук, О. Б. Ткаченко [та ін.] ; за ред. О. Б. Ткаченка. – К. : Довіра, 2008. – [264 с.]. – С. 38-39, 63.

¹⁴ Бевзенко С. П. Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – К. : Вища шк., 1980. – [246 с.]. – С. 119, 122-123.

¹⁵ Елементи *аби-*, *де-*, *-небудь*, *-сь* та інші, які часто називають частками [281, 260-261; 282, 284; 329, 3 та ін.], доцільно кваліфікувати як афікси (префікси та постфікси), оскільки за своїми функціями вони подібні до словотворчих формантів [69, 16; 158, 7; 188, 22-23, 27-28; 280, 355, 425; 306, 158-159; 358, 200-201].

¹⁶ Прийнято вважати, що катафора властива лише вказівним займенникам, проте, на думку Є.М. Сидоренко [248, 27], своєрідний тип катафори (функція корелята) властивий й іншим семантичним розрядам займенників, зокрема неозначеним.

¹⁷ Термін “лексико-семантичний варіант багатозначного слова” запозичено з: [262, 36-41].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аванесов Р. И., Очерк грамматики русского литературного языка / Р. И. Аванесов, В. Н. Сидоров. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во наркомпроса РСФСР, 1945. – Ч. I. : Фонетика и морфология. – 236 с.
2. Адамец П. К вопросу о выражении референциальной соотнесённости в чешском и русском языках / П. Адамец ; пер. с чеш. Н. А. Кондрашова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XV : Современная зарубежная русистика / сост. и общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика. – С. 487–497.
3. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка / В. Г. Адмони. – М. : Изд-во лит-ры на иностр. языках, 1955. – 391 с.
4. Алёхина М. И. К вопросу о значениях определённости / неопределённости предмета и способах выражения этих значений в современном русском языке / М. И. Алёхина // Вопросы синтаксиса и лексики современного русского языка : сб. тр. / отв. ред. Л. Ю. Максимов. – М. : Московский гос. пед. ин-т им. В. И. Ленина, 1973. – С. 42–56.
5. Алёхина М. И. Категория определённости-неопределённости предмета в современном русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / М. И. Алёхина. – М., 1975. – 28 с.
6. Алёхина М. И. Определённость-неопределённость предмета как контекстуальная категория / М. И. Алёхина // Рус. яз. в шк. – 1974. – № 5. – С. 81–85.
7. Амосова Н. Н. О синтаксическом контексте / Н. Н. Амосова // Лексикографический сборник / гл. ред. С. Г. Бархударов. – М. : Гос. изд-во иностр. и науч. словарей, 1962. – Вып. 5. – С. 36–45.
8. Андрейчин Л. Грамматика болгарского языка / Л. Андрейчин. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1949. – 496 с.
9. Анисов А. М. Семантика неопределённости / А. М. Анисов // Логические исследования. – М., 1997. – Вып. 4. – С. 271–289.
10. Апресян Ю. Д. Дейксис в лексике и грамматике и наивная модель мира (1986 г.) / Ю. Д. Апресян // Семиотика и информатика : сб. науч. ст. / гл. ред. : В.А. Успенский. – М. : Языки русской культуры, Русские словари, 1997. – Вып. 35. – С. 272–298.
11. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика (синонимические средства языка) / Ю. Д. Апресян. – М. : Наука, 1974. – 368 с.

12. Апресян Ю. Д. Принципы семантического описания единиц языка / Ю. Д. Апресян // Учён. зап. Тартуского гос. ун-та. – Тарту, 1980. – № 519 : Семантика и представление знаний. Труды по искусственному интеллекту II. – С. 3–24.
13. Арутюнова Н. Д. Лингвистические проблемы референции / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII : Логика и лингвистика (Проблемы референции) / сост., ред. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. – С. 5–40.
14. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл : Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с.
15. Арутюнова Н. Д. Референция и проблемы текстообразования : сб. науч. тр. / АН СССР. Ин-т языкознания / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 238 с.
16. Арутюнова Н. Д. Русское предложение. Бытийный тип : структура и значение / Н. Д. Арутюнова, Е. Н. Ширяев. – М. : Рус. яз., 1983. – 198 с.
17. Бабайцева В. В. Гибридные слова в системе частей речи современного русского языка / В. В. Бабайцева // Рус. яз. в шк. – 1971. – № 3. – С. 81–84.
18. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматике русского языка : [монография] / В. В. Бабайцева. – М. : Дрофа, 2000. – 640 с.
19. Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматическом строе русского языка / В. В. Бабайцева // Материалы по русско-славянскому языкознанию / отв. ред. В. И. Собинникова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1967. – № 3. – С. 13–23.
20. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли ; перевод с 3-его франц. изд-я Е. В. и Т. В. Вентцель / редакция, вступ. ст. и прим. Р. А. Будагова. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
21. Барлас Л. Г. Особенности семантики местоимённых слов / Л. Г. Барлас // Очерки по лексикологии и фразеологии : [сб. ст.] / отв. ред. : Л. Г. Барлас. – Ростов-на-Дону : Ростов. пед. ин-т, 1976. – С. 67–76.
22. Барулин А. Н. Некоторые проблемы семантического анализа вопросительных местоимений (на материале русского языка) / А. Н. Барулин // Теория и типология местоимений : [сб. ст.] / АН СССР. Ин-т востоковедения / отв. ред. И. Ф. Вардуль. – М. : Наука, Главн. ред-я восточн. лит-ры, 1980. – С. 27–49.

23. Басманова А. Г. Именные грамматические категории в современном французском языке : [учеб. пособие.] / А. Г. Басманов. – М. : Высш. шк., 1977. – 198 с.
24. Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови / С. П. Бевзенко. – Ужгород, 1960. – 416 с.
25. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія : підручник [для студ. філол. ф-тів вузів] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
26. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / О. К. Безпояско. – К. : Наук. думка, 1991. – 172 с.
27. Бенвенист Э. Природа местоимений // Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист / редакция, вступ. ст. и комментарии Ю. С. Степанова. – М. : Прогресс, 1974. – С. 285–291.
28. Берка К. Функции глагола «*быть*» с точки зрения современной формальной логики / К. Берка // Логико-грамматические очерки. – М. : Высш. шк., 1961. – С. 160–180.
29. Битехтина Г. А. Употребление местоимений : Неопределённые местоимения / Г. А. Битехтина // Рус. язык за рубежом. – 1969. – № 4. – С. 29–32.
30. Битехтина Г. А. Употребление местоимений (притяжательных, неопределённых, отрицательных, определительных) / Г. А. Битехтина. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1967. – 24 с.
31. Блэк М. Лингвистическая относительность (теоретические воззрения Бенджамена Ли Уорфа) / М. Блэк // Новое в лингвистике. – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – Вып. 1 / составл., редакция и вступ. ст. В.А. Звегинцева. – С. 199–212.
32. Большова Ю. В. К вопросу о прономинализации в современном русском языке / Ю. В. Большова // Вопр. русского языкознания. – Львов : Львов. ун-т, 1960. – Кн. 4. – С. 50–59.
33. Большова Ю. В. О синсемантичности местоимений / Ю. В. Большова // Проблемы семантики. – М. : Наука, 1974. – С. 150–158.
34. Большова Ю. В. Развитие местоимённо-неопределённых значений в прономинализированных прилагательных в современном русском языке / Ю. В. Большова // Вісник Львівського ун-ту. – 1970. – Вип. 7 : Сер. філол. – С. 81–85.
35. Бондарко А. В. Русский глагол / А. В. Бондарко, Л. Л. Буланин / под ред. Ю. С. Маслова. – Л. : Просвещение, Ленингр. отд-е, 1967. – 192 с.

36. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, Ленингр. отд-е, 1971. – 116 с.
37. Бородич В. В. К вопросу о формировании совершенного и несовершенного вида в славянских языках / В. В. Бородич // Вопр. языкознания. – 1953. – № 6. – С. 68–86.
38. Букатевич Н. И. О некоторых образованиях от местоимённых корней в современных славянских языках / Н. И. Букатевич // Труды Одесского гос. ун-та им. И. И. Мечникова. – Год ХСVII. – Одесса, 1962. – Т. 152. – Сер. филол. наук. – Вып. 15 : Вопросы славянской филологии. Языкознание (на украинском и русском языках) / отв. ред. А. А. Москаленко – С. 197-211.
39. Булаховский Л. А. Местоимения как предмет синтаксического анализа и школьного усвоения / Л. А. Булаховский // Рус. яз. в шк. – 1958. – № 4. – С. 30–36.
40. Булаховський Л. А. Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка / Л. А. Булаховський // Вісті АН УРСР. – Уфа, 1942. – № 3–4. – С. 75–88.
41. Булаховський Л. А. Синтаксис (зв'язки) займенників у простому реченні. Лекція для вчителів-заочників / Л. А. Булаховський. – К. : Радянська школа, 1957. – 30 с.
42. Булыгина Т. В. Несколько замечаний о словах типа *несколько* (К описанию квантификации в русском языке) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелёв // Язык : система и функционирование : сб. науч. тр. / отв. ред. Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 44–54.
43. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка / Ф. И. Буслаев. – М. : Учпедгиз, 1959. – 623 с.
44. Вайнрих Х. Текстовая функция французского артикля / Х. Вейнрих // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. VIII : Лингвистика текста / сост., общ. ред. и вступ. статья Т. М. Николаевой. – С. 370–387.
45. Вайс Д. Высказывания тождества в русском языке: опыт их отграничения от высказываний других типов / Д. Вайс ; пер. с нем. С. А. Крылова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XV : Современная зарубежная русистика / сост. и общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика ; вступ. ст. Е. А. Земской. – С. 434–463.
46. Валгина Н. С. Современный русский язык / Н. С. Валгина, Д. Э. Розенталь, М. И. Фомина. – [5-е изд., перераб.]. – М. : Высш. шк., 1987. – 480 с.

47. Ващенко В. С. Стилiстичнi властивостi займенникiв / В. С. Ващенко // Наук. зап. Днiпропетровського держ. ун-ту. – Днiпропетровськ, 1949. – Т. XXXV. – С. 155–168.
48. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая, А. Д. Шмелёв // Язык. Семиотика. Культура ; пер. с англ. А. Д. Шмелёва. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
49. Вейнрейх У. О семантической структуре языка / У. Вейнрейх ; пер. с англ. // Новое в лингвистике / под ред. Б. А. Успенского. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. V : Языковые универсалии. – С. 163–249.
50. Визир П. И. Определённость и неопределённость процесса познания // Науч. конф. профес.-препод. состава Кишинёвского гос. ун-та им. В. И. Ленина по итогам науч.-исслед. работы за 1971 (февраль 1972) : Серия общ. и гум. наук (тезисы докладов) / редкол. : А. М. Лазарев (председ.), Д. Е. Шемяков (отв. за вып.) [и др.]. – Кишинёв, 1971. – С. 73–75.
51. Визир П. И. Диалектика определённости и неопределённости / П. И. Визир, А. Д. Урсул / под. ред. А. В. Щеглова. – Кишинёв : Штиинца, 1976. – 124 с.
52. Виноградов В. В. Основные типы лексического значения слова / В. В. Виноградов // Вопр. языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3–29.
53. Виноградов В. В. Русский язык (Грамматическое учение о слове) : учеб. пособие [для вузов] / В. В. Виноградов / отв. ред. Г. А. Золотова. – [3-е изд., испр.]. – М. : Высш. шк., 1986. – 640 с.
54. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник [для студ. філол. ф-тів вузів] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
55. Вихованець І. Різновиди транспозиції / І. Вихованець // Актуальні проблеми граматики : зб. наук. праць. – Кіровоград, 1997. – Вип. 2. – С. 57–60.
56. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
57. Воинова Е. И. Условия употребления местоимений с частицами *-то* и *-нибудь* / Е. И. Воинова // Русский язык для иностранцев : [сб. ст.] / ред.-составители : Н. А. Земунд, Л. Д. Шмелёва. – М. : Учпедгиз МП РСФСР, 1964. – С. 56–65.
58. Войнова В. Неопределённые местоимения и проблемы их преподавания в болгарской аудитории / В. Войнова // Изучение русского языка в сопоставлении с болгарским. – София, 1983. – С. 191–200.

59. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений (на материале иберо-романских языков) / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1975. – 224 с.
60. Воронина Д. Д. Типы агенса и значения определённости, неопределённости и обобщённости / Д. Д. Воронина // Науч. доклады высш. шк. : Филологические науки. – М. : Высш. шк., 1975. – № 4. – С. 74–82.
61. Вороновская И. В. К вопросу о неопределённости / И. В. Вороновская // Вісник Львівського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 1970. – Вип. 7 : Серія філологічна. – С. 91–96.
62. Вороновская И. В. Функционально-семантическая категория неопределённости в современном русском языке : автореф. дис. На соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. В. Вороновская. – Л., 1984. – 16 с.
63. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. – М., 1973. – С. 349–372.
64. Гак В. Г. Русский язык в сопоставлении с французским / В. Г. Гак. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Рус. яз., 1988. – 263 с.
65. Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания / В. Г. Гак // Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования / отв. ред. А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1971. – С. 78–96.
66. Гак В. Г. Сравнительная типология французского и русского языков : учеб. [для студентов пед. инст-тов по спец. «Иностр. яз.»] / В. Г. Гак. – М. : Просвещение, 1989. – 288 с.
67. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология : учеб. [для филол. ф-тов ун-тов, ин-тов и ф-тов иностр. яз.] / В. Г. Гак. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1986. – 312 с.
68. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка : Синтаксис : учеб. [для ин-тов и ф-тов иностр. яз.] / В. Г. Гак. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1986. – 220 с.
69. Галкина-Федорук Е. М. Выражение неопределённости в русском языке неопределёнными местоимениями и наречиями / Е. М. Галкина-Федорук. – М. : Изд-во Московского гос. ун-та, 1963. – 46 с.
70. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
71. Гард П. Структура русского местоимения / П. Гард ; пер. с франц. Е. М. Штайера // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XV : Современная зарубежная русистика / сост.

и общ. ред. Т. В. Бульгиной и А. Е. Кибрика, вступ. ст. Е. А. Земской. – С. 215–226.

72. Гвоздев А. Н. Местоимение / А. Н. Гвоздев // Учён. зап. Куйбышев. пед. ин-та. – 1955. – Вып. 13 : Филол. науки. – С. 197–211.

73. Гвоздев А. Н. Очерки по стилистике русского языка / А. Н. Гвоздев. – [изд. 3-е]. – М. : Просвещение, 1965. – 408 с.

74. Гвоздев А. Н. Стилистическая роль местоимений / А. Н. Гвоздев // Рус. яз. в шк. – 1950. – № 6. – С. 23–31.

75. Германович И. К. Морфемный состав местоимений / И. К. Германович, П. П. Шуба // Веснік Беларус. дзярж. ун-та. – 1976. – Сер. IV. – № 3. – С. 43–46.

76. Глушкоўская Я. С. Фармальна-граматычныя варыянты няпэўных займеннікаў у сучаснай беларускай літаратурнай мове / Я. С. Глушкоўская // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна. – Сер. IV : Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. Псіхалогія. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1976. – № 2. – С. 35–37.

77. Гомберг Е. И. Экспрессивно-оценочная функция местоимений / Е. И. Гомберг // Иностр. яз. в высш. шк. – Рига, 1973. – Вып. 1. – С. 42–59.

78. Горбакевич К. С. Значение и оттенок в лексикографической практике / К. С. Горбакевич, Ф. П. Сороколетов // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1975. – Т. 34. – № 6. – С. 535–541.

79. Горский Д. П. Проблемы общей методологии наук и диалектической логики / Д. П. Горский. – М. : Мысль, 1966. – 374 с.

80. Готт В. С. О категориях определённости и неопределённости / В. С. Готт, А. Д. Урсул // Вопр. философии. – М. : Правда, 1971. – № 6. – С. 55–65.

81. Грамматика русского языка / редкол. : В. В. Виноградов, Е. С. Истрина, С. Г. Бархударов. – М. : АН СССР, 1960.
Т. I. : Фонетика и морфология. – 1960. – 719 с.

82. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1970. – 767 с.

83. Греч Н. Пространная Русская грамматика / Н. Греч. – [2-е изд., испр.]. – СПб., 1830. – Т. 1. – 408 с.

84. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові / А. П. Грищенко / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / відп. ред. В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1978. – 207 с.

85. Громакова-Сыркина Л. И. Частицы *-нибудь, -либо, -то, кое-* в русском языке / Л. И. Громакова-Сыркина // Рус. яз. за рубежом. – 1968. – № 4. – С. 87–90.
86. Грунскій Н. К. Украинская грамматика / Н. К. Грунскій. – [2-е изд., доп.]. – К. : Изд-е товарищества “Голось”, 1918. – 64 с.
87. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт ; пер. с нем. / под ред., с предисл. Г. В. Рамишвили. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
88. Гуревич В. В. Есть ли артикли в русском языке? / В. В. Гуревич // Русская речь. – 1968. – № 3. – С. 57–59.
89. Гуревич В. В. О категории «определённость-неопределённость» / В. В. Гуревич // Проблемы языкознания и теории английского языка : сб. тр. / отв. ред. И. Г. Кошечая. – М. : МГПИ им. В.Л. Ленина, 1978. – Вып. 4. – С. 24–38.
90. Гуревич В. В. О семантике неопределённости / В. В. Гуревич // Науч. докл. высш. шк. Филол. науки. – 1983. – № 1. – С. 54–60.
91. Давыдов И. И. Опыт общесравнительной грамматики русского языка / И. И. Давыдов. – [2-е изд.]. – СПб., 1853. – 497 с.
92. Дацюк І. І. Матеріали до вивчення займенника / І. І. Дацюк // Укр. мова і літ. в шк. – 1977. – № 1. – С. 69–74.
93. Дегтярёва Л. И. Синтаксико-стилистические функции местоимений (на материале русской советской поэзии в сопоставлении с украинской) : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01, 10.02.02 / Л. И. Дегтярёва – К., 1983. – 194 с.
94. Джусти Ф. Нереперентные показатели имени нарицательного / Ф. Джусти // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XV : Современная зарубежная русистика / сост. и общ. редакция Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика. – С. 498–511.
95. Дзендзелівський Й. О. Проніміналізація в українській мові / Й. О. Дзендзелівський // Укр. мова в шк. – 1955. – № 1. – С. 14–20.
96. Димитрова С. Актуалізація предложения и её зависимость от степени осведомлённости адресата / С. Димитрова // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XV : Современная зарубежная русистика / сост. и общ. ред. Т. В. Булыгиной и А. Е. Кибрика, вступ. ст. Е. А. Земской. – С. 535–545.
97. Дмитрук В. І. Квантитативні слова в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. І. Дмитрук. – Кіровоград, 1998. – 16 с.

98. Дончева Л. Неопределителните местоимения и наречия от типа *-то* и типа *-нибудь* от гледище на синтактичните функции на контекстите им / Л. Дончева // Език и литература. – 1969. – Год. XXIV. – № 3. – С. 21–34.
99. Дорожкин А. М. О понятии неопределённости / А. М. Дорожкин // Науч. докл. высш. шк. Филос. науки. – М. : Высш. шк., 1978. – № 2. – С. 151–154.
100. Дюкро О. Неопределённые выражения и высказывания / О. Дюкро ; пер. с франц. Л. Б. Лебедевой и Т. В. Радзиевской // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII : Логика и лингвистика (Проблемы референции) / сост., ред. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. – С. 263–291.
101. Евтюхин В. Б. Проблемы интерпретации местоимённых слов (о “дейксисе” личных местоимений) / В. Б. Евтюхин // Задачи коммунистического строительства и перспективы развития советской филологии : межвуз. сб. / отв. ред. П. А. Дмитриев. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1982. – С. 146–51.
102. Елисеева А. Г. Семантическая структура местоимённого значения / А. Г. Елисеева, О. Н. Селиверстова // Вопр. языкознания. – 1987. – № 1. – С. 79–92.
103. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. – 404 с.
104. Жирикова О. А. О переходности местоимений / О. А. Жирикова // Рус. яз. в шк. – 1957. – № 2. – С. 27–29.
105. Жовтобрюх М. А. Займенник у системі частин мови / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. – 1994. – № 6. – С. 18–22.
106. Завистовська Г. Е. Категорія означеності/ неозначеності в сучасній російській мові у зіставленні з українською : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова» / Г. Е. Завистовська. – К., 1994. – 27 с.
107. Завистовская Г. Э. Категория определённости / неопределённости в современном русском языке в сопоставлении с украинским / Г. Э. Завистовская / под. ред. М. Я. Плющ. – К. : Правда Ярославичів, 1999. – 139 с.
108. Звегинцев В. А. Семасиология / В. А. Звегинцев. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1957. – 322 с.

109. Зизаній Лаврентій. Граматика словенська / Лаврентій Зизаній / підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука ; відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1980. – 56 с.
110. Ивић М. Лексема *један* и проблем неодређеног члана / М. Ивић // Зборник за филологију и лингвистику. – Нови Сад, 1971. – Т. XIV/I. – С. 103–120.
111. Иомдин Л. Л. Автоматическая обработка текста на естественном языке : модель согласования / Л. Л. Иомдин / отв. ред. Ю. Д. Апресян, И. А. Большаков. – М. : Наука, 1990. – 168 с.
112. Исаченко А. В. О грамматическом значении / А. В. Исаченко // Вопр. языкознания. – 1961. – № 1. – С. 28–43.
113. Историко-типологическая морфология германских языков : Фонеморфология. Парадигматика. Категория имени / редкол. : М.М. Гухман [и др.]. – М. : Наука, 1977. – 359 с.
114. Ицкович В. А. Какая разница между местоимениями *что-то* и *что-нибудь* / В. А. Ицкович // Рус. яз. в нац. шк. – 1963. – № 5. – С. 92–94.
115. Історія української мови. Морфологія / [С. П. Бевзенко, А. П. Грищенко, Т. Б. Лукінова та ін.] / відр. ред. В. В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1978. – 539 с.
116. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення / Л. О. Кадомцева. – К. : Вища школа, 1985. – 127 с.
117. Категория количества в современных европейских языках / [В. В. Акуленко, С.А. Швачко, Е.И. Букреева и др.]. – К. : Наук. думка, 1990. – 284 с.
118. Категория определённости-неопределённости в славянских и балканских языках : сб. ст. / отв. ред. Т. М. Николаева. – М. : Наука, 1979. – 364 с.
119. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление / С. Д. Кацнельсон. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1972. – 216 с.
120. Киклевич А. К. К семантической типологии общекванторных местоимений / А. К. Киклевич // Русские местоимения : семантика и грамматика : межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Б. Пеньковский. – Владимир : Изд-во ВГПИ, 1989. – С. 37–45.
121. Киклевич А. К. Семантическая категория квантификации в языке и речи : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / А. К. Киклевич. – Минск, 1995. – 36 с.
122. Киселёва Л.А. Вопросы теории речевого воздействия. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – 160 с.

123. Киселёва Л. А. О лексическом значении местоимений и его типах / Л. А. Киселёва // Учён. зап. Ленингр. пед. ин-та им. А.И. Герцена. – 1968. – Т. 373 : Вопросы развития грамматики и лексики русского языка : сб. ст. / отв. ред. А. Г. Руднев. – С. 260–283.

124. Киселёва Л. А. Употребление эмоционально-оценочных местоимений / Л. А. Киселёва // Рус. яз. в шк. – 1968. – № 4. – С. 66–69.

125. Кіклевіч А. К. Сістэма займеннікаў з функцыянальна-семантычнага пункту гледжання (у пошуках рацыянальнай граматыкі) / А. К. Кіклевіч // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. – Серыя 4 : Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. Псіхалогія. – Мінск, 1997. – № 3. – С. 59–62.

126. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика : ученик / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.

127. Кобозева И. М. Опыт прагматического анализа *то-* и *нибудь-* местоимений / И. М. Кобозева // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 2. – С. 165–172.

128. Коваленко Е. И. Семантико-функциональные характеристики субстантивных местоимений в современном русском литературном языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е.И. Коваленко. – Днепропетровск, 1985. – 212 с.

129. Кожухарь Д. А. К вопросу о теории местоимений / Д. А. Кожухарь // Іноземна філологія. – Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1965. – Вип. 2. – С. 71–77.

130. Кондратьева Г. Н. Семы определённости, неопределённости и обобщённости в структурно-семантических компонентах простого предложения / Г. Н. Кондратьева // Средства языка в функциональном аспекте / под ред. А. Н. Карпова. – Тула : ТГПИ, 1990. – С. 155–168.

131. Косеска-Тошева В. О кванторной модели описания некоторых семантических категорий в болгарском, польском и русском языках / В. Косеска-Тошева // Z polskich studiów slawistycznych. – Językoznawstwo : Seria VII. (Prace na X Międzynarodowy Kongres slawistów w Sofii, 1988). – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1988. – S. 199–205.

132. Крижанівська Н. О. Займенники і частки займенникового походження / Н. О. Крижанівська // Укр. мова в шк. – 1957. – № 1. – С. 3–6.

133. Кронгауз М. А. Тип референции именных групп с местоимениями ВСЕ, ВСЯКИЙ, КАЖДЫЙ (1984 г.) / М. А. Кронгауз // Семиотика и информатика : сб. науч. ст. / гл. ред. В. А. Успенский. –

М. : Языки русской культуры, Русские словари, 1997. – Вып. 35. – С. 227–243.

134. Крушельницкая К. Г. Очерки по сопоставительной грамматике немецкого и русского языков / К. Г. Крушельницкая. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1961. – 265 с.

135. Крылов С. А. Детерминация имени в русском языке : теоретические проблемы / С. А. Крылов // Семиотика и информатика : сб. науч. ст. – М. : Госуд. комитет СССР по науке и технике АН СССР, Всесоюзный ин-т науч. и техн. информации, 1984. – Вып. 23. – С. 124–154.

136. Крылов С. А. Морфосинтаксические механизмы выражения категории детерминации в современном русском языке / С. А. Крылов // Разработка и применение лингвистических процессоров : сб. науч. трудов / под. ред. А. С. Нариньян. – Новосибирск : АН СССР, Сибирское отд-е, Вычислит. центр, 1983. – С. 148–170.

137. Крылов С. А. О семантике местоимённых слов и выражений / С. А. Крылов // Русские местоимения: семантика и грамматика : межвузов. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Б. Пеньковский – Владимир : Владимир. гос. пед. ин-т, 1989. – С. 5–12.

138. Крылов С. А. Дейксис : общетеоретические и прагматические аспекты / С. А. Крылов, Е. В. Падучева // Языковая реальность в аспекте лингвистической прагматики. – М., 1983. – С. 25–96.

139. Куайн У. О. Референция и модальность / У. О. Куайн ; пер. с англ. Е. В. Падучевой // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII : Логика и лингвистика (Проблемы референции) / сост., ред. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. – С. 87–108.

140. Кузнецова Э. В. Методические указания и материалы к спецсеминару «Системные отношения в лексике» / Э. В. Кузнецова. – Донецк. : ДГУ, 1968. – 79 с.

141. Кузьмина С. М. Семантика и стилистика неопределённых местоимений / С. М. Кузьмина // Грамматические исследования. Функционально-стилистический аспект : Суперсегментная фонетика. Морфологическая семантика / отв. ред. Д. Н. Шмелёв. – М. : Наука, 1989. – С. 158–231.

142. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови / Б. М. Кулик. – [вид. 2-е, перероб. і доп.]. – К. : Рад. шк., 1965. – Ч. 2 : Синтаксис. – 284 с.

143. Куно С. Некоторые свойства нереферентных именных групп / С. Куно ; пер. с англ. С. А. Крылова // Новое в зарубежной лингвистике.

– М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII : Логика и лингвистика (Проблемы референции) / сост., ред. и вступ. статья Н. Д. Арутюновой. – С. 292–339.

144. Курс сучасної української літературної мови : Вступ. Лексика. Фонетика. Морфологія. Наголос / за ред. Л. А. Булаховського. – К. : Рад. шк., 1951. – Т. 1. – 520 с.

145. Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис / за ред. Л. А. Булаховського. – К. : Рад. шк., 1951. – Т. 2. – 408 с.

146. Курчиков Л. М. Пізнання і невизначеність / Л. М. Курчиков. – К. : Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 200 с.

147. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови : Морфологія : [у 2-х ч.] / І. К. Кучеренко. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1961–1964.

Ч. 1. – 1961. – 172 с.

Ч. 2. – 1964. – 160 с.

148. Лаптева О. А. Расположение компонентов в группе «определяемое – одиночное согласованное определение» в современной устноразговорной речи / О. А. Лаптева // Русский язык. Грамматические исследования / отв. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1967. – С. 147–165.

149. Левин Ю. И. О семантике местоимений / Ю. И. Левин // Проблемы грамматического моделирования : сб. ст. / отв. ред. А. А. Зализняк. – М. : Наука, 1973. – С. 108–121.

150. Лексическая семантика и части речи / отв. ред. В. М. Аринштейн. – Л., 1986. – 129 с.

151. Лещинская В. М. О главных и вторичных значениях неопределённых местоимений / В. М. Лещинская, М. Т. Федоренко // Вопросы языковой структуры (Исследования по романо-германской филологии) / редкол. : Ю. А. Жлуктенко (председат.). – К. : Издат. объединение «Вища школа» при Киев. гос. ун-те, 1976. – С. 166–171.

152. Лингвистический энциклопедический словарь / главн. ред. В. Н. Ярцева. – [2-е изд., дополненное]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2004. – 709 с.

153. Линский Л. Референция и референты / Л. Линский ; пер. с англ. Л. Б. Лебедевой // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII : Логика и лингвистика (Проблемы референции) / сост., ред. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. – С. 161–178.

154. Лозовая Л. А. История разработки вопроса о неопределённых местоимениях и наречиях / Л. А. Лозовая // Труды Сухумского гос. пед. ин-та. – Сухуми: Алашара, 1969. – Т. XX. – С. 199–205.

155. Ломакевич С. В. Займенниково-співвідносні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. В. Ломакевич. – К., 1993. – 52 с.

156. Ломоносов М. В. Российская грамматика // Полное собрание сочинений. Труды по филологии. 1739-1758 гг. / М. В. Ломоносов. – М.–Л.: Изд-во АН СССР в Ленингр., 1952.

Т. 7. – 1952. – С. 389–578.

157. Ломтев Т. П. Квантитативы современного русского языка / Т. П. Ломтев // Памяти Виктора Владимировича Виноградова : [сб. ст.] / отв. ред. В. Г. Костомаров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – С. 106–116.

158. Ломтев Т. П. О методах объективного анализа грамматических средств языка / Т. П. Ломтев // Вестник Москов. гос. ун-та. Истор.-филол. серия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1957. – № 2. – С. 3–21.

159. Лосев А. Ф. О понятии языковой валентности / А. Ф. Лосев // Изв. АН СССР. Серия лит. и яз. – М. : Наука, 1981. – Т. 40. – № 5. – С. 403–412.

160. Майтинская К. Е. Местоимения в языках разных систем / К. Е. Майтинская. – М. : Наука, 1969. – 308 с.

161. Малишко Г. І. Історична довідка при вивченні займенника / Г. І. Малишко // Укр. мовознавство. – 1975. – № 3. – С. 116–124.

162. Маловицкий Л. Я. Вопросы истории предметно-личных местоимений (местоимения *кто-*, *что-*основ) / Л. Я. Маловицкий // Местоимения. Учён. зап. Ленингр. пед. ин-та. – Череповец, 1971. – Т. 517. – С. 3–130.

163. Маловицкий Л. Я. О синонимии местоимений / Л. Я. Маловицкий // Рус. яз. в шк. – 1969. – № 4. – С. 81–87.

164. Маловицкий Л. Я. Синтаксические условия функционирования неопределённых местоимений в современном русском языке / Л. Я. Маловицкий // Науч. докл. высш. шк. Филол. науки. – 1974. – № 4. – С. 110–113.

165. Мануйлов Н. В. Категория неопределённости в структуре научного познания : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Ленингр. пед. ин-т им. А. И. Герцена. – Л., 1985. – 22 с.

166. Масюкевич О. М. Займенникові фразеологізми / О. М. Масюкевич // Укр. мова в шк. – 1962. – № 4. – С. 12–22.
167. Матвіяс І. Г. Синтаксис займенників в українській мові / І. Г. Матвіяс / відп. ред. І. О. Варченко. – К. : Вид-во АН УРСР, 1962. – 131 с.
168. Мельничук А. С. Порядок слов и синтагматическое членение предложений в славянских языках : Краткая характеристика общих закономерностей / А. С. Мельничук. – К. : Изд-во АН УССР, 1958. – 64 с.
169. Мигирин В. Н. О некоторых случаях образования местоимений и местоимённых выражений / В. Н. Мигирин // Изв. Крым. пед. ин-та им. М. В. Фрунзе. – Симферополь, 1949. – Т. XIV : Кафедра русского языка. – С. 71–87.
170. Мигирин В. Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке / В. Н. Мигирин. – Бельцы, 1971. – 198 с.
171. Милль Дж. Ст. Система логики / Дж. Ст. Милль ; переведено, под ред. и с прим. П. Л. Лаврова, Ф. Резенером. – СПб. : Изд-е книгопродавца и типографа М.О. Вольфа, 1865–1867.
Т. 1. – 1865. – 572 с.
Т. 2. – 1867. – 546 с.
172. Мишина К. И. Значение и употребление слова «один» в русском языке / К. И. Мишина // Учён. зап. МГПИ им. В. И. Ленина. – М., 1960. – Вып. 10. – Т. 148 : Русский язык : [статьи и исследования] / под общ. ред. И. Г. Голанова. – С. 94–112.
173. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту : декодування Шевченкового вірша / А. К. Мойсієнко / Ін-т українознавства. Київ. національний ун-т імені Тараса Шевченка. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 200 с.
174. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис ; пер. с англ. В. П. Мурат // Семиотика / сост., вступ. ст. и общ. ред. Ю. С. Степанова. – М. : Радуга, 1983. – С. 37–89.
175. Москальская О. И. Грамматика текста (пособие по грамматике немецкого языка для ин-тов и фак. иностр. яз.) : учеб. пособие / О. И. Москальская. – М. : Высш. школа, 1981. – 183 с.
176. Николаева Т. М. Акцентно-просодические средства выражения категории определённости-неопределённости / Т. М. Николаева // Категория определённости-неопределённости в славянских и балканских языках : сб. ст. / отв. ред. Т. М. Николаева. – М. : Наука, 1979. – С. 119–174.

177. Николаева Т. М. Введение / Т. М. Николаева // Категория определённости-неопределённости в славянских и балканских языках : сб. ст. / отв. ред. Т. М. Николаева. – М. : Наука, 1979. – С. 3–10.

178. Николаева Т. М. Категориально-грамматическая цельность высказывания и его прагматический аспект / Т. М. Николаева // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 1. – С. 27–36.

179. Николаева Т. М. Семантика акцентного выделения / Т. М. Николаева / отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1982. – 104 с.

180. Николаева Т. М. Словосочетания с лексемой «один». Форма, значения и их контекстная маркированность / Т. М. Николаева // Синтаксис текста : сб. ст. / отв. ред. Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1979. – С. 134–152.

181. Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании (на материале славянских языков) / Т. М. Николаева / отв. ред. В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1985. – 169 с.

182. Николаева Т. М. Функциональная нагрузка неопределённых местоимений в русском языке и типология ситуаций / Т. М. Николаева // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1983. – Т. 42. – № 4. – С. 342–353.

183. Нунэн М. О подлежащих и топиках / М. Нунэн ; пер. Е. Н. Саввиной // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1982. – Вып. XI : Современные синтаксические теории в американской лингвистике. – С. 356–375.

184. Объяснительный словарь русского языка : Структурные слова : предлоги, союзы, частицы, междометия, вводные слова, местоимения, числительные, связочные глаголы / [В. В. Морковкин, Н. М. Луцкая, Г. Ф. Богачёва и др.] ; под ред. В. В. Морковкина. – [2-е изд., испр.]. – М. : Астрель, АСТ, 2002. – 432 с.

185. Огієнко І. Член в українській мові : Історично-порівняльний нарис / І. Огієнко // Рідна мова. – Варшава, 1934. – Рік II. – Число 10 (22) жовтень. – С. 429–434.

186. Ожоган В. М. Займенникові слова у структурі сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. М. Ожоган. – К., 1998. – 45 с.

187. Ожоган В. М. Займенникові слова у структурі сучасної української мови : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 / В. М. Ожоган. – К., 1998. – 388 с.

188. Ожоган В. Займенникові слова у граматичній структурі сучасної української мови : [монографія] / В. Ожоган / НАН України. Інститут української мови. – К., 1997. – 231 с.

189. Озерова Н. Г. Лексическая и грамматическая семантика существительного / Н. Г. Озерова / АН УССР. Ин-т языковедения им. А. А. Потебни / отв. ред. Г. П. Ижакевич. – К. : Наук. думка, 1990. – 192 с.

190. Онишкевич М. М. Деякі архаїчні займенникові форми в українських південно-західних говорах / М. М. Онишкевич // Українська лінгвістична географія. – К. : Наук. думка, 1966. – С. 111–118.

191. Откупщикова М. И. Местоимения современного русского языка в структурно-семантическом аспекте / М. И. Откупщикова. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. – 88 с.

192. Откупщикова М. И. Разряд пролокутивных местоимений русского языка / М. И. Откупщикова // Русские местоимения : семантика и грамматика : межвузов. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Б. Пеньковский. – Владимир : Владимир. гос. пед. ин-т, 1989. – С. 32–36.

193. Откупщикова М. И. Семантическая классификация местоимений (разряд кванторных) / М. И. Откупщикова // Лингвистические проблемы функционального моделирования речевой деятельности. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – Вып. IV. – С. 56–72.

194. Павлович М. В. Про вживання займенників / М. В. Павлович // Укр. мова і літ. в шк. – 1965. – № 6. – С. 75–77.

195. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесённость с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Е. В. Падучева / Отв. ред. В. А. Успенский. – М. : Наука, 1985. – 271 с.

196. Падучева Е. В. Денотативный статус именной группы и его отражение в семантическом представлении предложения / Е. В. Падучева // Научно-техническая информация. Сер.2 : Информационные процессы и системы. – 1979. – № 9. – С. 25–31.

197. Падучева Е.В. Кто же вышел из «Шинели» Гоголя? (О подразумеваемых субъектах неопределённых местоимений) / Е. В. Падучева // Известия Российской академии наук. Сер. лит. и яз. – М. : Наука, 1997. – Т. 56. – № 2. – С. 20–27.

198. Падучева Е. В. О денотативном статусе именных групп в предложении / Е. В. Падучева // Учён. зап. Тартус. гос. ун-та. – Тарту, 1980. – № 519. – С. 48–81.

199. Падучева Е. В. О логическом анализе русских кванторных прилагательных / Е. В. Падучева // Научно-техническая информация. – 1972. – Сер. 2. – № 2. – С. 20–27.
200. Падучева Е. В. О семантике синтаксиса (материалы к трансформационной грамматике русского языка) / Е. В. Падучева / отв. ред. В. А. Успенский. – М. : Наука, 1974. – 292 с.
201. Падучева Е. В. О трансформациях прономинализации : глубинные структуры предложений со словами *один, другой* / Е. В. Падучева // Проблемы грамматического моделирования : сб. ст. / отв. ред. А. А. Зализняк. – М. : Наука, 1973. – С. 138–154.
202. Падучева Е. В. Референциальные аспекты высказывания (семантика и синтаксис местоимённых слов) : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Падучева Елена Викторовна. – М., 1982. – 422 с.
203. Падучева Е. В. Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива.) / Е. В. Падучева. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
204. Панов М. В. О некоторых общих тенденциях в развитии русского литературного языка XX в. (Основные позиционные изменения в фонетике и морфологии) / М. В. Панов // Вопр. Языкознания. – Год изд-я XII. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – № 1. – С. 3–17.
205. Пете И. Употребление неопределённых местоимений в современном русском языке / И. Пете // Рус. яз. в шк. – 1957. – № 2. – С. 18–21.
206. Петрова О. В. Местоимения в системе функционально-семантических классов слов / О. В. Петрова. – Воронеж, 1989. – 158 с.
207. Петрова О. В. О контекстуальном значении местоимений / О. В. Петрова // Функционирование языковых единиц в контексте. – Воронеж, 1982. – С. 113–117.
208. Петрова П. О. Шевченкове слово та поетичний контекст (Використання займенників у поезіях Т.Г. Шевченка) / П. О. Петрова. – Харків : Вид-во Харків. ун-ту, 1960. – 157 с.
209. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – [7-е изд.]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 511 с.
210. Пиотровская Л. А. Языковая концептуализация мира и грамматическое описание языка : семантика неопределённости / Л. А. Пиотровская // Русистика : лингвистическая парадигма конца XX века. – СПб, 1999. – С. 103–109.
211. Плющ М. Я. Займенники як засоби актуалізації граматичного значення особи / М. Я. Плющ // Мова і культура (Язык и культура) :

матеріали 5-ої Міжнарод. наук. конф. : [в 5-ти т.] / під заг. ред. С. Б. Бураго. – К. : Collegium, 1997. – Т. II. – С. 123–126.

212. Плющ М. Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1986. – 176 с.

213. Плющ М. Я. Референційний і дейктичний компоненти в семантико-синтаксичній структурі речення / М. Я. Плющ // Язык и культура : тезисы докл. 3-ей Международ. конф. / Укр. ин-т междунар. отн-ий Киевского ун-та им. Тараса Шевченка, Фонд гуманитарного развития «Collegium» / сост. С. Б. Бураго. – К., 1994. – С. 160–161.

214. Плющ М. Я. Референційні аспекти семантики займенників / М. Я. Плющ // Проблемні питання синтаксису : зб. наук. праць / відп. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : ЧДУ, 1997. – С. 3–6.

215. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К. : Либідь, 1992. – 248 с.

216. Поспелов Н. С. О синтаксическом выражении категории определённости-неопределённости в современном русском языке / Поспелов Н. С. // Исследования по современному русскому языку : сб. ст., посвящ. памяти проф. Е. М. Галкиной-Федорук / Под. ред. Т. П. Ломтева, А. А. Камыниной. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1970. – с. 182-189.

217. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике : [в 4 т.] / А. А. Потєбня. – М. : Просвещение, 1985.

Т. 4. – Вып. 1. – 1985. – 287 с.

218. Потєбня А. А. Из записок по русской грамматике : [в 4 т.] / А. А. Потєбня. – М. : Учпедгиз, 1958.

Т. 1-2. – 1958. – 536 с.

219. Практична граматика німецького языка. Ч. 1. – Відень, 1862. – 296 с.

220. Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков / Э. Прокош. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1954. – 379 с.

221. Пропп В. Я. Проблема артикля в современном немецком языке / В. Я. Пропп // Памяти академика Л. В. Щербы (1880-1944) : сб. ст. / ред. колл. : Б. А. Ларин, Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич. – Л. : Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1951. – С. 218–226.

222. Проценко А. И. Неопределённо-личные конструкции с неопределённым местоимением в функции подлежащего / А. И. Проценко // Этногерменевтика: фрагменты языковой картины мира. – Кемерово, 1999. – С. 84–88.

223. Рассел Б. Описания / Б. Рассел ; пер. с англ. Н. Д. Арутюновой // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII : Логика и лингвистика (Проблемы референции) / сост., ред. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. – С. 41–54.

224. Ревзин И. И. Анкета по категории определённости-неопределённости / И. И. Ревзин // Балканский лингвистический сборник / редкол.: Т. В. Цивьян (отв. ред.), А. А. Зализняк, В. В. Иванов, В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1977. – С. 220–242.

225. Ревзин И. И. Некоторые средства выражения противопоставления по определённости в современном русском языке / И. И. Ревзин // Проблемы грамматического моделирования. – М. : Наука, 1973. – С. 121–137.

226. Ревзин И. И. О роли коммуникативного аспекта языка в современной лингвистике / И. И. Ревзин // Вопр. филос. – 1972. – № 11. – С. 97–107.

227. Ревзин И. И. Структура языка как моделирующей системы / И. И. Ревзин. – М. : Наука, 1978. – 287 с.

228. Ревзін І. І. Займенник-артиклъ у говірці села Олтуша Брестської області / І. І. Ревзін // Українська діалектна морфологія / відп. ред. Ф. Т. Жилко. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 62–71.

229. Реформатский А. А. Введение в языковедение / А. А. Реформатский / под. ред. В. А. Виноградова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 536 с.

230. Реформатский А. А. Очерки по фонологии, морфонологии и морфологии / А. А. Реформатский. – М. : Наука, 1979. – 104 с.

231. Рогнинская Н. В. Семантико-функциональные особенности указательных местоимений с пространственным и временным значениями / Н. В. Рогнинская // Исследования по семантике : сб. науч. ст. / отв. ред. О. М. Соколов. – Симферополь : Симфероп. гос. ун-т им. М. В. Фрунзе, 1987. – С. 28–34.

232. Ружичка Р. Скрытый субъект и пустое подлежащее / Р. Ружичка // Язык : система и функционирование : сб. науч. тр. / отв. ред. Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 216–219.

233. Руска втора читанка. – Відень, 1863. – 502 с.

234. Русская грамматика : [в 2-х т.] / гл. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1980.

Т. 2 : Синтаксис. – 1980. – 709 с.

235. Русская грамматика : [в 2-х т.] / гл. ред. Н. Ю. Шведова. – М. : Наука, 1980.

Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология. – 783 с.

236. Русский семантический словарь : Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / РАН. Ин-т рус. яз. ; под общей ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Азбуковник, 2000.

Т. 1 : Слова указующие (местоимения). Слова именующие: имена существительные (Всё живое. Земля. Космос.). – 2000. – XXV. – 807 с.

237. Савченко А. Н. Части речи и категории мышления / А. Н. Савченко – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1959. – 66 с.

238. Саламин Э. О неопределённых местоимениях и наречиях в современном русском языке (На материале научной литературы) / Э. Саламин // *Studia Slavica. Academiae scientiarum Hungaricae.* – Budapest, 1975. – Tomus XXI. – Fasciculi 3–4. – С. 351–357.

239. Самійленко С. П. 3 історичних коментарів до української мови. Займенник / С. П. Самійленко // *Укр. мова і літ. в шк.* – 1955. – № 6. – С. 15–22.

240. Самойленко С. Ф. Из истории восточнославянских местоимений : автореф. дис. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / С. Ф. Самойленко. – Л., 1960. – 46 с.

241. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи / О. Н. Селиверстова / отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1988. – 151 с.

242. Селиверстова О. Н. Опыт семантического анализа слов типа *все* и типа *кто-нибудь* / О. Н. Селиверстова // *Вопр. языкознания.* – 1964. – № 4. – С. 80–90.

243. Селиверстова О. Н. Семантический анализ слов типа «все», «all» и типа «кто-нибудь», «some» в русском и английском языках : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Н. Селиверстова. – М., 1965. – 20 с.

244. Семантика и категоризация / Р. М. Фрумкина, А. В. Михеев, А. Д. Мостовая, Н. А. Рюмина / отв. ред. Ю.А. Шрейдер. – М. : Наука, 1991. – 168 с.

245. Сергеев Ф. Значение и употребление неопределённых местоимений, образованных при помощи частиц *кое-*, *-то*, *-нибудь*, *(-либо)* / Ф. Сергеев // *Рус. яз. в нац. шк.* – 1959. – № 1. – С. 22–28.

246. Сёрл Дж. Референция как речевой акт / Дж. Сёрл ; пер. с англ. Т. В. Радзиевской // *Новое в зарубежной лингвистике.* – М. :

Радуга, 1982. – Вып. XIII: Логика и лингвистика (Проблемы референции) / сост., ред. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой. – С. 179–202.

247. Сидоренко Е. Н. О группе местоимений, омонимичных вопросительным и относительным / Е. Н. Сидоренко // Методика преподавания русского языка и литературы : республ. науч.-метод. сб. – К. : Рад. шк., 1975. – Вып. 10. – С. 174–180.

248. Сидоренко Е. Н. Очерки по теории местоимений современного русского языка / Е. Н. Сидоренко. – Киев-Одесса : Лыбидь, 1990. – 148 с.

249. Сидоренко Е. Н. Семантика местоимений современного русского языка / Е. Н. Сидоренко // Проблемы лексической и категориальной семантики. – Симферополь : СГУ, 1982. – С. 18–27.

250. Сидоренко Е. Н. Семантико-функциональные особенности неопределённых местоимений в современном русском языке (на материале аффиксальных прономинативов) / Е. Н. Сидоренко // Проблемы грамматической семантики : сб. ст. / отв. ред. Л. Д. Чеснокова. – Ростов-на-Дону, 1978. – С. 120–125.

251. Сидоренко Е. Н. Семантические и грамматические особенности прономинально-партикулярных контаминантов / Е. Н. Сидоренко // Семантика языка и текста (к проблеме изучения русского языка в союзных республиках) : тез. межвуз. науч. конф. (15-17 мая 1984 г.) / редкол. : Н. А. Рудяков (председ.) и др. – Кировоград, 1984. – С. 147–148.

252. Сидоренко Е. Н. Семантические разряды местоимений современного русского языка / Е. Н. Сидоренко // Русские местоимения : семантика и грамматика : межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Б. Пеньковский. – Владимир : Изд-во ВГПИ, 1989. – С. 18–26.

253. Сильман Т. И. Синтактико-стилистические особенности местоимений / Т. И. Сильман // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1970. – № 4. – С. 81–91.

254. Сеницын В. В. Смысловая функция неопределённых детерминативов французского языка на уровне текста : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / В. В. Сеницын. – Минск, 1983. – 18 с.

255. Синявський О. Порадник української мови / О. Синявський. – Харків-Берлін-Нью-Йорк : Укр.-америк. вид. т-во “Космос”, 1922. – 150 с.

256. Сич В. Ф. Перехід у займенники слів інших частин мови / В. Ф. Сич // Укр. мова і літ. в шк. – 1984. – № 10. – С. 28–32.

257. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання : навч. посібник / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.

258. Словарь української мови : [в 4 т.] / упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко / НАН України. Ін-т української мови. – К. : Наук. думка, 1996–1997.

259. Словник української мови : [в 11 т.] / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / редкол. : І. К. Білодід (голова). – К. : Наук. думка, 1970–1980.

260. Слюсарева Н. А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка / Н. А. Слюсарева. – М. : Наука, 1986. – 215 с.

261. Смаль-Стоцкий С. Руска граматика / С. Смаль-Стоцкий, Ф. Гартнер. – Львів : Друкарня Наук. тов-ва ім. Шевченка, 1893. – 184 с.

262. Смирницкий А. И. К вопросу о слове (Проблема «тождества слова») / А. И. Смирницкий // Труды Ин-та языкознания АН СССР. – М. : Изд-во АН СССР, 1954.

Т. 4. – 1954. – С. 3–49.

263. Смирницкий А. И. Морфология английского языка / А. И. Смирницкий / ред. В. В. Пассек. – М. : Изд-во лит. на иностр. языках, 1959. – 440 с.

264. Смирнов Ю. Б. Семантико-функциональные особенности неопределённых местоимённых прилагательных / Ю. Б. Смирнов // Рус. яз. в шк. – 1985. – № 4. – С. 90–94.

265. Смирнов Ю. Б. Семантика и функционирование местоимённых слов со значением неопределённости в современном русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : 10. 02. 01 «Русский язык» / Ю. Б. Смирнов. – Л., 1985. – 19 с.

266. Смирнов Ю. Б. Семантика и функционирование местоимённых слов со значением неопределённости в современном русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 / Ю. Б. Смирнов. – Л., 1985. – 218 с.

267. Смолина К. П. Лексико-семантическая группа и синонимический ряд как конкретная манифестация системности в лексике / К. П. Смолина // Язык : система и функционирование : сб. науч. тр. / отв. ред. Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 219–226.

268. Смотрицький Мелетій. Граматика / Мелетій Смотрицький / підгот. факсимільного вид. та дослідження пам'ятки В. В. Німчука ; відп. ред. В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1979. – 112 с.

269. Соболев И. П. Из учений об артикле (к проблеме значения категории артикля в современном английском языке) / И. П. Соболев // Проблемы нормы и вариативности в романо-германских языках. – Ярославль : Ярославский гос. ун-т, 1982. – С. 91–102.

270. Современный русский язык / под ред. Е. М. Галкиной-Федорук. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1964. – Ч. 2 : Морфология. Синтаксис. – 638 с.

271. Станков В. За категорията *неопределеност на имената* в българския език / В. Станков // Български език. – 1984. – Год. XXXIV. – Кн. 3. – С. 195–205.

272. Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення / М. І. Степаненко / НАН України, Укр. мовно-інформаційний фонд. – К., 1997. – 216 с.

273. Степанов Ю. С. Безличность и неопределённая референция / Ю. С. Степанов // Язык : система и функционирование : сб. науч. тр. АН СССР, Ин-т рус. яз. / отв. ред. Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1988. – С. 226–236.

274. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (Семиологическая грамматика) / Ю. С. Степанов / отв. ред. Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.

275. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 171 с.

276. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156 с.

277. Стрелков П. Г. Местоимение / П. Г. Стрелков // Рус. яз. в шк. – 1950. – № 5. – С. 37–46.

278. Строева Т. В. Грамматическая категория соотнесённости имени существительного в немецком языке / Т. В. Строева, Л. Р. Зиндер // Учён. зап. Ленингр. гос. ун-та им. А. А. Жданова. – 1961. – № 301. – Сер. филол. наук. – Вып. 60 : Проблемы языкознания : сб. в честь ак. И. И. Мещанинова / отв. ред. Ю. С. Маслов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та. – С. 218–232.

279. Стросон П. Ф. О референции / П. Ф. Стросон ; пер. с. англ. Л. Б. Лебедевой // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Радуга, 1982. – Вып. XIII : Логика и лингвистика (Проблемы референции). – С. 55–86.

280. Сучасна українська літературна мова : підручник [для студ. філол. ф-тів вузів] / за ред. А.П. Грищенко. – [3-є вид., доп.]. – К. : Вища шк., 2002. – 439 с.

281. Сучасна українська літературна мова : підручник [для студ. філол. ф-тів вузів] / за ред. М. Я. Плющ. – [7-е вид., стереотип.]. – К. : Вища шк., 2009. – 430 с.
282. Сучасна українська літературна мова : Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
283. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
284. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах (основные семантические процессы) / А. А. Тараненко / АН УССР. Ин-т языковедения им. А. А. Потебни / отв. ред. Л. С. Паламарчук. – К. : Наук. думка, 1989. – 256 с.
285. Телия В. Н. Семантика связанных значений слов и их сочетаемости / В. Н. Телия // Аспекты семантических исследований / АН СССР. Ин-т языкознания / отв. ред. Н. Д. Арутюнова и А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1980. – С. 250–319.
286. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Теньер ; пер. с франц. И. М. Богуславского, Л. И. Лухт, Б. П. Нарумова, С. Л. Сахно / вступ. ст. и общ. редакция В. Г. Гака. – М. : Прогресс, 1988. – 656 с.
287. Теория функциональной грамматики : Качественность. Количественность / Т. Г. Акимова, В. П. Берков, А. В. Бондарко (отв. ред.) [и др.] / РАН. Ин-т лингвистич. исследований. – СПб. : Наука, 1996. – 264 с.
288. Теория функциональной грамматики : Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определённость / неопределённость / А. В. Бондарко, В. Гладров, И. Б. Долина [и др.]. – СПб. : Наука, 1992. – 303 с.
289. Тимченко Є. Українська граматика / Є. Тимченко. – [2-е вид.]. – К. : Вид-во то-ва “Час”, 1918. – 168 с.
290. Тодоров-Бемберски Хр. Опит за изясняване произхода и значението на българските неопределителни местоимения и наречия, образувани с *ЕДИ...* / Хр. Тодоров-Бемберски // Български език. – София, 1995. – Год. XLV. – Кн. 5/6. – С. 504–506.
291. Толстой Н. И. Опыт типологической характеристики славянского члена-артикла / Н. И. Толстой // Всесоюзная конференция по славянской филологии (17-22 декабря 1962 г.) : программа и тезисы докл. / под. ред. Б. А. Ларина, В. Б. Оболевича, Г. И. Сафронова. – Л. : Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова, 1962. – С. 125–127.
292. Трнкова А. О некоторых особенностях употребления местоимений KDO, CO (и их производных) в чешском языке (в

сравнении с русским) / А. Трнкова // Сопоставительное изучение грамматики и лексики русского языка с чешским языком и другими славянскими языками / под ред. А. Г. Широковой и Вл. Грабье. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1983. – С. 191–195.

293. Уемов А. И. Типы неопределённости и проблема обоснования правомерности индуктивного вывода / А. И. Уемов // Философские проблемы современного естествознания : республ. межведомствен. науч. сб. / редкол. : Н. Т. Костюк (отв. ред.) и др. – К. : Изд-во при Киевск. гос. ун-те им. Т. Г. Шевченка издат. объедин-я «Вища школа», 1978. – Вып. 44. – С. 79–84.

294. Ужевич І. Граматика слов'янська / І. Ужевич / підгот. до друку І. К. Білодід, Є. М. Кудрицький. – К. : Наук. думка, 1970. – 114 с.

295. Украинская грамматика / В. М. Русановский, М. А. Жовтобрюх, Е. Г. Городенская, А. А. Грищенко / отв. ред. В. М. Русановский. – К. : Наук. думка, 1986. – 360 с.

296. Українська мова: Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк [та ін.]. – [2-е вид., випр. й доп.]. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

297. Українська мова : підручник Ч. 1 / за ред. П. С. Дудика. – К. : Вища шк., 1993. — 415 с.

298. Український правопис / АН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; Інститут української мови. – [4-е вид., випр. й доп.]. – К. : Наук. думка, 1993. – 240 с.

299. Уорф Б. Грамматические категории / Б. Уорф // Принципы типологического анализа языков различного строя / отв. ред. Б. А. Успенский. – М. : Наука. Главн. ред-я восточ. лит., 1972. – С. 44–60.

300. Усне побутове літературне мовлення / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1970. – 204 с.

301. Уфимцева А. А. Семантика слова / А. А. Уфимцева // Аспекты семантических исследований / отв. ред. Н. Д. Арутюнова и А. А. Уфимцева / АН СССР. Ин-т языкознания. – М. : Наука, 1980. – С. 5–80.

302. Уфимцева А. А. Типы словесных знаков / А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1974. – 206 с.

303. Федоренко М. Т. Деякі особливості семантики неозначених займенників / М. Т. Федоренко // Мовознавство. – 1979. – № 3. – С. 17–21.

304. Федоренко М. Т. Субстантивні неозначені займенники як засіб економії висловлювання (на матеріалі німецької мови) / М. Т. Федоренко // Мовознавство. – 1976. – № 5. – С. 87–88.
305. Фёдоров В. А. Семантические типы неопределённого лица и способы их выражения в простом предложении (На материале русского, немецкого, английского, польского и французского языков) / В. А. Фёдоров // Очерки по русско-немецкой контрастивной лингвистике. – Воронеж, 1995. – С. 78–100.
306. Фёдорова М. В. Лексико-грамматические очерки по истории русских местоимений / М. В. Фёдорова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1965. – 202 с.
307. Фёдорова О. В. Неопределённое местоимение *один* в русском языке как показатель интродуктивной референции имени / О. В. Фёдорова // Вестник Моск. ун-та. Сер. 9 : Филология. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1999. – № 2. – С. 98–112.
308. Федорченко Е. А. О семантическом варьировании местоимения *какой-нибудь* / Е. А. Федорченко // Семантика слова в контексте высказывания. – М., 1996. – С. 89–94.
309. Федорченко Н. А. Имена существительные и местоимения в функции обращения и подлежащего в структуре побудительных предложений / Н. А. Федорченко // Вопросы изучения русского языка : Вторая науч.-методич. конференция северо-западного зонального объединения кафедр русского языка : тез. докл. – Ростов-на-Дону, 1960. – С. 14–17.
310. Федосов В. А. Базисные и надстроечные категории в семантике местоимения / В. А. Федосов // Русские местоимения: семантика и грамматика : межвузов. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Б. Пеньковский. – Владимир : Владимир. гос. пед. ин-т, 1989. – С. 26–31.
311. Филиппов К. А. К вопросу о референциальной неопределённости высказывания / К. А. Филиппов // Функционально-текстовые аспекты языковых единиц. – СПб., 1995. – С. 70–77.
312. Финкель А. М. Курс современного русского литературного языка / А. М. Финкель, Н. М. Баженов. – [2-е изд.]. – К. : Рад. шк., 1965. – 656 с.
313. Філософський словник / за ред В. І. Шинкарука. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.
314. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды : [в 2 т.]. / Ф. Ф. Фортунатов. – М. : Учпедгиз, 1956–1957.

Т. 1. – 1956. – 450 с.

Т. 2. – 1957. – 471 с.

315. Фурашов В. И. О синтаксических функциях местоимённых косвенных падежей имён существительных / В. И. Фурашов // Рус. яз. в шк. – 1976. – № 5. – С. 79–86.

316. Фурашов В. И. Шкала атрибутивной валентности местоимённых существительных / В. И. Фурашов // Русские местоимения: семантика и грамматика: межвузов. сб. науч. тр. / отв. ред.: А. Б. Пеньковский. – Владимир: Владимир. гос. пед. ин-т, 1989. – С. 82–92.

317. Фурсенко Д. И. О разграничении значений и условиях употребления неопределённых местоимений в современном русском языке / Д. И. Фурсенко // Материалы 8-го и 9-го Международных методических семинаров преподавателей русского языка стран социализма (июнь 1965 г., июнь 1966 г.) / отв. ред. И. Р. Палта. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 1969. – С. 338–350.

318. Фурсенко Д. И. Порядок слов как одно из средств выражения неопределённости/определённости имён существительных / Д. И. Фурсенко // Рус. яз. за рубежом. – 1970. – № 4. – С. 68–72.

319. Фурсенко Д. И. Слова *один* и *какой-то* в системе средств выражения функционально-семантической категории определённости-неопределённости в современном русском языке / Д. И. Фурсенко // Актуальные вопросы преподавания русского языка как иностранного. – М., 1978. – С. 62–70.

320. Халифман Э. А. Пособие по сопоставительному изучению грамматики французского и русского языков: [для ин-тов и ф-тов иностр. яз.] / Э. А. Халифман, И. Н. Кузнецова, З. Н. Козлова. – М.: Высш. шк., 1981. – 295 с.

321. Харитоновна Т. А. К вопросу о выражении категории определённости/неопределённости в тюркских и славянских языках (на материале русского и узбекского языков) / Т. А. Харитоновна // Структура і функціонування мови / відп. ред. Г. М. Колесник. – К.: Наук. думка, 1982. – С. 151–156.

322. Циганок І. Б. Займенники і займенниковість в ідіостилі Т. Г. Шевченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Б. Циганок. – К., 1997. – 23 с.

323. Чейф У. Данное, контрастивность, определённость, подлежащее, топики и точка зрения / У. Чейф; пер. Н. И. Лауфер // Новое в

зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1982. – Вып. XI : Современные синтаксические теории в американской лингвистике / сост., общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика. – С. 277–316.

324. Червенкова И. Неопределённые местоимения на *-нибудь* и *-либо* / И. Червенкова // Рус. яз. в шк. – 1961. – № 2. – С. 14–19.

325. Черемисина М. И. О лексико-грамматическом статусе местоимений / М. И. Черемисина // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования : сб. науч. тр. / отв. ред. К. А. Тимофеев. – Новосибирск : НГУ, 1975. – Вып. IV. – С. 41–71.

326. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов / ред. и ком-ии Е. С. Истриной. – [2-е изд.]. – Л. : Учпедгиз, Ленингр. отд-ние, 1941. – 620 с.

327. Шведова Н. Ю. Местоимение и смысл. Класс русских местоимений и открываемые ими смысловые пространства / Н. Ю. Шведова. – М. : Азбуковник, 1998. – 176 с.

328. Шевчук О. С. Стилiстичнi властивостi займенникiв / О. С. Шевчук // Укр. мова i лiт. в шк. – 1979. – № 4. – С. 17–24.

329. Шелякин М. А. О семантике и употреблении неопределённых местоимений в русском языке / М. А. Шелякин // Семантика номинации и семиотика устной речи : Учен. зап. Тартуского гос. ун-та. – Тарту, 1978. – Вып. 442. – С. 3–22.

330. Шелякин М. А. Русские местоимения (значение, грамматические формы, употребление) : [материалы по спецкурсу «Функциональная грамматика русского языка»] / М. А. Шелякин. – Тарту : Тартус. гос. ун-т, 1986. – 91 с.

331. Шехтер В. Г. Граматичний статус категорії означеності-неозначеності в сучасній українській мові / В. Г. Шехтер. – К. : March-A, 1995. – 53 с.

332. Шехтер В. Г. Категорія означеності-неозначеності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. Г. Шехтер. – К., 1995. – 25 с.

333. Шехтер В. Г. Категорія означеності-неозначеності в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Шехтер Валерій Георгійович. – К., 1995. – 163 с.

334. Шехтер В. Г. Семантика означеності-неозначеності у денотативному змісті іменних слів / В. Г. Шехтер // Мова і культура (Язык и культура) : матеріали 5-ої Міжнарод. наук. конф. : [в 5-ти т.] / під заг. ред. С. Б. Бураго. – К. : Collegium, 1997. – Т. 2. – С. 178–180.

335. Шмелёв А. Д. Определённость-неопределённость в названиях лиц в русском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / А. Д. Шмелёв. – М., 1984. – 19 с.

336. Шмелёв А. Д. Референциальная интерпретация сочетаний вида «местоимение + имя собственное» / А. Д. Шмелёв // Русские местоимения: семантика и грамматика : межвузов. сб. науч. тр. / отв. ред. А. Б. Пеньковский. – Владимир : Владимир. гос. пед. ин-т, 1989. – С. 93–101.

337. Шмелёв Д. Н. О некоторых особенностях употребления вопросительных местоимений и наречий в разговорной речи / Д. Н. Шмелёв // Рус. яз. в нац. шк. – 1959. – № 6. – С. 14–18.

338. Шмелёв Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелёв. – М. : Наука, 1973. – 280 с.

339. Шмелёва Т. В. Местоимение в его отношении к глаголу и категории состояния / Т. В. Шмелёва // Лингвистические и психологические основы изучения сущностей. – Краснодар, 1997. – С. 101–116.

340. Шрамм А. Н. Очерки по семантике качественных прилагательных (на материале современного русского языка) / А. Н. Шрамм. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1979. – 134 с.

341. Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку / Л. В. Щерба. – М. : Учпедгиз, 1957. – 188 с.

342. Юдакин А. П. Определённые и неопределённые прилагательные (Типологический очерк) / А. П. Юдакин // Вопр. языкознания. – 1979. – № 6 – С. 86–96.

343. Яворская Ю. Л. Синтаксис местоимений в простом предложении в современном польском литературном языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд филол. наук : спец. 10.02.03 «Славянские языки» / Ю. Л. Яворская. – К., 1955. – 16 с.

344. Языковая номинация (Виды наименований) / отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – 358 с.

345. Языковая номинация (Общие вопросы) / отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева. – М. : Наука, 1977. – 359 с.

346. Янко-Тринецкая Н. А. Местоимённые слова со значением неопределённости / Н. А. Янко-Тринецкая // Рус. яз. в шк. – 1977. – № 1. – С. 71–73.

347. Янко-Тринецкая Н. А. Русская морфология / Н. А. Янко-Тринецкая. – М. : Рус. яз., 1982. – 246 с.

348. Birkenmaier W. Die Funktion von *odin* im Russischen / W. Birkenmaier // Zeitschrift für Slavische philologie. – Heidelberg, 1976. – Band XXXIX. – Heft I. – S. 43–59.
349. Bogusławski A. The semantic primitives ‘some one’, ‘something’ and the Russian contradiction *-нибудь* vs. *-то* / A. Bogusławski // Типология. Грамматика. Семантика. – СПб, 1998. – P. 293–311.
350. Brand I. Die Herstellung der Artikel zu den deutschen Substantiven // Automatische Sprachübersetzung Russisch-Deutsch / Von S. Nündel, G. Klimonow, I. Starke, I. Brand. – Berlin : Akademie-Verlag., 1969. – S. 150–159.
351. Dahl Ö. Some notes on indefinites / Ö. Dahl // Language. – 1970. – Vol. 46. – № 1. – P. 33–41.
352. Gladrow W. Der Ausdruck der Determiniertheit / Indeterminiertheit des Substantivs im Russischen in Konfrontation mit dem Deutschen / W. Gladrow // Fremdsprachen. – 1974. – № 2. – S. 86–97.
353. Gladrow W. О разных ступенях эквивалентности между единицами двух языков / W. Gladrow // Zeitschrift für Slawistik. – 1985. – Bd. 30. – № 2. – S. 211–218.
354. Hirt H. Indogermanische Grammatik. Teil III : Das Nomen / H. Hirt. – Heidelberg : Carl Winter’s universitätsbuchhandlung, 1927. – 376 s.
355. Hrabě V. Pokus o transformační výklad některých konstrukcí se zájmeny / V. Hrabě // Československá rusistika. – 1965. – Roč. X. – № 4. – S. 201–205.
356. Křížková H. Systém neurčitých zájmen v současných slovanských jazycích / H. Křížková // Slavia. – 1971. – Roč. XL. – Seš. 3. – S. 342–370.
357. Růžička R. Кто-то und кто-нибудь / R. Růžička // Zeitschrift für Slawistik. – 1973. – Band XVIII. – № 5. – S. 705–736.
358. Rybák J. Charakter opozície neurčitých zámen typu *кто-нибудь* – *кто-то* / J. Rybák // Československá rusistika. – 1965. – Roč. X. – № 4. – S. 196–201.
359. Rybák J. Vzťahy opozície neurčitých zámen a gramatickej kategórie čísla v ruštine a slovenčine / J. Rybák // Slavica Slovaca. – 1978. – Ročník 13. – Číslo 1. – S. 33–42.
360. Sabol F. O fiktívnej neurčitosti naznačovacích slov / F. Sabol // Slovenská reč. – Bratislava, 1999. – Roč. 64, č. 1. – S. 24–26.
361. Veyrenc J. *Кто-нибудь* et *кто-либо* formes concurrentes? / J. Veyrenc // Revue des études slaves. – 1964. – T. 40. – P. 224–233.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Лексикографічні праці

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. – 1440 с.

СЛТ – Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища шк., 1985. – 360 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / Редкол.: О.С. Мельничук (гол. ред.). – К.: Наук. думка, 1982-1989. – Т. 1.-Т. 3.

Караванський – Караванський Св. Практичний словник синонімів української мови. – К.: Кобза, 1995. – 472 с.

Карпіловська – Карпіловська Є.А. Кореневий гніздовий словник української мови: гнізда слів з вершинами – омографічними коренями. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2002. – 912 с.

ЛЭС – Лингвистический энциклопедический словарь / Главн. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., дополненное. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2004. – 709 с.

ОСРЯ – Объяснительный словарь русского языка: Структурные слова: предлоги, союзы, частицы, междометия, вводные слова, местоимения, числительные, связочные глаголы / Гос. ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина / В.В. Морковкин, Н.М. Луцкая, Г.Ф. Богачёва и др.; под ред. В.В. Морковкина. – 2-е изд., испр. – М.: Астрель, АСТ, 2002. – 432 с.

ОС – Орфоепічний словник української мови: В 2 т. / НАН України. Ін-т української мови. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Український мовно-інформаційний фонд / Уклад.: М.М. Пещак та ін. – К.: Довіра, 2001. – Т. 1. – 955 с.; 2003. – Т. 2. – 920 с.

Полюга – Полюга Л.М. Повний словник антонімів української мови. – 4-е вид. – К.: Довіра, 2008. – 510 с. – (Словники України). – Книга-«переверт». В спіл. опр. з кн.: Калашник В.С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. – 4-е вид. – К.: Довіра, 2008. – 349 с. – (Словники України).

РУС – Російсько-український словник / НАН України. Ін-т мовознавства імені О.О. Потебні / І.О. Анніна, Г.Н. Горюшина, І.С. Гнатюк та ін.; за ред. В.В. Жайворонка. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с.

РСС – Русский семантический словарь: Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / РАН. Ин-т рус. яз.; Под общей ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Азбуковник, 2000. – Т. I: Слова

указующие (местоимения). Слова именующие: имена существительные (Всё живое. Земля. Космос.). – XXV, 807 с.

СЛ – Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

Грінченко – Словарь української мови: В 4 т. / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко / НАН України. Ін-т української мови. – К.: Наук. думка, 1996-1997.

СІС – Словник іншомовних слів / Національний університет ім. Тараса Шевченка. Український мовно-інформаційний фонд НАН України / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.

СМШ – Словник мови Шевченка: В 2 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / Редкол.: В.С. Ващенко (відпов. ред.), К.П. Дорошенко, В.Г. Мариниченко, Т.К. Черторизька. – К.: Наук. думка, 1964. – Т. I. – 484 с.; Т. II. – 566 с.

ССУМ – Словник синонімів української мови: В 2 т. / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Ін-т української мови / А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К.: Наук. думка, 1999-2000.

СУМ – Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / Редкол.: І.К. Білодід (голова). – К.: Наук. думка, 1970-1980.

УМЕ – Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – 2-е вид., випр. й доп. – К.: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.

УОС – Український орфографічний словник / НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Український мовно-інформ. фонд / Уклад.: В.В. Чумак, І.В. Шевченко, Л.Л. Шевченко, Г.М. Ярун; за ред. В.Г. Складенка. – Вид. 9-е, переробл. і доповн. – К.: Довіра, 2009. – 1011 с.

ФС – Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. / АН України. Ін-т української мови / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К.: Наук. думка, 1993.

ЧССУХП – Частотний словник сучасної української художньої прози: В 2 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / Редкол.: В.С. Перебийніс (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. I. – 864 с.; Т. II. – 856 с.

Художні, наукові, офіційно-ділові та публіцистичні тексти

- Анд. – Андіївська Емма. Знаки. Тарок: Вірші. – К.: Дніпро, 1995. – 176 с.
- А.-Дав. – Антоненко-Давидович Б.Д. Твори: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1999. – Т. 1. – 742 с.
- Антон. – Антонич Б.-І. Твори. – К.: Дніпро, 1998. – 591 с.
- А.-Чужб. – Афанасьєв-Чужбинський О.С. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1972. – 222 с.
- Атом серця: Українська поезія першої половини ХХ століття. – К.: Веселка, 1992. – 350 с.
- Багр. – Багрянний Іван. Сад Гетсиманський: Роман. – К.: Час, 1991. – 512 с.
- Багр. – Багрянний Іван. Тигролови: Роман та оповідання. – К.: Молодь, 1991. – 264 с.
- Барка – Барка В.К. Жовтий князь: Роман. – К.: Дніпро, 1991. – 266 с.
- Барка – Барка В.К. Лірик-мислитель // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 286-294.
- Бедзик – Бедзик Д.І. Плем'я нескоримих: Нариси про комсомольське підпілля на Україні в дні Великої Вітчизняної війни. – 3-є доп. вид. – К.: Молодь, 1958. – 96 с.
- Бердник – Бердник О.П. Вогнесміх: Роман-феєрія. – К.: Рад. письменник, 1988. – 542 с.
- Боб. – Бобинський В.П. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1986. – 318 с.
- Бойко – Бойко Ю. Вибрані праці. – К.: Медекол, 1992. – 382 с.
- Болг. казки – Болгарські народні казки. – К.: Веселка, 1979. – 192 с.
- Вас. – Васильченко С.В. Твори: В 3 т. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 1. – 406 с.; Т. 2. – 415 с.; Т. 3. – 422 с.
- Виннич. – Винниченко В.К. Краса і сила: Повісті та оповідання. – К.: Дніпро, 1989. – 752 с.
- Вихованець – Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
- Вишня – Вишня Остап. Твори: В 4 т. – К.: Дніпро, 1988. – Т. 1. – 526 с.; Т. 2. – 461 с.; 1989. – Т. 3. – 400 с.; Т. 4. – 606 с.
- Вільде – Вільде Ірина. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1. – 640 с.; 1987. – Т. 2. – 444 с.; Т. 3. – 478 с.

- Вінгр. – Вінграновський М.С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1986. – 463 с.
- Влизько – Влизько О.Ф. Вибране: Поезії. – К.: Дніпро, 1988. – 173 с.
- Вовчок – Вовчок Марко. Твори: В 7 т. – К.: Наук. думка, 1964. – Т. 1. – 467 с.
- Вол. – Волошин І.І. Наддніпрянські висоти: Оповідання, нариси. – К.: Рад. письменник, 1953. – 232 с.
- Вороний – Вороний М.К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. – К.: Наук. думка, 1996. – 704 с.
- Воскр. – Воскресенко С.І. З перцем: Вірші. – К.: Держлітвидав, 1957. – 468 с.
- Галан – Галан Я.О. Твори: В 4 т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т. 1. – 510 с.
- Гер. – Герасименко К.М. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1985. – 238 с.
- Гл. – Глібов Л.І. Твори: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1974. – 511 с.; Т. 2. – 479 с.
- Головко – Головко А.В. Твори: В 3 т. – К.: Дніпро, 1987. – Т. 1. – 479 с.; Т. 2. – 472 с.; Т. 3. – 504 с.
- Гончар – Гончар О.Т. Твори: В 7 т. – К.: Дніпро, 1987. – Т. 1. – 550 с.; Т. 2. – 719 с.; Т. 4. – 589 с.; 1988. – Т. 5. – 487 с.; Т. 6. – 703 с.; Т. 7. – 656 с.
- Горд. – Гордасевич Г.Л. Вибране сином: Поезії. – Льв.: Сполом, 1999. – 63 с.
- Граб. – Грабовський П.А. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 1. – 560 с.
- Григ. – Григоренко Грицько. Оповідання. – К.: Дніпро, 1988. – 495 с.
- Григорів – Григорів М.С. Спорудження храму: Поезії. – К.: Укр. письменник, 1992. – 166 с.
- Гр. – Грінченко Б.Д. Твори: В 2 т. – К.: Наук. думка, 1990. – Т. 1. – 640 с.; 1991. – Т. 2. – 608 с.
- Груш. – Грушевський М. Поезія Олеся // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 257-265.
- Гуц. – Гуцало Є.П. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1996. – Т. 2. – 461 с.; 1997. – Т. 3. – 461 с.

Дзюба – Дзюба І.М. Засвітився сам од себе // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 402-410.

Дім. – Дімаров А.А. В тіні Сталіна: Повісті. – К.: Дніпро, 1990. – 176 с.

Дім. – Дімаров А.А. Сільські історії. – К.: Дніпро, 1987. – 539 с.

Дн. Чайка – Дніпрова Чайка. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 1987. – 279 с.

Довж. – Довженко О.П. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 1. – 439 с.; 1984. – Т. 2. – 503 с.; Т. 3. – 362 с.; Т. 4. – 351 с.; 1985. – Т. 5. – 359 с.

Донч. – Донченко О.В. Твори: В 6 т. – К.: Молодь, 1957. – Т. 5. – 576 с.

Драг. – Драгоманов М.П. Вибране (“...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”). – К.: Либідь, 1991. – 688 с.

Драч – Драч І.Ф. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1. – 352 с.

Драч – Драч Іван. Політика: Статті, доповіді, виступи, інтерв'ю / Укр. Всесвіт. Координ. Рада. Т-во зв'язків з українцями за межами України (Т-во “Україна”). Конгрес української інтелігенції. – К., 1997. – 390 с.

Дрозд – Дрозд В.Г. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Рад. письменник, 1989. – Т. 1. – 462 с.

Про В. Сим. – Друзі про Василя Симоненка // Симоненко Василь. Берег чекань: Зб. поезій. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 216-231.

Забужко – Забужко О.С. Диригент останньої свічки: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1990. – 144 с.

Завгород. – Завгородній Ю.С. Тече між пальцями пісок: Поезії. – К.: Укр. письменник, 1993. – 136 с.

Загреб. – Загребельний П.А. Романи: У 2 т. – К.: Дніпро, 1974. – Т. 1. – 735 с.

Загреб. – Загребельний П.А. Шепіт: Роман. – К.: Молодь, 1981. – 376 с.

Закувала зозуленька. Антологія української народної творчості: Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / Упоряд., передм. та прим. Н.С. Шумади. – К.: Веселка, 1989. – 606 с.

Зар. – Зарудний М.Я. Твори: В 4 т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 1. – 399 с.

Збан. – Збанацький Ю.О. Твори: В 4 т. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 2. – 552 с.

Збан. – Збанацький Ю. Таємниця Соколиного бору. Літо в Соколиному: Повісті. – К.: Веселка, 1971. – 496 с.

Зеров – Зеров М.К. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 843 с.; Т. 2. – 598 с.

Золотий гомін: Українська поезія світу. – К.: Молодь, 1991. – 352 с.

Іваничук – Іваничук Р.І. Твори: В 3 т. – К.: Дніпро, 1988. – Т. 1. – 615 с.

Іларіон – Іларіон, митрополит. (Огієнко Іван). Дохристиянські вірування українського народу: Історично-релігійна монографія. – К.: АТ “Обереги”, 1992. – 424 с.

Ільч. – Ільченко О.Є. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 2. – 704 с.

Ірванець – Ірванець О., Андрухович Ю., Неборак В. БУ-БА-БУ. – Льв.: Каменяр, 1995. – 255 с.

Іст. грам. укр. мови – Історична граматики української мови / М.А. Жовтобрюх, О.Т. Волох, С.П. Самійленко, І.І. Слинько. – К.: Вища школа, 1980. – 320 с.

Іст. укр. Конст. – Історія української Конституції / Упоряд. А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. – К.: Право. Українська Правнична Фундація, 1997. – 464 с.

Йогансен – Йогансен М.Г. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1989. – 198 с.

Карп. – Карпенко В. Як повернути манкурту пам’ять?..: Колонка головного редактора у “Вечірньому Києві”. – К.: Газета “Вечірній Київ”, 1997. – 432 с.

К.-Кар. – Карпенко-Карий І.К. Твори: В 3 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 1. – 440 с.; Т. 2. – 351 с.; Т. 3. – 373 с.

Кв.-Осн. – Квітка-Основ’яненко Г.Ф. Зібрання творів: У 7 т. – К.: Наук. думка, 1978 – 1981.

Коб. – Кобилянська О.Ю. Повісті; Оповідання; Новели. – К.: Наук. думка, 1988. – 672 с.

Козл. – Козланюк П.С. Твори: В 4 т. – К.: Дніпро, 1974 – 1975.

Кониський – Кониський О.Я. Оповідання. Повість. Поетичні твори. – К.: Наук. думка, 1990. – 634 с.

Конст. незал. Укр. – Конституція незалежної України: У 3 кн. / Під заг. ред. С. Головатого. Упоряд. С. Головатий, Л. Юзьков. – К.: Право.

Українська Правнича Фундація, 1995. – Кн. 1: Документи, коментарі, статті. – 398 с.

Конст. Укр. – Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року / Офіційне видання Верховної Ради України. – К., 1996. – 118 с.

Кордун – Кордун В.М. Земля натхненна: Поезії. – К.: Молодь, 1984. – 112 с.

Корн. – Корнійчук О.Є. Зібрання творів: У 5 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 2. – 639 с.

Костенко – Костенко Л.В. Вибране. – К.: Дніпро, 1989. – 560 с.

Кост. – Костомаров М.І. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 538 с.

Костюк – Костюк Г. Пізнаймо його глибинно // Хвильовий Микола. Україна чи Малоросія?: Памфлети. – К.: Смолоскип, 1993. – С. 17-25.

Котл. – Котляревський І.П. Повне зібрання творів. – К.: Наук. думка, 1969. – 510 с.

Коцюб. – Коцюбинський М.М. Твори: В 7 т. – К.: Наук. думка, 1973 – 1975.

Кошел. – Кошелівець Іван. Коментарі // Симоненко Василь. Берег чекань: Зб. поезій. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 233-242.

Кошел. – Кошелівець Іван. У хороший Шевченків слід ступаючи... // Симоненко Василь. Берег чекань: Зб. поезій. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 11-46.

Кравц. – Кравців Б. Поезії. – Льв.: УПІ ім. І.Федорова; “Фенікс Лтд”, 1993. – 477 с.

Кравч. – Кравченко Є.С. Квіти і колючки: Оповідання та гуморески. – К.: Рад. письменник, 1959. – 188 с.

Кроп. – Кропивницький М.Л. Драматичні твори. – К.: Наук. думка, 1990. – 608 с.

Крот. – Кротевич Є.М. Сини землі: Роман на 2 частини. (Ч. 1-2.). – К.: Рад. письменник, 1951. – 455 с.

Круш. – Крушельницький А.В. Буденний хліб. Рубають ліс: Повісті. – Льв.: Кн.-журн. вид., 1960. – 399 с.

М. Куліш – Куліш М.Г. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 509 с.

П. Куліш – Куліш П.О. Твори: У 2 т. – К.: Наук. думка, 1994. – Т. 1. – 750 с.; Т. 2. – 766 с.

- Ле – Ле Іван. Роман міжгір'я: Роман / Переробл. і доп. вид. – К.: Рад. письменник, 1953. – 556 с.
- Ле – Ле Іван. Роман міжгір'я. – К.: Наук. думка, 1986. – 672 с.
- Леп. – Лепкий Б.С. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1991. – Т. 1. – 862 с.; Т. 2. – 719 с.
- Про почерк – Лісовий А.С., Лісовий К.А. Ваш почерк розповідає про Вас... – К.: Товариство “Знання” України, 1993. – 48 с. – (Сер. 20. – Розумова гімнастика. Кросворди, ребуси, загадки. – Вип. 5-6.).
- Лубк. – Лубківський Р.М. Звіздар: Вибране. – К.: Дніпро, 1977. – 247 с.
- Мал. – Маленький І.М. Цвіте терен: Поезії. – К.: Рад. письменник, 1991. – 125 с.
- Осн. дарвін. – Мельников М.І. та ін. Основи дарвінізму: Навч. посібник для 9-го кл. середньої школи / Перекл. з 7-го російського вид. – Вид. 7-е. – К.: Рад. школа, 1956. – 140 с.
- Мик. – Микитенко І.К. Зібрання творів: У 6 т. – К.: Наук. думка, 1964. – Т. 1. – 459 с.; Т. 2. – 411 с.
- Мирний – Мирний Панас. Зібрання творів: У 7 т. – К.: Наук. думка, 1968. – Т. 1. – 559 с.; 1969. – Т. 2. – 451 с.; Т. 3. – 531 с.; 1970. – Т. 6. – 799 с.; 1971. – Т. 7. – 663 с.
- Мисик – Мисик В.О. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 1. – 335 с.; Т. 2. – 415 с.
- Мойсієнко – Мойсієнко А.К. Шахопоезія. – Париж-Львів-Цвікау: Зерна, спільно з Flacius-Verlag-Frth/Way, 1997. – 52 с.
- Мушк. – Мушкетик Ю.М. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1987. – Т. 1. – 607 с.
- Н.-Лев. – Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів: У 10 т. – К.: Наук. думка, 1966. – Т. 5. – 455 с.; Т. 6. – 467 с.; Т. 7. – 460 с.
- Олесь – Олесь Олександр. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 959 с.; Т. 2. – 683 с.
- Б. Ол. – Олійник Б.І. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 1. – 269 с.; Т. 2. – 245 с.
- Б. Ол. – Олійник Б. Прийшов, щоб не розлучатись // Тютюнник Григір. Вибрані твори: Оповідання. Повісті. – К.: Дніпро, 1981. – С. 5-10.
- Б. Ол. – Олійник Б. Тривожні дзвони Івана Драча // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 3. – С. 313-319.

- Ольжич – Ольжич О. Незнаному Воякові: Заповідане живим. – К.: Фуднація ім. О. Ольжича, 1994. – 432 с.
- Осьм. – Осьмачка Т.С. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1991. – 252 с.
- Очима серця: Ув'язнена лірика / Упоряд. В.І. Боровий. – Харків: Основа, 1993. – 384 с.
- Перв. – Первомайський Л.С. Твори: В 7 т. – К.: Дніпро, 1985. – Т. 1. – 533 с.; Т. 4. – 487 с.
- Петров – Петров В.П. (Домонтович В.) Без ґрунту: Повісті. – К.: Гелікон, 2000. – 518 с.
- Плужник – Плужник Є.П. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1988. – 416 с.
- Плющ – Плющ М.Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення: Навч. посібник для студентів. – К.: Вища школа, 1986. – 175 с.
- Політол. – Політологія / За ред. О.І. Семківа. – Льв.: Світ, 1993. – 576 с.
- Поліщук – Поліщук В.Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1987. – 318 с.
- Пономарів – Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
- Рильський – Рильський М. Вечірні розмови: Нариси, статті. – К.: Держлітвидав УРСР, 1964. – 272 с.
- Рильський – Рильський М.Т. Зібрання творів: У 20 т. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 1. – 535 с.; Т. 2. – 431 с.; 1984. – Т. 5. – 454 с.; 1985. – Т. 9. – 496 с.; Т. 10. – 567 с.; 1986. – Т. 12. – 335 с.; Т. 13. – 622 с.; Т. 14. – 526 с.; Т. 15. – 542 с.; 1987. – Т. 16. – 600 с.
- Рубчак – Рубчак Богдан. Крило Ікарове: Поезії. – К.: Дніпро, 1991. – 208 с.
- Рябчук – Рябчук М.Ю. Стигми крил // Золотий гомін: Українська поезія світу. – К.: Молодь, 1991. – С. 328-338.
- Сам. – Самійленко В.І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади. – К.: Наук. думка, 1990. – 608 с.
- Самчук – Самчук У.О. Марія. Хроніка одного життя: Роман. – К.: Укр. письменник, 1999. – 189 с.
- Свідз. – Свідзинський В.Ю. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1986. – 349 с.
- Семенко – Семенко Михайль. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1985. – 311 с.

Сенч. – Сенченко І.Ю. Оповідання. Повісті. Спогади. – К.: Наук. думка, 1990. – 664 с.

Сим. – Симоненко Василь. Берег чекань: Зб. поезій / Вибір і коментарі Івана Кошелівця. – К.: Наук. думка, 2001. – 248 с.

Сімкін – Сімкін Б.Ю. Деревя лісів і парків. – К.: Рад. шк., 1989. – 136 с.

Скляр. – Скляренко С.Д. Твори: В 4 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 3. – 624 с.

Славутич – Славутич Яр. Твори. – К.: Дніпро, Едмонтон “Славута”, 1998. – Т. 1. – 469 с.

Смолич – Смолич Ю.К. Твори: У 8 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 1. – 735 с.; 1984. – Т. 2. – 591 с.

Собко – Собко В.М. Твори: В 6 т. – К.: Дніпро, 1964. – Т. 3. – 655 с.

Сос. – Сосюра В.М. Твори: В 10 т. – К.: Дніпро, 1970. – Т. 1. – 366 с.; Т. 2. – 310 с.; 1971. – Т. 3. – 233 с.; Т. 4. – 210 с.; Т. 5. – 218 с.

Стар. – Старицький М.П. Твори: В 6 т. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 4. – 686 с.

Стельмах – Стельмах М.П. Твори: В 7 т. – К.: Дніпро, 1982 – 1984.

Стус – Стус В. Золотокоша красуня: Вірші. – К.: Слово і час, 1992. – 48 с.

Стус – Стус В.С. Твори: В 4 т. 6 кн. – Льв.: Просвіта, 1998. – Т. 5. (додатковий) – 392 с.; 1999. – Т. 3. Кн. 1. – 486 с.; Т. 3. Кн. 2. – 495 с.

Субтельний – Субтельний Орест. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.

СУЛМ. Лекс. і фразеол. – Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973. – 440 с.

СУЛМ. Синт. – Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І.К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1972. – 516 с.

Танюк – Танюк Лесь. Драма Миколи Куліша // Куліш Микола. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – С. 3-35.

Теліга – Теліга Олена. Збірник. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1992. – 474 с.

Тесл. – Тесленко А.Ю. Повне зібрання творів: Художня проза. П'єси. Дописи. Етнографічні нариси. Листи. – К.: Наук. думка, 1967. – 547 с.

Тич. – Тичина П.Г. Зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1983. – Т. 1. – 735 с.; 1984. – Т. 2. – 663 с.; Т. 3. – 511 с.

Д. Ткач – Ткач Д.В. Плем'я дужих: Роман. – К.: Держлітвидав, 1961. – 371 с.

М. Ткач – Ткач М.М. Небо твоїх очей: Вірші, поеми. – К.: Рад. письменник, 1982. – 101 с.

Тулуб – Тулуб З.П. Твори: В 3 т. – К.: Дніпро, 1992. – Т. 3. – 573 с.

Тют. – Тютюнник Г.М. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1970. – Т. 1. – 501 с.

Григір Тют. – Тютюнник Григір. Вибрані твори: Оповідання. Повісті. – К.: Дніпро, 1981. – 608 с.

Укр. на межі тисячоліть – Україна на межі тисячоліть: Збірник статей / Т-во зв'язків з українцями за межами України (Т-во “Україна”). Ред.-упоряд.: В. Портяк, О. Шокало. – К., 1998. – 204 с.

Л. Укр. – Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1975 – 1979.

Укр. душа – Українська душа / Відп. ред. В. Храмова. – К.: Фенікс, 1992. – 128 с.

Укр. культура – Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С.В. Ульяновська. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.

Укр. минувшина – Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. – К.: Либідь, 1993. – 256 с.

Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн. – К.: Рось, 1994. – Кн. 1. – 704 с.; Кн. 2. – 720 с.; Кн. 3. – 688 с.

Укр. анекдот – Український анекдот. – К.: Центр сатири та гумору “Асоціація Всесміх”, 1992. – 48 с.

Укр. казки – Українські народні казки / Упоряд. О.С. Яремійчук. – К.: Веселка, 1989. – 412 с.

Укр. прислів'я – Українські народні прислів'я та приказки: Дожовтневий період. – К.: Держлітвидав УРСР, 1963. – 791 с.

Українські поети-романтики: Поетичні твори. – К.: Наук. думка, 1987. – 592 с.

Укр. приказки – Українські приказки, прислів'я і таке інше: Збірники О.В. Марковича та інших / Уклав М. Номис. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.

Усн. мовл. – Усне побутове літературне мовлення / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні / Редкол.: М.А. Жовтобрюх (відп. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1970. – 202 с.

- Фальк. – Фальківський Д.Н. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1989. – 175 с.
- Федьк. – Федькович Ю.А. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 1. – 463 с.; Т. 2. – 426 с.
- Фр. – Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 1. – 502 с.; Т. 2. – 543 с.; Т. 3. – 447 с.; 1978. – Т. 14. – 478 с.; Т. 15. – 510 с.; Т. 16. – 511 с.; Т. 18. – 487 с.; 1979. – Т. 17. – 503 с.; Т. 19. – 503 с.; Т. 20. – 486 с.; Т. 21. – 501 с.; Т. 22. – 516 с.
- Хв. – Хвильовий М.Г. Твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1. – 654 с.; Т. 2. – 926 с.
- Хотк. – Хоткевич Г.М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1966. – Т. 1. – 532 с.; Т. 2. – 602 с.
- Цюпа – Цюпа І.А. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1981. – Т. 2. – 501 с.
- Цюпа – Цюпа І. Назустріч долі: Роман. – 2-е вид., випр. – К.: Держлітвидав, 1958. – 456 с.
- Чиж. – Чижевський Д.І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Тернопіль: Презент, Феміна, 1994. – 480 с.
- Чорн. – Чорнобривець С.А. Визволена земля. Ой Дніпре мій, Дніпре: Романи. – К.: Дніпро, 1988. – 729 с.
- Чупр. – Чупринка Г.О. Поезії. – К.: Рад. письменник, 1991. – 496 с.
- Шевч. – Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 1. – 526 с.; 1990. – Т. 2. – 590 с.; 1991. – Т. 3. – 397 с.
- Шевчук – Шевчук В.О. Вибрані твори: Роман-балада. Оповідання. – К.: Дніпро, 1989. – 526 с.
- Шерех – Шерех Ю. Третя сторожа: Література. Мистецтво. Ідеології. – К.: Дніпро, 1993. – 590 с.
- Шкар. – Шкарівська Є.П. Під зорями Стрільця: Поезії. – К.: Укр. письменник, ВиР, 1993. – 104 с.
- Шовк. – Шовкопляс Ю.Ю. Вибрані твори: У 2 т. – К.: Дніпро, 1973. – Т. 1. – 548 с.
- Янов. – Яновський Ю.І. Твори: В 5 т. – К.: Дніпро, 1982. – Т. 1. – 533 с.; 1983. – Т. 2. – 424 с.; Т. 3. – 582 с.; Т. 4. – 358 с.

Періодичні видання

- Веч. Київ – “Вечірній Київ”, 2000.
Вісн. закон. Укр. – “Вісник законодавства України”, 2001.
Вітч. – “Вітчизна”, 1991.
Дивослово – “Дивослово”, 1997-1999.
Зн. та пр. – “Знання та праця”, 1974.
Культ. слова – “Культура слова”, 1981.
Літ. Укр. – “Літературна Україна”, 2000.
Мед. хімія – “Медична хімія”, 2001.
Мовознавство – “Мовознавство”, 1992-1999.
Пит. мовн. культ. – “Питання мовної культури”, 1967.
Президент. вісн. – “Президентський вісник”, 2000.
Столиця – “Столиця”, 2000.
Термоелектрика – “Термоелектрика”, 2000.
Укр. молода – “Україна молода”, 2000-2001.
Укр. радіолог. ж. – “Український радіологічний журнал”, 2001.
Уряд. кур’єр – “Урядовий кур’єр”, 2000.
Хрещатик – “Хрещатик”, 1999-2000.

ДОДАТКИ

Табл. 1.

Види неозначеності		НЕОЗНАЧЕНІСТЬ	
Засоби вираження		Референтна (специфікована)	Нереферентна (неспецифікована)
НЕОЗНАЧЕНІ ЗАЙМЕННИКИ	Власне-неозначені (фіксовано-неозначені) займенники	<i>-СЬ</i> <i>ХТОЗНА-</i> <i>КАЗНА-</i> <i>БОЗНА-</i> <i>ЧОРТЗНА-</i>	
	Інтродуктивні (напівнеозначені, слабкоозначені) займенники	<i>ДЕ-</i>	
	Екзистенційні (нефіксовано-неозначені) займенники	<i>АБИ-</i> <i>БУДЬ-</i> <i>-НЕБУДЬ</i> <i>-БУДЬ</i>	
	АФІКСАЛЬНІ ПОКАЗНИКИ		

Примітка. У таблиці використано синонімічну термінологію, запозичену з лінгвістичної літератури, яка присвячена проблемам означеності – неозначеності, референції та логічної семантики [13; 94; 137; 141; 149; 152; 195; 335 тощо].

Табл. 2.

Таблиця сполучуваності афіксів *аби-*, *будь-*, *де-*, *казна-*, *хтозна*, *бозна-*, *чортзна-*, *-небудь*, *-будь*, *-сь* з питально-відносними займенниками *хто*, *що*, *який*, *чий*, *котрий*

Примітки: Таблицю укладено за даними 4-томного Словаря української мови Б. Грінченка (СГ), 11-томного Словника української мови (СУМ) та Українського орфографічного словника (УОС). У таблиці прийнято такі умовні позначення: «+» – слово зафіксоване у відповідних словниках; «-» – слово відсутнє у відповідних словниках.

Пит. займ.	ХТО			ЩО			ЯКИЙ			ЧИЙ			КОТРИЙ		
	С Г	С У М	У О С	С Г	С У М	У О С	С Г	С У М	У О С	С Г	С У М	У О С	С Г	С У М	У О С
АБИ-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-
БУДЬ-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-	-	+
ДЕ-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	+
КАЗНА-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
ХТОЗНА-	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+	+	-	-	-
БОЗНА-	-	+	+	+	+	+	-	-	+	-	+	+	-	-	+
ЧОРТЗНА	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-
-БУДЬ	-	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-	+	+
-НЕБУДЬ	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+
-СЬ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Табл. 3.

Р О З Р Я Д И	Частини мовні	Іменникові		Прикметникові	
		Особові	Неособові	Якісно-порядкові	Посесивні
Логіко-семантичні	Власне-неозначені	хтось хтозна-хто казна-хто бозна-хто чортзна-хто	щось хтозна-що казна-що бозна-що чортзна-що	якийсь котрийсь хтозна-який казна-який бозна-який бозна-котрий чортзна-який	чийсь хтозна-чий бозна-чий
		дехто	дещо	деякий декотрий	дечий
Інтродуктивні	Екзистенційні	хто-небудь будь-хто абихто хто-будь	що-небудь будь-що абощо що-будь	який-небудь котрий-небудь будь-який будь-котрий абиякий який-будь котрий-будь	чий-небудь будь-чий абичий чий-будь

**Типи словосполучень із неозначеними займенниками в ролі
головних компонентів**

Семантико- синтаксичні відношення	Атрибутивні	Об'єктні	Адвербіальні
Типи словосполучень			
Pron. + N	хтось у шапці щось від містики	хтось із студентів дехто з учасників	
Pron. + A	хтось незнайомий щось цікаве		
Pron. + Num.	хтось один		
Pron. + Pron.	якесь “щось” те “щось”	хтось із них дещо для нього деякі з них	
Pron. + Adv.			деякі зокрема дехто особливо

Типи словосполучень із неозначеними займенниками в ролі залежних компонентів

Семантико-синтаксичні відношення	Атрибутивні	Об'єктні
Типи словосполучень		
N + Pron.	зошит когось книжка чиясь бажання яке-небудь купа чого-небудь лист від когось подяка кому-небудь	
A + Pron.	холодний якийсь покручений якийсь	привітний до будь-кого відомий комусь
Num. + Pron.	які-небудь п'ять	багато декого
Pron. + Pron.	такий якийсь щось для когось	
Adv. + Pron.		потрібно чогось
V + Pron.	бути абияким стати чиймсь	розповісти кому-небудь читати про щось

Синтаксичні умови функціонування неозначених займенників

Модальні значення	Реальність	Ірреальність					Потенційність	Експресивно-модальні значення
		Бажальність	Умовність	Питальність	Спонукальність	Можл. необх. обов'яз. зобов'яз. допуст.		
Часові форми	Розповідність							
	Доконалий	-сь, де-хтозна-казна-						
	Недоконалий	-небудь ¹ -сь, де-аби-, ін.	-небудь	-сь	аби-та ін.	-небудь	-сь	-небудь -сь казна-та ін.
		-небудь ² -сь, де-будь-аби-хтозна-казна-та ін.	-небудь	-сь	аби-та ін.	-небудь	-сь	-небудь -сь казна-та ін.
		-небудь ³ -небудь ⁴ -сь ³ , де-3 будь-						
	Доконалий							
	Недоконалий							
	М и н у л и й							
	Т е п е р і ш н і й							
	М а й б у т н і й							

Примітки: **-небудь¹** вживається у реченнях із дієсловами-присудками у формі минулого часу недоконого виду на позначення постійних, повторюваних дій; **-небудь²** вживається у реченнях із дієсловами-присудками у формі теперішнього неактуального часу, а також теперішнього актуального при запереченні та уточненні; **-небудь³, -сь³, де-3** – у реченнях із дієсловами-присудками у формі майбутнього часу доконого виду (відносне вживання); **-небудь⁴** – у реченнях із дієсловами-присудками у формі майбутнього часу доконого виду (пряме вживання); **будь-5** – у заперечних контекстах тощо.

Табл. 8. Субстантивні неозначені займенники

Значення	Невідомо хто (що)	Точно не названий предмет (особа), той чи той	Байдуже (все одно) хто (що)	Що (хто) б то не було	Що (хто) завгодно	Не всі, частини з (є такі, які)	Невелика, незвична част., кільк. трохи	Приблизна кількість, міра	Неповна побудова	Не той, що не заслугоує увагу	Не вартує уваги, дурниці	Дрибля	Чому, невідомо з якої причини	Обов'язково	Ніби, здається	Евфемізм
-сь	+	+				+	+	+		+			+		+	
хтозна-	+										+		+			
казна-	+										+					
бозна-	+										+					
чортзна-	+										+					
-небудь		+	+	+						+						
-будь			+	+												
аби-			+								+	+				
будь-			+	+										+		
де-																+

Scientific Edition

Iryna V. Dudko

**Pronoun Expression
of Category of Definiteness–Indefiniteness
in the Ukrainian Language**

Monograph

Наукове видання

Дудко Ірина Володимирівна

**Займенникове вираження
категорії означеності–неозначеності
в українській мові**

Монографія

Дизайн обкладинки та технічний редактор Ю.С. Макарець

Підписано до друку 01.03.11 р. Формат 60x84/16.

Папір офсет. Друк цифр. Гарнітура Times.

Ум. друк. арк. 14,68. Обл.-вид. арк. 15,38.

Наклад 300 прим. Зам. № 1/2306.

Надруковано ПП «Авалон-принт»
Україна, м. Київ, вул. Івана Кудрі, 41/22
ЄДРПОУ 34728042

Для нотаток

